

T.C.

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**AÇIK SÖZ GAZETESİ'NE GÖRE XX. YÜZYIL
BAŞLARINDA İRAN**

Yüksek Lisans Tezi

Fatma YÜKSEL

Danışman

Doç. Dr. Telli KORKMAZ

Nevşehir

Ağustos 2022

T.C.

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

**AÇIK SÖZ GAZETESİ'NE GÖRE XX. YÜZYIL
BAŞLARINDA İRAN**

Yüksek Lisans Tezi

Fatma YÜKSEL

Danışman

Doç. Dr. Telli KORKMAZ

Nevşehir

Ağustos 2022

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Fatma YÜKSEL

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Açık Söz Gazetesi’ne Göre XX. Yüzyıl Başlarında İran” adlı Yüksek Lisans / Doktora tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Fatma YÜKSEL

Danışman

Doç. Dr. Telli KORKMAZ

Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Lütfi Gürkan GÖKÇEK

KABUL VE ONAY

Doç Dr. Telli KORKMAZ danışmanlığında Fatma YÜKSEL tarafından hazırlanan “Açık Söz Gazetesi’ne Göre XX: Yüzyıl Başlarında İran” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

İMZA

Danışman: Doç. Dr. Telli KORKMAZ

Üye : Doç. Dr. Tekin TUNCER

Üye : Doç. Dr. Mehdi GENCELİ

ONAY

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

.../.../...

Dr. Öğr. Üyesi Volkan Recai ÇETİN

Enstitü Müdürü

TEŐEKKÖR

Tez çalıőmam sırasında desteğini, tavsiyesini ve ilgisini benden esirgemeyen değerli danıőmanım Doç. Dr. Telli KORKMAZ'a teőekkÖrÖ borç bilirim. Ayrıca beni gÖlÖ bir insan olarak yetiőtiren, maddi manevi desteğini eksik etmeyen, her daim yanımda olan biricik annem ZÖleyha YÖKSEL ile biricik babam Cemal YÖKSEL'e, çalıőmam sırasında destekçilerim ve en iyi arkadaőlarım olan canım ablam Aysun YÖKSEL ile kardeőim Necip Batuhan YÖKSEL'e minnet borçluyum. Bana olan inancıyla gÖç bulduğum sevgili Emrah KOÇ'a da ayrıca teőekkÖr ederim.

Fatma YÖKSEL

Nevşehir 2022

AÇIKSÖZ GAZETESİ'NE GÖRE XX. YÜZYIL BAŞLARINDA İRAN

Fatma YÜKSEL

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim

Dalı

Yüksek Lisans Programı, Ağustos 2022

Danışman: Doç. Dr. Telli KORKMAZ

ÖZET

1828 Türkmençay antlaşması ile ikiye bölünen Azerbaycan topraklarının kuzeyi Rusya, güneyi ise İran arasında paylaşılmıştır. Bu dönemden sonra Azerbaycan Türkleri bağımsızlıklarını kazanmak için ciddi mücadeleler vermiş ve bu mücadelelerle birlikte zulümlere de uğramıştır. Ancak hiçbir şey Türkleri yıldırılmamış gerek siyasi gerekse basın yoluyla seslerini duyurmaya çalışmışlardır. 1911 yılında Azerbaycan'da cumhuriyet yolunda önemli bir adım atılmış ve Müsavat Partisi kurulmuştur.

Müsavat Partisi'nin yayın organı olan 1915-1918 yılları arasında faaliyet gösteren Açık Söz gazetesi Azerbaycan halkına ulaşmada en büyük aracı olmuştur. Başta Mehmet Emin Resulzade olmak üzere önemli aydın topluluğunun yazılarıyla canlanan gazete halkın bilinçlenmesinde ve onların ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli rol oynamıştır. Açık Söz Gazetesi'nin ilkesi Türkleşmek, İslamlaşmak ve Çağdaşlaşmak olmuştur. Türkçülük fikrinin gelişmesinde çok büyük rol oynamıştır. Gazete sadece Azerbaycan halkı için değil, Birinci Dünya Savaşı'nda yardıma muhtaç din ve ırk kardeşlerinin de sesini duyurmak için de çabalamıştır.

Çalışmamızda Açık Söz Gazetesi'nin İran ile ilgili kısımları incelenmiştir. XX yüzyıl başlarında İngiltere ve Rusya arasında gizli bir anlaşmayla paylaşılan ve böylece üç kısma bölünen İran oldukça kötü şartlarda Birinci Dünya Savaşı'na girmiştir. Tarafsız olduğunu ilan etse de İran toprakları savaş meydanına dönüşmüştür. Rusya ve İngiltere'nin İran topraklarında yaşayan Nasturiler, Ermeniler ve bazı Kürt topluluklarını kışkırtmasıyla Müslümanlara ve Türklere zulümler daha da artmıştır. 1917 Bolşevik İhtilali ile Rusya İran'dan çekileceğini duyurmuş, böylece İngiltere bölgenin tek gücü

olarak kalmıştır. Her ne kadar ihtilalle Rusya İran topraklarından çekilse de Rus askerleri İngiltere tarafından tutulmuş, zulümler de devam etmiştir.

Türkler için önemli bir kaynak olan Açık Söz Gazetesi'nden yararlanarak İran'ın siyasi, ekonomik ve toplumsal konuları ile ilgili bilgi edinmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Açık Söz Gazetesi, Azerbaycan, Birinci Dünya Savaşı, İran

ACCORDING TO AÇIK SÖZ NEWSPAPER AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY İRAN

Fatma YÜKSEL

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Department
of History Master's Program, August 2022**

Advisor: Associate Dr. Telli KORKMAZ

ABSTRACT

The north of the Azerbaijan lands, which was divided into two with the 1828 Turkmenchay treaty, was shared between Russia and the south Iran. After this period, Azerbaijani Turks have fought serious struggles to gain their independence and have been subjected to persecution along with these struggles. However, nothing intimidated the Turks, they tried to make their voices heard both politically and through the press. In 1911, an important step was taken towards the republic in Azerbaijan and the Musavat Party was established. The newspaper Açık Söz, the publication organ of the Musavat Party, which was active between 1915 and 1918, became the biggest tool in reaching the people of Azerbaijan. The newspaper, which was revived with the articles of the important intellectual community, especially Mehmet Emin Resulzade, played an important role in raising the awareness of the people and meeting their needs. The principle of Açık Söz Newspaper has been to Turkism, Islamize and Contemporary. It played a great role in the development of the idea of Turkism. The newspaper made an effort not only for the Azerbaijani people, but also to make the voices of religious and racial brothers and sisters in need of help heard during the First World War.

In our study, parts of Açık Söz Newspaper about Iran were examined. At the beginning of the XX century, Iran, which was shared by a secret agreement between England and Russia and thus divided into three parts, entered the First World War under very bad conditions. Despite declaring that it is neutral, Iranian lands have turned into a battlefield. Persecution of Muslims and Turks increased even more as Russia and England provoked Nestorians, Armenians and some Kurdish communities living in Iran. With the 1917 Bolshevik Revolution, Russia

announced that it would withdraw from Iran, so England remained the only power in the region. Although Russia withdrew from Iranian territory with the revolution, the Russian soldiers were kept by England and the persecution continued. We tried to obtain information about Iran's political, economic and social issues by making use of Açık Söz Newspaper, which is an important source for Turks.

Keywords: Açık Söz Newspaper, Azerbaijan, World War I, Iran

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	i
KABUL VE ONAY	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

XX. YÜZYILDA İRAN

1.1. XX. Yüzyıl İran Tarihi (Hâkimiyet, Siyasi Durum)	5
1.2. Azınlıklar Durumu	13
1.3. Partiler Ve Türkler	17

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN CUMHURİYETİNİN OLUŞUMUNDA KURULAN PARTİLER VE BASIN

2.1. XX. Yüzyıl Azerbaycan'daki Sosyal, Siyasi Durum	24
2.2. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Oluşumunda Kurulan Partiler Ve Basın	28
2.2.1. Kurulan Partiler	28
2.2.1.1. Difai Partisi	29
2.2.1.2. Himmet Partisi	30
2.2.1.3. Müsavat Partisi	31
2.2.2. Müsavat Partisi Ve Azerbaycan Halk Cumhuriyeti	33
2.2.3. Milli Bilincin Oluşumunda Faaliyet Gösteren Gazete Ve Dergiler	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AÇIK SÖZ GAZETESİ VE İRAN

3.1. Açık Söz Gazetesi Hakkında.....	42
3.2. Açık Söz Gazetesi – İran İşleri.....	42
3.2.1. Ekim 1915	42
3.1.2. Kasım 1915	68

3.1.3. Aralık 1915	102
3.1.4. Mart 1916.....	138
3.1.5. Ocak 1917	139
3.1.6. Şubat 1917	147
3.1.7. Mart 1917.....	152
3.1.8. Nisan 1917	159
3.1.9. Mayıs 1917	171
3.1.10. Haziran 1917	194
3.1.11. Temmuz 1917	222
3.1.12. Ağustos 1917	245
3.1.13. Eylül 1917.....	265
3.1.14. Ekim 1917.....	269
3.1.15. Kasım 1917	275
3.1.16. Aralık 1917	279
3.1.17. Ocak 1918	294
3.1.18. Mart 1918.....	313
SONUÇ.....	42
KAYNAKÇA	317

GİRİŞ

1828 Türkmençay antlaşması ile bölünen Azerbaycan toprakları güneyde İran, kuzeyde ise Rusya tarafından idare edilmeye başlanmıştır.¹ Azerbaycan toprakları bölündükten sonra Rusların diğer Türk topluluklarına olduğu gibi Azerbaycan Türklerine de zulmü artmıştır. Topraklar sömürge haline gelmiş, vergiler artmış ve en önemlisi Rusya Ruslaştırma amacı güden faaliyetlere başlamıştır. Halk bunlara boyun eğmiş olsa bile hiçbir zaman benliklerini kaybetmemişlerdir.² 1905 Rus devriminden sonra Türkler için yeni bir dönemin kapıları açılmıştır. Devrimden sonra Türkler birçok alanda ilerlemeye başlamış, aydın toplulukları oluşturulmuştur. Basın-yayın, sosyal, siyasi alanda ilerlemeye başlayan Türk topluluklarına dönemin zenginleri de yardımda bulunmuştur. Bu dönemden sonra Azerbaycan halkı sesini daha çok duyurabilmek için birden fazla parti oluşturmuştur. Bunlardan en önemlisi cumhuriyete giden yolda en sağlam adımları atmış olan Müsavat Partisi'dir. Parti 1911 yılında Bakü'de kurulmuştur. Partinin amacı Rusya'daki tüm Türkleri birleştirmek, Türk milletlerinin yeniden bağımsız olmasını sağlamak ve maddi-manevi yardımda bulunarak onların kuvvetlenmesini sağlamak olmuştur.³

Müsavat Partisi kısa sürede büyük gelişmeler göstererek büyümüş, diğer partilerden de katılımlar sağlanmıştır. Hızla gelişim gösteren Müsavat Partisi basın yoluyla seslerinin daha hızlı duyulacağı düşüncesiyle 1915 yılında "Açık Söz" gazetesini çıkarmaya başlamıştır.⁴ Gazete 2 Ekim 1915'te siyasi, edebi ve toplumsal konulardaki yazılarıyla Bakü'de faaliyet göstermeye başlamıştır. Açık Söz gazetesinin ilkesi Türkleşmek, İslamlaşmak ve Çağdaşlaşmaktır. O dönemde Rusların Türkleri "Tatar" ya da "Müslüman" olarak adlandırmalarına tepki

¹ Okan Yeşilot, *Türkmençay Antlaşması Ve Sonuçları*, s.194

² Alperen Budak, *Müsavat Partisi'nin 1911-1923 Yılları Arası Faaliyetleri*, s.10

³ Alperen Budak, *Müsavat Partisi'nin 1911-1923 Yılları Arasındaki Faaliyetleri*, s.336

⁴ Hüseyin Baykara, *Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi*, s.205

gösterdikleri için, gazete Türk kelimesinin kullanımına oldukça önem vermiştir.⁵ Bu nedenle gazete her alanda olan yazılarıyla dikkat çekse de Türkçülük fikrinin gelişmesinde oldukça önemlidir. Mehmet Emin Resulzade yazılarında bütün Türk halkına diğerlerine verildiği gibi eşit haklar verileceğine kendisi gönülden inanmış, okuyucuyu da inandırmaya çalışmıştır.

Açık Söz gazetesindeki önemli yazarlar yazılarıyla halkı bilinçlendirmiş, Rusya'daki zorba rejimi korkusuzca eleştirmiş ve halkın ihtiyaçlarını dile getirerek onlara tercüman olmuşlardır.⁶ Açık Söz gazetesi genç ruha milliyetçilik sevdasını aşılarken Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte yayınlanan makaleler ve gazete aracılığıyla toplanılmaya başlanan yardımlar gözleri tamamen gazeteye çevirmiştir. Gazete sadece Azerbaycan halkı için yazmamış, Birinci Dünya Savaşı'nda yardıma muhtaç olan sessiz din ve ırk kardeşleri için de çabalamıştır. Savaşın insanlara verdiği zararlara değinilmiş, Azerbaycan halkı olarak Anadolu'da evsiz yurtsuz kalan halk için de yardım kampanyaları oluşturulmuştur. Bunun en büyük örneği Açık Söz gazetesi idaresinde basılmaya başlayan "Kardaş Kömeği" isimli dergi olmuştur. Bu derginin gelirleri toplanarak Anadolu'ya yardım olarak gönderilmiştir. Ayrıca yatak, yiyecek, kıyafet gibi yardımlarda zor durumda kalmış olan insanların yaşadığı bölgelere gönderilmiştir.⁷

Açık Söz gazetesi Bakü'de faaliyet gösteren tüm gazete ve dergiler gibi 1918 Mart olayları ile son bulmuştur. İç savaş adı arkasına sığınarak yapılan katliamlar sırasında birçok matbaa yakılmıştır. Yakılan matbaalardan biri de Açık Söz gazetesi matbaası olmuştur.⁸

Çalışmanın ana konusu olan dönemin İran'ı ise gerek jeopolitik konumu gerekse siyasi ve ekonomik olarak Ortadoğu'nun gözde coğrafi bölgelerinden biridir. 1828 Türkmençay antlaşması ile Azerbaycan'ın güney kısmı İran coğrafyasına katılmıştır. Burada yaşayan halk da bundan sonra Güney Azerbaycanlılar olarak anılmaya başlanmıştır.

⁵ Mirza Bala Mehmetzade, *Milli Azerbaycan Hareketi*, s.46

⁶ Telli Kormaz, *Azerbaycan'ın Bağımsızlığına Giden Yolda "Açık Söz" Gazetesi (1915-1918)*, s.79

⁷ Nijat Pirizade, *On Dokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Azerbaycan Basını: Öncüller, Ardıllar Ve Önemli Dönüm Noktaları*, s.61

⁸ Azer Adıgözelov, *Tarihsel Gelişim İçinde Azerbaycan Basını Ve İlk Basılı Ürünler*, s.263

Birinci Dünya Savaşı başladığı dönemlerde İran her ne kadar tarafsız kalacağını bildirirse de memleket tamamen savaş ortamına dönüşmüştür. Yani İran istemsizce savaşa dahil olmuştur. Siyasi olarak o dönemde zayıf olan İran topraklarını İngiltere ve Rusya resmen işgal etmiştir. Her ne kadar bunu açıkça dile getirmeseler de 1907 yılında kendi aralarında İran'ın taksimi için yapılan gizli antlaşma bunun en büyük delilidir. Rusya ve İngiltere o dönemde İran'da yaşayan Nasturiler, Ermeniler ve Kürtlerin bir kısmıyla birleşerek hain bir şekilde hem İran Müslümanlarına hem de güneyde yaşayan Azerbaycan Türklerine acımasızca saldırmışlardır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında İran toprakları diğer devletlerin çıkarları için kullanılmıştır. Osmanlı Devleti kendi çıkarı için İngiltere ve Rusya'nın emellerine ulaşmasını istememiş, ayrıca İran üzerinden geçerek diğer Müslüman toplumlardan yardım almaya çalışmıştır. Yine o dönemde İran topraklarında bulunan Almanya için ise İran'ın zengin yeraltı kaynakları ve petrolü oldukça önemli bir yere sahip olmuştur.⁹ İngiltere ve Rusya zaten tamamen İran'ın mali ve siyasi durumundan faydalanmak istemiştir. İran'da aralıklı zamanlarla üç kez meşrutiyet ilan edilmiş ve meclis açılmıştır. Savaş başladığı sırada mecliste görüşmeler yapılmış ve bir grup vekil İngiltere ve Rusya işgaline karşı Almanya'nın yanında savaşa girmeyi uygun görmüştür. Ancak zaten siyasi olarak hiçbir gücü olmayan İran'ın düzenli ordusu bile yoktu. Bu sebeple bu fikir hiçbir zaman faaliyet göstermemiş ve Birinci Dünya Savaşı bitene kadar olan bitenin sadece gidişatını seyretmiştir.

1917 yılında meydana gelen Bolşevik İhtilali ile Rusya savaştan çekildiğini ilan etmiş ve Rusya İran'dan çekilmeye başlamıştır. Ancak İran'da sevinçle karşılanan bu haber kısa sürmüş, Rusya İran'dan çekileceğini ilan etse de İngiltere İran'da kalmaya devam etmiştir. İngiltere'nin İran'da kalmaya devam etme sebebiyle Rus askeler kiralanmış zulümler de böylelikle bitmemiştir.

Savaş sürecinde ve sonrasında İran'da birçok hükümet kurulmuş ancak hepsi İngiltere ve Rusya himayesinde kalmıştır. Rusya'nın çekilmesiyle İngiltere kendini bölgede tek güç olarak görmüş ve bu şekilde hareket etmeye başlamıştır. İran savaş boyunca toplumsal ve maddi alanda sıkıntılar çekmiş, hastalık ve kıtlık sebebiyle de binlerce insan hayatını kaybetmiştir.

⁹ Seçil Özdemir, *Türkiye-İran Sınır Meseleleri: 1913-1939*, s.167

İran'ın gidişatını değiştirmeye yönelmiş en önemli partisi 22 üyesinden 12'sinin Azerbaycan Türkü olduğu Demokrat Parti'dir. En önemli öncüsü ise Şeyh Muhammed Hiyabani'dir. Hiyabani II Meclis döneminde Mehmet Emin Resulzade, Mirza Muhammed Ali Terbiyet gibi Azerbaycanlı Türk siyasetçilerle tanışmış ve fikir alışverişi yapmıştır.¹⁰ Demokrat Parti'nin amacı Güney Azerbaycan bölgesini Rus hâkimiyetinden kurtarmaktır. Ayrıca o dönemde İran'da encümenlerin kurulmasıyla Türkçe eğitim veren kurumlar açılmış ve Erzak Komisyonu kurularak açlık ve kıtlık sorunu çözülmek istenmiştir. 1920 yılında kurulan Azadistan Devleti ile Güney Azerbaycan'ın İran'dan bağımsız bir yer olduğu kanıtlanmıştır.¹¹

İngiltere ve Rusya'nın İran'da hüküm sürdüğü dönemde mali kontrol ile tamamen iç işlerine karışılmıştır. Rus ve İngiliz askerleri Müslüman kadınlara tecavüz etmiş, pazarları ve dükkânları yağmalamış, evleri ateşe vererek insanları zor durumda bırakmışlardır. Her seferinde ne kadar önlem alınacağı söylene de askerleri durdurmak için hiçbir çaba gösterilmemiştir.

Çalışmamızın amacı XX yüzyıl başlarında İran'daki siyasi durumlar göz önünde bulundurularak Açık Söz gazetesinde İran ile ilgili detaylı bir şekilde bilgi edinmektir. Daha profesyonel olarak çalışılması için ön çalışmada bulduk. Önemi ise 1915-1918 yılları arasında İran'ın siyasi, toplumsal ve ekonomik alanlarında yazılan yazılarıyla dönemle ilgili birinci elden bir kaynaktan bilgi edinmektir.

Çalışmada Azerbaycan'ın bağımsızlığına giden yolda önemli bir yere sahip olan Açık Söz gazetesinin İran ile ilgili olan kısımları incelenmiştir. Gazetenin tüm sayılarına ve gerçek nüshalarına ulaşamadığı için elimizde bulunan sayılara çalışılarak bazı kısımları okunamamıştır. Gazete sayıları Osmanlı alfabesi ile yazılmış olup, lehçe farklılıkları vardır. Bu sebeple çevirilen kısımların öncesinde italik bir şekilde günümüz Türkçesiyle özet verilmiştir.

¹⁰ Oğuzhan Çelik, *İran'da Türk Etnik Yapısı Ve İran'da Türk Milliyetçiliği Hareketleri*, s.49

¹¹ Çelik, *age*, s.49

BİRİNCİ BÖLÜM

XX. YÜZYILDA İRAN

1.1. XX. Yüzyıl İran Tarihi (Hâkimiyet, Siyasi Durum)

İran, içinde yaşayan etnik gruplarla, jeopolitik, siyasi, ekonomik olarak Orta Doğu coğrafyasının önemli merkezlerinden biri olmuştur. Kuzeyde Hazar Denizi'yle, güneyde Umman Basra Körfezi ile çevrilidir. Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Irak, Pakistan, Afganistan ve Türkmenistan ile kara sınırına sahiptir.¹² İran'da Pers İmparatorluğu, Büyük İskender ve sonrasında kurulan Seleukos hanedanı, Sasani İmparatorluğu, Emevi ve Abbasi hanedanlığı, İlhanlılar, Akkoyun ve Karakoyunlular, Safeviler, Afşar hanedanı, Kaçar hanedanı gibi birçok imparatorluk ve hanedanlık hâkimiyet sürmüştür.¹³

İran Birinci Dünya Savaşı'nda taraflarının çıkar amaçları için kullanılmıştır. Rusya, İngiltere ve Almanya'nın rekabet sahası haline gelmiştir. İngiltere ve Rusya'nın İran toprakları üzerindeki siyasi amaçları bölgede hâkimiyet kurarak hem siyasi hem de mali açıdan İran topraklarından faydalanmak olmuştur. Diğer taraftan Osmanlı Devleti İran'ın kendi güvenliği açısından İngiliz ve Rus kontrolüne girmesini engellemek istemiştir. Osmanlı Devleti'nin de İran üzerinden bazı bölgelerde nüfuz kurma isteği de vardı. Ancak İran için asıl emeli doğu sınırlarını güvence altına almak, İran'ı geçerek Türkistan, Afganistan ve Hindistan Müslümanlarına ulaşarak yardım almaktı.¹⁴ Daha doğrusu Pan-Turanizm emelidir. Almanya için ise İran o dönemde önemli bir yere sahip olmuştur. Bunun nedeni İran'ın Afganistan, Rusya ve Hindistan arasındaki stratejik konumudur. Ayrıca İran'ın Osmanlı Devleti ve Irak ile sınırlara sahip olması propagandalar içinde İran'ı önemli bir merkez haline

¹² Zeki Koday, *İran'ın İdari Coğrafya Analizi*, s.144

¹³ Seyit Ali Budulgan, *Ülke Tanıtımı İran*, s.222

¹⁴ Mehmet Kaya, *İran Üzerinde İngiliz-Rus Mücadelesi (1813-1923)*, s.212

getirmiştir. Bunlar haricinde İran'ın zengin yeraltı kaynakları ve petrolü de elde edilen gelirler açısından oldukça etkili olmuştur.¹⁵

20. yüzyıl başlarında İran Birinci Dünya Savaşı öncesinde Rusya ve İngiltere tarafından kendi aralarında nüfuz edilmiştir. 31 ağustos 1907 yılında Fransa'nın aracılığı ile bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre İran'ın güneyi İngiltere, kuzeyi Rusya nüfuz bölgesi olarak paylaşılmış ve orta kısım tarafsız kalmıştır. Her ne kadar İran iki ülke tarafında nüfuz ediliyor olsa da Kaçar hanedanı üyesi olan Ahmed Şah Tahran'daki sarayında da egemenliğine devam ettirmiştir. Ahmed Şah iktidara geçmeden önce İran'da meşrutiyet ilan edilmişti. Rusya İran'da artan İngiliz etkisini kırmak için hüküm süren Muhammed Ali Şah'a destek vermiş ve mevcut olan meşrutî idareye son vermeye çalışmıştır. Rusya'dan aldığı destekle kendini daha güçlü hisseden Muhammed Ali Şah Meclisi kapatmış ancak meşrutiyet yanlıları kısa sürede isyan ederek Tahran'ı ele geçirmişlerdir. Bu durum neticesinde Muhammed Ali Şah Rusya'ya sığınmıştır ve yerine Ahmed Şah getirilmiştir. Ahmed Şah tahta geçtikten sonra tekrar seçimler yapılmış ve II. Meclis açılmıştır. Fakat baskılar neticesinde II. Meclis kapatılmış, 1914 yılında tekrar seçimler yapılarak III. Meclis açılmıştır. Ahmed Şah'ın iktidarlığı sadece merkezde ve birkaç vilayette geçerliydi. Yani sadece İran'ın orta kısmı tampon bölge olarak bağımsız bırakılmıştır. Ordudaki rütbeliler babadan oğula geçiyor ve memuriyet parayla elde ediliyordu.¹⁶

Birinci Dünya Savaşı başladığı sırada İran'ın ne bir askeri gücü ne de düzenli bir ordusu vardı. Üstelik İran ve İngiltere kontrolü altındaydı. Tüm Avrupa devletleri 1914 yılında hızla savaşa sürüklenmişti. Ahmed meclisteki konuşmasında tarafsızlığını ilan etmiş hatta dönemin başbakanı Mirza Hasan Han da tarafsızlık için aynı açıklamayı yapmıştır. Ancak savaşa dâhil olan İngiltere ve Rusya tarafından toprakları işgal altında olan İran için savaşa dâhil olmamak ve tarafsız kalmak pek mümkün olmadı. İngiltere Basra Körfezi'ndeki menfaatlerini Almanya'ya kaptırmak istememiş ve bu yüzden de İran'a baskı yapan Rusya'ya da ses çıkarmayarak İran'ın savaşa girmesini istemiştir.¹⁷ İran meclisinde fikirler ikiye ayrılmıştır. Bir grup İngiltere'ye karşı Almanya yanında savaşa girilmesini savunmuştur. Bu düşüncenin altında Almanya'nın Osmanlı Devleti ile savaşa gireceği için savaştan galip

¹⁵ Özdemir, *age*, s.167

¹⁶ Halit Baş, *Birinci Dünya Savaşı'nda XIII. Kolordunun İran Harekâtı Ve Menzil Hizmetleri*, s.19

¹⁷ Yılmaz Karadeniz, *Kaçar Hanedanı (1795-1925)*, s.328

gelinerek İngiltere ve Rusya'nın baskılarından kurtulma düşüncesi vardır. Diğer grup ise İran'ın mevcut ekonomik ve siyasi durumunun buna uygun olmadığını ve savaş yükünün kaldırılamayacağını, tamamen tarafsız kalınması gerektiğini savunmuştur. Nitekim zaten İran tarafsızlığını ilan etmiştir.

İran her ne kadar savaş başlangıcında tarafsızlığını ilan etse de tarafsız kalamamış bunun en büyük sebebi de Almanya olmuştur. Alman memurları ve casusları İran halkını Rusya ve İngiltere'ye karşı kışkırtmıştır. İran birlikleri kışkırtmalar neticesinde İngiltere'ye karşı petrol kaynaklarını savunmak için Basra'dan iç kısımlara doğru gelmiş ve tarafsızlığını ilan eden İran böylece savaşa dahil olmuştur. Almanya'nın bu tutumu üzerine Basra üzerinde Alman nüfuzundan korkan Rusya birliklerine takviye ederek İran'ın güney kısmını işgale başlamıştır. İngiltere ise bu sırada boş durmamış Basra körfezinde sömürgeci getirdiği askerlerle İran'da yaşayan Arapları kışkırtmaya başlamıştır.¹⁸ İran'da askeri birlikler zayıf olduğu için ülkenin kaderi tamamen milli duygularıyla hareket etmeye başlayan halka kalmıştı. Halk tümüyle ülkelerini haksız yere işgal eden Rusya ve İngiltere'den nefret ediyor dini olarak aynı olan, bu yüzden kendilerini daha yakın hissettikleri Osmanlı Devleti'yle aynı tarafta olan Almanya'ya yakınlık göstermiştir. 1907 yılında kendi aralarında gizli bir anlaşmayla paylaşan İngiltere ve Rusya 1915 yılında İran'ı tamamen işgal etmek için hazırlık yapmaya da başlamışlardır.

1914 yılında Almanya yanında savaşa girme yolunda ilerleyen İran'a karşı Rusya resmen bir cephe açtı ve İngilizlerinde desteği ile Tahran'a girdi. Osmanlı Devleti bu durum karşısında Rusya'yı eğer Tahran'dan çekilmezler ise Azerbaycan'ı işgal edeceklerine dair uyarılmış olsa da İran topraklarında Osmanlı Devleti ve Rusya birlikleri karşı karşıya geldiler ve Tebriz'i ele geçirdiler. Ancak bölgedeki azınlıkların Rus birliklerine dahil olması ile Rusya ile yapılan savaş mağlubiyet ile sonuçlanmıştır. Ruslar Tahran'ı işgal ederlerse başkenti Tahran'dan İsfahan'a taşıma fikrini mecliste gündeme getiren başbakan Mirza Hasan olumlu bir şekilde karşılanmış ancak böyle bir durum yaşandığı takdirde Ahmed Şah'ın tacını ve tahtını kaybetmesiyle İngilizler resmen tehdit etmişlerdir. Böylece başkenti değiştirme fikri tamamen ortadan kalkmıştır. Hatta Ahmed Şah başbakan olarak Abdülhüseyin Mirza'yı seçerek Tahran'da kaldığını duyurmuştur. İngiltere ve Rusya himayesinde

¹⁸ Karadeniz, *Kaçar Hanedanı (1795-1925)*, s.330

kurulan bu yeni hükümet 1916'da bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşmaya göre İngiltere “*Tüfenkdararı-ı Cenub-ı İran (Güney Polisi)*” kurulacak ve bu birlik 8.000 kişilik İran ve Hindistan askerlerinden oluşacak ve bu polislerin idaresi İngiliz subayların elinde olacaktır ve Rusya da İran'da 12.000 kişilik askeri güç bulunduracaktır. Tüm bu önlemler Almanya tarafından gelebilecek olası bir tehlikeye karşı Rusya ve İngiltere ittifakıydı.¹⁹

1915 yılında Kirmanşah'ta çoğunluğu İranlı demokratlardan oluşan geçici bir hükümet kuruldu. Alman ve Türk planlarına göre Almanya savaş malzemesi, askeri eğitmenler ve para gönderecekti. Bunun karşılığında da bölgede Rus ilerleyişinin durması engellenmeye çalışılacaktı. Ancak Alman-Türk insanı ile İran ve bölgedeki jandarmalar arasında güven problemi vardı. Bu güven problemi de elde edilecek başarıyı önlüyordu. 1916'da Ruslar bölgeye ilerleyemeye başlamış ve neticesinde geçici hükümet Bağdat'a yerleşmiştir. Ardından Türk başarıları sayesinde kısa bir süre sonra tekrar Kirmanşah'ta geçici hükümet kurulmuştur.²⁰ 1916 yılında Alman askeri ve heyeti ve Osmanlı subayları Kirmanşah'a gelerek buradaki İran askerlerini eğitmişlerdir. Geçici hükümet üzerinde Rus baskıları artmaya başladı. Artan baskılarla geçici hükümet için sürekli Rus ve İngiliz himayesinde olan kişiler başkan seçilmeye başlandı. Osmanlı Devleti 1916 yılında Tahran'a yaklaşınca İngiltere kendi himayesindeki Mirza Hasan Han'ı merkezi bir hükümet kurarak başbakanlığa getirdi ve İran'a da yıllık 10.000 İngiliz parası vereceğini söyledi.²¹

1916 yılının sonlarında Ruslar Avrupa cephesinde büyük yenilgiler alırken Osmanlı ordusu İran'da önemli gelişmeler göstermiştir. Aldığı yenilgilerle Rusya İran bölgesine yardım yapamayacağı için İngiltere yalnız kalmış ve burada tek başına başarılı olamayacağını anlamıştır. 1917 yılında Ruslar Kirmanşah yönünde hareket etmiş ve buradaki birliklerin toplu bir şekilde çekilmesine sebep olmuşlardır. Hükümet yenilgiyi kendilerine yedirememiş, hükümet üyeleri tamamen parçalanmıştır.²²

İran siyasetinde Birinci Dünya Savaşı öncesinde önemli konulardan biri güney petrol meselesi olmuştur. İran petrol sanayisi tarihi bakımdan Basra Körfezi bölgesinin en

¹⁹ Karadeniz, *Kaçar Hanedanı (1795-1925)*, s.334

²⁰ Evren Küçük, *İran Ve İsveçli Subaylar*, s.14

²¹ Karadeniz, *Kaçar Hanedanı (1795-1925)*, s.336

²² Karadeniz, *Kaçar Hanedanı (1795-1925)*, s.337

eski sanayi merkezi olarak kabul edilmektedir.²³ 1901 yılında William Knox D'Arcy adında bir İngiliz İran'da altmış yıllığına bir imtiyaz almış ve İran bölgesinde çalışmalara başlamıştır. D'Arcy İran ile bir anlaşma yapmış ve anlaşmaya göre çıkacak petrolün % 16'sı İran'a, %84'ü ise İngilizlere bağlı olan bir şirkete ait olacaktı. Petrol çalışmaları uzun bir süre netice bulamamış. Anlaşılan şirket bu sürede zarara uğramış ancak 1908 yılına gelindiğinde Mescid-i Süleyman şehrinde sonunda petrol bulunmuştur. 1909 yılında Anglo-Persian Oil Company (İngiliz-İran Petrol Şirketi) kurulmuş, 1908 yılında bulunan petrolden sonrada çalışmalar hızlanmış ve 1912'de petrol Körfez'e taşınmaya başlanmıştır. Bu sırada İngiltere İran'da daha fazla söz sahibi olmak için şirketin %50'sinden fazlasını alarak resmen söz sahibi olmuştur. İran yok sayılmış ve herhangi bir ödeme yapılmamıştır. İran petrol kaynaklarının İngiltere denetimine geçmesiyle İran halkı ve devleti önemli ve büyük maddi kayıplar yaşamaya başlamıştır. İşgal sadece askeri olarak değil siyaseten bütün yeraltı kaynaklarını ele geçirmeye yönelik olmaya başlamıştır. Yani İran halkı o dönemde hem neredeyse tamamen diyebileceğimiz bir işgalin altında hem de maddi olarak en zor günlerini yaşıyordu. Güneydeki petrol kaynakları aslında İran'ın şansiyken İngiltere'nin sömürgesiyle hiçbir gelir elde edilemiyordu.

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce ve savaş sürecinde Rusya İran'ın kuzeyini yani üçte birlik kısmını işgal etmişti. İngiltere ise İran'ın güneyine Avusturalya ve Hindistan'dan getirdiği askerleri yerleştirerek elindeki petrol kuyularını, şirkete ait petrol rafinerileri ve boru hatlarını korumaya çalışmıştır.²⁴

Tüm bunlar olurken İran halkı İngiltere'nin İran petrolüne müdahale ettiğinin farkına varmış ve halkta yavaş yavaş ülkede etkisini göstermeye başlamıştır. Dönemin gazetelerinde de petrol müdahalesiyle ilgili haberleri okuyan halk tamamen ayağa kalkmış ve bunun üzerine mecliste bulunan birkaç milletvekili Maden Bakanından açıklama istemiştir. Ardından altı kişiden oluşan bir araştırma komisyonu kurulmuştur. Churchill döneminde yaptığı konuşmayla İran'da müdahaleyi daha çok teşvik etmiş, sonucunda İngiliz donanması İran'a aldırış dahi etmeden Basra Körfezi'ne girmiştir.²⁵

²³ Mehmet Kaya, *Muhammed Musaddık'ın İran Petrollerini Millileştirme Çabaları Ve Sonu*, s.159

²⁴ Karadeniz, *Kaçar Hanedanı (1795-1925)*, s.339

²⁵ Karadeniz, *İran Tarihi*, s.492

Dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı ara ara açıklamalar yapmış, İran'ın bağımsızlığına dokunulmadığını, yaptıkları her şeyin şirket için olduğunu söyleseler de aslında her şey apaçık ortaydı. İşgal gizlenmeye çalışılıyordu. Petrol boru hatlarını ve rafinerileri korumak için İran'ın güney kısmına getirilen Hindistan ve Avusturalya askerleriyle İran tamamen işgal edilmişti. İngiltere'nin amacı savaş sürecinde petrolün güvenliğini sağlamaktır. İran'la petrol için başta yapılan anlaşmaya göre verilmesi gereken ücret ödenmemiş, İran ödemeyi istemesi halinde de İngiltere bu ücreti savaş masraflarına saymıştır. İran Birinci Dünya Savaşı'nda yıkım üstüne yıkım yaşamıştır. İran İngiltere'ye anlaşmayı hatırlatsa da hiçbir fayda etmemiş İran'la İngiltere arasındaki petrol meselesi Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra bile devam etmiştir.²⁶

Birinci Dünya Savaşı sırasında İran'da yaşanan bir diğer önemli siyasi olay ise 1916 yılında meşrutiyet önderleri tarafından "Komite-i Mocazat" adıyla bir ceza komitesinin kurulmasıdır. Komitenin kurulma amacı dönem İran'ında yabancı casuslarla yerli işbirlikçileri cezalandırmaktır.²⁷ O dönemde zaten büyük bir kargaşa halinde olan İran'da bu komitenin kurulmasıyla beraber şüpheli ölümler dikkatleri komiteye çevirmiş ve komite üyeleri tutuklanmıştır hatta daha sonra sürgün edilmişlerdir. Bir süre sonra komite başından öne çıkan isimlerden olan Ebul-Fethzade ve Münşizade gibi meşrutiyet önderleri polisler tarafından feci şekilde öldürülmüştür.²⁸

1917 yılına gelindiğinde Rusya Bolşevik İhtilali ile Birinci Dünya Savaşı'ndan çekildiğini ilan etmiştir. Bolşevik İhtilali Birinci Dünya Savaşı'nın seyrini değiştirdiği gibi İran'ı da birçok yönden etkilemiştir. İhtilal sayesinde Rus İran topraklarından çekilmiştir. Ancak onların yerine İngiliz askerleri yerleşmiş ve savaşın bitimine kadar kalmışlardır. Rusya'daki Bolşevik İhtilali İran'da büyük bir coşkuyla karşılanmış ancak Rusya'nın yeni yönetimi İngiltere ile kurulan ittifakın, Almanya ile yapılan savaşın ve İran'a uygulanan politikanın devam edileceği haberiyle İran'ın sevinci kısa sürmüştür. 1917'de Mirza Hasan Han hükümeti

²⁶ Karadeniz, *Kaçar Hanedanı (1795-192)*, s.339

²⁷ Karadeniz, *İran Tarihi*, s.493

²⁸ Karadeniz, *Kaçar Hanedanı (1795-1925)*, s. 340

suikastlere ve İngiliz cinayetlerine engel olamadığı için istifa etmiş, yerine kurulan hükümet İngiliz idaresindeki Güney Polis teşkilatını tanımıştır.²⁹

1918 yılına kadar Bolşeviklerin idareye geçmesiyle Rusya'nın İran'dan çekilmesi sürmüştür. 1918 yılında imzalanan Brest-Litovsky anlaşmasıyla Rusya İran'ın bağımsızlığını resmen tanımış hatta İngiltere ile imzaladıkları 1907-1915 yılı anlaşmaların hükümsüz olduğunu, Çarlık Döneminde İran ile imzalanan tüm anlaşmaların geçersiz olduğunu ilan ederek İran'daki tüm faaliyetlerini sona erdirmişlerdir.³⁰ Rusya'nın İran'dan çekilmesiyle İngiltere kendini tek güç hissetmiş, Rus askerlerinin önceden Rusya hükümetinden aldığı ücreti İngiltere kendisi vermeyi teklif ederek Rus askerlerinin bölgede görevlerine devam etmelerini sağlamaya çalışmışlardır. Böylece bölgede askeri gücü tek elde daha fazla arttırmış olacaktır. Ayrıca merkez ordugâhına destek göndererek hem bölgedeki sosyalistleri hem de batıdaki Osmanlı ilerleyişini durdurmak istemiştir. Bolşeviklerin propagandasını durdurmak için bir ordusunu Bakü'ye göndermiştir. Ancak Bakü'de direnişle karşılaşınca Müslüman Kafkaslılardan bir Milli ordu kurmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti İngiltere'nin bu hareketini tehlikeli görmüş, engel olmaya çalışmış ama hem direnmek için güce sahip değildi hem de o sırada imzalanan Mondros Mütarekesi ile geri çekilmiştir.³¹ Böylece İngiltere burayı tekrar almıştır.

Lenin İran topraklarından ayrılmak için hazırlıklara başlamış olsa da Kafkas cephesi komutanı Lenin'i tanımamış bu yüzden Rusya'nın İran'dan ayrılması biraz zaman almıştır. Bu durumda Rus askerleri İran'da ikiye ayrılmış, Bolşevik ve Çarlık dönemi generalleri iç savaşı İran topraklarına dağılmıştır. Böyle bir durumda İran hangi elçiliği kabul edeceğini bilememiş ister istemez İran'da büyük bir ikileme düşmüştür. İngiltere bu sırada İran topraklarında kendisi daha da koruma altına almak için Bolşevik yanlılarına karşı korunması ve güney polisi resmen tanınması karşılığında 1907 Tilsit anlaşmasını kaldıracağını, para yardımı sağlanacağını ve savaş bitiminde İran topraklarından çekilerek bağımsızlıklarının tanınacağını vaat etmiştir. İran ise güney polisini resmen tanınmasının bağımsızlığa ters düşeceğini söylemiştir.³² Teklif ettikleri anlaşma ile İngiltere tek başına İran'a hakim olacaktır. Basra, Ahvaz ve

²⁹ Karadeniz, *İran Tarihi*, s.495

³⁰ Karadeniz, *Kaçar Hanedanı (1795-1925)*, s.342

³¹ Karadeniz, *İran Tarihi*, s.496

³² Karadeniz, *Kaçar Hanedanı (1795-1925)*, s.344

Abadan'dan petrol yatakları da kontrol altına alınmış oluyordu.³³ Sonunda 1919'da Çarlık askerleriyle yapılan iç savaşı kazanan Lenin askerleri İran'a bir elçi göndererek İran'da alınan imtiyazların kaldırılacağı, borçların tamamen kapatılacağı, demiryolu hatları kurulacağına dair mektup gönderilmiş ki zaten 1921'de imzalanan İran-Sovyet anlaşmasıyla tüm hükümler kayıt altına alınmıştır.³⁴

Rusya'nın İran'dan çekilmesi hükümeti ve İran halkını her ne kadar sevindirirse de iç karışıklıklar kargaşalar devam etmiştir. 1918-1920 tarihleri arasında İran'daki hiçbir hükümet uzun soluklu olmamış, siyasi karışıklıklar devam ederken toplumsal ve maddi alanda da büyük sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Batı ve kuzeybatı bölgesinde hastalıklar ortaya çıkmış ve birçok insan ölmüştür. Bunların yanında memleket İngiltere tarafından işgal edilince maddi sorunlarla birlikte kıtlıkta ortaya çıkmıştır. İngiltere kendisini güven ortamına sokmak için güneydeki Kaşgayları kışkırtarak sorun üzerine sorun eklemiştir. Rusya'nın çekilmesiyle boşalan İran'ın kuzeyini de işgal ettiklerinde buraya da birçok asker sevkiyatı gerçekleştirmişlerdir. Ancak dönemde memleketini savunan yerli aşiretler ve Kaşgay reisleri birleşerek Güney Polisi'ne, İngilizlere saldırmışlardır. Hatta sadece saldırıyla da kalmayıp bölgedeki halkıda kışkırtmışlardır. Saldırılarında başarılı olmalarına rağmen içlerindeki yerli casuslar yüzünden birçoğu İngiltere tarafına geçmiş bu yüzden de başarılı olamamışlardır.³⁵

XX. yüzyıl başı İran siyasi karışıklıklar, maddi sorunlar, içtimai bozukluklar, kıtlık ve hastalıklarla geçmiştir. Kurulan hükümetlerin hepsi İngiltere ve Rusya himayesinde kalmış ancak sonunda Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin olması nedeniyle Rusya'nın İran üzerindeki etkinliği azalmış böylece İngiltere daha rahat hareket etmiştir. Tek güç olmasıyla petrol bölgelerine yoğunlaşmış ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar da olumsuz gelişmelere rağmen devam etmiştir.³⁶ İran tamamen tarafların çıkarları için kullandıkları topraklardan başka bir şey olmamıştır. Bu savaş yılları İran halkını oldukça zorlamıştır. Halk fakirleşmiş ve savaşta İranlılar acımasızca öldürülmüşlerdir.

³³ Kaya, *İran Üzerinde İngiliz-Rus Mücadelesi (1813-1923)*, s.213

³⁴ Karadeniz, *İran Tarihi*, s.497

³⁵ Karadeniz, *Kaçar Hanedanı (1795-1925)*, s.346

³⁶ Kaya, *İran Üzerinde İngiliz-Rus Mücadelesi (1813-1923)*, s.214

1.2. Azınlıklar Durumu

XX. yüzyıl başlarında İran siyasi, içtimai ve mali olarak zor bir döneme girmiştir. İran'ın bu durumundan faydalanmak isteyen iki devlet olan İngiltere ve Rusya İran'da egemenlik kurmaya çalışmışlar ve 1907 yılında ülkeyi üçe ayırmışlardır. Rusya İran'ın kuzey kısmını, İngiltere ise güney kısmını işgal ederek orta kısmı ise İran'a bırakmışlardır. Bu dönemde Birinci Dünya Savaşı'ndan her konuda etkilenen ve toprakları istemsizce zorla savaş haline dönen İran'ın bağımsızlığı tehlikeye atılmıştır.

İran'da yıllardır azınlık olarak yaşayan Ermeniler, Nasturiler, Kürtler ve Türkler de bu dönemde taraf seçerek ülkedeki huzursuzluk ortamını daha da etkilemişlerdir. Özellikle Nasturiler ve Ermeniler Rusların bağımsızlık, mali yardım ve silah yardımı gibi vaatlerine kanarak yıllardır azınlık olarak yaşadıkları İran'a ihanet etmiş, desteklemişlerdir.³⁷ O dönemde İran'ı aralarında paylaşmış olan Rusya ve İngiltere'nin yanı sıra Osmanlı Devleti ve Almanya'da etnik ve dini gruplar arasında politik oyunlar oynayarak grupları birbirlerine karşı kışkırtmaya çalışmışlardır. Bölgede yaşayan Nasturiler, Kürtler, Azerbaycan Türkleri ve Ermenilere bağımsız devlet kurma sözü vermişlerdir. Özellikle Rusya Güney Azerbaycan bölgesini bir Rus vilayetine dönüştürmek istemiştir. Buraya birçok Rus yerleştirmiş ve 1917 Bolşevik İhtilali'ne kadar artış göstererek sömürgeye devam etmişlerdir.³⁸ İran'da azınlık olarak bulunan Nasturiler bağımsız olabilmek için 19. Yüzyıl boyunca Amerika, İngiltere, Rusya, Fransa gibi devletlerin himayesi altına girmek için uğraşmışlardır.³⁹ Ama asıl ön plana çıkan iki devlet İngiltere ve Rusya idi. Çünkü iki devlet Birinci Dünya Savaşı öncesi İran'ı zaten işgal etmişlerdi. Rusya Nasturiler ve Ermenileri yanına çekerken o dönemdeki en önemli rakibi olan Osmanlı Devleti'ni ise İran'da yaşayan bir diğer azınlık grup olan Kürtler destekledi. Rusya bu sebeple Kürt aşiretlerle de bir o kadar uğraşmak zorunda kaldı. Zaten savaş ortamına sürüklenmek isteyen İran ise tamamen savaş alanına dönmüş oldu. Bu sebeple Rusya Nasturiler ve Ermenilere ilgisini gösterirken Kürtlerin tepkisini çekmemeye

³⁷ Kamuran Karabalık, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran'da Rusya Destekli Nasturi Olayları Ve Osmanlı Devleti (1914-1917)*, s.454

³⁸ Kamuran Karabalık, *Birinci Dünya Savaşı'nda Güney Azerbaycan*, s.33

³⁹ Karabalık, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran'da Rusya Destekli Nasturi Olayları Ve Osmanlı Devleti (1914-1917)*, s.451

çalışmıştır.⁴⁰ Çünkü Kürtlerle de ittifak yapmak istiyordu. Rusya bütün Kürt topluluğu olmasa da arada Kürtlerle aralarında yaşanan olaylar Osmanlı Devleti'nin işine gelmiştir. Çünkü Osmanlı Devleti'ne böylece Güney Azerbaycan yolu açılmış oluyordu. Öte yandan Rusya Ermenileri ve Nasturileri kullanarak Basra'ya ulaşmayı, İngiltere ile birleşmeyi hedeflerken İran'daki bu iki azınlık grup ise bağımsız olabileceklerine inanmışlardır.

Rusya İran'da azınlık olan Nasturiler ve Ermenileri ve birkaç Kürt reisini yanına çekerek Birinci Dünya Savaşı'na girmiştir. İran'da asayiş problemleri oluşturmak istiyordu. İngiltere ise Rusya'nın İran'da yapmış olduğu kendilerine zararı dokunmayan her türlü faaliyeti destekliyordu. Çünkü İngiltere'nin de İran'da ulaşmak istediği gayeleri vardı. En önemlisi Basra Körfezi'ni Almanya'ya kaptırmak istemiyordu. Yani İngiltere ise İran topraklarında Almanya ile rekabet halindeydi. Dolayısıyla anlaşma yaptığı Rusya'yı destekleyerek İran'ı savaşa sürüklemek işine gelmiştir.⁴¹

Birinci Dünya Savaşı başladığı sırada Rusya İran'da başıboş dolaşıyor, İran'ın kendi askerinden fazla asker bulundurarak halka zulmediyordu. Rusların vaatlerine kanan Nasturilerde Müslüman halk üzerinde baskı kurmuş ve halka saldırarak onları taciz etmişlerdir. Hatta bazı köylerde Nasturilerle beraber yaşayan Müslüman halk Rusların küçük birlikleriyle beraber zorla köylerinden çıkarılmıştır. Bu köyde buldukları halka ait olan tüm hayvanları Nasturilere dağıtmış ve aldıkları vergileride Rus bankasına teslim etmişlerdir. İnsanlar Ruslara ve Nasturilere karşı gelmek bahanesiyle idam edilmeye başlamıştır. Bir olup bölgede onlara karşı gelen halkın evlerini yağmalayarak herkese büyük zorluklar çıkarmışlardır.⁴² Bunların arasında Müslüman Kürtlerde vardır. Rus destekli Nasturilerin yaptığı bu acımasız davranışlar ilerde uzun yıllar sürecek Kürt ve Nasturi çatışmalarının alt yapısını oluşturmuştur.⁴³ İnsanlar korkularından sokağa dahi çıkamayacak duruma gelmişlerdir. Halk büyük korku içinde olan biteni evinden izlemeye başlamıştır. İran hükümeti ise duruma müdahale edemiyor sessiz kalıyordu. Bu durumda halkın tepkisine yol açıyordu.

⁴⁰ Karabalık, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran'da Rusya Destekli Nasturi Olayları Ve Osmanlı Devleti (1914-1917)*, s.453

⁴¹ Karabalık, *Birinci Dünya Savaşı'nın Başlarında İran'da Rus İşgal Faaliyetleri ve Tepkiler*, s.2714

⁴² Karabalık, *Birinci Dünya Savaşı'nın Başlarında İran'da Rus İşgal Faaliyetleri ve Tepkiler*, s.2714

⁴³ Karabalık, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran'da Rusya Destekli Nasturi Olayları ve Osmanlı Devleti (1914-1917)*, s.454

Rusya sadece Nasturileri kullanmakla kalmamış Ermenilerinde Nasturilerle birlikte hareket etmesini sağlamıştır. Çünkü Rusya Nasturilere olduğu gibi Ermenilere de vaatlerde bulunmuştur. İran'daki Ermeni ve Nasturileri silahlandırarak İran'ın Azerbaycan eyaletine bağlı vilayetlerde ve Osmanlı sınırlarında kullanmak istemişlerdir.⁴⁴

Birkaç albayın denetiminde Nasturiler ve Ermenilerden oluşan birlikler ayrıca Abdulrezak isimli bir Kürt aşiret reisinin desteğiyle de Kürtlerden oluşan birlikler kurulmuştur. Her ne kadar bazı Kürtler Rusların oluşturduğu birliklere katılsa da bazıları İran topraklarında direniş gösterdiler. Nasturi ve Ermeni saldırılarında Kürtler saldırıları durdurmak için Urmiye'ye saldırsa da geri püskürtülerek başarılı olamamışlardır. Azerbaycan bölgesinde yaşayan Kürtler, Nasturiler ve Ermeniler sürekli çatışma halinde olmuşlardır. Bölgedeki Osmanlı yanlısı Kürtler hem Nasturilerin hem de Rusların hedefindeydi. İran hükümeti siyasi girişimlerde bulunarak Rusya'dan topraklarını boşaltmalarını istemişler ama reddedilmişlerdir.⁴⁵ İran'ın Azerbaycan'da silahlı gücü olmadığı için sözü de geçmiyordu. Rusya suçlu Kürtlere bularak onların saldırılarına bağlamıştır.

Rusların Nasturileri desteklemesiyle Kürtlere yapılan katliamlar Osmanlı Devleti'ni harekete geçirmiştir. Çünkü Rusya'nın destek verdiği Nasturiler ve Ermeniler İran-Osmanlı sınırında bulunarak Osmanlı Devleti'ni resmen tehdit ediyordu. Kürtlerle birleşerek Rusya, Nasturi ve Ermenilere saldırmışlardır. İki taraftan da ölenler olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu saldırıları durdurmak için İran sınırını geçmesi İran'ı rahatsız etmiş ancak saldırılar devam edince Osmanlı Devleti İran'a daha büyük birlikler göndermek zorunda kalmıştır.⁴⁶ İran o dönemde zaten Rusya'nın elinde bir piyon gibiydi. Bu yüzden İran hükümetine güvenilmezdi. Osmanlı Devleti İranlılarında desteğini almıştır. Böylece İran'ın Azerbaycan eyaletine Müslüman halktan oluşan Türk ve Kürtlerle girmişlerdir ve Rusya ile destekçilerine saldırmışlardır. Ancak bu saldırılarla İran'ın bir kısmı savaş alanına dönmüştür.⁴⁷

⁴⁴ Karabalık, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran'da Rusya Destekli Nasturi Olayları ve Osmanlı Devleti (1914-1917)*, s.455

⁴⁵ Karabalık, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran'da Rusya Destekli Nasturi Olayları ve Osmanlı Devleti (1914-1917)*, s.456

⁴⁶ Karabalık, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran'da Rusya Destekli Nasturi Olayları ve Osmanlı Devleti (1914-1917)*, s.457

⁴⁷ Karabalık, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran'da Rusya Destekli Nasturi Olayları ve Osmanlı Devleti (1914-1917)*, s. 457

Saldırılarda İran'da bulunan Müslüman aşiretler Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak onlara destek vermiştir. Bunu öğrenen Rusya bölgede bulunan din görevlilerine ölüm cezası vererek idam etmişlerdir.⁴⁸

İran'da bu mücadeleler devam ederken Osmanlı birlikleri Ruslara saldırarak onları zor durumda bırakmışlardır. Bu yüzden Urmiye bölgesindeki saldırılara ara verilerek Rus birlikleri bölgeyi terk ederek Sarıkamış'a destek göndermişlerdir. Rus birlikleri bölgeden çekilince Osmanlı birlikleri bunu fırsat bilerek Urmiye'ye girmişlerdir. Rusya destekçileriyle birlikte bölgeden çekilmek zorunda kaldılar. Rusya ayrıca birliklerini Sarıkamış'a gönderince Nasturi ve Ermeniler Rusya tarafından ilk ihanetine uğramış, bölgede resmen kaderine mahkûm bırakılmışlardır.⁴⁹ Nasturi saldırılarında ölen Kürt aşiretlerinden birçoğu durumu fırsat bilmiş ve yalnız kalan Nasturilere saldırarak intikam almak istemişlerdir. Durum daha da kötüye gitmeye başlayınca Nasturiler Rusya'dan destek istemiş ancak yardım talebine karşılık bulamamışlardır. Ortalık resmen kargaşa haline gelmiştir.

Ruslar İran'da bulunan kendi yanlarına çekmeye çalıştıkları Nasturilere yardım olarak bölgeye "*Kuva-yı İmdadiye*" adıyla yardım göndermişlerdir.⁵⁰ Yardımlar da yeterli kalmamış ve 1915'ten sonra Nasturiler bölgede ağır yenilgiler almaya başlamışlardır. Rusya tarafından Hoy, Urmiye, Salmas'taki köylere yerleştirilmişlerdir. Binlerce kişi bu köylere yerleştirilmiş ancak kıtlık, yiyecek ve giyecek eksikliği, salgın hastalıklar gibi nedenlerle birçok Nasturi telef olmuş ve yerleştirilen köylere gelenlerden sadece üçte ikisi hayatta kalabilmiştir. Kalan Nasturiler kendilerini toplayınca tekrar köylere saldırmaya başlamış Müslüman halka tekrar zulmedip köyleri yağmalamaya başlamışlardır. Bu köylerde yaşayan Müslüman halk genelde Kürt halkı olmuştur. 1916 yılında genç Nasturilerden birlikler oluşturulmuştur.⁵¹ Giyim, erzak gibi her türlü yardım yapılmıştır. Oluşturulan bu birliklere Rusya kendi askerlerine verdiği eğitimleri vermiştir ve subaylarına verdikleri kadar da maaş vermişlerdir. Hepsi silahlandırılmıştır. İran'da

⁴⁸ Karabalık, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran'da Rusya Destekli Nasturi Olayları ve Osmanlı Devleti (1914-1917)*, s.458

⁴⁹ Karabalık, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran'da Rusya Destekli Nasturi Olayları ve Osmanlı Devleti (1914-1917)*, s.458

⁵⁰ Karabalık, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran'da Rusya Destekli Nasturi Olayları ve Osmanlı Devleti (1914-1917)*, s.458

⁵¹ Karabalık, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran'da Rusya Destekli Nasturi Olayları ve Osmanlı Devleti (1914-1917)*, s.459

bulunan Nasturiler ve Ermeniler 1917 yılında Bolşevik İhtilali'ne kadar Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya'nın yanında savaşmışlardır. En çok zarar gören bölgedeki Kürtler olmuştur. Kürtlere asılsız bahanelerle sürekli saldırılar düzenlenmiş, köyler basılarak insanlar katledilmişlerdir. İranlı yöneticilerden müdahale edilmesi istense de bunların Rusya'dan daha katı olduklarını, Rusların elinde sadece bir alet oldukları söyleniyordu.⁵²

1917 yılında Bolşevik İhtilali ile Ruslar İran'dan çekilmeye başladığında Kürt aşiretlerini tekrar itaat altına almaya çalışmışlardır ancak başarılı olamamışlardır. Kürtlerin birçoğu Rusya'ya karşı gelse de bir grup Kürt, Nasturiler ve Ermeniler ile birlikte Rusya yanında mücadele etmişlerdir. Rusya'nın Kürtlere verdikleri vaatlerde Nasturiler ve Ermenilere verdiği vaatlerle aynı sayılırdı. Bazı Kürt grupları da silahlandırıldı ve bağımsız olacaklarına inandırıldı. 20.yüzyıl başında bir Kürt aşiret lideri olan Simko İsmail örnektir. Rusların silah desteği ile hâkim olduğu aşiret boyu üzerinde tamamen kontrol sahibi olmuştur. 1918 yılında imzalanan Brest Litovsk anlaşmasıyla Rusya Birinci Dünya Savaşı'ndan da çekilince Kürtler üzerinde İngiltere etkisi artmıştır. İngiltere'nin amacı Ermeni-Kürt işbirliğini genişletmek olmuştur.⁵³ Kürtleri buna inandırmak için çabalamışlardır.

1.3. Partiler Ve Türkler

Birinci Dünya Savaşı öncesi İran'ın kuzeyi Rusya, güneyi ise İngiltere tarafından işgal edilmiş ve bu iki devletin hâkimiyeti altına girmiştir. İki ülke tarafından işgal edilen İran'da iç karışıklıklar yaşanmaya başlanmıştır. O sırada idarede bulunan Kaçar Hanedanlığı karşı görüşler tarafından hedef haline gelmiştir.⁵⁴ İşgalden Kaçar Hanedanı Şah'ını sorumlu görmüşlerdir. Halk ayaklanmış ve birçok isyan çıkmıştır. İsyanların amacı birazda Fransız Devrimi sonucu ortaya çıkan milliyetçilik akımı etsiyle ve Osmanlı Devleti ile ticari, kültürel olarak etkileşimde bulunmanın sonucu doğmuştur. Ülkenin idaresindeki Muzaffereddin Şah çıkan isyanlara karşı koymaya çalışmıştır. Ancak güçlenen isyanlar sonucunda karşı koyamamış ve başarısız olmuştur. Azerbaycan Türkleri Şah anayasayı onaylamazsa İran'dan tamamen kopacaklarını söylüyordu.⁵⁵ 1906 yılında Meşrutiyet ilan edildi. İlan edilen

⁵² Karabalık, *Birinci Dünya Savaşı'nın Başlarında İran'da Rus İşgal Faaliyetleri ve Tepkiler*, s. 2716

⁵³ Özdemir, *Türkiye-İran Sınır Meseleleri (1913-1939)*, s.170

⁵⁴ Cüneyt Yılmaz, *İran'da Yaşayan Azerbaycan Türkleri Ve Azerbaycan-İran İlişkilerine Etkileri*, s.24

⁵⁵ Osman Erol, *İran İç Politikasında Azerbaycan Türkleri (1906-2006)*, s.29

Meşrutiyet İran’da meydana gelen ilk anayasal harekettir. Meşrutiyetin amacı Avrupa karşısında geri kalmışlıktan kurtulmanın bir yolu olarak görülmekteydi.⁵⁶ İmzalanan anayasının önemli maddeleri vardı. Maddelerin içerisinde her eyaletin kendine ait meclisi olacağı yazmıştır.⁵⁷ İran’ı kendi aralarında paylaşmış olan ve daha ileri zamanlarda fazlasıyla da yetinmeyecek olan İngiltere ve Rusya çıkarlarına ters olduğu için meşrutî hareket kanlı bir şekilde son bulmuştur. Meşrutiyetin yerini mutlak monarşi almıştır. İsyân eden halk pes etmemiş ve tekrar isyana kalkışmışlardır. Birçok kişi idam edilmiştir. İdamdan kurtulanlar ise Gilan eyaletine kaçarak burada birlik oluşturmuşlardır. Harekât için hazırlanmışlar ve bu hareketin lideri Mirza Han olmuştur. Bu dönemde ittifak halinde olan Osmanlı Devleti ve Almanya’dan yardım almışlardır. 1917 Bolşevik İhtilali olduğu zaman ise Rusya ile ilişkilerini geliştirerek sosyalizm etkisi altında kalmışlardır. 1920’de Rusya ile anlaşmışlardır. Kurdukları Adalet Partisinin ismini İran Komünist Partisi olarak değiştirmişlerdir. Bir süre sonra İran Gilan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ni ilan etmişlerdir. Ancak 1920 yılında Rusya tamamen İran’dan çekilince İran hükümeti bu devletin varlığına son vermiştir. Kurulan Cumhuriyet’in lideri Mirza Küçük Han ise 1921 yılında öldürülmüştür.

Meşrutiyet Devrimi başlarında bir önemli isim olan Hiyabani o sırada Tebriz’de bulunuyordu. Hiyabani Meşrutiyet Devrimi öncesinde meydanlarda konuşmalar yapmaya başlamıştır. Yaptığı konuşmalar halk üzerinde büyük yankılar uyandırmıştır. Öyle ki onu dinlemek için köylerden, mahallelerden insanlar toplanmışlardır.⁵⁸ Dönemin Şah’ı halkın bu ilgisi karşından korkuya kapılmıştır. Korkusu ordunun da tüm bu konuşmalar ve yapılan faaliyetler karşısında etkilenecek isyancılara katılması olmuştur. Meşrutiyetin ilanında bu da önemli bir sebep olmuştur. Tahran’da seçim tüzüğü hazırlanmaya başlanmış ancak Azerbaycan valisi Mehmet Ali Mirza yürürlüğe girmesini engellemiştir.⁵⁹ Bunun neticesinde Azerbaycan halkı ayaklanmış ve tekrar isyana girişmiştir. Azerbaycan halkı ne kadar ayaklansa da onlar arasında da ikilikler yaşanmıştır. Bir taraf İran Meşrutiyet’ini desteklerken diğer taraf ise İran Şah’ının idaresinde kalmayı tercih etmiştir. İran Şah idaresinde kalmayı destekleyen taraf genelde din adamları olmuştur. Tabi ki bu

⁵⁶ Çelik, *age*, s.39

⁵⁷ Erol, *age*, s.29

⁵⁸ Çelik, *age*, s.43

⁵⁹ Çelik, *age*, s.43

ayaklanmalar, çıkan Türk Milliyetçiliğine dayanan isyanlar ve Meşrutiyet Devrimi Rusya'nın çıkarlarına ters düşmüştür. Rusya kısa bir süre sonra Tebriz'e girmiştir. Rusya'nın hâkimiyeti altında kalmak istemeyen İran halkı yine de Rusya'nın bu hamlesine sesini çıkarmamıştır. Çünkü Güney Azerbaycan'da yaşanan bu milliyetçilik ruhu ile çıkan isyanlar Fars Milliyetçilerini kıskırtmıştır. Tamamen İran'ın bağımsızlığını ve bütünlüğünün tehlikeye girmesinden korkmuşlardır. Azerbaycan'ın İran'dan ayrılma fikri İran halkını rahatsız ermiştir. Zaten var olan Azerbaycan Türklüğü bilinci bu dönemde daha da büyümüştür.

Güney Azerbaycan'da silahlı teşkilat kurulmuştur. Mücahit Teşkilatı ismi verilen bu silahlı teşkilata halktan birçok gönüllü katılmıştır ve eğitim verilmiştir. Şeyh Muhammed Hiyabani Mücahit Teşkilatı'nı sürekli motive etmiştir. Devrime büyük katkı sağlamıştır. Kaçar Hanedanı veliahtı olan Azerbaycan valisi Mehmet Ali Mirza'ya Güney Azerbaycan halkı başından beri hiç güvenmiyordu. Mehmet Ali Mirza resmen en ufak bir hareket bekliyordu. Bu yüzden de Güney Azerbaycan Türkleri ile Güney Azerbaycan Türkleri ittifak kurmaya başlamışlardır. 1907 yılında İran anayasası önemli bir değişiklik yaşamıştır. "Azerbaycan Eyaleti" tanımı ilk kez kullanılmıştır.⁶⁰

Rusya'nın Tebriz' girmesi ve yaşanan karışıklıklardan sonra 1908 yılında meclis kapatılmıştır. Meclis kapatılınca halk tekrar ayaklanmış ve isyan etmiştir. Ordu ile halk arasında çatışmalar meydana gelmiş ve Mehmet Ali Mirza Tebriz'e halkın kontrolü için bir ordu göndermiştir. Ardından bir süre sonra Tebriz'deki isyan kısa bir süreliğine bastırılmıştır. Settar Han isyanın en büyük temsilcilerinden biri olmuştur. Settar Han'ın büyük direnişi ile "Serdar-ı Milli" unvanıyla anılmıştır.⁶¹ Hem Rusya hem de İran hükümeti Settar Han'ın direnişte bu kadar başarılı olmasından korkmuştur ve Rusya isyanın tamamen son bulması için İran'a karşı baskı yapmaya başlamıştır. Settar Han'ı Tahran'a davet etmişlerdir. Davetin asıl amacı uzlaşmak değil, Settar Han ile yanındaki destekleyici arkadaşları şehit olmuşlardır. 1909 yılında yaptıkları savaşı galip çıkan meşrutiyet taraftarları

⁶⁰ Erol, *age*, s.29

⁶¹ Erol, *age*, s.33

Tahran'a girmişlerdir.⁶² Yeniden İran'da Meşrutiyet hareketleri devam etmeye başlamıştır.

İkinci Meclis 7 Kasım 1909 yılında açılmıştır. Meşrutiyet tekrar ilan edilmiştir. Ancak ikinci Meşrutiyet ilkinden farklıydı. En büyük fark İkinci Meşrutiyet Meclisi'nde bulunan partilerdi. Toplam 22 üyesinden 12'si Azerbaycan Türkü olan İran Demokrat Parti, diğer yanda Seyit Abdullah Behbehani'nin öncülük ettiği İtidaliyyun Partisi vardı.⁶³ Demokrat Parti'nin en önemli öncülerinden biri Şeyh Muhammed Hiyabani'dir. Şeyh Muhammed Hiyabani İkinci Milli Meclis'in Tebriz milletvekili olmuştur. II. Meclis döneminde Mehmet Emin Resulzade, Mirza Muhammed Ali Terbiyet, Haydar Emioğlu gibi tanınmış Azerbaycan Türkü siyasetçilerle tanışmıştır.⁶⁴ İkinci Meşrutiyet döneminde bu iki parti arasında fikir ayrılıkları yaşanmaya başlamıştır. Demokrat Partililer Behbehani'yi öldürmüştür. İtidalciler ise bunun arkasından Demokrat Partiye mensup olan Ali Muhammed Han Terbiyat ve Seyyid Abdülrezzak Han Hakkak'ı öldürmüşlerdir.⁶⁵ Böylece içişlerinde kaos olabildiğince büyümüştür.

Demokrat Parti'nin amacı Güney Azerbaycan bölgesindeki Rusya hakimiyetinin son bulmasını sağlamaktı. Ayrıca o dönemde ekonomide hem Birinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle hemde ülke içinde yaşanan karışıklıklar sebebiyle büyük ölçüde kötüleşmişti. Bunun ekonomiyi düzeltmek adına Amerikalı bir heyet görevlendirilmiştir. Bu durum İngiltere ve Rusya'nın hoşuna gitmemiştir. Çünkü ekonominin iyileşmesi için Rusya ve İngiltere'den borç alınıyordu bu da İran'ı Rusya ve İngiltere'ye mecbur bırakıyordu. Rusya 1911 yılında İran'a üç şarttan oluşan bir ultimatoma vermiştir. Verilen ultimatoma Amerika'nın İran'ın içişlerinden uzak tutulması gerektiğini, bundan sonra İran'ın yabancıları işe alırken Rusya'ya danışması gerektiğini, Rusya'nın Reşt ve Enzeli'ye gönderilen ordu masraflarının İran tarafından karşılanması gerektiği söyleniyordu.⁶⁶ Ültimatoma için 48 saat süre vermişlerdir. Ülke bunun karşısında yine ikiye ayrılmıştır. Şah vekili ve Dışişleri Bakanı boyun eğmek istiyordu ancak Meşrutiyet yancıları kesinlikle hayır oyunu kullanmak istiyordu. Özellikle Hiyabani hayır kararı alınmasında çok etkili olmuştur.

⁶² Kaan Dilek, *İran'da Meşrutiyet Hareketleri Ve Dönemin Siyasi Gelişmeleri*, s. 66

⁶³ Erol, *age*, s.36

⁶⁴ Çelik, *age*, s.49

⁶⁵ Erol, *age*, s.36

⁶⁶ Erol, *age*, s.37

Bir süre Şah vekili ve Dışişleri Bakanı Meclisi ikna etmeye çalışsa da başarılı olamamış ve hayır oyu ile sonuca varılmıştır. 1911 yılında Tebriz işgal edilmiştir. Bu işgal neticesinde birçok Azerbaycan Türkü ya öldürülmüş ya da hapis cezası ile yargılanmışlardır. Bunun sonucunda da Rusya 1911 yılında İkinci Meşrutiyet Meclisi'ni tekrar kapatmıştır ve tekrar Kaçar Hanedanı ile mutlak monarşiye geri dönmüştür.

Anayasa kabul edilmeden önce “Encümen-e Milli Tebriz” adı altında Azerbaycan Türkleri encümenlerini kurmuşlardır. Bir süre sonra Tahran'da milletvekilleri bundan rahatsızlık duymuşlardır. Çünkü milli bir parlamento olarak görülmeye başlandı. Kurulan encümenler sayesinde Türkçe eğitim veren okullar açıldı.

Belli bir süre sonra “Azerbaycan Demokrat Parti” (ADP) olarak ismini değiştirmişlerdir.⁶⁷ Parti adı altında birleşen öncülerin amacı Güney Azerbaycan'da demokrasiyi sağlamak ve monarşiden kurtarmaktır. Bunun için her şeyi göze alarak mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Ancak Hiyabani mücadelesinden bir netice elde edemeyeceğini anladığı zaman Güney Azerbaycan için İran'ın bölünmez bir parçası olduğunu söylemiştir. Böyle olmadığını 1920 yılında Azadistan Devleti'ni kurarak Güney Azerbaycan'ın tamamen İran'dan bağımsız bir yer olduğunu kanıtlamıştır.⁶⁸

Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı dört sene boyunca her ırktan olduğu gibi İran coğrafyasında dikkat çekenler arasında binlerce Azerbaycan Türkü yok edilmiştir. Katliamları önlemek için her öncü gibi Şeyh Muhammed Hiyabani önemli rol oynamıştır. Rusya ve İngiltere'nin kışkırtmasıyla Ermeni ile Nasturileri gibi silahlı grupların Türklere karşı işlenen soykırım önlenmek istenmiştir.

Şeyh Muhammed Hiyabani arkadaşlarıyla kurduğu “Demokrat Parti” ile sürekli mücadelelerde bulunmuştur. 1917 yılına kadar parti pek bir faaliyeti olmamıştır. O dönemde Şeyh Muhammed Hiyabani Kafkasya'da kalmıştır. 1917 Rus ihtilali ile Tebriz'e geri dönmüştür. Bolşevik İhtilali'yle Rusların bölgeden çekilmesiyle Güney Azerbaycan Türkleri İran halkı gibi büyük bir coşku ve sevinç yaşamış, tekrar güçlenmeye başlamışlardır. Hiyabani Tebriz'den uzak kaldığı dönemde kendisini, düşüncelerini arkadaşlarıyla beraber daha da geliştirmiş ve döndüğünde Parti ile birlikte faaliyetlerini açıkça göstermeye başlamıştır. Azerbaycan Demokrat Parti Rus

⁶⁷ Çelik, *age*, s.49

⁶⁸ Çelik, *age*, s.49

yanlısı bir vali tarafından kapatılmıştı. Ancak ihtilal ile birlikte kaldıkları yerden devam etmişlerdir.

Azerbaycan Demokrat Parti 1917-1918 yıllarında Tebriz’de yaşanan açlık ve kıtlık sorununu çözmek için “Erzak Komisyonu” kurmuştur.⁶⁹ Kurulan bu komisyon haricinde yapılan faaliyetler ve yardımlar halkın ilgisini çekmiş ve destek toplamışlardır. İşbirlikçi Nasturi ve Ermeni ikilisi sürekli Rusya’nın yanında olup Türkleri zor duruma sokmuşlardır. Bölgede, köylerde yangınlar çıkarmış ve Müslüman halkın bulunduğu her yeri yağmalamışlardır. Resmen katliamlar yaşanmıştır. Hem Birinci Dünya Savaşı’nın hemde İran’ın kaderini belirleyen 1917 Bolşevik İhtilali ile Güney Azerbaycan’da açıktan faaliyet gösteremeyen Demokrat Parti’nin Azerbaycan Eyalet Komitesi artık resmen faaliyet göstermeye başlamıştır. 1917’de Komitenin yayın organı “Teceddüt Gazetesi” de yayınlanmaya başlamıştır.⁷⁰ Aynı yıl içinde Komitenin düzenlediği konferansta komite, İran Demokrat Partisi’nden ayrılma kararı almıştır. Şeyh Muhammed Hiyabani başkanlığında müstakil Azerbaycan Demokrat Parti kurulduğu ilan edilmiştir. 1909 yılından beri Tahran hükümeti süreklilik kazanamamış, el değiştirip durmuştur. 1917 yılından sonra Şeyh Muhammed Hiyabani Tebriz valisi olmuştur ve Tebriz’le ilgili tüm yetkileri eline almıştır. Hiyabani bu dönemden sonra Tebriz’de Tahran’dan bağımsız hareket etmeye başlamışlardır.⁷¹

Azerbaycan Demokrat Parti faaliyetlerini göstermeye başladıktan sonra Nasturi, Ermeni, Rusya’nın bıraktığı yaraları sarmak için Erzak, Mahalle, Yardım Komisyonları kurulmuştur. Ayrıca sahipsiz kalan çocuklar ve yardıma muhtaç evi olmayan yaşlılar içinde barınmaları için Yoksullar Evi kurulmuştur. Zengin ailelerden fakir insanlara dağıtmak için para toplanmıştır. Yardıma muhtaç insanlar tespit edilerek her türlü destek ve yardım sağlanmıştır. Şeyh Muhammed Hiyabani bunlarla bizzat ilgilenmiştir. Görevini kötüye kullananlar ya da yerine getirmeyenler belirlenip Teceddüt Gazetesi’nde yayınlanmıştır.⁷² Tüm bunlarla halkın desteği daha çok artmıştır.

⁶⁹ Çelik, *age*, s. 51

⁷⁰ Erol, *age*, s.40

⁷¹ Çelik, *age*, s. 53

⁷² Erol, *age*, s.42

Azerbaycan Demokrat Parti Osmanlı ordusunun bölgeye gelişine kadar ki zaman diliminde Güney Azerbaycan'ı denetlemiş, yönetmiştir.⁷³ Osmanlı ordusu çekildikten sonra Azerbaycan Demokrat Parti içinde anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bu anlaşmazlıklar devam ederken İran İngiltere'nin hâkimiyeti altına girmeye devam etmiştir. İran böyle bir durumdayken Emniyet müdürlüğüne İsviçre vatandaşı olan biri atanmıştır. Ayrıca Meşrutiyet karşıtı biri vali olmuş ve mali konularda düzenleme yapılması için görevlendirilen kişi ne halk tarafından onaylanmış ne de Azerbaycan Demokrat Parti tarafından uygun görülmemiştir. Emniyet Müdürlüğüne atanan İsviçre vatandaşı polis memurlarını örgütlemiş, halka zulmetmeye başlamıştır. Şeyh Muhammed Hiyabani'nin emri ile isyan başlamış, halk Emniyet Müdürlüğünü basmıştır. Tutuklanan Azerbaycan Türkleri böylece serbest bırakılmıştır.⁷⁴

İsyan uzun süre bastırılmamıştır. Halk arkasında öylesine büyük bir destek görmüştür ki pes etmeden kısa bir süre sonra Tebriz ele geçirilmiştir. Tebriz'de yaşayan Fars halk Tahran'a kaçmıştır. Şeyh Muhammed Hiyabani'nin tek amacı yönetimi Cumhuriyet olan bir devlet kurmaktır. Tahran'dan bağımsız başkenti Tebriz olan Şeyh Muhammed Hiyabani önderliğinde müstakil "Azadistan Devleti"ni kurulmuştur.⁷⁵

Azadistan Devleti'nin varlığı altı ay gibi kısa bir süre sürmüştür. Vali Muhibürü's-Saltana'nın emriyle Kazak askerlerinin bölgeye girmesiyle devlet son bulmuştur.⁷⁶ Şeyh Muhammed Hiyabani ve ona destek olan, yolunda yürüyen arkadaşları öldürülmüştür.

⁷³ Çelik, *age*, s. 52

⁷⁴ Çelik, *age*, s. 53

⁷⁵ Barış Metin, *Türk-İran İlişkilerinde Güney Azerbaycan Meselesi (1918-1938)*, s. 163

⁷⁶ Yılmaz, *age*, s.27

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN CUMHURİYETİNİN OLUŞUMUNDA KURULAN PARTİLER VE BASIN

2.1. XX. Yüzyıl Azerbaycan'daki Sosyal, Siyasi Durum

1828 yılında Türkmençay Anlaşması ile Azerbaycan toprakları Rusya ve İran arasında paylaşılmış, güney bölge İran Azerbaycan'ı kuzey bölge ise Rus Azerbaycan'ı olarak adlandırılmaya başlanmıştır.⁷⁷

Azerbaycan toprakları ve halkı bölündükten sonra topraklar sömürge haline gelmiştir. Vergiler ağırlaştırılmıştır. Rusya bünyesi altında olan Azerbaycan halkını Ruslaştırma politikasına gitmiş, bunun içinde birçok girişimde bulunmuştur. Rusya Sünni-Şii ayrımı yapmaya başlamış, Azerbaycanlı çocukları Rus okullarında eğitime zorunlu tutmuştur. Ağırlaşan vergiler, toprakların sömürge haline gelmesi ve bu Ruslaştırma emelleri sebebiyle Azerbaycan halkı birkaç kez isyan etmiştir. Azerbaycan tüm bunlara boyun eğse de milli benlik ve kimliklerini asla kaybetmemişlerdir.⁷⁸ 20.yüzyılın başlarında Bakü'de Rus ihtilalcileri, sosyalistler ve Gürcüler işçi olarak çalışmıştır. Bu topluluklar birleşerek 1901 yılında Bakü'de ilk Rus Sosyal Demokrat Teşkilatı'nı kurmuşlardır.⁷⁹ Sosyal Demokrat Partisi'nin kuruluşunun üstünden geçen üç yıl sonra 1904 yılında Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin bir kolu olarak çalışmaya başlayan "Himmet Partisi" kurulmuştur.

1905 Devrimi Rusya azınlıklarının, özellikle Rusya'ya mahkûm olan Azerbaycan Türkleri için önemli bir başlangıç olmuştur. Çünkü bu tarihten itibaren Azerbaycan edebiyat, tiyatro, basın, yayın, şiir, müzik alanında ve sosyal, siyasi fikir hayatında

⁷⁷ Yeşilot, *age*, s.194

⁷⁸ Budak, *Azerbaycan Müsavat Partisi'nin 1911-1923 Yılları Arası Faaliyetleri*, s. 10

⁷⁹ Baykara, *age*, s. 76

ilerlemeye başlamıştır.⁸⁰ İlerlemeye başlayan alanlara öncülük edecek büyük bir aydın topluluğu oluşturulmuştur. Azerbaycan'ın zengin kesim insanları da bu topluluğa her türlü desteği vermişlerdir. Bir heyet oluşturuldu. Bu heyete Zeynel Abidin Tagiyev başkanlık etmiştir. Oluşturulan heyette Çarlık yönetimine bildirmek için bir dilekçe hazırlanmıştır. Dilekçede Azerbaycan Türklerinin Çarlık Rusya'sından istenilen hak ve talepler bulunmaktaydı. Bu talepler arasında ana dilde ücretsiz eğitim, okul açma özgürlüğü, Ruslarla beraber çalışma ve bütün kurumlarda seçilme hakkı, Ruslar ile Müslümanlar arasında her alanda eşitlik istenmiştir.⁸¹ Devrim sonrası Azerbaycan siyaseti içerisinde Neriman Nerimanov, Ahmet Ağaoğlu, Ali Merdan Topçubaşı, Mehmet Emin Resulzade gibi önemli kişilerde topluluğa katılarak ve siyasi partiler kurarak faaliyetlerini göstermişlerdir.⁸² Önemli kişiler topluluğa katılırlar da Azerbaycan aydınları kendi halkından da yeterli desteği görmek istemişlerdir. İstenilen destek için de eğitimi şart bulmuşlar ve bunun da basın yoluyla olabileceğini savunmuşlardır. Yine Azerbaycan zenginlerinden basın yoluyla halka ulaşmak için mali destek almışlardır.

Devrim öncesinde kurulan Himmet Partisi ihtilalden sonra yarı müstakil hale gelmiştir. Yine 1905 yılında Rus Azerbaycan'ında kurulan ikinci siyasi parti niteliğini taşıyan "Difai Fırkası" Ahmet Ağayev tarafından kurulmuştur. Azerbaycan siyasi tarihinde bu partinin adı "Müdafaa Teşkilatı" olarak adlandırılmaktadır.⁸³ Ardından 1906 yılında "Rusya Müslümanları İttifakı" kurulmuştur. Asıl en önemli Azerbaycan'ı en çok etkileyecek olan parti olan "Müsavat Partisi" 1911 yılında kurularak faaliyetlerine başlamıştır. Bunlar neticesinde canlanan siyasi ve kültürel hayattan Çarlık Hükümeti rahatsızlık duymaya başlamıştır. Azerbaycan aydınları Çarlık idaresinin engellemelerine ve baskılarına maruz kalmıştır. Jön Türklerden etkilenmiş ve sosyalizmi bir çare olarak görmüşlerdir.⁸⁴ Partiler haricinde cemiyetler kurulmuştur. Kurulan bu cemiyetler Rusya tarafından kısıtlanmaya başlanmıştır. Azerbaycan tarafından açılan eğitim kurumları da kapatılmış, Bakü'deki Türk aydınlarının çoğu tutuklanmış ya da sürgün edilmiştir.⁸⁵ Tüm bu baskıların tek sebebi Azerbaycan halkının bilinçlenmeye ve milliyetçi faaliyetlerine başlamış olmasıdır.

⁸⁰ Mehmetzade, *age*, s.19

⁸¹ Alper Alp, *Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesi*, s.6

⁸² Budak, *Azerbaycan Müsavat Partisi'nin 1911-1923 Yılları Arası Faaliyetleri*, s.11

⁸³ Baykara, *age*, s.77

⁸⁴ Dursun Çelik, *XIX ve XX. Yüzyıllarda Azerbaycan*, s.67

⁸⁵ Alp, *age*, s.8

1917 İhtilali'nde Çarlık Hükümeti'nin yıkılmasına kadar geçen süreçte de bu baskılar devam etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde Azerbaycan Türkleri zaten siyasi olarak aktif duruma gelmişlerdi. Milliyetçilik fikri tüm Türk topluluğunda yayılmıştı. Azerbaycan Türkleri Osmanlı Devleti ile kültürel, siyasi ve ekonomik alanlarda etkileşim halinde bulunmaktaydı. Tüm Türk halkının kültürel ve politik birliği amaçlanmıştı. 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı başlamış bu sırada Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan'a savaş ilan etmiştir. Mehmet Emin Resulzade Müsavat Partisi'nin resmi yayın organı olan "Açık Söz" gazetesinde "*Biz bütün vatandaşlar gibi Rusya'ya başarılar diliyoruz*" diye bildirmiştir.⁸⁶ Aslında bunu yazmak zorunda kalmışlardır. Çünkü tersi yazılarda Rusya tarafından Azerbaycan Türklerine ait olan her yayın organı inceleniyor ve gazeteler kapatılıyordu. Ayrıca Müsavat Partisi Birinci Dünya Savaşı başlarında Azerbaycan Türklerinin milliyetçilik hislerinin sözcüsü haline gelmiştir.⁸⁷

Azerbaycan Türkleri normalde o zamana kadar hiç askere alınmamışlar ve bu alanda hiçbir faaliyet göstermemişlerdir. Ancak Rusya'nın savaşa girmesiyle birlikte 200 Azerbaycan Türkü orduda görev yapmaya başlamışlardır.⁸⁸ Rusya Almanya ve Avusturya-Macaristan'a savaş ilan ettiği sırada Osmanlı Devleti henüz savaşa dahil değildi. Ancak savaşın başlangıcının üstünden üç ay gibi kısa bir süre geçtikten sonra Osmanlı Devleti de savaşa katılmıştır. Rusya'ya destek vermek zorunda kalan Azerbaycan Türkleri büyük bir ikileme düşmüştür. Bir tarafta boyun eğmek zorunda kaldığı Rusya'ya destek vermek, diğer yanda aynı ırktan oldukları ve milli benlikleriyle hareket etmek istedikleri Osmanlı Devleti bulunmaktaydı. Müsavat Partisi öncüleri Osmanlı Devleti'ne karşı durmayı asla onaylamamıştır.⁸⁹ Türkçülük fikriyle birleşen Azerbaycan Türkleri ve Osmanlı Devleti aynı tarafta durmak istiyorlardı. Ancak bunu idrak eden Çar Hükümeti azınlık olarak barındırdığı Azerbaycan Türkleri ile Osmanlı Devleti uzak tutmak istiyordu. Döneme ışık tutan Müsavat Partisi'ni dağıtmaya çalışmış, öncülerini sürekli baskıya maruz bırakmıştır.

⁸⁶ Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi*, s. 229

⁸⁷ Çelik, *age*, s.70

⁸⁸ Devlet, *age*, s.230

⁸⁹ Budak, *Azerbaycan Müsavat Partisi'nin 1911-1923 Yılları Arası Faaliyetleri*, s. 46

1917 yılında Rusya’da ihtilal gerçekleşmiş ve Çar Hükümeti büyük bir çıkmaz içine girmiştir. Azerbaycan Türkleri bunu fırsat bilmiş, Müsavat Partisi ve Azerbaycan aydınları faaliyetlerine hız katarak güç kazanmışlardır. İhtilalden sonra Rusya’da geçici hükümet oluşturulmuştur. Oluşturulan geçici hükümet Güney Kafkasya’yı yönetmek için Özel Zakafkasya Komitesi’ni (OZAKOM) kurmuştur.⁹⁰ Üyeleri Müsavat Partisi’nden seçilmiştir. Devrimden sonraki en büyük adım 1918 yılında Bakü’de atıldı. Kafkas Müslümanları Kongresi’nde Azerbaycan, Gürcistan, Kuzey Kafkasya ve Ermenistan’dan gelen Müslüman ve Türk temsilcilerle inkılaptan ve siyasetten neler bekledikleri konuşulmuştur.⁹¹ Müsavat Partisi başkanı Mehmet Emin Resulzade federal bir cumhuriyet yapısı olması gerektiğini konuşmasında dile getirmiştir. Yapılan toplantıda iki konu karara bağlanmıştı. Birincisi Müslümanlar için en uygun yönetim olan demokratik bir cumhuriyetin oluşturulması, ikincisi ise Kafkasya Müslüman Kongresi Rusya Müslümanları için kanun koyma yetkisine sahip genel bir idare olarak kalması gerektiği olmuştur. Bir ay sonra Moskova’da Bütün Rusya Müslümanları Kongresi düzenlenmiştir. Rusya’daki bütün temsilciler davet edilmiştir. En önemli konu Rusya’nın ilerde ne olacağı olmuştur. Ayrıca Mehmet Emin Resulzade yapılan kongrede milli-mahalli özerkliği savunurken, Tatar öncüler ise bu duruma karşı çıkmışlardır. Ancak oylar sonucunda milli-mahalli özerklik oy çoğunluğuyla kabul edilmiş ve Mehmet Emin Resulzade büyük bir zafer kazanmıştır.⁹²

1917 yılında Tiflis’te Transkafkasya Komiserliği kurulmuştur. Komiserlik kurulduktan sonra Transkafkasya’da Kurucu Meclis seçimleri yapılmıştır. Menşeviklerden 11, Müsavat Partisi’nden 10, Taşnak-sütyun 9, Müslüman Sosyalist Blok 2, Bolşevikler, Himmet ve İttihad ise birer sandalye kazanmışlardır.⁹³ Bu ilk toplantıdan sonra Lenin Kurucu Meclisi dağıtmış, Müsavat Partisi’nin destek vermesiyle seym kurulmuştur. Seymde barış ve egemenlik konularında anlaşmazlıklar çıkmaya başlamış, İttihadçılar Rusya’dan tamamen ayrılmaya karşı çıkmıştır. Tüm bu olaylar cereyan gösterdiği sıralar Osmanlı Devleti Rusya’ya anlaşma sözleşmesi yapmak istediğini belirten bir mektup göndermiştir. Mektubu alan general mektubu Transkafkasya Komiserliğine iletmiş ve böylece

⁹⁰ Budak, *Azerbaycan Müsavat Partisi’nin 1911-1923 Yılları Arası Faaliyetleri*, s. 50

⁹¹ Mehmetzade, *age*, s.78

⁹² Budak, *Azerbaycan Müsavat Partisi’nin 1911-1923 Yılları Arası Faaliyetleri*, s. 55

⁹³ Alp, *age*, s.32

Transkafkasya ile Osmanlı Devleti arasında 14 maddelik bir anlaşma imzalanmıştır. Enver paşa tanınan bu Tiflis Hükümeti'ni yerinde görmek istemiş ancak reddedilmiştir.

Ermeniler bu sırada Müslüman halka eziyet etmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti durumdan rahatsız olduğunu ve durdurulması gerektiğini Rusya'ya bildirirse de Ermeniler zulme devam etmiştir. Bu sebeple Osmanlı Devleti hareket geçmiş, Batum için Gürcüler ve Ermeniler Osmanlı Devleti karşısında direniş göstermeye başlamıştır. Gürcü ve Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne karşı bu tutumları Azerbaycan Türklerini rahatsız etmiştir. Gürcü ve Ermeniler Osmanlı Devleti'ne karşı başarılı olamayınca Osmanlı Devleti Batum'u alarak barış yapılmıştır. Barışın yapıldığı gün Transkafkasya egemen bir devlet olmuştur. Bağımsız Kafkasya Federasyonu ismini almıştır. Ancak Sovyet Hükümeti Transkafkasya Federasyonunu tanımadığını açıkça duyurmuştur. Ama zaten Federasyon içinde hemen anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştı. Gürcüler ve Ermeniler Almanya'nın desteğini bulmaya çalışırken, Hacinski ve Mehmet Emin Resulzade Osmanlı Devleti ile sıkı bağlantı halinde bulunmaktaydı.⁹⁴ Ermeniler Federasyon'dan ayrılmış, Gürcüler ise yeniden bir bağımsızlık vaadiyle Almanya himayesine girmiştir. Gürcistan'da Federasyondan çekilince Seym, Transkafkasya Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırma kararı almıştır. Bunun üzerine kalan Azerbaycan temsilcileri o dönemden sonra ne yapacakları konusunda tartışmak için tekrar toplanmışlardır. Milli Şura ilan ederek Azerbaycan'ı bu şekilde yönetme kararı alınmıştır. Bundan sonra Mehmet Emin Resulzade başkan seçilmiştir. Milli Şura kurulmasının ardından yapılan ilk toplantıda Azerbaycan'ın bağımsızlığı ilan edilmiştir. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Transkafkasya Federasyonu'nu devam ettirmiştir.

2.2. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Oluşumunda Kurulan Partiler Ve Basın

2.2.1. Kurulan Partiler

1905 Rus Devrimine kadar Azerbaycan Türklerinin herhangi bir siyasi teşkilatı yoktu. İhtilalden sonra Azerbaycan Türkleri arasında sosyalizm savunulmaya, çare olarak görülmeye başlamıştır. Çarlık Rusya'sına karşı çıkan sosyalistlere destek vermeye başlamışlardır. O dönemde 1898 yılında kurulan Rusya Sosyal Demokrat

⁹⁴ Alp, *age*, s.42

İşçi Partisi (RSDİP) dışında faaliyette bulunan herhangi bir teşkilat bulunmamaktaydı. Bu partiye katılım genelde Ruslar tarafından olmuştur.⁹⁵ Yine o dönemde Ermenilerin katılımı kendi kurdukları parti olan Taşnak Partisi'ne olmuştur. Türkler devrimden sonra kendilerini güvende hissetmemiş ve Ermeni saldırılarından korunmak, savunmak için Difai Partisi'ni kurmuşlardır. Difai Partisi'nin kuruluşuyla siyasi hareketlilik artmış ve ardından Himmet Partisi kurulmuştur. 1911 yılında Himmet Partisi'ni Müsavat Partisi izlemiştir. Partilerin açılması ve faaliyet göstermesiyle beraber Azerbaycan aydınları seslerini halka duyurmaya başlamıştır. Azerbaycan kendi haklarını yasal yollarla savunmaya başlamışlardır.

2.2.1.1. Difai Partisi

1905 Devrimiyle beraber Rusya'daki azınlıkların milliyetçilik duyguları kabarmış ve her alanda hareketlenmeye başlamışlardır. Rusya hareketlenen azınlıklara önlem olarak ihtilalden faydalanan Ermenileri kışkırtmış ve silahlandırmıştır. Ermenilerde rahatlıkla Türklere saldırmaya başlamıştır. Taşnak Partisi'nin Büyük Ermenistan emeli Anadolu ve Azerbaycan topraklarının bir kısmını da içine almaktaydı.⁹⁶ Ermeniler Türklere karşı saldırılara başlayınca Türkler kendilerini savunmak için siyasi bir teşkilat kurma gereği duymuşlardır. 1905 yılında Ahmet Ağayev "Difai" adlı partiyi kurmuştur.⁹⁷ Difa Arapçada "defetmek" anlamına gelmektedir. Difai Partisi kısa sürede Gence, Karabağ, Bakü gibi şehirlerde şubeler açmıştır. Difai Partisi'nin amacı bildiriler yayınlarak halkı bilinçlendirmektir.

Çarlık Hükümeti milliyetçiliğe engel olmak istemiştir. Bunun içinde Ermenilerin Türklere karşı olan saldırılarını desteklemiştir. Difai Partisi gizlice bildiriler yayınlamış, yayınladıkları bildirilerde Ermeni saldırılarının Rusya desteği ile yapıldığını herkese duyurmak istemişlerdir. Zaten Rus yöneticilerin Türklere yapılan zulme sessiz kalırken Ermenilerin en ufak sorununda her türlü yardımı yapmalarından da bu apaçık ortadaydı. Türkler bu durumdan sonra kendilerine savunmaya başlamış, harekete geçmişler ve sonucunda zafer elde ederek Ermenilerle ateşkes yoluna gitmişlerdir. Ermenilerle ateşkes yapılırsa dahi kendilerine yapılan zulmü unutmayan ve bundan dolayı Rus yönetimini sorumlu tutan Türkler, Rus

⁹⁵ Budak, *Azerbaycan Müsavat Partisi'nin 1911-1923 Yılları Arası Faaliyetleri*, s.13

⁹⁶ Budak, *Azerbaycan Müsavat Partisi'nin 1911-1923 Yılları Arası Faaliyetleri*, s.17

⁹⁷ Devlet, *age*, s. 135

yönetiminden bir General, Gence valisi, Gence polis memuru ve müdürünü öldürmüşlerdir.⁹⁸ 1905 İhtilalinin bastırılmasıyla Rusya’da tekrar monarşiye dönülmüş ve önceden zaten yapılmakta olan baskılar artmaya başlamıştır. Partinin kurucu ve lideri olan Ahmet Ağayev Türkiye’ye göç etmek zorunda kalmıştır. Böylece parti faaliyetleri durma noktasına gelmiştir.

Difai Partisi dönemin zenginleri, aydınları ve halk tarafından desteklenmiştir. Ayrıca bu partinin gösterdiği mücadele ve yaptığı faaliyetler Azerbaycan Türkleri arasında cesaretin ve milli şuurun ortaya çıkmasına da vesile olmuştur. Difai Parti içinde bulunan önemli isimler ileride 1911 yılında kurulmuş olan Müsavat Partisi içinde görev almıştır.⁹⁹

2.2.1.2. Himmet Partisi

1903 yılında “Azerbaycanlı Genç İnkılapçılar” adlı bir dernek kurulmuştur. Bu derneği o dönemde okuyan Azerbaycanlı öğrenciler kurmuştur. Derneğe mensup olan kişiler 1904 yılında “Himmet” isimli bir gazete çıkarmışlardır. Gazete başta evlerde gizlice basılmaktaydı. İhtilal sonrası Mehmet Emin Resulzade’nin öncülüğünde basılmaya başlamıştır.¹⁰⁰ Gazetenin bir sayısında “Hümetül Rical” (Kişilerin Gücü) adlı makalede Mehmet Emin Resulzade “*Her birimiz bir yerde bir cemiyet kurarak çeşitli yollardan gitme yerine birleşmeli ve birlikte yol almalıyız. Kendi fikir dünyamızla ilgili olarak bilgilenmeliyiz*” demiştir.¹⁰¹ Gazetede eğitimin yaygınlaştırılması, eğitimde dilin ve kadınlarının yerinin önemine yer verilmiştir. Fikirlerini duyurmaya başlayan dernek daha sonra partiye dönüşmüştür. 1905 İhtilaliyle beraber Azerbaycan Türklerinin kurtuluşu için faaliyet göstermeye başlamıştır.¹⁰²

Parti 1905-1912 yılları arasında çokça faaliyet göstermiştir. Himmet Partisi 1906 yılında Ermenice Azerbaycan Türkçesi olarak iki dilde “Davet Koch” adlı gazeteyi ve Mehmet Emin Resulzade ile Hacinski idaresinde “Tekâmül” isimli gazeteyi çıkarmışlardır.¹⁰³ “Davet Koch” gazetesi 16 sayı verdikten sonra Bakü valisi tarafından, “Tekâmül” gazetesi ise polisler tarafından kapatılmıştır. Meşhedi

⁹⁸ Baykara, *age*, s. 135

⁹⁹ Budak, *Azerbaycan Müsavat Partisi’nin 1911-1923 Yılları Arası Faaliyetleri*, s.19

¹⁰⁰ Budak, *Azerbaycan Müsavat Partisi’nin 1911-1923 Yılları Arası Faaliyetleri*, s.14

¹⁰¹ Nesiman Yagublu, *Mehmet Emin Resulzade Ansiklopedisi*, s.19

¹⁰² Çelik, *age*, s. 68

¹⁰³ Çelik, *age*, s. 68

Azizbeyoğlu, Neriman Nerimanov gibi isimler partiyi güçlendirmiş, diğer şehirlerde de şubeler açılmıştır.¹⁰⁴ Partinin önderlerinden birçoğu tutuklanmış, Resulzade ve başka üyeler ise İran'a sürgün edilmiştir.¹⁰⁵ Bu olaylardan sonra parti zayıflamış ve aldığı desteği de kaybetmiştir.

2.2.1.3. Müsavat Partisi

Difai Partisi yetersiz kalmış, Himmet Partisi ise Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) ile olan ilişkileri sebebiyle Müslüman halk tarafından destek görmemişti. Böyle olunca Azerbaycan aydınları yeni bir milli teşkilatı gerekli görmüşlerdir. Zaten o sırada hükümetin başına Stoplin geçmiş ve baskıcı dönem başlamıştır. Himmet Partisinden tutuklanan ya da sürgün edilen aydınlar tekrar toplanmaya başlamışlardır. Abbas Kazımzade, Mehmet Ali Resuloğlu ve Taki Nakioğlu tarafından "Müsavat Partisi" kurulmuştur. Bu üç isim öncesinde Himmet Partisi mensuplarıydı. Kurucu liderlerinden olan Mehmet Emin Resulzade o dönemde İstanbul'da bulunmaktaydı.¹⁰⁶ Hepsi bir araya gelerek 8 maddelik bir program hazırlamışlardır. Müsavat Partisi'nin programı şöyleydi:

1. Milliyet ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün Müslümanları birleştirmek
2. İstiklallerini kaybetmiş bütün Müslüman memleketlerinin yeniden müstakil olması için çalışmak
3. İstiklallerini müdafaa veya ihya için çarpışan tüm Müslüman memleketlerine maddi ve manevi yardımda bulunmak
4. Müslüman millet ve memleketlerin tedafii ve taarruzi kuvvetlerini arttırmak için yardım etmek
5. Bu idelerin yayılmasına mani olan bütün engelleri yıkmak
6. Müslümanların birleşmesine ve gelişmesine çalışan diğer bütün partilerle irtibat kurmak
7. İnsanların mutluluğu ve geleceği çalışan yabancı kurullarla ihtiyaç görüldüğü nispette irtibat ve fikir alışverişinde bulunmak
8. Müslümanların yaşamak uğrunda savaşı vesaitini, onların ticaret, sanayi ve genel iktisadi hayatlarını kuvvetlendirmeye çalışmak.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Alp, *age*, s.13

¹⁰⁵ Alp, *age*, s.14

¹⁰⁶ Budak, *Azerbaycan Müsavat Partisi'nin 1911-1923 Yılları Arası Faaliyetleri*, s.26

¹⁰⁷ Baykara, *age*, s.203

Bu program yayınlandıktan sonra Müsavat Partisi kısa zamanda büyük gelişmeler göstermeye başlamış ve halk tarafından oldukça destek grmştir. Kısa süre sonra Difai Parti yeleri de Müsavat Partisi'ne katılarak partinin büyümesine katkı sağlamışlardır. Mehmet Emin Resulzade 1913 yılında Bakü'ye dönmüş, milliyetçi fikirlerini gerek basın yoluyla gerek gösterdiği büyük çabayla yaymaya başlamıştır. 1915 yılında "Açık Söz" adlı bir gazete çıkarmaya başlamıştır.¹⁰⁸ Ayrıca 1917 yılında İsmail Gaspıralı'nın etkisinde kalmış olan Nesip Bey Yusufbeyli Gence'de "Türk Âdemi Merkeziyet Fırkası" adlı bir parti kurmuştur. Nesip Bey Yusufbeyli o dönemde Mehmet Emin Resulzade ile Açık Söz gazetesi yayımları için fikir alışverişi yapmışlardır. Daha sonra Türk Âdemi Merkeziyet Fırkası Müsavat Partisi ile birleşmiş "Türk Âdemi Merkeziyet (Müsavat) Fırkası" adını almıştır.¹⁰⁹

Müsavat Partisi başta bağımsız olmayan tüm İşlam lkeleri için, onların haklarını savunmak ve tekrar bağımsızlıklarına kavuşmaları için kurulmuştur. Ancak Mehmet Emin Resulzade 1913 yılında Bakü'ye dönmeden önce İstanbul'da Osmanlı Devleti'nin önemli aydınlarıyla beraberdi. İstanbul'daki aydınlardan benimsemiş olduğu Türkçülük akımının etkisi altında kalmış ve döndükten sonra Müsavat Partisi'nin resmi yayın organı olan "Açık Söz" gazetesinde Türkçülük fikrini yazdığı yazılar ve yayınlanan makalelerle açıkça belli etmiştir. Milliyetçilik fikriyle yazılan bu yazılarda dönemin gençleri ve bazı topluluklarda etkilenerak dernekler kurmuşlardır. Kurulan dernekler 1917 İhtilalinden sonra Müsavat Partisi'ne katılmışlardır.¹¹⁰

Türkler o dönemde Rusya tarafından "Tatar" ya da "Müslüman" olarak anılmaktaydı. Ta ki Mehmet Emin Resulzade "Açık Söz" gazetesinde Müslüman ya da Tatar kelimeleri yerine "Türk" kelimesini kullanmaya başlayana kadar. Rus Hükümetine "Biz Türk'z!" demiş ve gazetenin başına "Gündelik Türk Gazetesidir" yazarak ilan etmiştir.¹¹¹ Neticede Müsavat Parti kurulan diğer partilere nazaran Azerbaycan'da daha fazla destek görerek hızla büyüyen ve gelişim gösteren bir parti olmuştur. Parti 1918 yılında Azerbaycan'ın istiklali kazanmasında büyük rol oynamıştır.¹¹²

¹⁰⁸ Baykara, *age*, s. 205

¹⁰⁹ Baykara, *age*, s.206

¹¹⁰ Budak, *Azerbaycan Müsavat Partisi'nin 1911-1923 Yılları Arası Faaliyetleri*, s.27

¹¹¹ Mehmetzade, *age*, s.46

¹¹² Devlet, *age*, s.137

2.2.2. Müsavat Partisi Ve Azerbaycan Halk Cumhuriyeti

Birinci Dünya Savaşı devam ederken 1917 yılında Rusya'daki ihtilal patlak vermiş, Rusya'daki azınlıklar ihtilalinde etkisiyle milli bir uyanış yaşamışlardır. Özellikle Azerbaycan Türkleri Müsavat Partisi'nin katkısı ve dönemin aydınları yardımıyla güç kazanmışlardır. Bu dönemde Rusya'da "Geçici Komite" kurulmuştur. Çar tahttan indirilmiş, hâkimiyet Geçici Komite' ye verilmiştir. Geçici Hükümet devrimden sonra Güney Kafkasya'yı yönetmek için Özel Zakafkasya Komitesi'ni (OZAKOM) kurmuştur. Komite başkanı Rus ancak temsilcileri, Müsavat Parti, Rus, Gürcü ve Ermenilerden seçilmiştir.

Devrimden sonra 1918 yılında Bakü'de Kafkasya Müslümanları Kongresi düzenlenmiştir. Kongre de vekillerin katılımıyla inkılaptan neler beklenildiği konuşulmuştur. Müsavat Partisi başkanı Mehmet Emin Resulzade Rusya'daki tüm Müslüman halkı için en doğru yapının cumhuriyet olduğunu savunmuştur. Toplantı sonunda iki sonuca varılmıştır. İlki Kafkasya Müslüman Kongresi Rusya Müslümanları için kanun koyma yetkisine sahip genel bir idare olarak kalması gerektiği, ikincisi ise Müslümanlar için en uygun yönetim olan demokratik bir cumhuriyetin oluşturulması olmuştur. Daha sonra Moskova'da Bütün Rusya Müslümanları Kongresi düzenlenmiş, 12 kişilik başkanlık heyeti seçilmiştir. Kongrenin en önemli tartışma konusu Rusya'nın devrimden sonra ne olacağı, nasıl bir biçimde yönetilmeye başlayacağı olmuştur. Kongrede Mehmet Emin Resulzade milli-mahalli özerklik düşüncesi ileri atmış, kongrede yeni bir tartışma konusu ortaya çıkmıştır. Ancak bu düşünceye Tatar vekiller karşı çıkmış olsa da milli-mahalli özerklik için bir oylama yapılmış ve özerklik kabul edilmiştir.¹¹³

1917 yılında Transkafkasya Komiserliği adıyla bir hükümet kurulmuştur. Ardından Transkafkasya'da meclis seçimleri yapılmış ve Menşevikler 11, Müsavat 10, Müslüman Sosyalist Blok 2, Taşnak 9, Bolşevik, Himmet ve İttihad 1 kişiyle mecliste yer bulmuştur.¹¹⁴ Ancak 1918 yılında Lenin tarafından Kurucu Meclis dağıtılmış, bunun üzerine Menşeviklerin önerisi, Müsavat Partililerin desteğiyle Seym kurulmuştur. Seyme üyelik için Gürcü Menşevikler 33, Taşnaklar 27, Müsavat

¹¹³ Alp, *age*, s.45

¹¹⁴ Alp, *age*, s.32

Partililer 30, Müslüman Sosyalist Blok 7, İttihad 3 temsilci çıkarmıştır.¹¹⁵ Seym'de konular görüşülüp tartışılmaya başlandıkça anlaşmazlıklarda gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. İttihadçılar Rusya'dan tamamen ayrılmaya bütünüyle karşı çıkmışlardır. Seym'de bu tarz anlaşmazlıklar yaşanırken Osmanlı Devleti Rusya'ya anlaşma sözleşmesi yapmak istediğini belirten bir mektup göndermiştir. Mektup teslim alan general direkt olarak Transkafkasya Komiserliği'ne iletmiştir. Transkafkasya ile Osmanlı Devleti arasında 14 maddelik bir anlaşma imzalanmıştır. Osmanlı Devleti ile bu anlaşmayı Rusya yerine Transkafkasya Hükümeti'nin yapmış olması bu hükümetin tanındığı anlamına geliyordu. Böyle olunca Enver Paşa Hükümeti yerinde görmek için bir heyet göndermek istemiş ama bu isteği reddedilmiştir.

Her ne kadar bir anlaşma imzalanmış olsa da olayın tekrar patlamasına neden olan bir diğer önemli olay o sırada Ermeni çetelerinin Müslüman Türk halkına eziyet etmesi olmuştur. Osmanlı Devleti bu duruma bir son vermek için Rusya'ya bir uyarı göndermiş ancak Ermenilerin zulümlerine devam etmiştir. Bunu fırsat bilen Osmanlı Devleti Batum'u ele geçirmek için harekete geçmiştir. Bunun üzerine Ermeniler ve Gürcüler Osmanlı Devleti'ne saldırmak için hazırlanmış ancak durum karşısında Azerbaycan Türkleri Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan tutumdan rahatsız olmuşlardır. Savaş 7-8 gün kadar bir sürede neticelenmiş ve Osmanlı Devleti Batum'u kolaylıkla almıştır. Ardından Transkafkasya'nın egemen olduğu gün Osmanlı Devleti ile barış yapılmıştır. Transkafkasya Hükümeti Bağımsız Kafkasya Federasyonu olarak isim değiştirmiştir. Ancak Sovyet Hükümeti Transkafkasya Federasyonu'nu tanımadığını açıkça duyurmuştur. Sovyet Hükümeti Transkafkasya Federasyonu'nu tanımasa bile, zaten içerde anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştır. Gürcüler ve Ermeniler Almanya'nın desteğini bulmaya çalışırken, Hacinski ve Mehmet Emin Resulzade Osmanlı Devleti ile sıkı bağlantı halinde bulunmaktaydı.¹¹⁶ Ermeniler Federasyon'dan ayrılmış, Gürcüler ise yeniden bir bağımsızlık vaadiyle Almanya himayesine girmiştir. Gürcistan'da Federasyondan çekilince Seym, Transkafkasya Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırma kararı almıştır. Bunun üzerine kalan Azerbaycan temsilcileri o dönemden sonra ne yapacakları konusunda tartışmak için tekrar toplanmışlardır. Milli Şura ilan ederek Azerbaycan'ı bu şekilde yönetme kararı alınmıştır. Milli Şura kurulduktan sonra yapılan ilk toplantıda Azerbaycan'ın

¹¹⁵ Alp, *age*, s.33

¹¹⁶ Alp, *age*, s.42

bağımsızlığı ilan edilmiş ve 28 Mayıs 1918’te bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiriye göre:

1. Bugünden itibaren Azerbaycan halkı hâkimiyet hakkına sahip olduğu gibi Azerbaycan müstakil bir devlet olacaktır.
2. Müstakil Azerbaycan Devleti’nin yönetim şekli cumhuriyettir.
3. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti bütün milletlerle ve özellikle aynı oldukları millet ve devletlerle iyi ilişkiler kurmalıdır.
4. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti millet, mezhep, sınıf ve cins farkı gözetmeden bünyesinde yaşayan bütün vatandaşlarına her alanda eşitlik temin edecektir.
5. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan bütün milletlere serbestçe gelişim göstermeleri için imkân sağlayacaktır.
6. Kurucu Meclis toplanana kadar, Azerbaycan idaresinin başında Milli Şura ve ona karşı sorumlu olan Geçici Hükümet bulunacaktır.¹¹⁷

Bu bildiri Müsavat programından alınmıştır. Öyle ki Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin kurulmasında en etkili olan Müsavat Partisi olmuştur. İstiklal ilan edilirken Batum’da başlayan barış görüşmeleri de devam etmekteydi. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti adına Mehmet Emin Resulzade ve Dışişleri Bakanı Mehmet Hasan Bey, Osmanlı Devleti adına ise Adliye Nazırı Halil Bey ile Şark Orduları Kumandanı Vehip Paşa imzasıyla 4 Haziran’da dostluk anlaşması yapılmıştır.¹¹⁸ Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Osmanlı Devleti’nin ordusundan Ermeni çetelerinin saldırıları için yardım almak istiyordu. İmzalanan dostluk anlaşmasının 4.maddesinde askeri yardım isteme haklarına sahip olduğu yazmaktaydı. Bu maddenin varlığına sığınarak hemen kullanmak istemişlerdir. Bunun sonucunda Müsavat Partisi başkanı Mehmet Emin Resulzade İstanbul’a gelmiş ve görüşmeler başlamıştır. Ancak o dönemde Almanya’dan çekinen Osmanlı Devleti sadece bir ordu kurulması için Azerbaycan’a yardımcı olmuştur. “Kafkas İslam Ordusu” adlı bir ordu düzenlenmiş, ordunun başına da Osmanlı Devleti’nden Nuri Paşa getirilmiştir.

Bu sırada Azerbaycan Milli Şura’sı Gence’ye taşınır taşınmaz temsilcileri arasında görüş ayrılıkları yaşanmaya başlamıştır. Fikir ayrılıklarına sebep olan “İstiklalciler”

¹¹⁷ Mehmetzade, *age*, s.90

¹¹⁸ Mehmetzade, *age*, s.91

ve “İlhakçılar” diye adlandırılan iki grup vardı. İlhakçılar Osmanlı Devleti ile birleşme fikrini savunurken, İstikalciler Bağımsız Azerbaycan fikrini savunmuştur. Aynı zamanda halkın hükümeti benimseyemediği de tartışma konusuydu. Tartışmalar sonunda bir sonuca varamayınca ordu kumandanı Nuri Paşa ile bir görüşme yapmak istenmiştir. Ancak Nuri Paşa asker olduğunu, siyasi meselelerden anlamadığını söyleyerek onları danışman olan Ahmet Ağaoğlu’na yönlendirmiştir.¹¹⁹ Ahmet Ağaoğlu hükümetin feshedilmesi ve Nuri Paşa’nın uygun göreceği kişilerden yeni bir hükümet kurulmasını doğru bulmuştur.¹²⁰ Sonunda yeni hükümet Milli Şura tarafından oluşturulmuş ve 17 Haziran 1918 tarihinde Fethali Han Hoyski’nin başkanlığında kurulmuştur.

Nisan 1918’de Bakü Sovyet Halk Komiserliği’nin kurulmasıyla Bakü ve çevresi Bolşeviklerin idaresi altına girmiştir.¹²¹ Bakü tekrar Türk yönetim merkezi haline gelmeliydi, bunu başaracak olanda Osmanlı ordusunun yardımı ve Azerbaycan gönüllülerinden oluşan Kafkas İslam Ordusu ile olabilirdi. Kafkas İslam Ordusu Bakü üzerine ilerleyerek çevresindeki yerlerin bir kısmını ele geçirmiştir. Çok geçmeden Bakü yönetiminde bulunan Şaumyan ve birkaç arkadaşı kaçmaya teşebbüs etmiş. Ancak yakalanarak idam ettirilmişlerdir. Direnişlerin sonunda Bakü alınmış ve Mehmet Emin Resulzade haberi direkt Enver Paşa’dan almıştır. Bakü’nün alınmasıyla beraber devletin merkezi Gence’den Bakü’ye taşınmıştır.¹²²

Bakü şehri tekrar Türk hâkimiyetine dönse de bu uzun sürmemiş, 30 Ekim 1918 tarihinde Birinci Dünya Savaşı’nda yenilen Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi’ni imzalamıştır. Mütarekenin 11. Ve 15. maddeleri Azerbaycan’ı ilgilendiriyordu. Maddelerde Osmanlı birliklerinin bölgeyi tamamen terk etmeleri gerektiği ve Bakü’nün işgal edileceği yazıyordu. Kuzey İran’da bulunan İngiliz birliklerin başına General Thomson getirilmiştir. Thomson civardaki Osmanlı birliklerinin tahliye olunması için kesin uyarı vermiş, Osmanlı Devleti ise Mondros Mütarekesi’ne uyarak bölgeyi boşaltmışlardır. Bu zamandan sonra Azerbaycan Cumhuriyeti için İngiliz dönemi başlamıştır. İngilizler 17 Kasım 1918’de Bakü’ye girmiştir. General

¹¹⁹ Budak, *Azerbaycan Müsavat Partisi’nin 1911-1923 Yılları Arası Faaliyetleri*, s.78

¹²⁰ Ali Asker, *Azerbaycan’da Ulus İnşasının Onay Aşaması (1918-1920) Ve Önemi Üzerine Tespitler*, s.540

¹²¹ Alp, *age*, s.58

¹²² Alp, *age*, s.61

Thomson şehre gelir gelmez Azerbaycan bayrağının kaldırılmasını emretmiştir.¹²³ 23 Kasım'da Thomson Ermenilerin Karabağ isteği için Ermeni Milli Konseyi'ndeki üyelerle görüşmüştür. Osmanlı birliklerinin bölgeden ayrılmasını fırsat bilen Ermeniler Karabağ'da hâkimiyet kurmaya çalışmışlar ancak Thomson Karabağ'ın Azerbaycan'da kalması gerektiğini savunmuştur.

İngilizler bölgeye girdikten sonra sadece askeri olarak değil, idari ve mali konularda da düzenlemeler yapmaya başlamışlardır. Halkın yiyecek, içecek ihtiyacını dahi karşılamışlardır. Bir süre sonra İngilizler Müsavat Partililerin bölgedeki tek siyasi güç olduğunu görmüş ve anlaşma yoluna girmişlerdir. İngiltere zaten bağımsız tampon görevi görecektir devletleri desteklemesinden dolayı Bakü'yü boşaltmaya karar vermişlerdir.¹²⁴ Bakü İngilizlerden temizlenmiş ve Azerbaycan Halk Cumhuriyeti tekrar hâkim olmuştur.

İngilizler Bakü'ye girmeden önce Milli Şura kendisini parlamento ilan etmiş ve toplanma kararı almışlardır. İngilizlerle bayrak ve yönetim konusunda görüşmeler yapılmıştır. Müsavat Partisi üyeleri bayrak şekli ve rengi için Osmanlı Devleti'ne benzer bir şey istediğini söylese de İngilizler bunu kabul etmeyerek şu an ki Azerbaycan Cumhuriyeti bayrağında karar kılmışlardır. Parlamento 120 kişiden oluşmakta ve kadın erkek fark etmeden tüm vatandaşlar oy kullanma hakkına sahip olmuşlardır. Fətali Han Hoyski kabinesi istifa etmiş, koalisyon hükümeti kurulmuştur. Kurulan koalisyon hükümeti devlette siyasi düzensizliğe neden olmuştur. Fətali Han Hoyski başkanlığında kabine 1919 Nisanında istifa etmiştir. Nesib Bey Yusufbeyli başkanlığında tekrar kabine oluşturulmuş ancak sekiz ay faaliyet göstermiştir. Ardından Nesib Bey Yusufbeyli beşinci kabineyi kurmuştur. Kurulan hükümetlerle Azerbaycan'da okullar açılmış, ordular kurulmuş, mali ve iktisadi konularda düzenlemeler yapılmış, Türkçe ders kitapları bastırılmıştır.¹²⁵

Azerbaycan Milli Meclisi üyeleri 1920'de Paris Barış Konferansına katılmıştır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti katıldığı bu konferansla beraber Uluslararası devletler tarafından tamamen tanınmıştır. Bu durum siyasi başarı olarak görülmüş, konferanstan iki gün sonrası Azerbaycan'da resmi tatil ilan edilmiş ve kutlamalar yapılmıştır. Müsavat Partisi anayasanın hazırlanmasını sağlamak için kurulan Kurucu

¹²³ Alp, *age*, s.62

¹²⁴ Budak, *Azerbaycan Müsavat Partisi'nin 1911-1923 Yılları Arası Faaliyetleri*, s.83

¹²⁵ Budak, *Azerbaycan Müsavat Partisi'nin 1911-1923 Yılları Arası Faaliyetleri*, s.87

Meclis'in toplanmasına karar vermiştir. Ancak Kurucu Meclis toplanmadan Bakü başta olmak üzere tüm Azerbaycan 27 Nisan 1920 tarihinde büyük bir kâbusa uyanmış ve Kızıl Ordu tarafından işgal edilmiştir.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, cumhuriyetle yönetilen ilk Türk ve İslam devleti olmuştur. Müsavat Partisi'nin ve parti başkanı Mehmet Emin Resulzade ile bu yoldaki değerli Azerbaycan aydınlarının Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin oluşumunda, kurulduktan sonraki devlet yönetiminde rolü oldukça büyüktür.

2.2.3. Milli Bilincin Oluşumunda Faaliyet Gösteren Gazete Ve Dergiler

Azerbaycan 1828 Türkmençay anlaşması ile Rusya'nın hâkimiyeti altına girmiş ve uzun yıllar boyunca bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Rusya'nın Türk halkına yaptığı baskılar ve Rus devrimi sonrasında oluşan milliyetçilik duygusuyla Türkler seslerini duyurmak için basın yolunu tercih etmişlerdir. Basın yayın hareketlerinin başlamasıyla Azerbaycan halkı her alanda kendini geliştirmeye başlamıştır. Gazeteler, dergiler ve yayınlanan makaleler sürekli olarak Rusya engeline takılmış, yeri gelmiş kapatılmıştır. Yayınlanan gazete ve dergilerde genel olarak eğitim, dil, özgürlük, ekonomi, istiklal gibi birçok konuya yer verilmiştir.

Azerbaycan basın hayatına 1875 yılında basılmaya başlanan 1877 yılında son bulan İkinci Gazetesi ile başlamıştır. 22 Temmuz, gazetenin basılmaya başlandığı tarih Azerbaycan'da "Milli Basın Günü" olarak kutlanmaktadır. 8 Haziran 1904 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan XX. yüzyılda Azerbaycan Türkçesi ile basılan ilk gazete "Doğu-Rus" gazetesidir. Bu gazetede daha çok sosyal konulara yer verilmiştir. Azerbaycan'da en önemli dergilerden sayılabilecek, 7 Nisan 1906'da yayınlamaya başlayan Celil Memmedguluzade ve Ömer Faik Nemanzade tarafından hazırlanan "Molla Nasrettin" dergisi halkın sorunlarını, haksızlıkları mizah yoluyla anlatmıştır.¹²⁶ Dönemin bir diğer önemli Azerbaycan dergisi ise "Füyuzat" dergisidir.

Azerbaycan'dan basının asıl çıkışı yaptığı dönem Rus devriminden sonrasına tekabül etmiştir. Aydınlar biraz daha cesur ve tamamen milli benlikleriyle yazılarını yayınlamaya başlamışlardır. Azerbaycan'ın birkaç şehrinde art arda basımevleri oluşturulmuştur. 1905 yılında Hacı Tagıyev "Hayat" gazetesini çıkarmış ancak ömrü uzun sürmemiştir. Daha sonra Ahmet Bey Ağayev 1905-1908 yılları arasında faaliyet

¹²⁶ Günel Hüseynova, *Azerbaycan Basını (1918-1940)*, s.16

gösteren “İrşad” gazetesini çıkarmış, Hacı Tagıyev bu gazetede yazılarını yayınlamaya başlamıştır.¹²⁷ İrşad yol göstermek anlamına gelmektedir ve gazete milli birlik üzerine yazılar yayınlanarak günlük basılmıştır. İrşad gazetesi kapandıktan sonra Ahmet Ağayev Murtaza Muhtarov’un yardımıyla “Terakki” gazetesinde faaliyet göstermeye başlamış, 1909 yılında Rus baskısına maruz kalarak kapanmıştır.¹²⁸

Sosyal demokrat işçi gazetesi olan “Himmet” gazetesi 1904 yılında basılmaya başlanmıştır. Aynı isimde daha sonra parti kurulmuştur. Mehmet Emin Resulzade Azerbaycan halkı tarafından bu gazetede yayınlanmaya başlayan yazılarından sonra tanınmıştır. “Tekâmül” gazetesi 1906’da faaliyetlerine başlamış ancak ömrü bir yıl sürmüştür. Onun ardından devamı niteliğinde olan “Yoldaş” gazetesi yerini almıştır.¹²⁹ Yoldaş gazetesi de Bakü valisinin kararıyla kapatılmak zorunda kalmıştır. Yine 1906 yılında çıkarılmaya başlayan “Davet-i Koç” gazetesi, dönemin Ermeni zulümlerine değinmiş ve bundan Rus hükümeti sorumlu tutulmuştur.¹³⁰ Mehmet Emin Resulzade bahsi geçen çoğu dergi ve gazetede yazılarını paylaşmış ancak Çar hükümeti tarafından görülen baskılarla İstanbul’a girmiştir. İstanbul’da birkaç gazetede yazılarını yazmaya devam etmiş ve bunlarla Osmanlı Devleti tarafından tanınmıştır.

Azerbaycan basınında önemli yere sahip olan bir diğer yayın ise 1911 yılında Hacı Zeynelabidin Tagıyev tarafından, kadınlara özel açılan ilk kadın dergisi “Işık” dergisidir. Yayın editörü Hatice Hanım Alibeyova’dır. Haftada bir kez sadece cumartesi günleri çıkarılmıştır.¹³¹ Bu dergi kadınlara ışık tutmuş, onları dönemin cehaletinden arındırmaya çalışmıştır. Işık dergisi dışında savaş başlamadan önce faaliyette bulunan diğer dergiler arasında Azerbaycan Dergisi, Behlül, Mazhar, Zenbur, Arı, Kelhiyyat, Mezeli gibi dergiler bulunmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı’nın başladığı ilk dönemlerde 1914 yılında siyasi, edebi, ekonomik konularda yazılan “Besiret” gazetesi yayınlamaya başlamıştır.¹³² Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin son zamanlarına kadar işlevine devam etmiş,

¹²⁷ Hüseyin Kazan, *Azerbaycan Milli Uyanışında Aydınlar Ve Basın*, s.40

¹²⁸ Devlet, *age*, s.195

¹²⁹ Kazan, *age*, s.40

¹³⁰ Budak, *Azerbaycan Müsavat Partisi’nin 1911-1923 Yılları Arası Faaliyetleri*, s.21

¹³¹ Goshgar Baylarov, *1875-1920 Yılları Arasında Azerbaycan Basını*, s.123

¹³² Pirizade, *age*, s.58

1920’de son bulmuştur. Aynı yıl siyasi dergi niteliğe sahip olan “Dirlik” gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin sahibi Ebülfez Metlebzade’dir.¹³³ Mehmet Emin Resulzade çoğu gazete ve dergilerde yer aldığı gibi bu gazetede de istiklal, özgürlük, Azerbaycan’ın geçmişine kadar inerek okurların milli duygularını uyandırmayı hedeflemiştir.

XX. yüzyıl başında 2 Ekim 1915’te yayın hayatına geçen ve bu tarihlere yön veren Müsavat Parti yayın organı “Açık Söz” gazetesidir. 1915-1918 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Bakü’de günlük olarak basılmıştır. Mehmet Emin Resulzade önderliğiyle açılmıştır. Mehmet Emin Resulzade yazılarıyla okura milliyetçilik fikrini öncekilerden daha çok aşlamış, halkın sorunlara değinmiş ve çözüm yolu aramıştır.¹³⁴ Gazete Türk kelimesinin kullanımına oldukça önem vermiştir. Öncesinde Rusların, Türkleri “Tatar” olarak nitelendirmelerini kabul etmemişlerdir. Türkçülük fikrinin oluşması için büyük bir adım olmuştur. Aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı sırasında savaşın insanlara verdiği zararlara da değinmiş, Azerbaycan halkı olarak Anadolu’da yersiz yurtsuz kalan halk için yardım kampanyası oluşturulmuştur. Açık Söz gazetesi Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin temellerinin atılmasında büyük rol oynamıştır. Azerbaycan Devleti’nin temel ideolojisini “Türkleşmek, İslamlaşmak ve Çağdaşlaşmak” olarak belirlemiştir. Yazar kadrosunda Mehmet Emin Resulzade’nin yanında önemli aydınlar da bulunmuştur. Açık Söz gazetesi matbaası yakılmış, Mehmet Emin Resulzade Açık Söz gazetesinin devamı niteliğinde gördüğü “İstiklal” gazetesini 1919 yılında çıkarmaya başlamıştır.¹³⁵

1917 yılında Mehmet Emin Resulzade başta olmak üzere belirli Azerbaycan aydınlarının “Kardaş Kömeği” adında bir yayın çıkararak, gelirlerinin Anadolu’ya yardım olarak gönderilmesini kararlaştırmışlardır. Dergide savaşta Türklerin yaşadığı olaylar, yapılan haksızlıklar anlatılmıştır. Derginin geliriyle sadece savaştaki Türklere yardım edilmemiş, savaş sebebiyle yetim kalan çocuklara da yetimhaneler açılmıştır. Kıyafet, yatak, yiyecek, para gibi her türlü yardım bölgelere ulaştırılmıştır. Yine 1917 tarihinde “İttihad” gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetede yazılan yazıların asıl konusu Müslüman birliği olmuştur.¹³⁶

¹³³ Pirizade, *age*, s.58

¹³⁴ Hüseynova, *age*, s.29

¹³⁵ Pirizade, *age*, s.59

¹³⁶ Pirizade, *age*, s.61

Azerbaycan'ın önemli aydınları gazete ve dergiler sayesinde siyasi ve sosyal konular üzerinden halka ulaşmış, fikirlerini yaymaya çalışmışlardır. 1905-1920 tarihleri arasında altmışa yakın gazete ve dergi çıkarılmıştır. Gerek maddi yetersizlikler gerekse Rusya'nın sansürleri sebebiyle birçoğu çok uzun ömürlü olamamıştır. Yine de gazete ve dergiler arttıkça Azerbaycan'ın bir bağımsız arayışında olduğu kesin yolla belli olmuştur. Basında bu kadar faaliyetin asıl amacı istiklali yayma düşüncesi ve demokrat devlet yapısına ulaşma arzusu olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AÇIK SÖZ GAZETESİ VE İRAN

3.1. Açık Söz Gazetesi Hakkında

1911 yılında kurulmuş olan Müsavat Partisi'nin resmi yayın organı Açık Söz Gazetesi 2 Ekim 1915'te Bakü'de yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin yayıncısı ve başyazarı Mehmet Emin Resulzade'dir. Bakü Nikolayevski Caddesindeki M. Aleksandrov'un 357 numaralı hanesinde basılmıştır. Düzenli olarak 724 sayı çıkmıştır. Gazetenin Neriman Nerimanov, Abdullah Şaik, Hüseyin Cavit, Ömer Faik Nemanzade, Ebdülrehim Bey Hakverdiyev, Tağı Şahbazi gibi isimlerden oluşan yazar ekibi bulunmaktadır.¹³⁷ Açık Söz Gazetesi Bakü'de faaliyet gösteren diğer dergi ve gazeteler gibi 1918 Mart Olayları ile son bulmuştur. Olaylar sırasında birçok matbaa yanmıştır. Yanan matbaaların içerisinde Açık Söz Gazetesi'de yer almaktadır.

3.2. Açık Söz Gazetesi – İran İşleri

Açık Söz gazetesi İran İşleri başlıklı haberler tarafınca çevrilmiştir. Haberlerin içeriği sosyal, siyasi ve ekonomik durumlardır. Aşağıda italik şekilde yazılmış olan kısım haberin özeti, salt okunur metin şeklinde verilen kısım ise aktarmasıdır.

3.2.1. Ekim 1915

07 Ekim 1915

Sayı 5

“İran Ahvali

¹³⁷ Korkmaz, *age*, s.79

Ardahan'dan Ar.V. gazetesine bildirilmiştir. Kirmanşah'taki Alman başkanı kendi üyelerinden oradaki Ermenilere ya tarafsız kalmalarını ya da kendi taraflarına geçmelerini istemiştir. Ermenilerin önceden beri kendilerini akıllı bir millet olarak tanıtmış ancak İngiltere ve Rusya ile birleşerek aykırı hareket etmiştir. Ermenilerin bu iki güçlü devletin çarpışmalarında ayakaltında mahvolacağı düşünülmektedir. Hemedan'daki Ermeniler silahlanmaya başlamıştır. Alman başkanı başarılarından sonra Hemedan'daki Ermenilerle bir çatışmaya başlayacağını ve bununda oradaki İngiliz ve Rusların bölgeden uzaklaştırılmasına sebep olacağını söylemiştir. Urmiye'den Horizon gazetesine bildirilmiştir. İran'ın harp ilan ettikten sonra Türklerin bölgeye gelecekleri söylenmiştir. Doğru kaynaklardan alınmış haberlere göre İran'ın birkaç kasabası hâlihazırda Türklerin elindedir. İran beylerinden Mecdüsaltana da orada bulunmuş ve Türklerin yararına ilanlar yayınlayarak başarılı olmuştur. Bölgedeki Kürtlerde fikir değiştirerek isyana meyletmişlerdir. İran'a giren Türk askeleri için çeşit çeşit söylentiler çıkmıştır. İlk söylenti Türklerin buraya tahıl toplamak için geldikleri, ikinci söylenti Türklerin Haydar Paşa fırkasından olup Ruslara saldırmak için geldikleri, üçüncü söylenti ise İran halkıyla Kürt halkı arasında İslam birliği ruhunu çoğaltıp sağlamlaştırmaktır. Bütün bu haberler oradaki Hıristiyan âlemini telaşa düşürmüştür.

Önceden Rus menatı (5080) ve (5050) kıran iken indi (3080) kırana düşmüştür. “

İran Ahvali

Ardahan'dan “Ar.V.” gazetesine işar olunur:

“Reş'teki Osmanlı konsolosünün hapis olunması buradaki İranlılar ile Alman ve Türk acentelerinin açkını döndürmüştür. Bu günlerde (Kirmanşah)'daki Alman konsolosü (Şoneman) kendi azasına oradaki Ermeni ruesasından (7) neferine birer mektup gönderip Ermenilerin ya bî-taraf kalmalarını veyahud kendi taraflarına geçmelerini tehdid-âmiz bir surette talep etmiştir.

Mektubun mezmunu böyledir:

“Öteden beri Ermeniler kendilerin akıllı ve derrakeli bir millet diye tanıtmışlardır. Burası garibedir ki Ermeniler indi bu güzel hasiyetlerinin hilafına olarak Ruslar ve İngilizler ile birleşmişlerdir. Hâlbuki Rusların ve İngilizlerin neticede mağlup ve perişan olacakları muhakkaktır. Hergâh Rusya ve İngilizler henüz tamamiyle

mağlub olmamışlarsa da Ermeniler âmâlar milletinde denildiği gibi güçlülerin mübarezesinde ayak altında kalıp mahv olacaklardır.

(Hemedan)'daki Ermeniler silahlanıyorlar: Onlar aded ve miktarca az olduklarından tokuşma olursa cümlesi katl ve telef olunacaktır. Zann-ı umumiye göre (Şoneman) (Kikvar)'daki muvaffakiyetlerinden sonra (Hemedan)'daki Ermenileri kırdırmağa başlanacak ve bu suretle bir ihtilal çıkarıp (Hemedan)'daki Rusların ve İngilizlerin oradan tard ve tebid olunmalarına bâis olacaktır.

(Urumiye)'den "Horizon" gazetesine işar olunur:

"Az bir müddet devam eden sakinlikten sonra (Urumiye)'deki Türkler tekrar harekete gelmişlerdir. İran'ın ilan-ı harp etmesiyle Türklerin yakınlarda şehre gelecekleri rivayet olunmaktadır.

Mevsuk menbalardan alınmış olan haberlere nazaran her biri (300) nefer Türk redif askerinden mürekkeb üç müfreze-i askeriye (Sardaş). (Lahican) ve (Kalabasve) tarikiyle (Savuçbulag). Ve (Oşna)'ya geçmişlerdir.

Hal-i hazırda (Savuçbulag) ve (Oşna) kasabaları Türklerin elindedir. İran Beylerinden Mecdüssaltana da kendi tarafdarlarıyla beraber oradadır. Mecdüssaltana Türklerin menfaatine olarak orada ciddi tebligatta bulunuyor ve muvaffak dahi oluyor. İran'da Kürd kabilelerinin en kuvvetlilerinden sayılan (Malfur). (Mamuşi) ve (Şakak) kabilelerinin sergerdelerine yardım etmiş ve bilahare kendilerinin dahi Ruslara (okunamadı) ve teslim olacaklarını temin etmekte iken indi fikir ve kararlarını değiştirmiştir. Onların arasında ciddi bir asar-ı heyecan ve iğtişaş müşahede olunmaktadır.

İran'a sokulmuş olan Türk askerlerinin hakkındaki rivayetler muhtelifdir. Bazılarının re'iyine göre bu askerler cenub istikametinden (Urumiye) ve (Selmas)'daki Rus askerlerine hücum etmek fikriyle (Musul)'dan hareket etmiş olan Haydar Paşa fırkasının ileri müfrezelerini teşkil ediyorlar. Bir parelerinin fikrine göre ise bu askerlerin İran'a girmeden maksadları Türkiye'ye göndermek için tahıl cem' etmektir; nihayet üçüncü bir mülahazaya göre ise Türk askerlerinin oralara girmeden maksadı İran ehali ve bâ-husus Kürd kabileleri arasında mevcut olan İttihad-ı İslam ruhunu daha ziyade tezyid ve takviye etmektir. Bunlar ile Türkler orada

Ruslara karşı büyük bir hail teşkil etmek fikrindedirler. Bütün bu haberler tekrar oralardaki Hıristiyan ehalesini velveleye salmışdır.

Evvelce Rus menatı (5080) ve (5050) kıran iken indi (3080) kırana düşmüştür.

13 Ekim 1915

Sayı 9

İran Ahvali

“İran’da Türkler ve Almanlar

Mebusan Meclisi başkanı istifasını vermiştir. Almanlar onun yerine demokratlardan birini geçirmeye çalışmışlardır. Bu zamana kadar başkan hep tarafsız olanlardan seçilmiştir. İran jandarma kumandanı İsveç ablayı İran’a gelmektedir. Zamanında Rus ve İngiliz elçilerinin istekleriyle İran’dan çıkarılmış İsveç subayları İran’a geri getirilmektedir. İsveç hükümeti tekrar İran kumandanlığının sorumluluğunu almıştır. Türkler Kirmanşah’ta birçok alman ve Türk subaylarıyla sağlık ekibi oluşturmuşlardır. Türk ve Almanların amacı İngilizlerin Bağdat şehrini işgal etmelerine engel olmaktır. Söylentiye göre Türk askerleri Hemedan üzerine yürüyecektir. Rus bankasının buradaki şubesi Tahran’a taşınmıştır.

(R.As.)”

İran’da Türkler ve Almanlar

Meclis-i Mebusan reisi istifasını verdi. Almanlar onun yerine demokratlardan birisini geçirmeğe çalışıyorlar. Bu vakte kadar Meclis-i Mebusan Reisi bî-taraf olanlardan intihab olunurdu. Burada alınmış olan haberlere nazaran İran jandarmalarının sabık kumandanı İsveç miralayı (Halmarson) bu günlerde yine kayıtlı İran’a geliyormuş. Muma ileyh vaktiyle Rus ve İngiliz sefirlerinin talebiyle İran’da çıkarılmış olan (10) İsveç zabitini tekrar özülle İran’a getiriyormuş. Görünüyor ki (İsveç) hükümeti bu defa (Halmarson)’un tekrar İran jandarmaları kumandanlığını deruhde etmesine müşahade etmiştir. (Kirmanşah)’da Türkler bir faaliyet ibraz ediyorlar. Oraya birçok Türk ve Alman zabitleriyle bir sıhhiye heyeti gitmiştir. Görünüyor ki Türkler ile Almanların bundan maksadları İngilizler’in (Bağdad) şehrini işgal etmelerine mümanaat etmektir. Rivayete göre Türk kuvve-i askeriyesi (Hemedan) üzerine yürüyecektir. Rus Bankasının buradaki şubesi Neminden Tahran’a göçürülmüştür.

(R.

As.)

“Enver Paşa ve Sipahdar

N.V. gazetesinde yazılana göre İstanbul’da on İranlı subayla beraber Tahran’a gelen Osmanlı asker vekili Fevzi Bey, Enver Paşa tarafından getirilen hediyeleri askeri vekil sipahdara vermiştir. Hediye cihada davet için kabul edilmiş ve şaha gönderilmiştir.”

Enver Paşa ve Sipahdar

(N.V.) gazetesinin yazdığına göre İstanbul’da tahsil etmiş on İranlı zabitle beraber Tahran’a varid olan Osmanlı vekil-i askeriyesi Feyzi Bey Enver Paşa tarafından getirdiği asâr-ı atik bir Kur’an-ı Şerîfle mavzer tabancasından ibaret olan tuhfeyi harbiye veziri sipahdara takdim eylemiştir. (N.V.)’nın tenkîsine göre İran’ı cihada davet için bir alamet teşkil eden bu tuhfeyi sipahdar kabul ederek şaha göndermiştir.

15 Ekim 1915

Sayı 11

“İran İşleri

Tahran’dan Roskoviye Silovo gazetesine bildirilmiştir. İngiliz ve Rus hükümeti İran hükümetine mali yardımda bulunacaktır. Bilindiği üzere İran hükümeti kendi borcuna karşılık olarak İngiliz ve Rus hükümetleri tarafından kontrol edilen gümrük gelirlerini ayırmıştır. Bundan sonra ise gümrükten gelecek olan gelirler İran hazinesine dâhil olacaktır. İsveç Miralay Salmar’ın İsveç subaylarıyla beraber tekrar İran’a gideceklerine dair haberler gerçek değildir. Aslında İsveç hükümetinin göndermiş olduğu telgrafta İsveç subaylarının mezuniyet sürelerinin bitmiş olduğunu ve İran’a tekrar dönmeyecekleri bildirilmiştir. Tahran’dan Novoye Viremya gazetesine bildirildiğine göre önceden Şiraz-Buşber yolunu muhafaza eden jandarmalar İngiliz askeriyle çatışan Şeyh Cafer’in askerleriyle birleşmişler. Şimdi hükümet yolun muhafazasını Kaşkay kabilesinin sergerdesi olan Samsamüddeve’ye bırakmıştır. İran kabinesi günden güne sağlamlaşmaktadır. Alaüssaltana’nın istifası beklenmektedir. Kazvin’de büyük bir Rus askeriyesi bulunduğundan İran’da isyan ve ihtilal beklenmektedir. Almanlar İran kabilelerine para yardımı yapmakta ve Alman

subayları vasıtasıyla öğretim vermektedirler. Rus ve İngiliz kabileleri hala Hemedan'da bulunmaktadır. Çünkü bazı İran kabileleri Hemedan için tehlikelidir.”

İran İşleri

Tahran'dan “Roskoviye Silovo” gazetesine işar olunur:

İngiliz Rus hükümetleri zirdeki şerait dâhilinde İran hükümetine mali muavenet edecektir: Muharebe devam ettiği müddetçe ve muharebeden bir ay kadar geçinceye kadar İran hazinesi borcu hesabına hiçbir şey vermeyecektir. Malum olduğu üzere bu vakte kadar İran hükümeti öz borcuna mukabil olarak İngiliz ve Rus hükümetleri tarafından kontrol edilen gümrük varidatını tahsis etmiş idi. İndi ise gümrüklerden hâsıl olacak varidatın cümlesi İran hazinesine dahil olacaktır. Buna mukabil İran hükümeti İran'daki Alman-Türk entrikalarının gabağını almağa çalışacağını taahhüd edecektir.

(İsveç) miralay Salmarson on İsveç zabitiyle beraber tekrar İran'a gideceklerine dair şayi' olan haberlerin aslı yoktur. Meğerse (İsveç) hükümeti İran hükümetine göndermiş olduğu bir telgrafnamede mezkûr zabitlerin mezuniyet müddetlerinin bitmiş olduğunu ve buna göre de onların bir daha mahall-i memuriyetleri olan İran'a dönemeyeceklerini haber vermiş ise de İran hükümeti bunu başka türlü başa düşmez imiş.

Tahran'dan “Novoye Vremya” gazetesine işar olunduğuna göre evvelce (Şiraz-Buşber) yolunu muhafaza eden jandarmalar İngiliz askeriyle muharebe eden Şeyh Cafer'in mücahidleriyle birleşmiş olduklarından indi hükümet mezkûr yolun muhafazasını Kaşkay kabilesinin sergerdesi olan Samsamüddavle'ye havale etmiştir.

Şark umurunu idare eden (Fon Kalem) “B.V.” gazetesinin mahsusi muhbirine aşağıdaki malumatı vermiştir:

Görünüyor ki İran kabinesinin mevkii günden güne muhkemleşiyor. Vakıan vezirlerden bazılarının mesela o cümleden gayet ihtiyarlamış olan Alaüssaltana'nın istifası gözleniyorsa da kabine bundan faide değilse de hiçbir zarar görmez.

Zira Tahran'da büyük nüfuz sahibi olan prens Aynüddavle gittikçe hükümet husumuna karşı müsaid bir vaziyet almaktadır. (Kazvin)'de büyük bir Rus kuvve-i askeriyesinin bulunmasından dolayı İran'da hemin iğtişaş ve ihtilal baş gösteriyor.

İran başka taraftan karşı el husus Osmanlı serhaddine yakın olan yerlerde çok olduğunca (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) meşhur (okunamadı) bulunan Alman Müslimleri hala çalışmaktan geri durmuyorlar.

Onlar İran kabilelerine birçok para ve selam verdikten başka bir de onlara Alman zabitleri vasıtasıyla talim etdiriyorlar. En ziyade nazar-ı dikkati celb edecek cihet burasıdır ki Almanların İran'da sel gibi akıttıkları paranın hemen cümlesi kızıldır. Bunların arasında (5) menatlık Rus kızıkları dahi görünmektedir.

Bizim ve İngiltere'nin (Hemedan) konsolosleri hala bu şehirde bulunuyorlar. Lakin onların ahvali gayet mükil ve muhataralıdır. Çünkü (Kirmanşah) tarafında işleyen nim vahşi İran kabileleri (Hemedan)'ı tehlikede bulunduruyorlar.

16 Ekim 1915

Sayı 12

Son Telgraflar

“Tahran- Hemedan'a üç yüz İran Kazak'ı, üç subay ve iki Rus gelmiştir. Bu askerler Rusya elçiliğinin isteği ile İran hükümeti tarafından gönderilmiştir.”

Tahran- Hemedan'a 300 İran Kazak'ı 3 Zabit ve 2 Rus budborucular gelmiştir. İran ile Türkiye arasındaki yolların merkezi olan Hemedan'da ahar zamanlarda artık derece artmış olan düşman tazyikatından Rusya ve İngiltere konsoloslerini halas etmek için bu koşun Rusya sefaretinin talebi ile İran hükümeti tarafından gönderilmiştir.

“İran İşleri

İran hükümeti Reşt ve etraftaki ihtilalciler için Reşt ve Enzeli valilerinin o taraflara gitmelerini emretmiştir. Reşt valisinin eski tüfekler ile silahlanmış olan adamları Siyavarğan kasabası civarında ihtilalciler tarafından dağıtılmıştır. Amidüssaltana görevinden alınmıştır. İran hükümeti bir taraftan ihtilalciler ile uğraşırken diğer taraftan da genel İran'da bir inkılap devrinin geldiğini hissedince bu girişimden vazgeçmişlerdir. Rus tebaasından Goştariş Han düğü yerlerini işletmeye başlamıştır. Düğü mahsulünü toplama zamanı geldiğinden ahali iki taraf olmuştur. Bir taraf icara vermek istemiş, diğer taraf istememiştir. Bu meseleden dolayı her iki taraftan da yirmi beş kişi ölmüş ve birçok kişi yaralanmıştır. Veba salgını yüzünden İran

hükümeti Enzeli’de dört günlük karantina kararı vermiştir. Karantina hekimi için Tahran’da Haydar Han Mirza adında biri ile bir Rus doktoru görevlendirilmiştir. Herkesin karantinaya alınmadığı için şikayetlenmeler vardır.”

İran İşleri

İran merkez hükümeti Küçük Han’la Ahmed Han nâm inkılapçıların idaresinde olub da (Reşt) ve etrafındaki ihtilalci destelerinin defî için (Reşt) ve (Enzeli) valilerinin kâfi kuvve ile o taraflara gitmelerini kendilerine emretmiş imiş.

(Reşt) valisinin eski tüfenkler ile silahlanmış ve (20-30) adamdan mürekkeb olarak (Şafina) kentlilerinden teşkil ettiği bir deste (Reşt)’den (20) verstlik bir mesafede vaki (Siyavarğan) kasabası civarında vukua gelen bir müsademede ihtilalcilerin ileri karakolları tarafından tarumar olunur. Bu sırada kentlilerden (3)’ü ölür, nicesi yaralanır ve kalanlarının ise silahları alınır. (Taleş) Hanı (400) adamdan mürekkeb bir müfreze teşkil etmiştir. Zannolunduğuna göre öteden beri hakiki bir Rus aleyhdarı bulunan (Taleş) Hanı’nın maksadı ihtilalcilerle birleşmektir.

Han iki il bundan evvel (Taleş)’de Rus politikasının aleyhine hareket ettiğinden dolayı Rus konsolosü (Bakrasof) tarafından tutulup Rusya’ya sürgün edilmiş idiye de biraz sonra nasıl olmuş ise kaçıp tekrar İran’a gitmiş ve o zamandan itibaren öz vatandaşları arasında büyük bir ad kazanmağa başlamıştır. (Taleş)’de iktisadi meselelerden dolayı ciddi ihtilaller vukua gelmektedir.

İran inkılabından evvel Talişliler öz başına hareketleri ile mahal ahalisinin canını boğazına getirmiş olan vali Amidüssaltana mevkiinden def’u izale olunduğu gibi emval ve eşyası garet ve evi dahi yandırılmışdı. İran hükümeti bu zalim Hanı bir daha memuriyet mahalline gaytarmak üzere Talişlilerin üzerine şahveler ile İran Kazaklarından mürekkeb bir müfreze gönderir ise de bundan bir faide hasıl olmaz; çünkü gayet cengaver olan Taleşliler yerlerinin dağlık ve derelik olmasından istifade ile hükümetinin göndermiş olduğu müfrezeye karşı kemal-i memnuniyetle bir hayli müddet mukavemet ederler.

İran hükümeti bir taraftan ihtilalciler ile (okunamadı) ve diğer taraftan da umum İran’da bir inkılab devrinin geldiğini hissedince bu teşebbüsten vazgeçmişti.

İnkılapçılar (Reşt) şehrini zabt u işgal ettiği gün han kendisini halkın gasp ve intikamından kurtarmak üzere kaçıp Rus konsoloshanesinde Mest’e girmiş ve artık

olarak kendisine yılda on binlerce toman gelir getiren Taleş'deki mülkleri ile yerlerinden dahi mahrum edilmiştir.

Yerliler tarafından başgösteren birçok mani ve müşkülata rağmen Rus tebaasından (Goştarif) Han'ın meseleleriyle düğü zemilerini icare edip işletmeğe başladı. İndi düğü mahsulünü toplamak zamanı gelmiş olduğundan ehali iki taraf olmuştur. Bunlardan birisi icara vermek istiyor ve birisi yok. Buna göre iki taraf mukabil arasında tez tez müsademeler vukua geliyor. Aharıncı müsademelerden birisinde her iki taraftan (25) adam telef olmuş ve birçokları yaralanmıştır.

Veba nahoşluğuna göre İran hükümeti (Enzeli)'de (4) günlük karantin tayin etmiştir. Karnatin tapipliğine Tahran'da Haydar Han Mirza namında birisi ile bir Rus doktoru tayin olunmuşlardır. Lakin neden ise veba nahoşluğu (Enezli)'de ve hatta (Reşt)'de başgösterdikten sonra gitmekte olan yolcular karantinaya tabi edilmişlerdir. Buna göre de karantinaya yalnız parahodların güvertesinde (Balvesinde) giden yolcular tabi olunurlar. Hâlbuki kamaralarda (Kalaslarda) gelen yolcular bundan muaf tutulmuyorlar. Böyle bir usul tabii birçoklarının nefret ve şikâyetlerini mucib olur. Ve bu yolda nizamsızlıklar oluyor.

“Bakü”

18 Ekim 1915

Sayı 13

İran İşleri

“İran'da İsveç Zabıtları

Tiflis'ten Mirzeviya Viyedomoski gazetesine haber vermişlerdir. İsveç jandarmalarıyla Almanlar arasında yakın alaka kurulduğu görülmüştür. Şah hükümeti Kirmanşah'a girmekte olan Rus ve İngilizlere karşı Alman başkanı Şoneman taraftarlarının saldırıya karşı savunmayı emretmiştir. İsveç kumandanı ise Kirmanşah'ın güvenliği ve düzeni korumasıyla meşgul olduğunu bahane ederek bir yere gidemeyeceğini bildirmiştir. Günler sonra Şoneman tüfeklerle Rus ve İngilizleri ateşleyerek onların Hemedan'a kaçmalarına sebep olmuştur. Hemedan'da bile büyük bir korkuyla yaşamışlardır. Tahran'dan N.V. gazetesine telgraf göndermişlerdir. İran'ın Türk Alman ittifakına dâhil olmaması için kıskırtmışlardır. İran'ın böyle yapmasıyla Almanya'dan İngiliz ve Ruslardan aldığı yardımdan daha

fazla yardım alacaklarını düşünmüşlerdir. Bu haberi veren N.V. muhabiri bu teşvikin İran üzerinde çokta etki etmediğini söyleyerek teselli bulmuştur. Tebriz'den Ar.F. gazetesine veba ile savaşmak için sağlık birimleri düzenledikleri yazılmıştır. Tebriz-Erdebil yolunun korunması için hükümet bir güce sahip değildir. Hükümet sıkıntılı duruma düşmüştür.”

İran'da İsveç Zabıtları

(Tiflis)'den “Mirzeviya Viyedomoski” gazetesinde haber veriyor:

İran'daki (İsveç) jandarmalarının ikiyüzlü harekâtıyla onların (Berlin) ile Alman acenteleriyle yakın bir alakada bulduklarını tasdik edecek bir hadise başgöstermiştir.

Geçenlerde şah hükümeti (Kirmanşah)'daki İran jandarma kumandanına müracaatla (Kirmanşah)'a gitmek üzere bulunan Rus ve İngiliz konsoloslerine taht-ı kumandasındaki jandarmalar ile yoldaşlık ve bu sûretle onları Alman konsolosü (Şoneman) tarafdarlarının hücumuna karşı müdafaa etmesini emreder.

(İsveç) kumandanı Yüzbaşı (Sensen) (Kirmanşah) asayiş ve intizamın muhafazasına memur olduğunu bahane ederek oradan başka bir tarafa gidemeyeceğini cevabında bildiriyor. Hâlbuki onun taht-ı kumandasındaki jandarmalar askerî deposunu dağıtıp oradaki mitralyöz toplarını (Polemıotları) fişenkleriyle beraber zabt edip Alman konsolosü (Şoneman)'a verirler.

Arasından nice gün geçmiş (Şoneman) hemen mitralyözler ile Rus ve İngiliz konsoloslerini ateşe basıp onların (Hemedan)'a kaçmalarına bais olur. Konsolosler (Hemedan)'da bile büyük bir korku ve tehlike altında yaşıyorlarmış.

-Tahran'dan (N.V.) gazetesine telgraf ediyorlar ki Tahran'da Bulgarların Almanya tarafında olarak çıkışlarından sonra kemal-i şiddetle İran'ın Almanya ve Türkiye ittifakına mülhak olmaması için teşvikat oluyor. Müşevvikler diyorlar ki İran böyle yaparsa Almanya hükümeti Rus ve İngiliz gösterdikleri maddi kömekden daha çok kömek eder ve ilave olarak İran'ın istiklalini kurtarır. Çünkü Almanlar imdi şarkı azad etmek kasdıyla İstanbul'a geliyorlar. İran'ı Almanya kazbiyine işgal etmek isteyenler diyorlar ki Osmanlı lirasına benzeyerek Almanlar İran için de 5 tömenlik liralara darb edeceklerdir.

Bu haberi veren (N.V.) muhbiri aynı zamanda da bu teşvikatın İran üzerine çok da tesir etmediğini söyleyip teselli oluyor.

-Tebriz'den Ar.F. gazetesine yazıyorlar ki ahar zamanlar İran veliahdının emriyle İranlılar da veba ile mübareze etmemek için sıhhiye destesi düzeltilmişlerdir. İmdi nahoşluk azalmaktadır. Merkezi İran hükümetinin faaliyetsizliğinden göçeri şahun taifeleri yeniden kovamavurluka başlamışlardır. Tebriz – Erdebil yolu korkuludur. Hükümet ise yolun muhafazası için lazımi kuvveye malik değildirler. Buhran girdabına düşmüş merkezi hükümet özgüçsüzlüğe ifraz ediyor.

20 Ekim 1915

Sayı 15

İran İşleri

“Sipahdarın Layihası

N.V. gazetesini telgrafına göre Harbiye veziri sipahdarın Tahran'da 7 bin yiğit saklamak için hazırladığı tasarı onaylanmıştır. Bunlardan 1000 tanesi Hemedan ve İsfahan'da bulunacaktır. Sipahdarın otuz binden oluşan ordu oluşturma tasarısı da kabul edilmiştir.”

Sipahdarın Layihası

(N.V.) gazetesinin hususi telgrafına göre İran hükümeti harbiye veziri sipahdarın Tahran'da 7 bin serbaz saklamak için hazırladığı layihayı tasdik eylemiştir. Bu serbazlardan 1000'i Hemedan'la İsfahan'da bulunacaktır. Harbiye vezaretinin her ay 120.000 menata çıkan bütçesi Rus İngiliz sefaretlerinin tahsisatı ile kapanır. Kat olunmuştur ki Tahran'a üç bine kadar Bahtiyarî çağrılınsın. Sipahdarın otuz binden ibaret daimi bir ordu teşkil etmek layihasını meclis ittifak-ı ara ile kabul etmiştir.

21 Ekim 1915

Sayı 16

İran İşleri

“İran-Osmanlı-Alman İttifakı – N.V. gazetesine çekilen telgrafa göre İngiliz ve Rus diplomat dairelerinde İran'ın Almanya ve Türkiye ile ittifak kurduğu söylentileri yayılmıştır. İran hükümetinin asker toplama girişimi, şaha gönderilen hediyeler,

asker vekilinin Türk vekili ile Tahran'a gelmesi, Almanyalı Kifer Jarak'ın hükümet tarafından Alman başkanlığına getirilmesi bu sanı ve muhtemelleri ortaya çıkarmıştır."

İran – Osmanlı – Alman İttifakı – Tahran'dan (N.V.) gazetesine çekilen telgrafa göre İngiliz Rus diplomat dairelerinde İran'ın gizli olarak Almanya ve Türkiye ile ittifak başladığı olunur. Adeta seferberlik şeklini alan İran hükümetinin koşun toplaması teşebbüsü, Paşa'nın sipahdar vasıtasıyla şaha göndermiş olduğu mezidar Kur'an ve mavzer hediyesi, (okunamadı) vekil-i askerinin bir Türk mebusu ile beraber Tahran'a vürudu. Öyle de Hemedan topraklarında icrâ-yı faaliyet edip de Hemedan'daki İngiliz ve Rus konsoloslarını korkutmakda olan Almanyalı (Kifer Jarak)'ın Tahran hükümeti tarafından Almanya konsolosluğuna tayininin (okunamadı) hep bu zann ve gümanı berkidenden alametlerdir.

"Tahran Ahvali – R.S. gazetesinin yazdığına göre Tahran'ın durumu sürekli ciddiyet kazanmaktadır. Alman ve Türk subaylar İran başkentini doldurmaktadır. Rus ve İngiliz elçiliğine bitişik olan evler Almanlar tarafından kiraya verilmiştir. Türk ve Alman elçileri İran vezirleri ile görüşüp bilgi alışverişi yapmışlardır. İtilaf devletleri bunun için tedbir almak istemiştir."

Tahran Ahvali – (R.S.) Gazetesinin yazdığına göre Tahran ahvali günden güne ciddiyet kesb etmektedir. Gönüllülere Avusturya ve Turai askerleri. Almanya ve Türk zabıtları İran payitahtını doldurmaktadır. Ondan burada mühimmat taşımaktadır. Rus ve İngiliz sefaretine bitişik olan evler Almanlar tarafından icaze edilmiştir.

Türk sefiri ile Almanya sefiri müstakil İran vezirleri ile görüşüp maslahatlaşıyorlardı. Bu haberi veren muhbir itilaf devletleri tarafından en kat'î tedbirler görülmek lazımdır. Diyor yoksa geç olur.

"Rus ve İngiliz Devletlerinin İhtarı- Ajans telgrafının haberine göre 19 Ekim'de Rus Tahran elçisi hükümetinden aldığı emirle Şah'a Türkiye ve Almanya ile ittifak yaptığı takdirde İran'ın bağımsızlığını veren Rus-İngiliz anlaşması amacını yitirmiş olacaktır. Bu söylentilerle İngiliz elçisi İran'a bir nota vermiştir. Notada İngiliz hükümeti halkını korumak için gerekli olan tüm tedbirleri alacağını ve bundan dolayı ortaya çıkan bütün mesuliyetin İran'a ait olacağını söylemiştir."

Rus ve İngiliz Devletlerinin İhtarı- Ajans telgrafının haberine göre Oktyabr'ın 19'unda Rus Tahran sefiri hükümetinden aldığı emir mucibince şaha malum etmiştir ki İran'ın Türkiye ve Almanya ile akd-ı ittifak ettiği haberi doğru çıktığı takdirde İran'ın istiklal ve tamamıyet-i mülkiyesini temin eden Rus – İngiliz ahidnamesi maksadını yitirmiş olacak. Yine bu şayialar münasebetiyle İngiliz sefiri İran hariciye vezaretine bir nota vererek bu notasında diyor ki lazım olduğu zaman İngiliz hükümeti İran'daki Britanya tebalarının mütteliklerini müdafaa kasdıyla lazım gelen tedbiri görmekten müzayaka etmeyecek ve bundan hâsıl olan bütün mesuliyetler dahi İran hükümetinin boynunda kalacaktır.

22 Ekim 1915

Sayı 17

İran İşleri

“Almanlar İran’da- Kafkas Skovye Eslov gazetesi yazarı bir yazısında İran durumu için Almanların İran’daki faaliyetlerinden bahsetmiştir. İngiliz hükümeti güney Arabistan’ı işgal ettikten sonra Almanlar İran’ı kızıştırttılar. Askerlerin Tahran’a giderek hükümeti ele almaya çalıştıklarını düşünerek Bahtiyar tayfanın kılığına girmişlerdir. Almanlar başka şehirlerde de bu şekilde çalışmışlar, kendi taraflarına çekmek istemişlerdir. Almanların amacı İran’da bir yangın çıkararak orayı yabancılardan temizlemek istemektedir. Gazete son zamanlarda İngiliz bankaları ve ticarethanelerin talan edilmesini hep bu sebepten görmektedir.”

Almanlar İran’da – (Kafkazskoe Slov) gazetesinin muharriri İran ahvalini tasvir eden bir bendinde Almanların İran’daki faaliyetlerinden bahs ederek ez cümle diyor ki:

“Cenûbî Arabistan taifelerini bazı hareketden saklamak kasdıyla İngiliz hükümeti bu şehri işgal etdikden sonra. Almanlar Bahtiyariler ile sair İran taife ve sınıfları arasındaki teşviklerini kızıştırdılar. O cümleden rûhanîler ile demokrat fırkasını da yâddan çıkarmadılar. Bahtiyarilerin Tahran’a atlı gönderip hükümeti bilfiil ele almak iktidarında olduklarını düşünerek Almanlar hemen Bahtiyar taifesinin kılığına girdiler ve onların arasına bir nice milyon kızıl döktüler. İran Arabistanı’ndan (Huzistan) şimalde yaşayan Bahtiyarileri öz taraflarına celb eden Almanlar aynı zamanda Kaşkayı taifesini de unutmamışlardır. Almanlar onların arasında çalışıyor.

Onları da öz taraflarına celb ettirmek istiyorlar. Bundan başka Arabistan'ın şarkında vaki' Tuhları da hareketsiz koymak istemiyorlar. Hülasası cenubî İran'da bir yangın çıkarmak Almanlar'ın maksadıdır. Almanlar vaki olan teşviklerinde sözleri budur ki İran'ı ecnebilerin istilasından kurtarmak istiyorlar. Fakat Türklerle Almanlar ecnebi değildirler!

Bu cüre teşvikatın neticesi olarak gazete son zamanlarda telgraflarda haber verilen Hemedan ve Kirmanşah vakalarını ve Alman konsolosu (Şoneman)'ın şol devirce vaki olan hareketlerini tafsilen söylüyor ve bu şehirde. Şiraz'da vaki olan İngiliz Bankı ve ticarethanelerinin talanı ile konsoloslerinin öldürülmesini hep bu teşvikatdan görüyor.

Nihayet muharrir İran'daki Alman teşvikatının Afganistan'a geçtiğini zikr ediyor ve bu hususda aşağıdaki malumatı veriyor:

“İran'daki Teşvikatın Afgan Üzerine Tesiri- Almanlar Afganistan'da da nüfuz etmektedir. Cihad çalışmaları komşu olan Afganistan'da da etki göstermektedir. Afgan emiri Habibullah Han ve kardeşi Nasrullah Han memleketlerinde büyük bir nüfuza sahiptir. Alman vekilleri Afganlara sınırlar için vaatler vermiştir. İran'daki hareketleri ve Alman askerlerinin başarısını gören bu iki kardeş Afganistan için bir fırsat olduğunu düşünerek Almanlarla harekete geçmiştir.”

İran'daki Teşvikatın Afgan Üzerine Tesiri – İran'ı öz adamları ve pulları ile dolduran Almanlar gerek özleri ve gerek Türkler vasıtasıyla Afganistan'a da nüfuz ediyorlar. İran'da icra olunan cihad propagandası komşu olan Afganistan'da tesir ediyor. Afgan Emiri Habibullah Han'ın kardeşi Nasrullah Han bu teşviklere uymuş müteassıb ve cengâver bir şahıstır. Memlekette ve asker arasında büyük bir nüfuza malikdir.

Şüphesiz ki Alman vekilleri Afganlılara vaad ediyorlar ki serhadlerini düzeltsinler. Rusya Türkistan'dan, Hindistan'ın Müslümanlar olan arazisinden ve sair ikta-yı mülhak olup da o cinsden olan halk ile meskûn olan araziden bir mikdarının Afganistan'a verilmesini Almanlar kendisine tayin ediyorlar. İşte bu suretle İran'daki hareketleri ve Alman koşununun muvakkati mevkiyetlerini gören Müteassıb Nasrullah Han artık İngilizle Rus'un kuvvetden düşüğünü güman edip Alman novidiyle tam'ı harekete geliyor ve başındaki cengâver halk hemen bir heyecan içinde çırpınıp duruyor. Nasrullah Han'ın fikrince kuvvetli Afganistan için bir fırsat

zamanıdır gelmiş. Ne yapacaksa imdi yapmalıdır. Çünkü imdi olmazsa hiçbir zaman olmaz!

23 Ekim 1915

Sayı 18

“İran Siyaseti Hakkında

Petrgrad’da bildirilen Dehen gazetesi başmakalesini yayınlamıştır. İran’ın girmiş olduğu bu çıkmazdan ancak İngiltere ve Rusya kurtarabilirdi. Rus-İngiliz anlaşmasıyla İran geri kalmış, maliye teşkilatı İran’ı nüfuz bölgelerine ayırmış devletler tarafından zarar görmüştür. Hem de bu zararlar İran’da yenilikler başladığı zaman olmuştur. Sürekli maliye güçsüzlüğüne uğrayarak parasızlık sıkıntısına düşüp durmuştur. Müttefikler İran’a para teklifinde bulunmuşlar ancak İran çarpışma olmaması için Türk ve Almanlara şart koymuştur. Son Alman başarıları İran’ı adeta büyülemektedir. Tarafsız olan İranlılar bile vakaların son bulmasını ümit ederek beklemektedirler.”

İran Siyaseti Hakkında

İran’dan gelmekte olan son heyecanlı haberlerden bahsederek Petrgrad’da neşr olunan “Dehen” Gazetesi yazmış olduğu başmakalesini aşağıdaki mütalaa ile tamam ediyor:

“İran’ı duçar olduğu bu girdaptan ancak öz himayeleriyle götürmüş olan devletler, yani Rusya İngiliz devletleri kurtarabilirdi. Fakat 1907’nci yılda başlanan Rus İngiliz ahidnamesi ve onun üzerine icra olunan siyaset çok kere İran’ın her bir cihetçe terakki etmesiyle kabil-i telif değildir. Böyle geri kalmış bir memleket için hususi surette lazım ve vacib olan maliye teşkilatı vaktiyle İran’ı nüfuz mıntıklarına bölmüş olan devletler tarafından az müşkilat görmemiştir. Hem de bu müşkilat İran’ın dâhili teceddüdü başladığı zamanlarda vaki olmuştur. Bunun neticesinde mütekabil bir itimatsızlık ve birbirine inanmamazlık hâsıl olmuştur ki bu hal imdi de özünü hissettirmektedir. Mesela hükümet Reş’tte İngiliz ve Rus sefaretlerinin teveccühünü kazanmış bir kabine düzünce meclisin milletin teveccühünü mucib edilmiş olur. Aksine olanda de Rus ve İngiliz sefaretlerinin gönlüne muvafık gelmiyor.

Müstevfiyülmemalik kabinesi iki mübariz hayriyenin tevîsen itilafı gibi bir şey idi. Fakat bu kabine vaki olan icra ile Rus İngiliz sefaretlerinden ziyade meclisin hatırını almağa çalışıyor. Bunun neticesinde de daima maliyat müşkilatına uğrayıp pulsuzluk buhranına giriftar olub kalıyor. İki hafta bundan mukaddem müttefik devletler İran'a "pul vermek" niyetinde olduklarını bildirdiler. Fakat İran'ın ciddi bir bi-teraflik sağlayıp Alman ve Türk teşvikatı ile mübareze etmemesini de şart kıldılar. Muharebe zamanında böyle bir şart dermeyan etmekten tabii bir şey olmaz. Fakat İran'daki münasebat o kadar başkalaşmış ve kâti' bir hal almışdır ki bunun vücuduyla İran bi-terafliğini temin etmek müşkilce bir emirdir. Bilhassa ki son Alman muvaffakiyetleri İranileri adeta teshir ediyor. Ona göre de İranilerle anlaşmak müşküldür. Çünkü Almanlarla Türklerin icra ettikleri teşvikat görünüyor ki büyük bir muvaffakiyet kazanıyor. Hatta bi-teraflik tarafdarı olan İraniler bile bi-terafliği ancak Balkan vakılarının intihasına kadar görülmek ve intizar halinde kalmak manasında telakki ediyorlar.

Son Telgraflar

İran'da

"Tahran- Kabine İran'ın Rusya ve İngiltere'ye tarafsızlık konusunda görüşme için hazır olduğunu Rus ve İngiliz hükümetlerine bildirilmesini istemiştir. Almanlar kendi menfaatlerine uygun değişiklikler oluşturmaktadır."

Tahran - Bir taraftan Rus hükümeti tarafından vaki olan ciddi teşebbüsata ve diğer taraftan ise İngiliz askerlerinin (Bağdad)'a yaklaşmalarının hâsıl ettiği tesirata binaen şah ile heyet-i vüzerâ tescili bir surette müşavere etmiş ve bundan sonra kabine İran'ın Rusya ve İngiltere'ye karşı müsaid bir bî-teraflik muhafazası hususunda müzakerat icrasına hazır ve amade olduğunun Rus ve İngiliz hükümetlerine bildirilmesini hariciye nazırına teklif etmiştir. Almanların her ne surette olursa olsun burada kendi menfaatleriyle muvafık bir tebeddülât husule getirmektir. Asla feragat etmeyecekleri şüphesiz olduğundan ahval-i evvelki müşkilat ve hamışını hala kaybetmemiştir.

25 Ekim 1915

Sayı 19

"İran İşleri

Petropgrad'daki İran başkanı hariciye vezirinin yanına gitmiştir. İran hükümeti ülkede artan Alman nüfuzuyla çarpışmamaktadır. İran hükümeti Rusya ve İngiltere ile görüşme niyetini ortaya çıkarmıştır. Muhtemel İran kendi tarafsızlığından ötürü kazanacaktır. Tahmin etmişler ki İran 1907 İngiliz-Rus anlaşmasının değişmesini talep etmeyecektir. Tahran'daki Rus elçiliklerine İran ile görüşme yapmak için emir verilmiştir. Tiflisen R.S. gazetesine Türkiye, İran ve Afganistan'ın dahil olacağı bir Asya Müslüman Birliği kurulacağı haber verilmiştir. Bu birlik Rusya ve İngiltere aleyhine olacaktır.”

İran İşleri

Petropgrad'daki İran konsolosü İshak Han hariciye veziri Sazanof'un yanına gitmiştir. Bu münasebetle siyasi dairelerde diyorlar ki itilaf taraftarı bir sulh sağlamak baresindeki inandırmasına rağmen İran'ın vaz'ı oldukça ehemmiyet kazanmıştır. Zayıf hükümet memlekette artmakta olan Alman nüfuzu ile mübareze edebilmiyor.

-(R.S.) gazetesine haber veriyorlar ki İran hükümeti Rusya ve İngiltere ile ciddi müzakere etmek niyetini izhar etmiştir. Mesele mühim olduğuna göre Tahran'daki Rus ve İngiliz sefirlerine bu meselede hususi bir ihtiyar verilmesini istemiştir.

Resmen müzakerelerin mazmunu malum olmayacaktır. Fakat çok güman vardır ki İran kendi bi-tarafılığından ötürü teşvikat meselesini kazanacaktır. Rus ve İngiltere hükümetleri İran'ın sözlerini işitip ve esaslı haheşlerini amele getirmeğe hazırdırlar. Güman ediyorlar ki İran vaktin ehemmiyetinden istifade ederek 1907'nci yılda İran baresinde başlanan Rus – İngiliz ahidnamesi gibi şeylerin değişmesini talep etmez. Tahran'daki Rus sefaretine İran ile müzakereye girmek için emir verilmiştir.

-Doğru bir menba'dan şah derbarlarının arasındaki heyecanı haber veriyorlar. Onlar biliyorlar/diyorlar ki bizim düşmanlarımız memleketi ne vasfa koymuşlardır. Korku vardır ki Almanlar şahın re'yine rağmen mühim tebeddülât hazırlasınlar. Umûmen derbar dairelerindeki meyiller bize taraf çevrilmiştir.

-Tiflis'ten (R.S.) gazetesine haber veriyorlar ki Almanya diplomatları Vasati Asya Müslüman ittihadı amele getirmek istiyorlar. Bu ittihad Türkiye İran ve Afganistan dahil olacaklardır. Bu ittihad Rusya ile İngiltere aleyhine vaki olacaktır.

Almanlar İran'a külli miktarda esliha getirmek vadesi veriyorlar ve inandırıyorlar ki Hind Müslümanlarının ısyan edecekleri şeksizdir.

Balkan hadiseleri Vasati Asya’da büyük eserler bahş ediyor.

“İran Siyaseti Hakkında

İran siyaseti git gide kaygı dolu bir hal almaya başlamıştır. Petrograd ve Moskova gazetelerinin iddialarına göre Türkiye ve Almanya gizli ittifakları sebebiyle İran üzerinde etkilerinin arttığı haberleri yayılmaktadır. Gazete makalesinde Türkiye’nin dostluktan ve tarafsızlıktan bahsederken Odesa’yı vurması dair eleştirilmiştir. İran’ın İngiliz ve Rus hükümetlerine karşı Bulgaristan gibi çok faaliyet gösteren tarafa meyilli olduğu görülmüştür.”

İran Siyaseti Hakkında

İran siyaseti git gide endişenâk bir hal alıyor. Balkan ahvali Petrograd ve Moskova gazetelerinin iddialarına göre şark milletleri bilhassa İranlılar üzerine büyük tesirler icra ediyor. Bu tesirin vücuduna İran ile Türkiye ve Almanya arasında vaki olan gizli ittifakname haberleri hemen birçok nikrancılığa sebep oluyor.

(B.V.) gazetesi Petrograd’da mevcut olan bu endişeye tercüman olarak yazdığı başmakalesini hemen “Biri İran’da da Bulgarya’daki ahval görülemiyor mu?” ki diye düşünüyor. Ve her gün İran siyasileri tarafından bî-araflık ve dostluk hakkında vaki olan sözlere inanmak olmaz diyor: Çünkü “Türkiye Odesa’yı bombardıman eden gününe kadar dostluktan ve bî-araflıktan bahs ediyordu. Bulgarya dahi çıkışından bir hafta evveline kadar bizim diplomatları aldatıyor. Özünün sadakatinden bahs ediyordu. İmdiki halde ahvallerinin ikiyüzlülüğü gizlenmeyen Yunanistan ile Romanya da hemen dostluktan ve hatta itilaf devletlerine mail olmaktan bahs edip duruyorlar.” diye, dediğine delil gösteriyor ve sonra Almanya ile Türkiye agentelerinin İran’daki teşebbüslerinden son hafta zarfında alınan muhtelif malumatlara istinad ederek bahs ediyor:

“Eğer imdiki zamanda Balkanlara gönderilmiş olan müttefik koşunlarından yarısı evvelce Balkan’a gitmiş olsaydı ihtimal ki Bulgarya hiç de huruc etmezdi.” Mülahazasına gazete İran’a karşı da Rus ve İngiliz hükümetlerinin hemen mağlub edilmez bir kuvvete malik olduklarını göstermenin vacib olduğunu araya sürüyor ve Müstevfiyülmemalik’in hükümeti Rus topraklarını görünce tapılmaz derecede değişir” diye İran’ın da Bulgarlar gibi faaliyet ve hareket çok olan tarafa mayil olduklarını

samimi buluyoruz. Buna göre de İran'ı günaha temaşa koymamak için hükumeti ciddiyet ve faaliyetine davet ediyor.

26 Ekim 1915

Sayı 20

İran İşleri

“Hüseyinikli Han Nevvab

Alman taraftarı Hüseyin Nevada isminde bir prensin Berlin elçiliğine tayini üzerine bu isimde bir İranlı bulunmadığı, bu şahsın aslen Hüseyinikli Han Nevvab ihtimali değerlendirilmektedir. Makalede Hüseyinikli Han Nevvab'ın birinci meclisin aktif vekillerinden olduğu belirtilmektedir. İran'da yaptığı faaliyetler anlatılmaktadır. Rus ve İngiliz devletlerinin İran hakkında yaptıkları anlaşmanın aleyhinde olanların öncüsüdür. Bakanlığı sırasında İngilizlerden gelen notaya ret cevabı vermiştir. Alman imparatoru Wilham den İran'ın kurtulması için yardım talebinde bulunmak amacıyla İstanbul'da miting düzenlenmiştir. Hüseyinikli Han sekiz aylık bakanlığı döneminde Avrupa gazetelerine Rus ve İngiliz siyaseti aleyhinde pek çok açıklamalarda bulunmuştur. Hüseyinikli Han Nevvab Hindistan İngilizlere geçtikten sonra Şiraz'a göçmüş olan Hindistan Nevvablarından birinin oğludur. Üst düzey eğitim görmüştür. Londra elçiliğinde diplomasi yazışmaları hizmetlerinde bulunmuş, önemli bir davanın Şah lehine sonuçlanması vesilesiyle Şah tarafından kendisine “Mülküm Şiken” ünvanı verilmiştir. İran'da siyasi rakipleri tarafından İngiliz tebalığı ile itham edilmiştir.”

Hüseyinikli Han Nevvab

Telgraf İran ricalinden Alman-perestliği ile meşhur Hüseyin Nevada namında bir prensin Berlin sefaretine tayini ve bu tayinin Almanlar tarafından hüsn-i kabul edildiği hakkında bir haber getirdi.

Bu adda bir adam İran ricali arasında yoktur. Bu Hüseyinikli Han Nevvab'dan yanlış olsa gerekdir. Hüseyinikli Han Nevvab birinci meclisin faal azalarından ikinci meclisin dahi sol cenahına mensub vekillerindendir. İmdiki meclisde de mebusluğu var. 1910'uncu yılda Nevvab hariciye vezaretine de mensub olmuşdu. Hüseyinikli Han Nevvab 1910'uncu yılda hariciye nezaretinde bulunurken Müstevfiyülmemalik o zaman dahi reisü'l-vüzera mansıbında idi. Hüseyinikli Han Nevvab politikaca Rus

ve İngiliz devletlerinin İran hakkında bağladıkları 1907 senesi ahidnâmesinin aleyhinde olan İranilerin peşrevlerindedir. 8 aylık vezareti müddetinde bütün çalıştığı bu mesleğinin kuvveden fazla gelmesine hasır edilmişdi. İran maliyesini ıslah için Mister Şoster'in riyaseti altında Amerika'dan müsteşarlar çağırarak Hüseyinikli Han Nevvab'ın tedbirlerinden idi. Hüseyinikli Han Nevvab vezareti esnasında İngiltere hükümeti tarafından dört aya kadar İran cenubu da emniyet berba olmazsa, İngilizlerin bizzat bu emniyeti berba etmeğe müdahale edecekleri hakkında bir nota alınmış ve bu notaya Hüseyinikli Han tarafından kat'î bir redd cevabı verilmişdi. Sonra bu nota münasebetiyle İstanbul'da büyük bir miting teşkil olunup mitingdeki kebir İmparator Wilhelm'e hitaben bir telgraf çekmişler ve ondan İran'ı kurtarmak için istimdad etmişlerdi. İstanbul mitingden sonra Tahran'da da bir miting berba/berya edilmiş. Rus ve İngiliz aleyhine nutuklar söylenmiş, bizi çok incidirlerse başkalarının ağuşuna sığınmak mecburiyetinde kalırız" misalinde beyanlarıyla natıklar öz fikirlerince müttelik diplomatlarını korkutmak istemişlerdi. Güman olunuyordu ki bu teşvikatta hariciye nazırı Hüseyinikli Han'ın bizzat eli olmasa da rıza ve meylî de yok değildi. Daha sonra Kaşan'da vaki olan bir hadiseden dolayı Hüseyinikli Han Rus sefaretine karşı müşkil bir mevkiide kalarak sefaretten tarziye istemek mecbûriyetinde bulunmuş ve biraz sonra takip ettiği "istikamet" politikası için zemin ve zamanın na-müsait olduğuna kani olarak istifasını vermişti.

Hüseyinikli Han'ın 8 aylık vezareti hemen Avrupa gazetelerini Rus ve İngiliz seyaseti aleyhinde olarak birçok ifşaat ile doldurmaktan ibaret idi.

Bu surette Hüseyinikli Han Nevvab Rus ve İngiliz itilafı düşmanlarından olması ile maruf olup kalmıştır. Vezaretten istifa ettikten sonra Hüseyinikli Han Avrupa'ya seyahat etmiş ve Avrupa'da iken İrlandalı bir general kızıyla izdivac etmiştir.

Hüseyinikli Han aslen Hindistan Nevvablarından birinin oğludur. Hindistan İngilizlere geçtikten sonra bu aile Şiraz'a göçmüş ve Nevvab familyasını ailesi saklamıştır. Hüseyinikli Han mükemmel Arapça ve Farsça bildiği gibi tamam Avrupa terbiyesi görmüş bir siyasedir. Terbiyesi İngilizce olup London'da mekteb-i siyasi bitirmiş ve bütün civanlığı dahi London'daki İran sefaretî kitabeti sair diplomasi hizmetlerde geçirmiştir. Meşhur Mülküm Han'ın Tahran hükümeti namına vaki olan bir muamelesinden dolayı Nasirüddin Şah zamanında İran hükümeti ile bir İngiliz tacirinin muhakemesi olmuş. İran'ın müdafii olmak üzere İngiliz mahkemesi

huzuruna civan Nevvab çıkararak işi kazanmış ve bu münasebetle de şah tarafından kendisine “Mülküm Şiken” lakabı verilmiştir.

İran’ca siyasi rakipleri tarafından İngiliz müsablığı ve hatta “İngiliz tebaalığı” ile itham olunan bu nevvabın Berlin sefaretine tayininden Almanların hoşlanmaları nazara biraz garip gelse de, bütün İngiliz müsablığına rağmen hariciye 1907 itilafına karşı beslediği muhabbetsizlik onu belki de Almanlardan ötürü bir nimet haline koymuştur.

Herhalde Hüseyinikli Han Nevvab’ın Berlin sefaretine tayini doğru ise o halde İran siyaseti hakkında işitilen son haberlere itimad/itina etmek lazım gelecek.

“1.000.000 İngiliz lirası- Tahran’dan alınan telgrafa göre İran’ın ekonomik durumu git gide kötüleşmiştir. İran hükümeti önceki borçlarının ödenmesi için gümrük gelirlerini kullanmıştır. Rus ve İngiliz diplomasisiyle yapılan anlaşmalar gereği bankalardan 100.000 İngiliz lirası almıştır.”

1.000.000 İngiliz lirası – (R.S.) ‘nin Tahran’dan aldığı telgrafa göre İran ahvali gittikçe müşkilleşiyor. Hiçbir iktidar ve hükumete malik olmayan Tahran ricali Almanlarla Türkler elinde bir oyuncak olup kalmışlardır.

Rus ve İngiliz diplomatyası İran hükümeti ile muhtelif danışıklarda devam ediyor. Ve bu günlerde İran hükümeti evvelce borcunun tediyesine giden gümrük varidatından olmak üzere yakında vaki olan bir müsalahaya binaen bankalardan 100.000 İngiliz Lirası almıştır.

“İran Polisesi- Demokrat Fırkasının ısrarıyla Wemstal isimli kişinin hizmet süresinin iki yıl daha uzatılarak aylık maaşının 4000 menat artırılarak ödenmesine dair.”

İran Polisesi – Tahran’dan (N.V.) gazetesine haber verilir ki Tahran polimetri (Vemstal) iki yıl dahi hizmet etmek üzere hükümetle bağlaşmıştır. (Vemstal)’in mevacibi 4000 menat dahi artırılmıştır. Ki bu da demokrat fırkasının ısrarıyla olmuştur.

“İran Siyaseti Hakkında

İran’daki Alman ve Türk faaliyetlerinin anlatıldığı makalede entrikalara karşı Tahran hükümetinin Alman faaliyetlerine göz yumduğu eleştirileri hakimdir.

Makaleye göre Almanlar Türkiye'yi harbe hazırlamış Rus diplomatlar buna kayıtsız kalmışlardır. Basın Fon Sanders'in İstanbul'a gelmesinin öneminden bahsetmektedir. Gün geçtikçe Almanların İran'da daha fazla hüküm sürmelerine sebep olmakta ve bu da çok pahalıya mal olmaktadır."

İran Siyaseti Hakkında

"Noviye Vremya" gazetesi İran siyaseti hakkında muttasıl bir başmakale yazarak İran'dan gelen son haberleri ve İran'daki Alman ve Türkiye hareketlerini tasvirle diyor ki:

"Bütün teşvikat ve entrikalara karşı Tahran hükümeti ne yaptı. Hiç! Tahran hükümeti ancak Alman ve Türkiye hükümetlerinin kendisine bir ümid verdikleri ve onu Rusya aleyhine tahrik ettikleri zaman bir debreşik eseri gösteriyor. Mesela Almanların İran'daki en kızgın hareketleri zamanda Rus koşunlarının İran'dan çıkarılmasını talep ediyordu. Hâlbuki aynı zamanda Rus diplomatlarının Almanlar tarafından bu şehirden o şehre kovuldukları ile İngiliz koşunlarının öldürülmesine göz örtüyordu. Bu hareketleriyle İran hükümeti asıl siyaseti göstermiş oluyor.

"Vakıaların şüphe götürmez hakikati budur. Fakat Rusya diplomatları alelumum vakalara o kadar iltifat etmek istemezler. Almanya Türkiye'yi harbe hazırladı bizim diplomatlar buna göz örttüler. Vakta ki matbuat Fon Sanders'in Bosfor'a geldiği ehemmiyetinden bahs etti. Ona müteakib dediler buna göre bizimle davaya hazırlaşan Türkiye bi-teraf bir devlet gibi baktılar durdular."

Bu yolda (N.V.) diplomatyannın Bulgaristan'da ve sair hususlarda aldandığını uzun uzadıya zikr ettikten sonra hariciye nezaretinin İran hakkında dahi göstermekte olduğu hareketsizliği tenkid ederek Almanların her türlü öz başınlıkları ve İran'da icra etmekte oldukları (okunamadı) akalıklarını görürken hala durup İran hükümetinden "Aslı var mıdır ki siz Almanlarla ittifak bağlamışsınız" diye vaki olan istizahını müstehza ediyor ve nihayet makalesini bu suretle bitiriyor:

"İmdiki halde söz Bulgarya'da olduğu kadar İran'da da manasızdır ve maksadın husulüne faide vermez.

İran memleketi de biraz evvelki Osmanlı toprağı Alman vilayetlerinden birisi hükmüne geçmiştir. Bu da tasdikini aradığımız birtakım şayialarda değil, hakikatde görülmüyor. Bundan sonra, yüz verecek yalanı/planı kaytarmak için söz değil, iş

göstermelidir. Bunu da bilmelidir ki her bir boş söze sarf olan gün, ve her boşa sarf olunan dakika Almanların İran’da daha ziyade muhkemleşmelerine sebep oluyor ki sonra bize çok beha oturacaktır.”

27 Ekim 1915

Sayı 21

İran İşleri

“Azerbaycan’da

Tiflis’ten bildirilen habere göre K.AS gazetesi Tebriz muhabiri durum bildirmiştir. Azerbaycan’da usullerin değiştiği ve Azerbaycan’ın Tahran’a karşı özensiz olduğu söylenmiştir. Velihtların Tebriz’deki konumlarıyla ilgili değişen yönetimin özensiz tutumları ve bu durumun yeni yönetimle değişmesi hakkında muhbirin görüşleri yayınlanmıştır. İran’da Rus aleyhtarlığı artmıştır. Rus askerlerinin Azerbaycan’dan çıkarılmasına yönelik gayretler gösterilmiştir. Daha önceleri Rus genel konsolosü tarafından tesis edilen belediye yönetimin Ruslardan alındığı ve başka ellere geçtiği görülmektedir. İran hükümetinin sadık çalışanları veliahtın danışmanları Türkler lehine politika yürütmektedirler. Bu politikayla ilgili Serdar Erşed olayından bahsedilmektedir. Bahsedilen olayda Serdar Erşed’in Kafkaslara hücum öncesinde Karadağ hanlarıyla birleşip oradaki zenginlerin mallarını çalması üzerine harekatın başarısızlıkla sonuçlandığı anlatılmaktadır.”

Azerbaycan’da

Tiflis’de neşr olunan (K.AS.) gazetesinin Tebriz muhbiri ora ahvali hakkında bazı mütalaalar gönderiyor. Bu kere de Azerbaycan hükümet-i âliyesini tasvir ediyor. Ve veliahdların alelusül Tebriz’de oturdukları ve Muhammed Ali Mirza’dan sonra bu usulün bozulduğu ile Samed Han’ın Azerbaycan hükümetini gasp edip uzun bir müddet Azerbaycan’ın Tahran’a karşı itinasız olduğunu ve nihayet veliahdın Tebriz’e gelmesi ile kadim usulün tazelandığını zikr etdikden sonra muhbir yazıyor ki:

17 yaşında civan ve devlet işlerinde daha tecrübesiz olan veliahdla beraber Azerbaycan’a onun müşaviri sıfatıyla, evvelce Tebriz’den koğulmuş olan Şerifüddeve dahi gelmiştir. Şerifüddeve akıllı bir zat olup İran devletinin menafine sadık bir adamdır. Vazifesi harici tebaalarının işine bakmak yani kârgüzârlıktır.

Şerifüddeve'den sonra veliahdın! pişkârı olmak üzere tecrübeli bir diplomat olmasıyla meşhur olan Nizamülmülk dahî pişkârlık mansıbındadır. Azerbaycan valiyi umumisidir. Bunlardan başka Tahran'dan birçok Rus zıddı –“vatanperestler” gelmiş ki bunlardan en meşhuru veliahdın saray veziri olan Mecidülmülk'tür. Ki aynı zamanda da veliahdın tabib-i hassıdır.

Bu adamların Rus koşunlarını Azerbaycan'dan çıkarmak için vaki olan sa'yleri elbette faide vermedi. Fakat veliahdın adamları başka yolda muvaffakiyetler gördüler. İran devlet idarelerinde Rusperestlik başka bir muhabbete ivaz edildi. Hatta Ruslar tarafından vücuda getirilen idarelerden yine Rus nüfûz ve muhabbeti kesilmektedir. Bunun da sebebi muhbirin mülâhazasına göre Rus siyasilere sulh cûbâne bir surette vaki olan hareketlerinden ileri gelir ki bunu İranlılar Rusya'nın zaafına çıkıyorlar. Bu iddiasını ispat için de muhbir evvelce Rus general konsolosü tarafından tesis olunan belediye idaresinin imdi tamamıyla başka ellere geçtiği söyleniyor.

İran hükümetinin sadık amilleri olarak veliahdın meşveretçileri Azerbaycan'da Türkler lehinde bir politika yürütüyorlar. Ki bu politika da Serdar Erşed vakasında görülmüştür.

Veliahd kendinden sonra sonlarda bir iki kere meşrûtacılardan müstebitlere ve müstebidlerden meşrutacılara geçen Erşed Tebriz'e çağrılıp hapsedildi. 3000 toman cerime-i ahdinden sonra Erşed hapisten bırakılıp Urumiye'deki süvarilerin reisliği sıfatıyla oraya gönderildi. Birazdan sonra Erşed Karadağ'a hareket etti ve ora valisini tutup Tebriz'e gönderdi. Daha sonra Karadağ hanlarıyla birleşip Rus tebaları dahi dahil olduğu halde oradaki mülkdarların mal ve emlakini çalmağa başladı.

Sonradan anlaşıldı ki Erşed'in Karadağ'a gitmesi onun için imiş ki Halil Bey Kafkaz'a hücum eylediği zaman o da Karadağ atlıları ile şunu üzdü cidden Afrin tarafından serhaddi geçip Rusya'ya hücum etsün. Fakat Halil Bey maksadına muvaffak olamadığından Erşed de niyetini vücuda getirmeyip Karadağ'da oturuyor. Bu işlerin ruhu tamamiyle Tebriz'deki veliahd meşveretçileridir ki şüphesiz icra ettikleri hareketlerinde Tahran'dan düsturulameller almamış da değillerdir.

“Veliahd geldikten sonra Azerbaycan idaresinin hatt-ı hareketi” budur diye muhbir yazısını bitiriyor.

Mâbaadı 3'üncü sayfada

Birinci sayfanın mâbaadı

“Bir Vakanın Tarihi

Almanların İsfahan bölgesinde uyguladıkları zorlu politikalar sonucu İngiliz, Rus ve Fransız siyasi memurlarının şehirden çıkmaları hakkında yazılan detaylı bir makaledir. Alman acentelerin etkisiyle İsfahan'da mevcut Alman telsiz telgrafi her gün düzenli haberler alıp müttefiklerin yenilgisini ve Almanların zaferlerini yayınlarken İsfahan halkının Ruslar ve İngilizler aleyhine dönmelerini sağlamışlardır. İsfahan'ın ruhanilerin büyüğü Hacı Nurullah'ın bir cemaate yaptığı konuşma sonucunda cemaatten bir grubun İngiliz konsolosünü öldürmeye ant içmeleri ve İslam düşmanlarına karşı savaş için yardım toplanması ilan edilmiştir. Rus ve İngiliz konsolosleri jandarma koruması altında içinde Fransızlarında bulunduğu bir kafileyle İsfahan'ı terk etmeye karar vermişlerdir. Almanların İran halkını ayaklandırmaktaki esas amaçları Afganistan'a geçerek Hindistan'a nüfuz etmektir.”

Bir Vakanın Tarihi

Almanların İsfahan taraflarında vücuda getirdikleri çekilmez haller neticesinde İsfahan'daki İngiliz – Rus ve Fransız tebaaları ile siyasi memurlarının şehirden çıktıkları okuyucuların malumudur. (N.V.) gazetesinin muhbiri kadim zamandan beri yerleşip oturmuş oldukları yerlerinden müttefikleri ne gibi vakıalar hareket etmek mecburiyetinde bulundurduğunu göstermek için İsfahan'dan çıkmanın tarihçesini neşr ediyor. Gayet mufassal olan bu tarihçenin bazı meraklı ve şayan-ı dikkat yerlerini iktibas ediyoruz:

Alman agentelerinin tesiri ile İsfahan halkı günden güne Ruslarla İngilizlerin aleyhine kalkışıyor. İşi hayâsızlık derecesine getiriyorlardı. İsfahan'da mevcut olup bila-mani işlemekte olan Alman telsiz telgrafi her gün muntazaman haberler alıp müttefiklerin mağlubiyetin ve Almanların galebe ve zaferlerini etrafa neşr ediyordu. Varşava'nın Ruslar tarafından boşaldığı gün İsfahan adeta bayram saklamıştı. Şehir çerağan olmuş, küceler/köşeler bayraklarla bezedilmiş, halkın elinde İkinci Wilhelm'in aksi olduğu halde “Zindebad” bağırarak küceleri gezmiş, nümayişler icra etmiş idi. Bugüne mahsus fukara-yı ehaliye birçok inâmlar ve bahşişler dahi

paylanmıştı. Malum işdir ki sikke düşkünü olan kara halk üzerinde paylanan kıranların tesiri olmuş ve simlerin rahmeti azalmış idi.

İngilizlerin bu şehri almaları Hacı Nurullah'ın ciddi surette hurucuna sebep oldu. Bu adam Isfahan ruhanilerinin büyüğüdür. Mollarlarla demokratlara ruh veren budur. Bu şehrin İngilizler tarafından işgalinden bir nice gün sonra Aga Nurullah Mescid-i kabağında büyük bir cemaat yığıp onlara karşı hararetli bir nutuk irad etti. Cemaatten birisi çıkıp Kur'an'a and içerek İngiliz konsolosünü öldürmeğe amade olduklarını söylediler. Aynısı İslam düşmanları ile mübareze etmek için iane toplaması lüzumu da ilan olundu. Hususi bir memuriyetle Isfahan'a gelen sabık İngiliz konsolosü (Berbstono) vürudu bunları daha da ivaza getirdi. Ağust'un 20'sinde İngiliz konsolosü (Karam)'ı andılar. Özü Bongel yaralandı fakat yanındaki sehmesi oradaca töldü. Katiller hemen özlerini ittirip paça ele vermediler.

Bu vakalardan sonra artık Rus İngiliz konsolosleri İngiliz ve Rus banklarının reisleri ile sair müttefik devletler raiyetlerinin Isfahan'da yaşamaları hatırlı olmağa başlıyor. Dört ölüncülerin nicelerin fedailer tarafından idama mahkum olmaları malum olup bunlar daima jandarmaların muhafazası altında yaşıyorlar. Nihayet Isfahan'dan çıkmaya karar verilir.

85'i İran ve Rus Kazak muhafızlarından ibaret olan 200 kişilik Rus ve Fransızlardan ibaret olan bir kafile Isfahan'ı terk ediyor. Rus konsolosü ile Rus Bankının müdürü jandarma reisi (Celendber)'in öz aramasında ve jandarmaların muhafazası tahtında olarak şehrin kenarına kadar yola salınıyorlar. Konsolosler bank müdürünün geçtiği yollarda pazar dükkân bağlanıp damların üstünde jandarma neferleri karaavla durmuşlarmış. Bu suretle büyük bir müşkilat ile uzun bir seferden sonra bu kafile Sentyabır'ın 9'unda Tahran'a çatmıştır.

(N.V.) muhbirinin dediğine göre Almanların İran'ı ayaklandırmaktan ziyade takib eyledikleri maksad bu vasıta ile Afganistan'a geçmek ve orasını şarşa/şerşe getirip de sonra Hindistan'a nüfuz yetirmektir. Bundan ilave dahi Rus ve İngiliz nüfuzuna mukabil bir Alman mıntika nüfusu vücuda getirmek dahi maksadlarından olsa gerek 7-8 ayın arzında Rus ve İngilizleri yarım asırdan beri yerleşmiş olan oturaklarından kovmağa muvaffak olan Almanlar son zamanlarda Isfahan'da yaptıklarını Sultan Abad'da icra etmektedirler. Ve ihtimal ki biraz sonra Isfahan gibi orasını da boşaltmak mecburiyetinde kalacağız.

“Savuclubag ve Mürâğa Ahvali- Günden güne önemi artan Savuçbulag ve yönetimi hakkında bilgi veren bir makaledir. Mürâğa’da silahlanan Samsam’ın taraftar ve aleyhtarlarının olduğu durumu Savuçbulag hakimi tarafından Tebriz valisine bildirilmiş, vali de Mecidüssaltana’ya çektiği bir telgrafla İran için zararlı olan isyan hareketinden vazgeçmesini tavsiye etmiştir. Mecidüssaltana ise verdiği cevapta vatan haini olmadığını ve her zaman İslam menfaatlerini savunarak zafer kazanıp Tebriz’e gireceğini bildirmiştir.”

Savucbulag ve Mürâğa Ahvali- Tebriz’den (K.S.) gazetesine yazılır: Savuçbulag ahvali günden güne ehemmiyet almaktadır. Ora valisi Miyando Ab ehalisine ilan etmiştir ki başına 300 ziyade fedayi toplamış olan Mecidüssaltana’nın uhdesinden gelebilmiyor. Mecidüssaltana birçok zaman Tiflis’de kalmış, evladlarına Rus mekteplerinde terbiye vermiş Terakki Perver bir İranlıdır. Başındaki üç yüz fedayiden ilave Mecidüssaltana’nın itaatinde 5700 kadar Kürd asker vardır. On yıl boyu Tiflis’de yaşamış olan bu adamdan başına deste yığıp da Rusya’ya karşı huruc lüzum görmüştür. Telgraf haberlerine göre Savuçbulag hâkimi Miyando Ab’a kaçmıştır. Şu – köye düşen Miyando Ab ehali Mürâğa’ya kaçıyorlar. Civan Samsam Han başında olan 1500 atlı ile Miyando Ab’a gelerek orada istihkâmlar hazırlamağa başlamıştır. Diyorlar ki Mürâğa hâkimi Savuçbulag’la alakadadır. Mürâğa’da ise Samsam’ın taraftarları da aleyhdarları da silahlanıyorlar. Savuçbulag hâkimi ahvali telgrafla Tebriz valisine bildirmiş, vali dahi Mecidüssaltana’ya çektiği bir telgrafla ona İran için muzırr olan bu hareketinden el çekmeği tavsiye etmiştir. Fakat Mecidüssaltana verdiği cevapta demiştir ki: Ne Serdar Reşid ne Mürâğa hâkimi Mükerremülmülk gibi vatan haini değilim. Men hemişe İslam’ın menafini müdafaa edip muzaffer olarak Tebriz’e gireceğim.

Bu ahvali haber verdikten sonra gazete muhbiri diyor ki helelik bu ahvalin o kadar büyük bir ehemmiyeti yokdur. Fakat bu kadar var ki Mecidüssaltana’nın hareketleri Türklere mayil olan bazı İran Kürd kabilelerini daima heyecanda saklıyor.

3.1.2. Kasım 1915

4 Kasım 1915

Sayı 28

İran İşleri

“Gazetelerin Mütala’ası (Telgraflardan)

“Roskoye Islova gazetesinin haberine göre İran hükümeti ile Rusya-İngiliz siyasileri aralarında anlaşma yapmışlardır. Buna göre İran Alman ve Türk elinden alınacaktır. Almanperestler Tahran’ı terk etmektedirler. Alman taraftarlığı yapan gazeteler kapanmış, İran hükümeti Rus askerleri şehre girmeyecek diye halkı telkin etmiştir. Almanlar Tahran’dan çıkarken daha büyük bir kuvvet ile oraya geri döneceklerini söylemişlerdir. Makalenin devamında anlaşmanın içeriği bulunmaktadır.”

Gazetelerin Mütâla’ası

(Telgraflardan)

İran vakıaları baresinde “B.V.” gazetesi yazır ki: “Diplomatımız bu vakte kadar çok bunaldı. Tahran üzerine birimin/bir yemek bundan bir ay evvel vaki olsaydı ne Alman sefiri Rus sefârethânesini muhkem bir cephaneye hâline koyabilmez. Ne İran hükümeti bir takım diplomasi meseleleri kurcalamak fikrine düşmezdi.

“Roskoye Islovo”nun malûmatına göre İran hükümeti ile Rus ve İngiliz siyâsîleri Oktıyabr’ın birine kadar şehrin danışıkta imişler. Müttefiklerin aleyhe çalışmalarına büyük ümit vardır. İran Almanya – Türkiye elinden alınacak. Almanperestler Tahran’dan kaçıyorlar. Alman taraftarlığı eden gazeteler kapanmıştır. İran hükümeti Rus koşunu şehre girmeyecek diye halkı havâtır cem’ ediyor. Almanlar Tahran’dan çıkarken diyorlar ki yakın zamanda büyük bir kuvve ile oraya dönecek ve oradan düvel-i Makû’ye kadar gideceklerdir. Rusya ile İngiltere hükümetlerinin istedikleri sefârethânelerin muhâfazasından, Alman ve Türk müşevviklerinin bilâ tehir nefiy edilmelerinden, mücâhidlerin silâhını almakdan. Mollaları ara karışdırıcı nutuklardan men’ eylemekden ve kaçak eslihayı men’ etmekten ibarettir.

Bu zulümlere amel olursa Ruslar Tahran’a girmeyecektir.

“Ahval Aydınlaşmakta

Moskova’dan alınan önemli telgraflara göre İran ile olan konu Rus askerinin Tahrana girmemesi ile neticelenmiştir. İran tarafsız kalacağına söz vermiştir. Kabinede değişiklik yapılacak, mecliste belli bir zamana kadar oturum yapılmayacak, iç işlerine bakanlığına Ferman Ferma getirilecek, ayaklananlar

tutuklanacak, İsveçli subaylar kolluk kuvvetinden çıkarılacak, gönüllülerin silahları alınacaktır.”

Ahvâl Aydınlaşmakta

Moskova'dan alınan husûsî telgraflara göre İran ile olan danışık Rus koşununun Tahran'a girmemesi ile neticelenmiştir. İran bî- taraf kalacağına söz veriyor. Kabinede tebeddülât olacak. Müşevvikler tutulacaklar. Meclis muvakkaten iclâs etmeyecek. Dâhiliye vezirliğine Ferman Ferma koyulacak. Açıktan açığa Almanya tarafdarlığı etmiş olan İsveçli zâbitler kolluktan çıkarılacak. Gönüllülerin silahı alınacak.

Almanlar 30 polemit 3000 bomba. 700000 tüfenk ve 2 milyon fişengin. (patros) çıkarılmasına muvaffak olmuşlardır.

“Ferman Ferma Kimdir?”

Rus ve İngilizlerle denge politikası güden Ferman Ferma içişleri bakanlığına getirilmiştir. Makalede Ferman Ferma'nın yaptığı görevler, Almanperestliğiyle tanınmış olan Demokrat Parti'nin düşmanlığını kazanmış olması, mecliste aldığı vazifeler yazılmıştır. Muzafferredin Şah döneminde yeni meşrutiyet kazanmış İran ile Sultan Abdülhamit hükümeti arasında sınır konuları ve İran toprağına geçen Osmanlı askeri sebebiyle İran ve Türkiye ilişkilerinin gerginleşmesi üzerine Ferman Ferma'nın Türkiye sınırına gönderilmesi konusunun ayrıntıları anlatılmaktadır. Kürdistan'da nüfuz sahibi olan Ferman Ferma Türk düşmanlığıyla meşhur olmuştur.”

Ferman Fermâ Kimdir?

Yukarıda İran dâhiliye vezaretine tayini haber verilen Ferman Ferma Rus perestliği ile meşhur olmasa da herhalde Rus ve İngiliz politikası ile dost geçinmek tarafdarı olmakla marufdur.

Kaçar sene mensup olan bu şehzade birinci meclis zamanında Kirman Valisi iken o zamanki sol fırkaların adem-i muhabbetini kazanmış olduğu gibi ikinci meclis zamanında da Almanperestlikleri ile meşhur olan demokrat fırkasının adavetini kazanmışdı. Şahzade Ferman Ferma meşhur “İran Politika”sının hakiki nümâyendelerinden olup devr-i meşrûtiyette neçe kere ifranşına gelmiştir. Birinci

meclis zamanında maarif, ikinci meclis zamanında adliye, harbiye ve sâir vezaretleri dahi işgal etmiştir.

Muzafferüddin Şah merhûm daha sağ iken yeni meşrûtiyet kazanmış olan İran ile Sultan Hamid Hükûmeti arasında serhad nizâ'ları kalkmış ve bir deste Osmanlı askeri İran toprağına geçmekle az kala İran ile Türkiye biri birine dava ilan etmişlerdi. Hattâ gayr-ı resmî suretde iki taraf kuvvetleri arasında bazı müsâdemeler de vaki' olmuştu.

O zaman Türkiye mukabiline çıkmak üzere Kürdistan'da nüfuzu olan Ferman Ferma İran hükümeti tarafından Türkiye serhaddine gönderilmişti. Ferman Ferma'nın Türklere karşı bir muvaffakiyeti görülmedi idiyse de, bu husus herhalde onu Türk düşmanlığı ile meşhur etmiştir.

Bu sırada Ferman Ferma'nın Dâhiliye vezaretine tayinine bakarak demek olur ki İran hükümetini verdiği sözünü tutup hakikaten de Türk ve Alman müşevviklerinin kökünü kesmek isteyecektir.

Ferman Ferma Kirmanşah taraflarında mülk ve emlake malik olup birçok zaman oralarda hükümet ettiğiinden o saman Kürdlerinin ahvaline başlıca beldedir. Kürtçe güzel işare ihtimal ki onun Dâhiliye vezaretine getirilmesinde Almanların Kirmanşah taraflarındaki nüfuz ve faaliyetleri de bir derceye dek nazara alınmıştır.

“(okunamadı)den Makalesi

1907 yılında İran'ın üç kısma bölünmesi üzerine İran'ın orta kısmında hak sahibi olan İran hükümetine kuzey ve güney İran için hakimiyet hakkı uzatılmış, fakat bu hak resmîyetten ibaret kalmıştır. İç işlerinde görülen değişikliklere göre şartlar İran hükümetinin oralardaki nüfuzunu ve tesirini etkilemektedir. Rus elçiliği devam eden tehditlerinde 1907 anlaşmasının anlamını yitireceğini, Kuzey İran'da İran hükümetinin rızasını gözetmeden kendi bildikleri gibi davranacaklarını bildirmiştir. Konu ile ilgili başka açıklamalardan sonra Rus ordusunun Tahran, Kirmanşah ve İsfahan taraflarında toplanmış Alman kuvvetlerinin kökünü kesmek için gerekirse Kirmanşah'a kadar girileceğini belirten bir makedir.”

Dehan-ı Yek Makalesi

30 Oktuyabır tarihiyle yazdığı başmakalesinde Petrprgrad'da neşr olunan radikal “Don” gazetesi son İran ahvalinden bahsederek ezcümle diyor ki:

“1907”ci yılda İran’ın üç hisseye bölünmesini İran hükümetinin fiilen istiklalini yalnız orta hisseden ötürü tayin eylemiştir. İngilizler’in taht-ı nüfuzunda olan cenubî İran ile Rus taht-ı nüfuzunda olan şimal İran’da ise hükümetin hakimiyeti temdid edilerek hakikat halde kuru bir resmiyetten ibaret kalmıştır. İran hükümetinin şimal ve cenub mıntıklarındaki hükümetinin derece tesiri ahval-i dahiliye alemlerine temaşa görülen tebeddülata rağmen bir meseledir ki şeraitin değişmesi ile İran hükümetinin oralardaki nüfuz ve tesiri de artıp eksilmektedir. İran hükümetinin “bu iki mıntıkada” nüfuzu kamil olmadığından Rusya sefaretinin müdam-ı tehditte “1907 ahidnamesi manasını yitirecek” demesi hemen bunu eğdiriyordu ki şimalî İran’da Ruslar İran hükümetinin rızasını gözlemeden bildikleri gibi reftar edecekler. Öyle de İngiltere sefiri Almanlar hakkında tedbir görülmezse öz tebaalarının temin-i menafii için bizzat tespit edeceğini bildirmişti ki bu da İran’a aslında düşmanlarımıza karşı muharebe açmak demektir.”

Bu yolda uzun uzadıya izahattan sonra Rus ordusunun yalnız Tahran’a değil, Kirmanşah ve Isfahan taraflarında toplanmış olan Alman kuvvetlerinin kökünü kesmek için Kazvin ordusunun icab ederse yalnız Tahran değil Kirmanşah’a kadar gideceğini tahmin ettikten sonra makalesini aşağıdaki cümle ile bitiriyor:

“Lazımdır ki bu maksadla İran’a külliyetli kuvve gönderilmesin. Çünkü Kirmanşah tarafında toplanmış olan Bahtiyariler ile gönüllülerden ibaret olan Alman kuvveleriyle ciddi müsademe ihtimali vardır. Fakat zaruri olan bu askeri vazifelerin ifası ile İran’da yeni bir takım siyasi maksadlar görmelidir. Bizim İran’da yürüttüğümüz siyasetin değişilmesi lazım gelecek. Siyasetimiz İran milletinin milli ve siyasi âmali ve arzularına muhalif değil, onlarla mualif olmalıdır. Hâlbuki 1907’nci yıldan beri tamamiyle bunun aksine hareket etmiş kimsenin son yıllarda icra ettiğimiz Orta Şark siyaseti bizden ötürü büyük müşkilatı mucib olmuştur ki bu muharebede ondan az zarar çekmedik. Artık bu hataları işlememeliyiz.”

“Novoye Vremya’nın Tehdidi

N.V gazetesinin İran’da son dakikalar başlığıyla yazdığı başmakalesi siyasi konulardan ve Tahran’ın içinden geçtiği zor durumlardan bahsettikten sonra tehditle yazmıştır. Civan Şah’ın zor bir vakitte tahta oturması etrafında istişare edecek ciddi hükümet adamları bulunamaması Alman elçisi ile ilgili yanlış bir politika gütmesi durumunda tacının elinden alınacağı hususu yazılmıştır.”

“Novoye Vremya”nın Tehdidi

“N.V.” gazetesi son nüshasında “İran’da son dakikalar” unvanıyla yazdığı başmakalesini nicesi yukarıda haber verilen siyasi danışıklardan ve Tahran’ın son dakikalarda geçirdiği ahvalden bahsettikten sonra böyle bir tehditle yazıyor:

Civan Şah’a hamlemenmemek elde değildir. Şah müşkil bir vakitte tahta oturdu. Ve bedbahtane tahtını ihata eden adamlar arasında ciddi hükümet ricali değil akıl ve muhakemesi yerinde akıllı nedimlerden de mahrum oldu. Etrafındakiler şahı Alman sefiri (Rebs)’in koruması olarak Isfahan’a gitmek fikrine salarlarsa bununla onun tacına bu suikast eylemiş olacaklar. Arzu edelim ki Civan Şah kendisinden ötürü bir felaket teşkil edecek bu nüfuzdan kurtarsın.”

“Roskoviye Vidomosti’nin Makalesi

Moskova’nın başka bir gazetesi olan R.V. Almanların İran’daki işlerinden ve amaçlarından bahsederek İran hükümetinin son kabine buhranlarından Rus ve İngilizlere karşı müstakil bir hükümet olduğunu belirtmektedir. İtilaf devletleri nisan ve haziran buhranlarında kabine başkanlığına Samedüddeve’nin getirilmesini istemişler fakat meclis tarafsız olan Aynüddeve’nin başkanlığını onaylamıştır. Buna rağmen Aynüddeve kabine oluşturamayınca Alman dostu olarak bilinen Müstevfiyülmemalik iş başına getirilmiştir.”

“Ruskoviye Vedomosti”nin Makalesi

Moskova’nın ahir başgazetesi (R.V.) şurayı İran bunlardan bahs ediyor. Bir yıldan beri Almanların İran’daki işlerinden ve maksadlarından bahs eyledikten sonra diyor ki İran hükümeti bilhassa son kabine buhranlarında özünün Rus ve İngilizlere karşı müstakil olduğunu gösterdi: April ve İyun buhranlarında itilaf devletleri Rusperest Samedüddeve’nin kabine riyasetine gelmesini talep ettiler. Fakat meclis buna protesto ederek bi-araf Aynüddeve’nin sadaretine razı oldu. Ve bu suretle Aynüddeve kabine teşkil edebilmedi. Sonra Müstevfiyülmemalik iş başına geldi ki Almanya mahallerine dost olduğu şüpheden hariç değildir.”

Fakat bu defa itilaf devletleri görünüyor ki Tahran’a nüfuz yetirmek için daha ciddi tedbirlere müracaatı vacip görmüşlerdir.

“Roskoviye İslovo’nun Tehdidi

N.V'den daha kuvvetli bir şekilde Şahı tehdit eden R.AS. gazetesi Şark tehlikesi adıyla bir makale yazmıştır. Sultan Ahmet Şah'ın Almanlar ve Türklerden ilişkisini kesmesini aksi durumda Muhammed Ali Şah'tan başka Kaçar sülalesinde Rus ve İngiliz devletleriyle dost geçinme taraftarı birçok şehzade bulunduğu ve İran meselesinin kesin surette çözümlenmesi için katı ve şiddetli tedbirler gerektiği vurgulanmaktadır.”

“Ruskoviye Slova”nın Tehdidi

(R.AS.) gazetesi şahı tehditte (N.V.)’den daha ziyade şiddet gösteriyor ve “Şark Tehlikesi” unvanıyla yazdığı makalesinde diyor ki:

“Sultan Ahmed Şah bir defalık Almanlarla Türklerden alakasını kesmelidir. Yoksa o da Mısır Hıdivi Abbas'ın güyuna düşer. İran tahtına namzed tapmak her zaman mümkündür. Ve her kadar istesek taplar. Eğer bazı şeylere göre Muhammed Ali Şah yaramaz olursa, Muhammed Ali Şah'tan başka Kaçar sülalesinde şahzade az değildir. Bunlardan birçokları vardır ki daima Rus ve İngiliz devletleriyle dost geçinmek taraftarıdır. İran meselesi kati surette hallolunmak için kati ve şiddetli tedbirlere muhtaçdır. Buna göre İran hükümetinin teminatı ile tevakkularına kulak asıp Kazvin ordusunu Tahran'a girmekten saklamak olmaz. İhtimal ki yalnız Tahran'ı işgal etmek değil Ahmed Şah hükümetinin azalarını tutup öz malikanelerine göndermeğe lüzum vardır. Bu hususta Rus ve İngiliz sefaretlerine tam itibar verilmeli idi. İran'a verilen ders bütün şarktan ötürü faydeli olardı! Çünkü şark ancak kuvvete boyun eğer.”

“İran-ı Harp Tavsiyesi

Almanların Ahmet Şah'ı Tahran'ı terk ederek İsfahan'a gidip Rus ve İngilizlere karşı muharebe ilanı vermesi tavsiyesi hakkında.”

İlan-ı Harp Tavsiyesi

(R.As.) gazetesinin hususi telgrafından anlaşılıyor ki Almanlar şaha teklif ve tavsiye ediyorlarmış ki Tahran'ı terk ederek İsfahan'a gitsin ve oradan Rus ve İngilizlere karşı muharebe ilanı versin. Fakat şah bu tavsiyeye kulak asmamış korkmuş ki o Tahran'dan çıkarsa atası Muhammed Ali Şah gelip tahtına otursun.

“Türkiye-İran-Afganistan İttifakı

Gazetede İran ve Afganistan'dan tehlikeli haberler alındığı yazılmıştır. Haberlere göre Orta Asya Türkiye, İran ve Afganistan devletlerinden ibaret bir Müslüman devletleri ittifakı oluşturulma gayreti bulunmaktadır. Bu fikri ilk kez dile getiren Afgan emiri İslam devletlerini Avrupa tesirinden kurtarmak istemiştir. Fakat o dönem bu ittifakın gerçekleştirilmesine İngiliz ve Rus devletleri engel olacağından ittifak mümkün olmamıştır. Son durumda Rusya ve Hindistan'da bulunan Afgan kabilelerinin Afganistan ile birleşmeleri halinde İslam birliğinin oluşturulması yönünde Habibullah Han tereddüt içinde bulunmaktadır. Sistan'da pek çok mücahit birliği oluşturulmuştur. Bu birlikler Avusturya subayları kumandasında Afgan emirinin kardeşinin himayesindedirler. Bu arada Alman konsolosü Kirmanşah ve Hemedan'ın silahlandırılarak askeri birlikler oluşturulmasını sağlamıştır. Bu birliklerle Tahran'da hareket hazırlığı başlamıştır.”

Türkiye-İran-Afgan İttifakı

“Kafkazaskoviye Slovo” Gazetesinden:

İran'dan ve Afganistan'dan tehlikeli haber alınmaktadır. Orta Asya'da Türkiye, İran ve Afganistan devletlerinden ibaret bir Müslüman devletleri ittifakı vücuda getirilmesine son derece gayret olunmaktadır.

Türk, İran ve kısmen Alman gazetelerinin yazdıklarından indice malum olur ki böyle bir ittifak vücuda getirmek fikri çoktan mevcut idi. En evvel böyle bir fikre düşen Afgan Emiri merhum Hamidülrahim han olmuştur. Merhum müşarün ileyh İngiltere ve Rusya aleyhinde vücuda getirilecek böyle bir. İslam devlerini Avrupa diplomatlarının tesir ve nüfuzundan kurtarmak istiyordu. Lakin o vakit İngiliz ve Rus devletleri böyle bir ittifakın vücuda getirilmesine mümanaat edeceklerinden böyle bir ittifakı vücuda getirmek mümkün değildi. İndi şark memleketlerinde zannolunduğuna göre. Bir zaman Abdürrahman Han için bir hayal gibi görünen bir şey bugün onun halefi olan Habibullah Han için imkân dâhilinde bulunuyor.

Vakıan Türkiye ile Almanya'ya yardım olunması şartıyla Rusya ve Hindistan'da olan Afgan kabilelerinin Afganistan ile birleşmeleri vaad edilmiş ise de Habibullah Han hala tereddüd etmektedir. Bu tereddütle beraber Sistan'da İttihad-ı İslam uğrunda çalışanlara karşı hiçbir hareket ve teşebbüste bulunmuyor. Son zamanlarda Afganistan'ın idaresinde bulunan Sistan'da birçok mücahid desteleri teşkil olunmuştur. Bu desteler Avusturya zabitleriyle Avusturya neferlerinin kumandasında

bulunuyorlar. Bu desteler Afgan Emiri'nin küçük kardaşı (okunamadı) Han tarafından himayee olunurlar. İran ahvali dahi aynı derecede korkuludur. Alman konsolosü (Şoneyman) Kirmanşah'da ve Hemedan'da ciddi tebligat icrasıyla meşguldür. Oralara bilâ-ârâm külliyetli miktarda top, tüfenk mitralyöz (polembot) ve cephaneye aparılıp ve gönüllü desteleri teşkil olunur. Bu destelerin bir kısmı Tahran'da harekât hazırlandığı gibi öbürü kısmı da cenupta İngilizler ile muharebe eden Türklerin ibdama gidiyor. Bunlar hatta muharebeye iştirak bile etmiştir. Aynı zamanda Savuçbulak'taki İran inkılapçıları bile Tahran üzerine yürümek için tedariklerde bulunuyorlar. İnkılapçılar sergerdesi indiki İran hükümeti millet ve vatan haini addederek Türkiye tarafına geçmesini teklif ve tavsiye ediyorlar. İndi bu saatte Tahran Alman (okunamadı) doludur. Bunlar kendi muzafferiyetlerinden Balkan ahvalinden bahs edip İran'ın bir an evvel muharebeye başlamasını talep ediyorlar. İran dervişlerinin cümlesi Türkiye ve Alman tarafına geçmişlerdir.

Osmanlı – İran serhaddinde külliyetli Türk askerlerinin toplanması görülüyor. Bu askerler (Bulamar)'ın cenup – şarkında toplanmıştır. Sarıkamış ve olalı karşısından dahi o taraflara külliyetli Türk askeri aparılır. İhtimal ki Türkler Savuçbulak yoluyla İran üzerine yürümek fikrindedirler.

“Son Telgraflar- Tahran

Rus elçisiyle resmi görüşme yapmak isteyen şah elçiyi huzuruna kabul etmiştir. Rus elçiliği tarafından İranlılara yönelik beyannamede Rusya ve İran aleyhinde hareket eden unsurlara karşı Rus kuvveti sevk edilmiştir. Avusturya, Alman ve Türk sempatanlarının faaliyetlerine son verilmesi ve ciddi tedbirler alınması mecbur görülmüştür.”

Son Telgraflar

Tahran – Rus sefiri ile suret-i her resmiyede görüşmek isteyen şah bugün sefiri huzuruna kabul edecektir. İranlılar buna büyük ehemmiyet veriyorlar. Rus sefarethanesi tarafından İraniler'e hitaben meşru ilan edilen beyannamede denilir ki: Rusya ve İran aleyhinde hareket eden maksadlara karşı büyük bir Rus kuvveti sevk edilmiştir. Rusya hükümeti İran ile olan münasebat-ı dostanesini takviye eylemek üzere Avusturya – Alman ve Türk müşevviklerinin hareketlerine bir nihayet vermek üzere İran hükümeti ile beraber ciddi tedbirler görmeğe mecbur olmaktadır.

İraniler Rus silahının onlara, onların ailelerine ve emlakine karşı çevrilmiş olmadığını bilmelidir. Rus silahı müşevviklere, onlara birvi olan bir bare maksadlara ve Rusya aleyhinde hareket edenlere karşı çevrilmiş bulunuyor.

8 Kasım 1915

Sayı 29

İran İşleri

“Ahval Ne Yoldadır?”

Şah Rus ve İngiliz tarafında olmak üzere tarafsız olduğunu beyan etmiştir. Jandarma reisi mühimmat ve silahları Yusufabad'a nakletmiştir. Diğer yandan Almanya taraftarı olanlar Emir Haşmet başkanlığında şehirden çıkmışlardır. Almanlar Türklerle bildirilerine uymuş olan İran mücahit demokratları Kirmanşah tarafında toplanmışlardır. Rusya ve İngiltere İran hükümetinin dostane tarafsızlığı için maddi yardıma ilaven ayda 3 bin menat ödeme yapacaklardır. Bir taraftan İngilizlerin Bağdat'ı devraldıkları haberi verilirken diğer taraftan Almanlarla Türkler Kürdistan yollarından faydalanmaya başlamışlardır. Telgrafın getirdiği habere göre İran'ın ikinci yolu olan Kürdistan yolu zorluğa uğramaktadır.”

Ahvâl Ne Yoldadır?

Tatilimiz esnasında İran ahvali heyecanlı demler geçirdi. Biz artık reisü'l-vüzerânın Kazakhâne büyüğüne şah ile vezirlerinin Tahran'dan çıkacakları hakkında malumat vermiş olduğu haberi alınarak hangi İran hükümeti ile Rus ve İngiliz devletleri arasında çıkacak kati bir ihtilaf vakıası ile yüz yüze getirmek korkusuna saldı. Fakat çok geçmedi ki teskin-aver bir haber geldi. Anlaşıldı ki şah hükümeti İran'ın imdiki hâli için çok tehlikeli ve cesâretli olan bu kadem daha getirilmemiştir. Bilakis bildirildi ki Almanya - Türkiye - Amerika sefarethaneleri ile sefaret hadimleri Tahran'dan çıktıktan sonra şah Rus ve İngiliz sefirleri ile meclis edip de hükümeti ile özünün Rus ve İngiliz tarafında olmak üzere bir bî-taraflik saklamak taraftarı olduğunu onlara beyan eylemiştir. Bununla beraber telgraflar bu beyanın ruhuna zıdd olan bazı haberler dahi getirdiler. Jandarma reisi cephanede olan bütün mühimmat ve eslihaları şehirden kenara çıkarıp, şoluk olursa telef olur, diye Yusufabad denilen bir yere nakletmiştir ki burası Tahran'a hâkim bir tepe imiş ve oradan payitahta giren her bir kuvveti topa basmak çok asan imiş. Diğer taraftan da

demokratların başçıları ile Almanya taraftarı olan adamlar hapsedileceklerini evvelce haber alarak meşhûr Emir Haşmet'in riyaseti altında şehirden çıkmışlardır. Demek ki bir dereceye dek sükûn tapmış ve Tahran dervazeleri akıtılacağına ihtimal giden kanlara helelik bulanmamıştır. Fakat Petrograd siyasi mahfillerinin hal ve hissiyatları ile işe bakışlarını nakl eden payitaht gazeteleri Rus ve İngiliz diplomatasının İran hükümeti tarafından vaki' olan bu söz teminine hele kani olmamışlar. Onlar bu sözlerin işle de gösterilmesini görünce tutmuş oldukları faaliyet mesleğinden el götürmeyeceklerdir.

Öbür taraftan da Almanlarla Türkler ve onların tebliğlerine uymuş olan İran mücahid demokratları alınan malumata göre ve oluşan ihtimallere göre Kirmanşah taraflarında toplaşıyor ve ne edeceklerse, orada edeceklerini bir nev sezdiriyorlarmış gibi görünüyorlar.

Rus ve İngiliz devletleri İran hükûmetinin kendilerine müsbet dostane bir bî-tarafılık saklayan İran hükûmetine bir yerde edecekleri külli maddî kömekten ilâve ayda da üç min menata kadar tahsisat vereceklerdir. Fakat zannolunmuyor ki İran öz deşine Kirmanşah'taki muhalif kuvve ile başa çıkabilirsin. Bundan aciz olduğu takdirde Rusça gazetelerin yazdıklarına bakılırsa o zaman Rus ve İngiliz devletleri özleri bizzat müdahale edecek ve düşmanların belasını İran'ın dışından/dehinden reddedeceklerdir.

Rusya ve müttefikleri düşmanlarının İran'daki vaziyetlerini askerlik bakımından çetinleştiren bazı vakalardan da haber alınmıştır. Bir taraftan İngilizlerin Bağdad'ı devraldıkları haber veriliyor ki bu suretle Kirmanşah yolu Almanya - Türkiye - İran muvasala ve muhaberesi için bir dereceye dek örtülmüş demektir. Bir taraftan yolların mani'a duçar olduğunu gören Almanlarla Türkler Kürdistan'ın Daşlık ve Beyraha yollarından faydalanmaya başlamışlardır.

Telgrafın getirdiği haberden anlaşılır ki Savuçbulak'tan biri de sinede Almanya ve Türk zabitlerinin idaresinde 5000 Kürd'ü sâir/haiz nizamî ve gayr-ı nizamîden ibaret olan bir kuvve ile (Mamonof) kıtası arasında şiddetli bir muharebe vâki' olub oldukça mukavemet gösteren düşman bilahare atılan topların tesiri ile sengerlerini teslimine mecbur edilmişlerdir. Acentenin iddiasına göre bu suretle Türkiye-İran muktesebatının/müddesiyatının ikinci yolu olan Kürdistan tariki dahi mâni'aya uğruyor.

İki üçü günün arzında gelen haberlere göre ahval işte bu yolda ve bu yerededir.

“Emir Haşmet Kimdir?”

Gazeteler Emir Haşmet adında bir adamdan bahsetmektedir. Hoy, Salmas, Urmiye taraflarında Maku Hanlarının davalarında bulunmuştur. 1911’de Türkiye’ye gelmek zorunda kalmış, bu sırada subaylığa hazırlanmıştır. Enver Paşa’nın Sarıkamış’ta başarısız olan harekâtında Emir Haşmet’te bulunmuştur. Sonradan Savuçbulak tarafına çekilerek oradan Tahran’a gitmiş Alman bildirilerine aracı olmuştur.”

Emir Haşmet Kimdir?

Türkiye ve Alman tarafdarlığı edenler arasında gazeteler heman biraz Emir Haşmet namında bir adamdan bahs ediyorlar. Yukarıdaki fikrada dahi bu adamdan bahs olunmuştur. Emir Haşmet İran inkılabının meydana çıkardığı işlerdendir. 1905 ve 6’ncı yıllarda Azerbaycan ihtilal oduna tutulduğu zaman asla Karacadağ’ın hurda mülkdarlarından olan Emir Haşmet dahi o zaman meşhur olan “Amuoğlu”nun Hoy, Selmas ve Urumiye taraflarında Makü Hanlarının atlıları ile vâki’ olan dâhili davalarda iştirak ediyordu. Bir zaman Urumiye üzerine sürüp orasını dahi tutmuştu. Sonra Emir Haşmet Tebriz’de Nazmiye reisliğine tayin olunmuş ve 1911’inci yılda “Aşura Vakıası” ile meşhur olan macerada Tebriz mücadelelerini Tebriz’deki Rus ordusu üzerine kalkızmış ve şureşçiler başında durmuştu. Şureşçiler basılıp da Tebriz ordusu galip gelmiş, Samed Han şehre girmiş isyancıların cezaları verilmeğe başlamıştı ki Emir Haşmet bir deste yoldaşları ile bir yol tabup geceleyin Acıçay’ı geçmiş ve kaçarak özünü Türkiye serhaddine yetirmişdi. Başkale’de Türk serhad memurları ile “İttihad ve Terakki” Fırkasının adamları Rusların tedibinden kaçan şureşçileri hüsn-i istikbal edip, kendilerini siyasî kaçak sıfatıyla himaye etmiş ve İstanbul’a gitmelerine kömek etmişlerdi.

O zamandan beri Emir Haşmet İstanbul’da oturuyordu. İstanbul’da köşenişinane bir hayat geçiren Emir Haşmet kemal-i ciddiyetle zabıtlık rütbesine hazırlıyor ve bu maksadla Fransızca Almanca’yı öğrenmekle beraber sevku’l-ceyş-i fenne ait derslerden de malumat ahz ediyordu. Başında olan kavim kardaşları ile bazı civan arkadaşlarını da Osmanlı zabitan mektebi ile jandarma kursuna tayin ettirmişdi.

İran’dan çıktıktan sonra Emir Haşmet yoksullaşmıştı. Çünkü Karacadağ’taki mülklerinden hiçbir şey eline gelmiyordu. Bazılarınca İstanbul’da ömür geçirdiği

demlerde bile Osmanlı hükûmetinin olmasa da İttihad ve Terakki Fırkasının muavenetini görüyormuş, diye düşünmek imkânı vardır.

Enver Paşa'nın muvaffakiyetsizlikle neticlenen Sarıkamış hücumu esnasında Türklerden bir kolunun dahi Azerbaycan'a gidip de Tebriz'i tutmaları yâdda olsa gerek. O zaman Tebriz'e giren Türk kuvvesi ile beraber Emir Haşmet de var idi. Emir Haşmet sonradan Savuçbulak taraflarına çekilip, bilahare Tahran'a gitmiş ve orada oturup Alman tebligatına vasıta olmuştu.

“En Müşkil Bir Dakika

Şah için en zor bir dakika, Tahran için korkulu bir gün olmuştur. İtilaf devletleri Şah'tan Müstevfiyülmemalik kabinesinin istifa etmesini, İsveç subaylarının idaresinde olan jandarmaların bırakılmasını, Alman taraftarı olan teşvikçilerin hapis edilmesi istenmiştir. Bu taleplere cevap vermeden Şah ve halk Tahran'dan çıkmaya çalışmış ancak vazgeçmişlerdir. Çünkü Türk ve Almanların eline düşmekten çekinmişlerdir. Şah şehirden çıkmayıp İtilaf diplomatlarıyla meseleyi çözmüşlerdir.”

En Müşkül Bir Dakika

Telgraflar bir aralık Şahın Tahran'dan çıkacağı haberini getirmiş sonra meselenin sulh ile hallolunduğunu bildirmişlerdi. Bu kere de dakikası şah için en müşkil bir dakika ve Tahran için en korkulu bir gün teşkil etmiştir. Bu hususta (R. ES.) gazetesinde okuyorlar ki:

“Şun (Noyabrın 3'ü) işi ya o yanlık ya da bu yanlık eden kati bir dakika idi. İtilaf devletleri diplomatyası şahdan istemişti ki Müstevfiyülmemalik kabinesi istifa versin, İsveç zabitlerinin idaresinde olan jandarmalar bırakılsın ve Alman taraftarı olan müşevvikler hapis ve nefiy olunsunlar.

Şah bu taleplere cevap vermeden Tahran'dan çıkmaya hazırlanıyordu ve bütün jandarma kuvveleri de şehrin haricinde gözlüyorlardı buna göre güman eylemek olardı ki itilaf devletlerinin şartları kabul edilmemiştir. Şehirde bir derece korku ve çahnak eseri görülmekte idi. İranlılar acele ile Tahran'ı terk ediyorlardı. Hıristiyanlarla Avrupalılarsa korku ile vakıaları gözlüyorlardı. Fakat Tahran'ı terk etmemeğe karar vermişlerdi. Çünkü Türk ve Alman amilleri eline düşmekten ihtiyat ediyorlardı.

Bununla bile sahrı malum oldu ki şah şehirden çıkmayıp payitahtta kalıyor ve itilaf diplomatları meseleyi sulh ile çözebilmişlerdir.

Bunu haber verdikten sonra gazete muhbiri bundan sonraki vakıaların ne olacağını bilmek müşküldür diyor.

“Son Telgraflar- Tahran

Dahiliye Nazırlığına Rus taraftarı olan Ferman Ferma tayin edilmiştir.”

Son Telgraflar

Tahran- Dâhiliye Nazırlığına Rus taraftarı olan prens (Ferman Ferma) tayin edilmiştir.

09 Kasım 1915

Sayı 30

İran İşleri

“Şimdiki Ahval

İran kabinesinde değişiklikler olduğuna dair telgraflar haberi verilmiştir. Ancak yeni İran kabinesinin tamamı bildirilmemiştir. Belli olan şey Ferman Ferma'nın Dahiliye Nezaretine ataması ile Aynüddeve'nin kabineye girmemesidir. Aynüddeve'nin nasıl bir konumda olduğu belli değildir. Müstevfiyülmemalik yerine Aynüddeve'nin geçme ihtimali vardır.”

İmdiki Ahval

İtilaf düşmanlarının Tahran'ı terk eylediklerinden sonra şehir ve Hurşid memleketinde neler vaki' olduğu hakkında öyle bir haber gelmemiştir. Helelik Rus, İngiliz ve Fransa diplomatası hem Isfahan hicretinin intikamını almış hem de şahlar memleketinin payitahtı Almanya ile Alman perestlerden bir dereceye dek temizlenmeğe muvaffak olmuşlardır. İran kabinesinde bazı değişiklikler olduğuna ait telgraflar haber vermişlerse de yeni teşekkül etmiş İran kabinesinin tamamı azaları hele bildirilmemiştir. Âşikâr olan bir şey vardır ki o da Ferman Ferma'nın dâhiliye vezâretine tayini ile Aynüddeve'nin de kabineye girmiş olmamasıdır. Aynüddeve'nin kabinede ne gibi bir mevki dolduğu hele malum değildir. Ferman Ferma'nın Rus ve İngiliz politikası taraftarı olduğu şüpheden 'ârîdir. Aynüddeve ise

tam bi-teraflik tarafdarı sayılır. Fakat hariciye nâzırı ile reisü'l-vüzeranın kim olduğu daha bilinmiyor. Müstevfiülmemâlik zann olunmuyor ki bu hal ile iş başında kalsın. Çünkü diplomatyamızın talepleri meyanında Almanlar'a mütemayil olduğu görülen Müstevfiülmemâlik'in istifası dahi vardı. Çok ihtimal vardır ki Müstevfiülmemâlik'in yerini yine Aynüddeve tutmuş ola.

Tahran hükümetince vaki' olan kedeşenler müttelik diplomatalı razı salmış mı? Bu hususta bir re'y ve mütalaada bulunmak için yetki imamda emir gözlemekte olan Kazvin ordusunun ne fikirde olduğundan haber tutmak gerek. Bu hususta da habersizik. Herhalde bu günlerde İran hükümetinin güzeşte gitmesinin hakikati var mı, yoksa def'u'l-vakt etmek için bir gösteriş midir, nedir? Burasını yendirecek haheşe intizar etmeledir.

“Petrograd Mehafilinde

Rus hükümeti her zaman Tahran hükümetine karşı güzel hislere yönelmiş ve İran ile samimi ilişkilerde bulunmaya hazırdır. Ancak bunun için İranlılar bir seferlik Türk ve Alman bildirimlerine son vermelidir.

(N.V.)”

Petrograd Mehafilinde

Tahran'da vaki olan ahvalin vücuduyla -Rus diplomatları diyorlar ki- ümidvar olmak olar Rusya ile İran, olmada Rusya ile İngiltere arasında en tabii komşu münâsebâtı payidar olmaktadır. Rus hükümeti daima Tahran hükümetine karşı hiss-i teveccüh eylemiş ve yine hazırdır ki İran ile en samimi münasebetlerde bulunsun. Fakat bunun için de lazımdır ki İraniler bir defalık Türk ve Alman teşvik ve tebliğatına intiha versinler.

(N.V)

“Ruskoviye Vidomosti'nin Makalesi

Moskova'dna çıkan R.V. gazetesinin başmakalesinde Şah için iki yol kaldığı yazılmıştır. Ya Rus ve İngiliz kuvvetleri tarafına girmek ya da Türkiye ve Alman savunmasına sığınmaktır. Birinci yol ancak Almanya ve Türkiye'nin İran'a lazım olan kuvvetlerini kaybetmesiyle mümkün olabilir. Anlaşılan İran Almanya ve

Türkiye’den yardımı fiili olarak almadığından Rus ve İngilizlere karşı samimi dostluk beslediğini söylenmiştir.”

“Ruskoviye Vidomosti”nin Makalesi

Şah ile itilaf hükümetleri arasında vaki olan barışlık hakkında Moskova’da çıkan (R.V.) gazetesi baş makalesinde yazıyor ki:

“İran payitahtı Rus koşunları tarafından tutulmak korkusuna tutulduktan sonra İran hükümeti ister istemez öz hareketini tayin etmekte (okunamadı) idi. Şah ile hükümeti için ancak iki yol kalmıştı: Ya payitahtı terk edip Rus ve İngiliz kuvvesinden salim kalabilen taraflara gitmek ve Türkiye Almanya müdafasına sığınmak ya da ki Rusya ve İngiltere devletleri ile barışıp Rus ve İngiltere devletlerinin himayesinden kurtarmak gibi faidesiz teşebüslerden el götürmek. Birinci yol ancak o zaman mümkün olurdu ki Almanlarla Türkler İran’a lazım olan kuvveti yitirebile idiler. Böyle nizamî bir kuvvet olmayınca yalnız İran serbazları ile derme çatma çetelerle müttefik devletlerle yüz yüze gelmek elbette akılsızlık olurdu. Anlaşılır bu halde İran Türkiye ile Almanya’dan fiili kömek almadığından teslim olmak mecburiyetinde kalmış, şah Almanya, Türkiye ve Avusturya sefirlerini yola salarak özü Tahran’da kalmış, hele bir ara da ileri giderek özünün Rus ve İngilizlere karşı “samimi” dostluk beslediğini söylemiştir. Elbette hal-i hazırda baş tutan münasebata olduğu gibi şahın “samimiyetine” de şüphe etmek olar. Fakat ne cevri olsa da imdilik İran ile itilaf devletlerinin kat’-ı münasebat etmesi meselesini bitmiş addetmek olur.”

10 Kasım 1915

Sayı 31

İran İşleri

“Novoye Vremiya’nın Makalesi

R.V. gazetesi başmakalesinde yazmıştır:

Şah’ın Rusya ile dostane ilişkiler kurmuş ancak Şah tahta oturduktan iki yıl sonra Almaya siyasetine yakın olmuştur. İran kabinesinin tamamen İngiliz parasıyla ülkeyi yönetmiş, buna rağmen bu adamların ilk fırsatta Almanya ve Türkiye tarafına geçmişlerdir. Rusya’nın en sadık taraftarları arasında Salarüddeve ile Şücaüddeve gibi adamlar ve bunlar memlekette büyük nüfuz sahibidirler. İran’da sahip olunacak

başka nüfuzlarda vardır. Bankalar, posta ve telgraflar, işleyen otomobiller ile İran'da büyük teşkilata sahip olanlar tamamen bizim taraftadırlar. İran'a karşı siyasi usulümüz o kadar yanlış olmuş ki nüfuzumuz hiçe sayılmıştır. Jandarmaların korunması ile meşhur Amerikalı Şoster ilgilenmeye başlamıştır. Bu jandarma himayesi ile Almanlar hemen top ve tüfek dağıtmaya başlamışlardır. Ayrıca biz bilerek Sünnilerle Şiiler arasındaki uçurumu daha çok açıyoruz.”

“Novoye Viremiya”nın Makalesi

“R.V.” gazetesi İran'ın aldığı aharıncı vaziyetten bahis ile yazdığı başmakalesinde kimselerden şikâyet için değil, bundan sonraya örnek olmak üzere aşağıdaki satırları yazıyor:

“İran hükümetinin dışında olan şah Rus ve İngiliz diplomatyası tarafından tayin olunmuş bir hükümdardır. Biz ona ders vermiş, onu salim tahsil ile maarifsend etmişik. Buna göre Rusya'nın hakkı vardı gözlendi ki Civan Şah bizimle en sıkı ve dostane alakalar besler. Hâlbuki tahta oturduğundan iki yıl sonra o özünün bizim değil Almanya siyaseti şakirdi olduğunu gösterdi.

Son zamanlarda biri biri ardından gelip gitmekte olan İran kabineleri tamamıyla Rus ve İngiliz pulu ile hükümet etmişlerdir. İran vezirlerine devlet ricali demek olursa bu rical bunu terk etmeye bilmezlerdi. Rus ve İngiliz tarafından verilen tahsisatı saklayınca İran devlet sakinesi hemen dayanmak mecburiyetindedir. Bununla yine bizim pul verip sakladığımız adamlar ilk fırsatta hemen Almanya ve Türkiye tarafına geçtiler.

Rusyanın sadık taraftarları arasında Salarüddeve ile Şucaüddeve gibi adamlar vardı ki bunlar memleketde büyük nüfuz sahibleri idi. Nedense biz onlardan istifade değil, hatta onları özümüzden uzaklaştırdıkda. İran'da bizim bundan başka nüfuz yollarımız da vardır. İran ferasetini bu cür ümdar ticaret âlemindeki nüfuzumuzu da mukaleme temin ediyordu. Bu banka nüfuzu bize büyük meblağlara mal olmuştur. Biz İran'da hususî posta ve telgraf saklıyoruz. Posta yollarımızda otomobiller işliyor. İran'da büyük teşkilata mâlik olan bakilerin hüsn-i teveccühü ve muhabbetleri bizim taraftadır. Çünkü biz daima onları himayet etmişik nihayet bir türlü barışmak bilmeyen kadim sünnî şia ihtilafı da bizim lehimizde idi.

Bu kadar vesile-i nukûda mâlik oldukdan sonra gözlemeli idi ki nüfuzumuz payidar olsun.

Halbuki İran'ın ilmen düşmanlarımızla birleşmesi bir tüketen asılı kalmıştı. Görünüyor ki biz bir takım sehivler etmişik ki düşmanlarımız bundan faide-mend olmuşlar. Bizim İran'a işlettiğimiz siyaset usulü öyle yanlış bir usul olmuş ki bütün vesail-i nüfuzumuzu hiçe/nice vurmuştur.

Şahın Rus muallimini kemal-i haddle şâgirdinden uzaklattırdılar iş uyar. Caydı ki ahırda Palkovnik Smirnov (Şahın muallimi) muharebeye gitmeli Tahran'da şah muallimi olmaya tercih verdi. Meşhur İran Fırak caddesini kim ise lüzumsuz bir idarecilik edip vücudunu sıfıra indirdiler. Bunda avamına İsveç zabitleri idaresinde teşkîl olunan jandarmaya kuvvet verdiler ve jandarmaların himayesi ile de meşhur Amerikalı Şoster işlemeğe başladı. Hemin bu jandarmanın himayesi ile Almanlar İran'a top ve tüfenk dağıtmağa başladılar. Mümkün olan nüfuzumuzda nizamsız bir surette idare olunduğundan faydasız kaldı. İstikraz bankı ihtimal ki buna ona verdiği tahsisatın hesabını bile veremez. Enzeli – Tahran yolunun usulünce işledilmesi bu vakte kadar vakte koyulmamıştır. İran tacirlerinin ümitsiz ihtiyarlarına milyonlar sarfettiğimiz halde biz Alman gimnaziyası ile rekabet edemeyenler mekteb vücuda getirebilmedik. Nihayet hamusundan umdesi budur ki biz nedense Türkler İranîler arasında mevcut olan münafereği kaldırmak yolunda azmeyledik. Konsolos millerin Tebriz'de büyük İran müctehidi hakkında reva gördüğü ile ondan daha beter olan müstehid mukaddes vakasına sefirimiz “Boneski Norman”ın meydan vermesi İranîlerin hissiyat-ı diniyesini bizden rencide etti ve onları Türklerle birleştirdi. Diyesiz ki biz kasdden İranileri urmazdan uzaklaştırır ve sünnîlerle şialar arasında olan uçurumu şamarlıyorduk.”

“N.V.”nin dedikleri elbette bir dereceye doğrudur. Fakat bu da doğrudur ki vaktiyle İran siyasetinde icra olunan yanlış siyasetin en samimi mürucu yine Novoriyen gazetesi özü idi.

11 Kasım 1915

Sayı 32

İran İşleri

“Tahran- (B.T.A.) Düşmanlar Şahla beraber şehirden kaçmaktadırlar. Türkiye ve Almanlar bir süre Tahran etrafında durmuş, Türkiye elçisi Şaha para getirmek için Tahran’a gelmişlerdir. Tahran’dan güneye gitmektedirler. Almanlar, Türkperestler ve başta Süleyman Mirza olarak meclisin demokratları İsfahan’a yığılmışlardır. Tahran’dan kaçmış olan Almanlar Kum ve İsfahan’da bulunmaktadırlar. Ahali Rusya ile İngiltere’yi İranlılara yaklaştıracak meseleler ile meşguldür.”

Tahran – (B.T.A) Payitaht yavaş yavaş ruha gitmektedir. Düşmanlarımızın şahın da onlar ile kaçmak fikrinde olduğunu kanakça ilan eylediklerinden korkuya düşüp ve şehirden kaçmış olan ehali imdi kayıtmaktadır. Jandarmalar da tedricen kaydırıyorlar. Türkiye ve Alman nümayendeleri bir neçe gün Tahran etrafında durdular. Diyolar ki hatta Türkiye sefiri şaha nükud yetirmek için do-bara Tahran’a gelmiştir.

Bizim düşmanlarımızın hamusu Tahran’dan cenuba gidiyorlar. Birisi rus muvaffakiyetsizliği yakîn edip İsfahan’a hareket etmiştir. Hem de Alman tarafdarları onu pişvar etmişlerdir. Hal-i hazırda Almanlar, Türkperestler ve başta Süleyman Mirza olarak meclisin demokrat fırkası yığılmışlardır. Demokratlar evvelce özlerini müdafaa-i vatan fırkası ve sonradan da müdafaa-i İslam fırkası adlandırmışlardır. Tahran’dan kaçmış Almanlar öz hilelerini Kum ve İsfahan’da devam ettirmektedirler. Alman nüfuzundan halas olmuş Derbariler Rus ve İngiliz ile yakın alaka bağlamağa çalışıyorlar. Ehali Rusya ve İngiltere’yi razı edecek ve İranilerin hissiyatını okşayacak ve birbirine yakınlaştıracak meseleler ile meşguldür.

“Tahran- Dâhiliye veziri Ferman Ferma düşmanlarımızın harekâtına son vermek için bazı emirler vermiştir. Jandarmalara Kum ile telgraf hattını düzeltmek için katı emirler verilmiştir. Hattı yıkan kişi tutuklanmış, jandarmalara da kendi yerlerinde kapanma emri verilmiştir.”

Tahran – Dâhiliye veziri Ferman Ferma düşmanlarımızın harekâtına intiha vermek için bazı emirler vermiştir: Rus bağçelerinden alınan at ve faytonların kaytarılması onların harçlarının verilmemesi bomba tüfenk dinamit tapmak için evlerde teftiş etmek ve hemcinisin dervazelerin kapağında at ve araba yüklerini açtırmak gibi emirler o haznelere verildi. Jandarmalara Kum ile telgraf hattını düzeltmek için kat’î emirler verilmiştir. Hattı harab eden şahıs tutulmuştur. Jandarmalara da öz yerlerine kapanmak emri verilmiştir.

“Kum’da

R.AS. gazetesine haber verildiğine göre İran jandarmaları Almanlara göre hareket ederek Rus pamuk ticarethanesini hapsedmişler ve paraları almışlardır.”

Kum’da

Tahran’dan (R.AS.) gazetesine haber verildiğine göre İran jandarmaları Alman tabiatına göre hareket ederek, Rus pamuk ticarethanesi nümayendesi olan (Ebştayn)’ı hapseylemişler ve yanındaki pullarını almışlardır.

12 Kasım 1915

Sayı 33

İran İşleri

“Demokratlar

Demokrat Fırkası İran’da olan diğer fırkalardan daha nüfuzlu olduğu için sürekli bundan bahsedilmiştir. Her meşru memlekette olduğu gibi İran’da da siyasi anlaşmazlıklar bulunmaktadır. İkinci mecliste siyasi ayrılıklar artmıştır. Bu ayrılıklar daha çok iç siyasette yaşanmıştır. İtitaliyun adıyla olanlar Rus ve İngiliz devletleriyle iyi geçinmek istiyordu. Demokrat fırkası ise İnkılayibun adıyla anılmaktadır. Demokrat firkanın amacı Rus ve İngiliz politikasına engel çıkarmaktır. Demokratlar İran’ın yarı müstakil hale gelmesine katlanamıyordu. Demokrat fırkası halkı İngiliz ve Ruslara karşı kıskırtmaya çalışmış, milliyetçiliği uyandırmak istemiştir. Demokratlar düzenli teşkilata sahip ve başladıkları tüm işi başarıyla sonuçlandırmışlardır.”

Demokratlar

İran haberlerini izleyen okuyucular Alman tarafdarlığı ve Türk acenteliği ile meşhur olan demokrat fırkası ile demokratlardan çok bahis olduğuna elbette itina etmişlerdir. Bu fırka İran’da mevcut olan sair fırkalardan nüfuzlu olmalıdır ki her daim bunlardan bahis olunuyor.

Meşrutiyetin ilanı ve meclis-i millinin payidar olmasından sonra her bir meşruta memlekette olduğu gibi, İran’da da siyasi nazariyelerin ihtilafı araya geldi. Şübhesiz ki bu ihtilaf İran’ın âb u hâkine göre hususî bir renk alıyor. Buna göre de bir

çoklarının nazarında faidesiz bir takım münakaşa ve ırzkârlıklardan ibaret gibi görünüyordu.

Evvelinci meclis zamanında bütün İran siyasetçileri müstebid ve meşrûta adıyla iki yere bölünmekte iken ikinci meclis zamanında siyasi ayrılmalar hayli arttı. Meşrutacılar öz aralarında başlıca iki cereyan hâsıl oldu. Bu cereyanlar dâhili meseleler hakkında ihtilafta oldukları gibi bilhassa harici siyaset üstünde de tokuşdular. Bu cereyanlardan birisi itidaliyun adıyla meşhûr olup dâhil-i memlekette olan muhafazakâr ve eski idare taraftarı ile medara taraftarı olduğu gibi İran'ın iki kuvvetli komşusu olan Rus ve İngiliz devletleri ile de hoş geçinmek istiyordu. Bu fırka başında gayr-ı resmi surette Nasırülmülk cenabları durmakta idi. Bunlara mukabil ekseren civan unsurdan teşekkül eden yeni İranîler fırkası amele gelmişti ki bu da Demokrat Fırkası idi. Bu fırkaya itidaliler “İnkılabiyun” Fırkası diyorlardı. “İnkılabiyun” ilk defa olarak Avrupavârî programma neşredip, memlekette teşkilata başlamış, az zamanda her tarafa kol budak atarak mecliste ve resmî mahfillerde azlıkta iken efkâr-ı umumiye üzerine büyük bir nüfuz kazanmışlardı. Bunların başlıca müdafaa ettikleri meslek dâhilen İran molla külfetin tedricen ıslahına gitmek, ekincileri giriftâr oldukları kurûn-ı vustâ tertiplerinden âzâd kılmak, küçeleri yavaş yavaş tahtakapu edip dâhilen kuvvetli bir hükûmet vücuda getirmek olup, harici siyasette de Rus ve İngiliz politikasına engel çıkarmak idi. Çünkü “İnkılabiyun” Fırkasınca 1905'inci yılda Lidoval'de bağlanan Rus İngiliz itilafnamesi İran'ı yarım müstakil bir hale salıyor. Demokratlar ise her şeyden evvel şiddetli milliyetperest olduklarından böyleler “zillete” katdaşamıyorlardı. Her yanda dâhili fırkalar harici siyasete karşı birleşirken İran fırkaları asıl harici meselelerde birbirlerine çarpıyorlardı.

1907 itilafnamesinden evvel Rus ve İngiliz devletleri arasında İran meselesi üstünde, malum olduğu üzere hemişe rekabet ve mübareze olmuş. Ruslarla İngilizler bu hususda birbirleriyle mübareze ettikleri demlerde İran ricalini de hemen iki partiye olup biri bizim öbürü de imdiki müttefikimizin alemdarlığını ediyorlardı. Daha Nasirüddin Şah zamanında Eminüssultan fırkası ile Eminüddeve fırkası yüz minede birbirine vuruşmakta ve hükumeti birbirinin elinden almakta idiler. 1907 itilafı bağlandıktan/başlandıktan sonra İran ricali artık politikacılık etmeğe zemine tapmadılar. Odur ki “Sultancılar da”, “Devleciler de” duyup bir yerde “itilafçı”

oldular. Fakat iş bununla tamam olmadı dâhilen yeni bir nüfuz hâdis oluyor. Haricтен başka bir kuvvet İran'a sokulmak istiyordu. Dâhildeki kuvvet uyanmağa başlayan İran milletçiliği idi. Bu milletçilik hemen "İtilafçılara" mukabil çıkıyordu. Rus zıddı olanları (okunamadı) İngilizler teyid ettikleri gibi. "İtilaf" zıddlarından da "Pundam" şartnamesiyle İran'a yol tapan Almanlar istifade etmeğe başladılar.

Öz kuvvesi ile olmasa da harici bir kuvve vasıtasıyla İran'ı her ne cevır olursa olsun Rus ve İngiliz himayesinden çıkarmak inadında olan Demokrat Fırkası himayekar devletler hakkında ehali arasında bin türlü şayialar neşrederek bir yandan halkı bu iki hükûmet aleyhine kalkızıyor. Diğer taraftan da bu iki siyasi kuvvete mukabil koymak için hariç kuvvetlerinin kömekini arıyordu. İşte böyle bir inadla ruhlanan bu firkanın bütün hareketi hemen itilaf düşmanlığından ibaret olmuştur.

Demek olmaz ki demokratlar İran'ın ekseriyetini teşkil ediyorlar. Aslen. Büyük rical, mülkdarlar, tüccardan birçoğu, memurîn, devlet. Ekseren bu fırka aleyhindedir. Fakat teşkilatça bu fırka İran'ın en muntazam bir heyeti olduğundan ve aralarında faal ve sebatlı adamlar yok olmadığından çok kere tuttıkları işlerinde muvaffak oluyor. Mesela özleri ekalliyette iki kabineleri nüfuzlarına tâbi' edip az çok öz mesleklerini onlara yerittiriyor. Bunların muntazam teşkilata malik olduklarını İngilizler tarafından neşr olunan "Âbî Kitab" dahi tasdik etmektedir. Rus düşmanlığı ile şöhret tapıp da hal-i hazırda siyasetten kenar bulunan Azerbaycan mebusu meşhur Nakizade bu firkanın mösyölerindendir. İmdiki Berlin Sefiri – sabık hariciye veziri ve meclis mebusu Hüseyinikli Han nevvab dahi bu firkaya mensub olanlardandır.

İşte böyle bir sabıkaya malik fırka adamlarıdır ki imdi dostları Almanların Tahran siyasetinde uğradıkları mağlubiyet üzerine payitahtı koyup kaçıyor.

"Hazır Ki Ahval

Tharan'dan R.AS. gazetesine çekilen telgrafa göre Aynüddeve devlet müşavirliğine tayin edilerek İran kabinesine dahil olmuştur. Bu durum Rus ve İngiliz taraftarı olan Ferman Ferma'nın tayini olmasına rağmen İtilaf devletlerini siyaseten yendiklerini onaylamaktadır. Tahran sakindir. Tahran'da yiyeceğe ihtiyaç görülmektedir. Ahali açlık çekmektedir. Türkiye, Avusturya ve Alma elçileri Kumda bulunmaktadırlar. İran hükümetinin davetine rağmen Tahran'a gelememişlerdir."

Hazır Ki Ahval

Tahran'dan (R.A.S.) gazetesine çekilen telgrafa göre Şahzade Aynüddeve bu vakte kadar misli görülmeıen bir vazife ile İran kabinesine dâhil olmuş ki bu vazife devlet müşavirliğidir. Bu ama diktatörlük demektir.

Rus ve İngiltere'nin diğer taraıdarı olan Ferman Ferma'nın dahi dâhiliye vezaretine tayini, gazete muhbirinin dediğine göre ve eğer intizar haricinde bir şey vaki olmazsa itilaf devletlerinin siyaseten galebe çaldıklarını tasdik etmektedir. Tahran sakinliktir. Jandarmalar Tahran'a kayıtmamışlardır.

Tahran ve etrafında olan binecek vasıtalarını özleri için zabt ettiklerinden Tahran'da mekulata ihtiyaç görülüyor. Tahran ehaliı açlık çekmektedir. Türkiye, Avusturya ve Alman sefirleri hal-i hazırda Kum'dadırlar. Onlar İran hükümetinin vaki' olan davetlerine rağmen Tahran'a gelmiyorlar.

13 Kasım 1915

Sayı 34

İran İşleri

“Rus Mehalif-i Siyasesinde

N.V. gazetesine göre İran'daki son durumdan bahsedilmiştir. Dahili vezirliğe Ferman Ferma'nın atanması güzel yorumlanmaktadır. Çünkü şehzade Rus ve İngilizlerin dostudur. Diğer yandan Aynüddeve'nin kabinede yer almasının siyasi durumu değiştireceği beklenmektedir. Alman elçileri ile elçilik üyeleri İsfahan'a gitmişlerdir. Ancak Osmanlı elçisi ile elçilik üyeleri hala Kum'dadır. Almanlar ve Türkler İran halkını bize ve müttefiklerimize karşı kışkırtmaktadırlar. Resmi haberlere göre siyasi durum son ayda sakinleşmiştir. Ancak Rus askerleri Tahran'ın Kereç bölgesinde bulunmakta ve Alman girişimleri durdurulmadan da oradan geri çağrılmayacaklardır. Yine N.V. gazetesinin başmakalesinde yazılana göre İran'da düşman memurların tutuklanması teklif edilmiş ancak bunun duyulmayarak kendi nümeyendelerinin tutuklanmıştır.”

Rus Mehafil-i Siyasiyesinde

(N.V.) gazetesinin siyasi mahfillerden alıp neşrettiği malumata göre İran'daki ahvalın son şekli bu kararlardır:

Dâhiliye vezirliğine şahzade Ferman Ferman'ın tayin olunması imdiki şerâit dâhilinde en güzel bir tabir gibi sayılır. Çünkü şahzade Rus ve İngiliz devletlerinin samîmi dostu faal bir hükümet adamıdır. Bunun bu makama tayini ile görüyor. İran hükûmeti cidden de memleketde asayiş ber karar etmek fikrindedir. Diğer taraftan da Aynüddeve'nin kabineye girdiği hakkında malumat vardır. Aynüddeve şahlığa muayyen bir vezâret düzse almayıp bu rengasız olarak kabineye dâhil olmuştur. Fakat bunun kabinede büyük vezin ve nüfuzu vardır. Şüphesiz ki onun kabinede olmaması memleket üzerine ve memleketindeki ahvâl-i siyasiyenin gidişine büyük tesiri olacak.

Salahiyetdar Rus mehafil-i siyasiyesine çekilen telgraflara göre yakında Tahran sefirimiz şah huzuruna davet olunarak İran hükümdarı tarafından İran'ın Ruslara dostluk ve komşuluk hakkı gözleyerek elbette geçinme (okunamadı) fikrinde olduğu hakkında kat'î beyanlarda bulunmuşlardır. Artık şahın Tahran'dan gitmesi hakkında danışık yoktur bu kadar. Alman sefirleri ile sefaret azaları Isfahan'a gitmişlerdir. Fakat Osmanlı sefiri ile sefaret azaları halâ Kum'dadırlar. Elde mevcut olan malumata göre Osmanlı sefiri tekrar şah hükümeti ile münasebatını tazalamak ümidinden kalmayıp imiş. Almanya ve Osmanlı nümâyendeleri ile beraber İran demokratları da Tahran'ı terk etmemişlerdir. Bunlar İran halkını bizim ve müttefiklerimizin aleyhine teşvik ediyorlardı.

Resmi haberlere göre bir aydaki ahval-i siyasete son zamanlarda hayli sakinleşmiş ve şah hükümeti de bir dereceye dek öz suhuleti başa düşmüştür.

Rus koşunun İran'dan çağrılması hakkında şüpheyle (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı)

Hal-i hazırda Rus koşunu Tahran'ın 30 verstliğinde vali Kereç mevkiinde durmaktadır. Alman teşebbüsüne kat'î bir darbe indirilmiş olduğuna hükümetlerce kâmil bir kanaat gelmeyince koşunumuz oradan geri çağrılmayacak.

Telgrafen haber verildiğine göre (N.V.) gazetesi yazmış olduğu başmakalesinde özünün kadimden beri İran'da düşman konsolos memurlarının tutulmamasını teklif ettiğini fakat sözünün işitilmeyip de itilaf devletleri nümâyendeleri beyne'l-milel kanunları düşünmekte iken öz nümâyendelerinin tutulmuş olduğuna şahid olduklarını makam-ı tarizde söylüyor.

“Son Telgraflar- Tahran

Hemedan’daki kanlı olaylara sebep olan İsveç jandarma öğretmenini istifasını vermiş, hükümet istifayı kabul etmiştir.

Son Telgraflar

Tahran- (Kum) ile Tahran arasında telgraf muhaberatı hala devam etmektedir.

Hemedandaki kanlı hadiselerin müsebbibi olan (İsveç) jandarma muallimi istifasını verdi. Hükümet onun istifasını kabul etmiştir. İsveç zabiti İran-ı teşekkül eden bir müfrezesinin (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) bir İran müfrezesi üzerine vaki olan vaziyetinin Tahran’da iğtişâşın zuhur etmesiyle Tahran’da jandarmalarla İran Kazakları birbirleriyle muharebe ettikleri anda Rusların payitahtı Moskova’nın iktalarına (okunamadı) lazıme Tahran ile muhaberat-ı telgrafiye nin kat’ olunmasını ihtara şayi’ olan haberlerden ileri geldiğini iddia ediyor.

İran jandarmaları Şiraz’daki İngiliz konsolosu (okunamadı) (okunamadı) İngiliz sipahi askerini İngilizlerden (okunamadı) adamı tutup aparmışlardır. Jandarmalar bu hareketlerinin İran ile Rusya ve İngiltere arasında ilan-ı harb olunmasından dolayı Tahran’dan almış oldukları emirden ileri gideni idam ediyorlar. Görünüyor ki bu hadiseler yine hiçbir tedbirlerden geri durmak istemeyen düşmanlarımız tarafından kurulmuş bir hilenin mebhasıdır.

İranilerde düşmanlarımız şah ile hükûmeti Tahran’dan göçürmek istediği gün Osmanlı sefarethanesi memurlarının iştirakiyle Alman sefarethanesi İran ehali ile hâkimleri mesaresine neşr etmişlerdi. Bu müdasemede Rus askerlerinin Tahran’a yaklaşmalarından dolayı şah ile hükümetinin Alman, Osmanlı ve Avusturya sefirleriyle beraber Tahran’dan terk eylediklerini ve bunun neticesinden hâsıl olacak bil-cümle mesuliyetin Rus ve İngiliz hükümetlerine ait olacağını kayıt ve şerh olunmuştu. Bu müsameleri halk arasında dağıtmak için düşmanlarımızın saray-ı şahide mahsus adamları var idi. Düşmanlarımızın bazısı ders olarak şahın azimeti neşr ve ilan edilmişti. İmdi (Kum)’da toplanmış olan düşmanlarımız orada icra-yı faaliyete başlamışlardı.

Her gah büyük ormana vurup meşhur ediyorlar ki şaha hükümet ve İran ehali (Kum) kavmiyesinin (okunamadı) (okunamadı) olursa memleket ehali Tahran dergahına mahkum. (okunamadı) zabitler jandarmalar (okunamadı) İran’da dahi

helak olmaktadır. Bu gün İran gazeteleri Avusturya başerkanı Harbin Avusturya Ordusunu erkenden suret-i memuriyet-i mahsusa ile İran'a tayin olunması hakkındaki mesmur neşr ve ilan eylemişlerdir. Tahran'a birçok (okunamadı) resimleri çekmektedir.

18 Kasım 1915

Sayı 38

İran İşleri

“Cenuba Gitmek Tafsilatından

Tahran'dan Ar.F. gazetesine yazmışlardır. İran hükümeti bir yandan Rus- İngiliz diplomatları ile diğer yandan Türk-Alman diplomatları ile görüşmeler yaptığı sıra oldukça zor zamanlardır. Rus ve İngiliz nümayendeleri İran hükümeti ile görüşürken kabinenin değiştirilmesini talep etmişlerdir. Bunun amacı Alman ve Türkiye kışkırtmalarına son vererek kabinenin onlar ile gizli anlaşma yapmasına engel olmaktır. Şah bunu kabul etmemiştir. Ancak o zaman Şah'a Rus askerlerinin Tahran'a gireceği haberi verilmiştir. Bunun üzerine Şah devlet dairelerine Tahran'dan çıkıp güneye gitmeyi emretmiştir. İngiliz ve Rus nümayendeleri Şah'la görüştüktan sonra Şah'ın gitme kararını değiştirmişlerdir. Bunun üzerine Rus ve İngiliz nümayendeleri Rus askerlerinin Kazvin'e çekileceğine söz vermiş, Şah ise Aynüddeve ve Ferman Ferma'nın kabineye dahil olmasına ve basına sansür getirilmesine razı olmuştur.”

Cenûba Gitmek Tafsilatından

Tahran'dan “Ar.F.” gazetesine yazıyorlar:

“İran hükümetinin bir taraftan Rus İngiliz diplomatları ile ve diğer taraftan Türkiye-Alman diplomatları ile müzakere ettiği zaman İran'ın en buhranlı zamanı idi.

Noyabr'ın 2'sinde görülebilmeyen halde şahın hükümet ile Tahran'dan çıkacağı malum oldu. Birgün kamlık Rus İngiliz nümayendeleri İran hükümeti ile müzakere ederken itilaf devletleri ile dostluğu mucib şüpheli olan kabinenin değiştirilmesini talep etmişler idi.

Bu tekliften maksat Alman – Türkiye fitnelerine intihai verip de kabinenin onlar ile gizli itilaf başlamasına mani olmak idi. Fakat şah kabinenin taraf-ı itimad olduğu ile

fitnelere mezar olduğu için ikdamat oldukda cihat edip ve İran hükümetinin pek gücü çattıkça kangı ruhta hareket edeceği bildirmiştir.

Böyle bir civandan sonra müttelikler nümayendeleri gitmiş münasebat da bozulmuş hesap oluyor idi. Şaha bildirilmişti ki o halde Rus koşunları Tahran'a gireceklerdir. Bunun üzerine şah hükümete devlet dairelerine hemen gün Tahran'dan çıkıp cenubî İran'a gitmeği emretmiştir. Şah özü de gitmeğe hazırlanmağa başlamıştı. Tahran hâkimliğine Rüknuğdevle tayin edilmişti. Şehrin asâyişi Kazak destesine tapılmıştı. Özünün gitmesi baresinde şah Muarif ile tamimnameler gönderip ve sipehdar ile Samsamüssaltana 'da Rus ve İngiliz sefirlerine öz gitmesinin (okunamadı) sini tapşırılmıştı. (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı)'da (okunamadı) (okunamadı) büyük (okunamadı) (okunamadı) vermişti.

Cenubtan evvel jandarmalar şehirden çıkmış (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) etraftan at, deve ve gayrı büyük hayvanatları tutup getiriyorlar idi. Büyük yerlere de şahın çıkmasını gözlüyor idi. (okunamadı) ve Karavlı'da burada durmuşlar idi.

Arası kesilmeyen kervan şah Abdülazime taraf hareket ediyor idi. Vezaretler de defterhaneleri kaplaştırıyolar idi.

Gün orta zamanı Rus ve İngiliz nümayendeleri şah ile görüşüp iki saat sohbet ettikten sonra şah özünün göçmek kararını değiştirmiştir.

Bunun üzerine Rus koşunlarının Kazvin'e çekilmelerine Rus ve İngiliz nümayendeleri söz vermişler, şah da Aynüğdevle ve Ferman Ferma'nın kabineye dâhil olmasına ve matbuata sansür tayin edilmesine razı olmuştur.

24 Kasım 1915

Sayı 43

İran İşleri

“İran- Türk Muahedesi

Bu anlaşma resmi hükümetler arasında değil, 1909'da İstanbul'da “Encümen-i Saadet-i İraniyan” ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında imzalanmıştır. Bu konuda “B.V.” gazetesinde yazan “Verinas” aşığıdaki bilgiyi vermiştir:

Vefat etmiş olan İstanbul Almanya elçisi İranlılarla Osmanlıları birbirine yakınlaşması için zamanında çabalamıştır. Bu elçinin teşvikiyle 1909'da İranlıların Encümen-i Saadet-i İraniyan ile İttihad ve Terakki cemiyeti arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre:

Türk-İran ittifakı oluşturup Afganistan'ı da dahil etmek, saygın alimlerden oluşan bir komisyon oluşturmak, uygun bir yerde hilafet meselesini halletmek, Türk-İran askerlerinin düzeltilmesi ve askeri mekteplere yardımı Türkiye hükümeti kabul edecek, Türkiye İran'ı Rusya elinden kurtarmak için meşrutiyet hareketine yardım edecek, Tebriz'deki İran istilacıları güç durumda olduğu için Genç Türk Komitesi onlara yardım edecektir.

Bu anlaşmayı Genç Türk Komitesi adına Talat Bey, Cavid Bey ve Doktor Bahaeddin Şakir imzalamıştır. İran tarafından ise Zeynelabidin Mir Ağa, Hacı Abdülkerim Hindî, Seyyid Murtaza Isfahanî ile Mirza Ali Isfahanî imzalamışlardır. Bu resmi olmasa da 1914 yılında Osmanlı hükümetinin İran hükümetine anlaşma bir yazı ile temelini oluşturmuştur.”

İran-Türk Muahedesi

Bu muahede resmi hükümetler arasında değil, 1909'uncu yılda İstanbul'da “Encümen-i Saadet-i İraniyan” ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında imzalanmıştır. Bu hususta “B.V.” gazetesinde yazan “Verinas” aşağıdaki malumatı veriyor:

“İranlılar ile Osmanlıların birbirlerine yakınlaşmasına imdi vefat etmiş olan İstanbul Almanya sefiri (Fon Sirşleyn) vaktiyle çalışmıştır. Bu sefirin teşviki ile 1909'uncu yılda İranilerin “Encümen-i Saadet-i İraniyan”ı ile “İttihad ve Terakki” cemiyeti arasında aşağıdaki ahidname imza edilmiştir:

- 1) Türk – İran ittifakı vücuda getirip aharda bu ittifaka Afganistan'ı da koşmak.
- 2) Şüphesini ihtilaflarını aradan getirmek için şubelerini muteber âlimlerinden ibaret bir komisyon vücuda getirmek.
- 3) Öz ara ittifak ederek muvafık bir yolda hilafet meselesini halletmek.

4) Türk İran askerinin ıslahını, İran'da âlî askerî mektepler tesisine kömek etmeyi aynı zamanda İranlıları meccanen öz harbi mekteplerine kabul eylemeği Türkiye hükümeti deruhde ediyor.

5) Türkiye İran'ın Rusya elinden kurtarmağa kömek ediyor. Bu İran'daki meşrutiyet hareketinde kömek etmeği vaad ediyor.

6) Tebriz'deki İran istilacılarının halları müşkül olduğundan Genç Türk komitesi onların muavenetine Türk zabitleri ile muharebe levazımı vermeği büyun oluyor.

Bu muahede Genç Türk komitesi namına Talat Bey - Cavid Bey ve Doktor Bahaeddin Şakir Beyler tarafından imza olunmuştur. İran encümeni tarafından da: Zeynelabidin Mir Ağa (Seyahatnameler Ehemmiyetinin kitabının müellifi) Hacı Abdülkerim Hindî, Seyyid Murtaza Isfahanî ile Mirza Ali Isfahanî imzalamışlardır.

“B.V.” muharririnin dediğine göre bu muahedename resmî bir ahidname olmasa da 1914'üncü yılda Osmanlı hükümeti tarafından İran hükümetine teklif olunan muahedename layihasının esasını teşkil etmiştir.

25 Kasım 1915

Sayı 44

İran İşleri

“Tarihi Günün Tafsillerinden

Bugün Alman, Avusturya ve Türkiye elçileri ile İranlılar Tahran'dan çıkmış, Şah dahi sefer hazırken birden işler değişmiş ve kalmıştır. N.V.'nin Tahran muhbiri bu olayın gizli noktalarını yazmıştır. Şah gerçekten de yola hazırlanmıştır. Şehzadelerle İran'ın etkin kişileri saraya gelmişlerdir. Elçiler saraya gelmiş, vezirler heyetiyle beraber toplanıp konuşmuşlardır. Buraya meclis reisi ve kardeşi de katılmıştır. Ancak elde genel bir sonuç olayınca Rus ve İngiliz elçileri Şah'ın huzuruna çıkmışlardır. Rus elçisi Şah'ı Rus askerlerinin amacının İran'ın istiklaline zarar vermek olmadığına dair ikna etmeye çalışmıştır. Şah sonunda ikna olmuş ve seferden vazgeçmiştir.”

Tarihi Günün Tafsillerinden

Şüphesiz ki Noyabır ikisi İran tarihinde tespit/sebt olunacak günlerden birisini teşkil edecek. Bugün Alman, Avusturya ve Türkiye sefirleri ile Rus ve İngiliz düşmanları

olan İranlılar Tahran'dan çıkmış ve şah dahi sefere amade iken birden bire iş değişmiş kalmıştı.

Bu hususta gazetelerde az çok tafsilat verilmiştir. Fakat bu kere (N.V.)'nin Tahran muhbiri yazdığı bir mektubunda bu vakianın en gizli noktaları ile iç yüzünü tasvir ediyor.

Muhbirin dediğine göre:

Şah hakikaten de yola hazırlanıp imiş Rus ve İngiliz sefirleri Derbar'a geldikleri zaman şahın maiyetinde gitmek için tayin olunan Bahtiyari süvarileri kendisini gözlemekte imiş. Büyük şahzadelerle İran eşrafından birçoğu saraya yığılmışlar. Birçokları da sefer paltarında imişler. Bunlar sefer libasında olan şah ile vezirler heyetini yola çıkmak için yakışlar imiş. Hele vezirlerden Maarif Veziri Hakimülmülk ile bu sene telgraf veziri Müsteşarüdevle şevk ve meyillerinin çokluğundan hemen Almanlar ve Türkler ile beraber olarak şah Abdülazim yolunda imişler.

Sefirler saraya geldikten sonra heyet-i vüzerâ ile beraber bir meclis etmişler. Bu meclise meclis reisi Müminülmülk ile kardeşi Müşirüdevle dahi iştirak etmişlerdir. Müşirüdevle İran'da nice kere vezir ve başvezir olmuştur. Rus sefiri Fon Eteter bu mecliste beyan eylemiş ki Aynüdevle Ferman Ferma kabineye dâhil olsalar Rus koşununun Kereç'ten dönüp de Yeni İmam'a geri çekilmesi hakkında teşebbüs eder.

Heyet-i vüzerânın müzakeresi olduğu müddetçe vezirlerden nereden birisi şahın olduğu otağa geçip onu Tahran'ı terk edip de Isfahan'a gitmeğe davet ediyorlar ise de faide vermiyordu.

Nihayet elde umumi hiçbir netice hâsıl olmadığından Rus sefiri ile İngiltere sefirleri huzur-ı hümayuna kabul olunmuşlardır. Şah oldukça tutulmuş bir halde imiş 12 milyonluk cemaatinin miktaratını tayin edecek bir hareketin tayininde mütereddid kalan şah büyük bir mübareze-i vicdani karşısında idi. Muhtelif siyasi cereyanlar şahın ruhu üzerinde çarpışmakta idi. Muhbir Tahran'ı terk ederken kendisi ile görüşmüş olan Osmanlı sefirinin kendisine karşı söylediği sözler tesiri ile Fon Eteter aktaşları birbirine mübareze ediyordu. Fon Eteter şahı ikna ediyordu ki Rus koşununun kasdı İran'ın istiklaline dokunmak değil. Belki onun kasdı İran'ı Alman cezasından halas etmektir. Hülâsa Fon Eteter burun çeken bir nutku neticesinde şah teslim olmuş sefer hayalinden düşmüştür.

Şahın sefirler ile görüştüğü esnada bile İsveç zabiti ne zeval kendisini rahat koymayıp her neçe dakikadan bir kasıd gönderiyormuş ki “Vakit geçti tez ol!”

“Ahval-i Hazıra

R.S. gazetesine haber vermişlerdir. İtilaf devletleriyle Şah nümayendeleri arasındaki görüşmeler devam etmektedir. Rus ve İngiliz hükümeti artık İran hükümetinin itilaf tarafına meyil tarafta olmayı teklif etmişlerdir. Cevap Cuma günü verilecektir.”

Ahval-i Hazıra

Tahran’dan (R.S.) gazetesine haber veriyorlar ki itilaf devletleri nümayendelerinin şah nümayendesi ile müzakereleri devam ediyor. İngiltere – Rus diplomatları İranilerden artık güzeşt ediyorlar ve ona Yunan hükümeti gibi itilafa mayil bir bi-tarafılık saklamağı teklif ediyorlar. İngiltere – Rus tekliflerine cevap vermek vakti Cuma günü kurtaracaktır. (okunamadı) (okunamadı) malum değildir. Kum’daki müdafaa (okunamadı) komitesi hükümete ızhar etmiştir ki her hükümdardan talepleri kabul olunursa vaad dahi hareketlerini kat’ edip Tahran’a kayıdar. (okunamadı) suları tarafına yine sudan akdı. (okunamadı) İngiltere – Rus ve reisleri Amerika arkasına gizlenmişlerdir.

30 Kasım 1915

Sayı 49

“İran Katışdı

İran hükümeti elçiliklere vereceği cevap için fırsat kazanıp süreyi uzatmak için mühlet istemektedirler. İran hükümeti kati bir karara varmaktan çekinmektedirler. Hal böyleyken iki muhalif taraf yüz yüze gelerek çarpışmalara neden olmuşlardır. Kazvin’deki Rus ordusu hükümetin cevabını beklemeden Hemedan etrafında gerçekleşen ilk muharebenin haberini bir telgrafla vermişlerdir. İsveç ve Alman subayları idaresinde olan jandarmalar geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Çatışma sadece burda olmakla kalmamış, Rus ve İngiliz taraftarı olan İran Kazakları ile Almanya ve Türkiye taraftarı olan jandarmalara gönüllüler ve Kürtlerden oluşan bir kuvvet arasında da olmuştur. Bu kanlı çatışmadan sonra Kazaklar teslim olmaya mecbur kalmışlardır. Bu sırada İngilizlerin Bağdat’tan çekilmesinden buraya Türk kuvvetlerinin geldiği anlaşılmaktadır. Tahran’daki siyasi konular ne kadar uzarsa

uzasın bu çatışmalar büyüyecek ve büyük bir savaş ortamına dönüşecektir. Anlaşıldığı üzere askeri hareket başlamıştır.

Mehmet Emin Resulzade”

İran Katışdı

İran hükümeti Rus ve İngiliz sefaretlerine vereceği talep ve şartlarını yazıp kurtarmak için hala mühlet istemektedir.

İran siyasileri işi İran usulü ile uzatıp fırsat kazanmakta iken vakıalar günden güne geniş bir daire alıp büyümekte ve Tahran'daki “sual ve cevapları” hiç de gözlememektedir.

Dünyanın en kuvvetli devletleri tarihte misli geçmeyen bu zamanın tesirine tâbi iken Tahran siyasetinin vekâyi ve hadiseler üzerine icrâ-yı nüfûz edeceğini düşünmek elbette düşüncesizlik olurdu.

Bunun böyle olduğunu İran hükümeti dahi derk edip katî bir karara gelmek istemiyor. Daha doğrusu katî bir karara gelmekten ihtiyat ediyor.

Tahran böyle bir ihtiyat ve tereddüd içinde boğulup kalmakta iken iki muarız tarafın kuvvetli hemen yüz yüze gelip İran hatt-ı haribinin ilerideki kanlı vuruşmalarına mukaddema olacak bir nice tokuşmalara sebep olmuşlardır.

Kazvin'deki Rus ordusu artık İran hükümetinin resmi cevabını gözlemeden günden güne artmakta olan düşman hazırlıklarına bir hatime çekmek için dava hareketlerine başlamış ve Hemedan etrafında vaki olan ilk muharebenin haberini telgraflar âleme yaymışlardır.

İran hükümetinin yüzüne asi olup da Sultan Bulağ sırtlarında iki haftadan beri istihkâmlar kayırmakta olup da İsveçli zabitlerle Almanya zabitleri idaresinde olan jandarmalarla gönüllüler Ruslarla vaki olan ilk görüşmede devam getirebilmeyip tuttukları sengerleri terk ile geri çekilmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Fakat tokuşma yalnız Sultan-Bulağ istihkâmlarında dökülen kanlarla kalmamış:

Kürdistan'ın büyük şehirlerinden olan Sine'de dahi iki muharib tarafın tarafdarları arasında dava olmuştur. Rus ve İngiliz taraftarı olan İran Kazakları Almanya ve Türkiye taraftarı olan jandarmalara gönüllüler ve Kürdlerden ibaret bir kuvvetle yüzyüze gelmiş, bir neçe gün devam eden şiddetli ve kanlı muharebelerden sonra

Kazaklar muhasaraya alınarak Senen’i teslim mecbur olmuşlardır. Diğer müteferrik malumatlardan anlaşılır ki Kirmanşah’tan Sultanabad’dan ve sair birçok yanlardan Almanlar tarafından neçe tensik hazırlanmış olan kuvvetleri hemen Hemedan semtine yeriyorlar.

Almanlar, şüphesiz ki yalnız İran cephesinden, illerinden, mücahidlerinden nele tensik bir surette vücuda getirdikleri kuvvelerle nizami Rus koşununa mukabil durmanın kabil olmadığını bilirler. Buna göre de onlar tarafından Hemedan “meydan-ı harbine” göndermekte oldukları bu kuvveleri Türkiye tarafından gözlenmekte olan muntazam orduların birbeş ahengi ve mukaddemetü’l-ceyşi gibi görmelidir.

İngilizlerin Bağdad semtinde düşmanın faik bir kuvveti karşısında kalmak suretiyle geri çekilmek mecburiyetinde kalmaları münasebetiyle şayi olan haberlerden anlaşılır ki Bağdad semtine külliyetli Türk ordusu gönderilmektedir. Bağdad demiryolu gece gündüz koşun sevkine mühimmat-ı harbiye taşımakla meşguldür.

İran hududuna sevk olunmakta olan Osmanlı kuvvetleri meşhur kuvvetler Fon der Holih Paşa’nın kumandasında imiş. Eğer İngilizler vaktiyle Hindistan’dan lazım gelen kuvveti getirip de Osmanlıları dayandırabilmezlerse şüphesiz ki bugün İran jandarmaları, gönüllü desteleri, Kürd alayları ve İran mücahidleri ile tokuşmakta olan Rus koşunları Almanya zabitleri ile idare olunan ve Almanya topları ve pulemyetleri ile silahlanmış bulunan muntazam Türk ordularıyla ciddi muharebeye girişmek mecburiyetinde kalacaktır.

Tahran’daki siyasi danışıklar isterse ne kadar uzayırsa uzasın, isterse yarın yetmiş kurtarmış olsun, reviş-i ahvalden görünüyor ki, ahardan ahara iki muntazam kuvvetin muharebesine İran toprağı, kanlı bir meydan teşkil edecek ve başlanmış olan bu tokuşmalar dairesi mutlak büyük muharebelere kadar genişlenecektir.

Demek ki bu surette Kafkasya cephe-i harbiyesi Karadeniz sahilinden dönüp Haliç-i Kars’a kadar İran siyasetinden daha uzun, bir hatt-ı harb teşkil edecektir.

İşte böyle büyük bir hatt-ı harpte tutulması lazım gelen mevkiileri elden bırakmamak için Kazvin’deki Rus ordusu Tahran’ın bir türlü zuhura çıkmayan kararını gözlemeyip de harekât-ı harbiyeye başlamalıdır. İhtimal ki bu lüzuma kani olduğu için de harekât-ı harbiyeye başlamıştır.

“İran İşleri

Kirmanşah'ta- Alman elçisi Kirmanşah'a zorunlu olarak gitmiştir. R.AS. Gazetesinin telgrafına göre Almanlar Kirmanşah'a gelip gidenleri kontrol etmeye başlamışlardır. İngiliz, Rus ve Ermenilerin Kirmanşah'a girmesi yasaktır. Almanlar tarafından sansür konulmuş, gönderilenler sansürden geçmezse iade edilmiştir.”

İran İşleri

Kirmanşah'da – Alman sefiri Prens Rebes'in Kirmanşah'ta ihtiyar-ı ikamet ettiğini haber vermiştik. (R.AS.) gazetesinin telgrafına göre Almanlar Kirmanşah'a gelip gidenleri teftiş altına almışlardır. İngiltere - Rus tebaaları ile Ermenilerin Kirmanşah'a girmeğe hakları yoktur. Almanlar tarafından Kirmanşah'ta sansür tayin olunmuştur. Bunun şahsi mektuplar sansürden geçmeyince ne gönderilir ne de sahibine verilir. Kirmanşah adeta İran'da Alman teşebbüslerinin üssü'l-harekesini teşkil etmektedir. Burada külliyetli Alman zabitleri vardır.

“Yezid'de- Yezid'de Almanlar ortaya çıktığı için Yezid hakimi kaçmıştır.”

Yezid'de – Yezid'de birçok Alman adamları zahir olduğundan Yezid hâkimi şehirden kaçmıştır.

“Kirman'da- Kirman'da Alman taraftarları İngiliz nümayendesi olan Feraşad'ı yaralamışlardır.”

Kirman'da – Kirman'da Alman tarafdarları İngiliz nümayendesi olan Feraşad'ı ölü sicil halde yaralamışlardır.

“Sine'nin Alınması- Milli ordu denilen gönüllü bir grup Sine şehrini zapt etmişlerdir. Önceki haberlerde İran gönüllüleri ile İran kazakları arasında çatışmalar olduğu kaydedilmiştir.”

Sine'nin Alınması – “Ordu-yı Millî” denilen gönüllü destesinin bir hissesi Sine şehrini tutmuşlardır. Geçen günkü haberlerde burada İran gönüllüleri ile İran Kazakları arasında kanlı tokuşma ve vuruşmalar olduğu kaydolunmuştu.

3.1.3. Aralık 1915

1 Aralık 1915

İran İşleri

“Erdebil Mahali: Yazılan R.S gazetesine göre düşmanlar Erdebil şehrine girmiş, Erdebil’i dağıtmışlardır. Rusya ile Almanya’nın bölgede savaşa girmek istemesiyle Astara Hanlar aralarında haberleşmişlerdir. Kendistan şehri zarar görmüş, Tahran’a telgraf göndererek bu kargaşaya son vermek istemişlerdir.”

Erdebil Mahali: Tiflis’ten R.S gazetesine yazıyorlar ki mukaddes cihat fikrini tebliğ ederek düşmanlarımız Kafkasya ile serhat olan Erdebil mahaline de gelmişlerdir. Bunlar burada Rusya’dan ötürü büyük bir tehlike vücuda getirebilseler de mahali adeta anarşi haline getirip hercümerç salmışlardır. Rusya ile Almanya taraftarları açık açığa cenk ve giriz etmektedirler. Noyabrın 18’inde Astara hanlarından ikisinin arasında vaki olan mahalli muharebe vaki oldu. Bunlardan birisi Rus taraftarı Reşit Han, öbürü de Almanya taraftarı Hüseyin Han’dır. Davada bir nice yüz adam iştirak ediyordu. Galebe Reşit Han’a nasip oldu.

Erdebil mahalinden Halhal taraflarında iki hanlardan (okunamadı) olarak birbiri ile davaya başlamışlardır.

Hercümerç Dinç Kendistan ehli zarar görmektedir. Mutazarrır olanlar Tahran’a dâhili vezirine telgraf göndermişler ve istemişler ki bu hercümerce intiha verilsin.

“Hariciye Nezaretinde: N.V. muhbirinin malumatına göre Osmanlı elçisi İran şahını Rusya’ya gösterdiği iyi ilişkilerden vazgeçmesi için arayışlara girmiş ancak Kum’da bulunan Almanya elçisi bu konuda şahtan ümidini kesmiştir. Kum’da oluşturulan Müdafaa-yı Milliye komitesi tamamen Alman ve Osmanlı taraftarlarından meydana geldiği için onlar lehine hizmet edeceği düşünülmüştür. Ayrıca elçilerle beraber Tahran’a meclis vekillerinin birçoğu da dönüş yapmış ve siyasi olarak Alman ve Osmanlı tarafında bulunmuşlardır. İran daha düşmanlarıyla münasebetini kesmemiş, Rus dostluğuna garanti vermiş. Rusya Almanya’ya karşı İran’ın tedbir almasını istemiştir.

Hariciye nezaretinde

Osmanlı ve Avusturya sefirlerinin Tahran'a kayıtmaları haberi münasebetiyle N.V. muhbiri Orta Asya kalemi müdürü Fon Kalm (okunamadı) aşağıdaki malumatı almıştır.

Avusturya ile Osmanlı nümayendeleri Tahran'a kayıtmışlar. Osmanlı sefiri çok çalışıyor ki tazedden şaha yol bulup da onu Rusya'ya karşı ilan eylediği hüsn-i münasebat politikasından vazgeçirsin. Almanya sefiri ise hala Kum'dadır. İran'dan alınan haberlere göre Almanya sefiri Prens Reys artık şaha bir ümit beslememektedir. Reys güman ediyor ki şah Ruslara verdiği sözle bağlıdır. Kum'da son zamanlarda müdafaa-yı milliye komitesi teşkil olunmuştur. Bu komite tamamıyla Almanya ve Osmanlı taraftarıdır. Prens Reys güman ediyor ki bu komite ona hizmet edecek ve fikirlerini Alman ve Osmanlı lehine çevirecektir. Avusturya ve Osmanlı sefiri ile beraber Tahran'a meclis-i milli vekillerinden de birçokları avdet etmişlerdir. Tahran'a avdet eden bu vekiller malik oldukları siyasi nazariye iktizası Almanya ve Osmanlı taraftarıdır.

O hâlde Rusya ve İngiliz aleyhine yine bir dönüş hâsıl olmuştur. Öyle mi?

Burasını iddia eylemek olmaz, çünkü şah hükümeti evvelki siyak ile Ruslar dostluğuna geçeceği hakkında teminat vermektedir.

Bu hâlde Avusturya ve Osmanlı sefirlerinin Tahran'a kayıtmaları?

İş burasındadır ki İran daha düşmanlarımız olan devletlerle kat-ı münasebat etmemiştir. Buna göre de mezkûr sefirler Tahran'a avdet etmesinde taaccübü bir şey yoktur. Bu sırada hayreti mucip olmayıp mümkün olan işlerden hesap olunmalıdır, çünkü daha Rus ve İngiliz sefirleri ile İran hükümeti arasındaki danışıklar kurtarmamıştır.

Fakat Alman tebligatının hâlâ devam edip devriyette olduğunu nazara alarak Rus hükümeti İran hükümetinin bu hususta ciddi tedbirler göreceğini ümit ederek şiddetli tedbirler görmesini kendisinden talep etmektedir.

4 Aralık 1915

İran İşleri

“Müdafaa-yı milliye beyannamesi: Kum'daki Müdafaa-yı milliye komitesi Demokrat Parti'nin şehirlerdeki şubeler aracılığıyla İsfahan gazetelerinde yayınlanan

beyannameyi telgrafla bütün şehirlere göndermişlerdir. Beynamede komite, İranlıları Rus ve İngilizlere karşı mücadeleye davet etmişlerdir. Beyannameyi imzalayanlar, Süleyman Mirza, Süleyman Han, Vehidül-Melik, Seyit Muhammed, Müsavat, Kulub'tür.

Müdafaa-yı milliye beyannamesi

Reş'ten B. Gazetesine yazıldığına göre Kum'daki müdafaa-yı milliye komitesi demokrat fırkasının vilayetteki şubeleri vasıtasıyla İsfahan gazetelerinde neşir olunan beyannamesini telgrafla bütün vilayetlere göndermiştir. Bu beynamede komite İranlıları davet ediyor ki İngiliz ve Rus aleyhine mübarezeye kalksınlar. Beyannameyi komite namına imza etmişler:

Süleyman Mirza, Süleyman Han, Vehidül-Melik, Seyit Muhammed, Müsavat, Kulub (Süleyman Han'dan başka diğerleri meclis vekildirler.)

Bu beyanname İranlılar tarafından elden ele geçiyormuş.

***“Rus kumandanının beyannamesi:** Yine aynı gazetede Rus ordusu kumandanı General Litnant Baratof Gilan'da bulunanlara yayınladığı beynamede, askerlerinin ne İran'a ne de İran'da yaşayan insanlara düşmanlığı olmadığını, askerlerin amacının Almanlar ve Türklerin teşebbüslerine karşı yardım etmek olduğunu, Rus askerlerine güvenilmesi gerektiğini ve Rus birliklerine karşı düşmanla beraber (Almanya, Osmanlı) bir girişim olursa cezalarla karşılık bulunacaklarını yazmışlardır. Bu beyanname tüm Gilan'da paylaşılmıştır.”*

Rus kumandanının beyannamesi

Yine mezkûr gazeteye haber veriyorlar ki İran'da Rus ordusu kumandanı General Litnant Baratof, Gilan ahalisine hitaben neşir eylediği beyannamesinde diyor ki:

1)Kumandana inanılmış olan koşunlardan isterse İran'da mevcut olanlarının, isterse sonradan gelecek olanlarının ne İran ne de İran ahalisine karşı bir adaveti ve düşmanlık etmek fikri vardır. 2) Bu koşunun maksadı İran hükümetine nizam ve intizamı saklamakta umumi düşmanlarımız olan Almanlarla Türklere karşı görecektir olan teşebbüslerinde ona kömek etmektir. 3) Benim asıl maksadım şimali İran'da umumi düşmanlarımız ve taraftarları vasıtasıyla kaldırılan fitne ve fesadın cilevini almaktır. 4) Dinç ahaliye teklif ediyorum ki hiçbir şeyden ürküye düşmeyip Rus koşunlarına itimat etsinler ve onlara hüsn-i muameleden geri kalmassınlar. Çünkü

onlar her zaman büyük Rus sergerdesi Sovorof'un "dinç ahali ile işiniz olmasın" diye meşhur olan düsturuyla reftar etmeye öğrenmişlerdir. 5) Rus koşununa karşı düşman ile bir taarruz veya hareket olursa böyle hareketler tarafımdan en şiddetli cezalarla tembih olunacaktır.

Bu beyanname Rusça ve Farsça çap olunup bütün Gilan'a paylanmıştır. Bu beyanname ahali üzerine yahşi tesir icra ediyormuş.

"Şah Ferehabad'da: Telgrafların İsfahan'a gideceği hakkındaki söylentiler önceden haber verilmiş, N.V muhbirinin yazdığı mektupta hakkında yayınlanan söylentilerin nasıl çıktığı da belli olmuş oluyor."

Şah Ferehabad'da

Telgraflar şahın şehrin kenarındaki kasırlardan Ferehabad'a gittiği ve bu gidişin bazı ara sözlerine sebep olduğu İsfahan'a gideceği hakkında bazı rivayetlere meydan verdiği evvelce haber verilmişti. N.V. muhbirinin Tahran'dan yazdığı uzun mektupta bu sefer ile hakkında neşir olunan şayiaların çigûneliği bu suretle tasvir olunuyor.

6 Aralık 1915

İran İşleri

"Acente telgrafları: Rus ordusu hem Hamedan civarında hem de Kum'da saldırıya başlamışlardır. Kum'da bulunan Müdafaa-yı milliye komitesi Tahran hükümetinin Rus ve İngilizlerin karşısına çıkmasını, aksi takdirde İran şahını tahttan indirmekle tehdit etmişlerdir. İngiliz ve Rus konsolosları Kirmanşah'ı terk etmişlerdir. Şiraz ve Yezd'deki İngiliz esirler Sultanabad'dan kurtulmuşlardır. İngiliz esirlerin kurtuluşunda Rus hücumlarının katkısı vardır. Kafkasya ordusu başkumandanlığından elçiliğe Hamedan'ı zapt ettikleri haberi gelmiştir. Düşmanlar Türk askerlerinin Bağdat üzerinden İran'a gideceği haberini yaymışlardır. Bu gece Almanya ve Türkiye taraftarları gece duvarlarına şebname yapışturmaya kalkmışlar ancak bazıları hükümet tarafından yakalanmıştır."

Acente telgrafları

Tahran: Sultanbulak tepelerinde muhkemleşmiş olan asi jandarmalar ile mücahitler üzerine ihraz eylediği galibiyetten sonra Rus ordusu Hemedan etrafında geniş bir hat üzerine tecavüze başlamıştır. Birbirinden ayrılmış ve perakende düşmüş olan düşman

kuvvetleri tedricen tuttıkları mevkilerinden çıkarılıp geri atılmaktadır. Rus koşunlarının tecavüzü ayn-ı zamanda Kum üzerine de vaki olmaktadır.

O Kum ki orada müdafaa-yı milliye komitesi mevcut olup her zaman Tahran hükümetini telgraflarla bombardıman ediyor ve bir an evvel Rus ve İngiliz aleyhine çıkmasını talep eyliyor aks-i surette şahı taht ü tacını itirmekle tehdit ediyorlar. Kum'dan Tahran'a gönderilen talepler ruhanilerle tacirlerin imzalarını havidir. Kum'da İran telgraflarının her tarafa ayrılan hatları vardır. Kum'u elinde bulunduran kuvvet bütün cenubi İran'ı Tahran ile alaka ve muhabireden saklayabilir. Zaten inkılapçılar da öyle etmişler. Kum'da oturdukları günden itibaren cenubi İran ile payitahtın alakası kesilmiştir. İngiliz ve Rus konsolosları Kirmanşah'ı terk etmişlerdir, çünkü Kirmanşah hakimi kendilerinin hatarsız kalacaklarını temin edebilmemiştir.

Şiraz'daki İngilizler hâlâ Tengistan tayfasının esaretinde dağlarda kalmaktadırlar. Yezd'deki İngiliz tebaalarından da haber yoktur. Birçok tehirden sonra Sultanabad'dan hele şimdiye dek gümrük memurları ile İngiliz tebaaları halas olup gelmişlerdir. Bunların halas olmasına biraz da Rus hücumunun tesiri olmuştur, çünkü düşmen başını itirmiş öz gününe kalmıştır. Bu saat sefaret koşunlarımızın Hemedan'ı tuttıkları hakkında Kafkasya ordusu baş kumandanlığından telgraf almıştır. General Baratof sabah kemal-ı debdebe ile Rus konsolatosu üzerinde Rus bayrağını kaldıracaktır. Düşmanlarımız Türk koşunlarının Bağdat tarikiyle İran'a yürüyecekleri hakkında cür be cür haberler neşrediyorlar.

Bu gece Almanya ve Türkiye taraftarları geceleyin duvarlara şebnâmeler yapıştırmak teşebbüsünde olmuşlardır. Bu şebnâmelerde halk Ruslarla İngilizleri döğmeye davet olunuyormuşlar. Hükümet, şebnâme yapıştırmak teşebbüsünde olanlardan bazısını tutmuştur.

“Esadabad'da: R.S gazetesine göre düşmanın dost birlikleri Esadabad'ın başına İsveç subayı Demar'ı getirmiştir. Demar'ın askerleri Burucerd'e gelmişlerdir.”

Esadabad'da

Tahran'dan R.S. gazetesine verilen haberlere göre düşmanın umde kuvveti şimdi Esadabad'da cem oluyor. Bura cem olan kuvvetin başında İsveç zabiti Demar

durmaktadır. Demar'ın kumandası altında olarak külliyetli bir kuvve Burucerd'e gelmiş ki Kürdistan yolunu tutsun. Sineye düşman kuvvetleri gelmiştir.

“Almanya-Türkiye Ahitnamesi: İran hükümeti Almanya ile Türkiye arasında bir anlaşma imzalandığı haberini almıştır. Bu haberi veren R.S muhbiri, Osmanlı ile Almanya anlaşmayı İran'ın bütünlüğünü koruma amaçlı yazılı bir şekilde yapmış olduğunu ancak daha sonra sadece sözlü olarak bu konuda söz verdiklerini söylemiştir.”

Almanya- Türkiye Ahitnamesi

İran hükümetinin almış olduğu haberlere göre Almanya ile Türkiye devletleri arasında İran hakkında bir ahitname imza olunduğu haber alınmıştır.

Bunu haber veren R.S. muhbiri diyor ki bu ahitnamede İran istikbal-i siyasiye ve tamamıyet-i mülkiyesine ait bazı maddeler vardır. Buna göre de Osmanlı ve Alman sefirleri güya son zamanlarda İran'ın tamamıyet-i mülkiyesini temin için kendisine yazılı bir senet vermekten imtina edip bu hususu yalnız sözde temin etmişlermiş.

7 Aralık 1915

İran İşleri

“Şimdiki Ahval: Orizon isimli Ermeni gazetesinde yazılanlara göre Alman-İsveç kuvvetleri Kirmanşah ve Hamedan taraflarına ilerlemiş ve bu kuvvetlere başka kuvvetlerinde katıldığı haberleri gelmektedir. İran'daki milli işlere karar vermek için İslam komitesi ve Müdafaa-yı milliye komitesine önem verilmiştir. Komite düşmanın bölgede perişan edildiğini ilan etmiştir. Prens Reys İran'ın Ruslarla olan ilişkilerini kesmesini istemiştir. İran'ın mali olarak devlet gelirlerine el konulmaya başlanmış, Tahran harici başka şehirlerde de yapıyor olmasına rağmen, telgraf telleri kesilmiş olduğundan haber alınamamıştır. İran hükümeti bu duruma son vermek istemiş, Kum'da bulunan komiteleri ikna etmeye çalışarak Tahran'a çağırmıştır.”

Şimdiki Ahval

Tahran'dan “Orizon” Ermeni gazetesine yazıyorlar ki: İsveç-Alman kuvvesi büyük bir süratle Kirmanşah - Hamedan taraflarına yığılmaktadır. Her gün kuvvetlere etraftan gelen kuvvetlerin iltihak eylediği hakkında haberler gelmektedir. Demek olur ki bütün cenubi İran şimdiki hâlde hazırlanmaktadır.

İsveç ve Alman muallim zabitleri yorulmaz bir hâlde İran gönüllülerini öğretmekte devam ediyorlar. Her taraftan Kum'daki müdafaa-yı milliye ve İslamiye komitesine büyük bir ehemmiyet verip de onu İran'daki milli işlere baş karar vermek için bir meyil gösterilmektedir. Komite özü dahi bu ciheti terviç eyliyor. Bu komite gerek nutuk ve gerek yazı vasıtasıyla geniş bir tebligat icra ediyor. Bu komite vaki neşriyatından birisinde Hemedan tarafında ordu-yı milli ile düşman arasında vaki olan bir muharebede düşmanın tarumar edildiğini ilan eylemiştir.

İran hükümeti Rus ve İngiliz devletleri ile danışıkta iken Ruslarla tokuşmaktan çekinmeleri için asilerin sergerdelerine telgraflar çekmiştir.

Malum iştir ki hükümetin bu telgrafına kulak veren olmamıştır, çünkü asiler özleri telgraf gönderip vezirlerin ya Rus ve İngiliz devletleri ile kat-ı alaka etmelerini ya da ki İran'ı terk edipte harice gitmelerini talep edip duruyorlar.

Görünüyor ki asıl İran hükümeti Kum'daki müdafaa-yı milliye komitesi veya daha doğrusu Alman sefiri Prens Reys'tir. Bunların ikisinin de yüreğindedir ki İran devleti Ruslarla kat-ı alaka edip açıktan açığa İngiliz ve Ruslarla muharebeye girişsin, çünkü böyle olduğunda onlar istediklerini daha tiz elde etmiş oluyorlar.

Görülür ki Rus-İngiliz diploması da düşmanlarının bu istediğine hakkıyla vakıf olmuş fakat yine görülür ki bütün meyil ve arzusuna rağmen bu diploması ister istemez Almanlarla Türklerin bu kadar hevesli oldukları muharebeye mecbur edilecektir, çünkü taraf-ı mukabil maksadına ermek için vasıtalara fark koymuyor.

Onlar Almanya'nın akın ettiği kıyılarından başka her ne suretle olur olsun kuvve-i maliyelerini artırmak istiyorlar. Bundan ötürü de iane yağmaktan ilave bazı devlet getirilerini de zapt etmeye başlamışlardır. Mesela Kirmanşah'taki İsveçli jandarma muallimi Tahran'a telgrafla bildirmiştir ki tiryak inhisarından hasıl olan gelir jandarmanın harcına iktifa etmediğinden başka devleti gelirleri zapt etmek mecburiyetindedir. Şüphe yoktur ki bu gibi hâller başka tarafta da vaki oluyor. Fakat Tahran ile muhaberede olan telgraf telleri kesilmiş olduğundan haberi gelip çıkmıyor. Hükümet istiyor ki bu meseleye bir defalık bir hatime versin. Buna göre de Kum komitesi telgrafla muhabere etmektedir. Hükümet istiyor ki Kum komitecilerini razı edip de Tahran'a celp etsin.

“İran’daki harekâtımızın mahiyeti: Bilindiği üzere İran topraklarında Rus askerleri ile Türk Alman askerlerini birleştiren İran jandarmaları mücahitleri arasında kanlı zıtlaşmalar olmuştur. R.S. gazetesinin yazarı hareketin öneminden bahsetmiştir. Halil Bey fırkası İngilizleri sıkıştırmış, kuvvetlerin bir kısmı Şattül Arap tarafına ayrılarak çalışmalar birazda olsa hafiflemiştir. Halil Bey’in tümeni İngilizleri sıkıştırınca Rus ordusu Bağdat’taki Türk kuvvetlerinin bir kısmını buraya çekerek İngilizlere arka çıkmıştır. Türk Alman askerlerinin Kirmanşah’ta olduğuna bakılırsa asıl çatışmanın Kirmanşah’ta olması beklenmektedir.”

İran’daki harekâtımızın mahiyeti

Malum olduğu üzere artık İran toprağında Rus koşunları ile Türk ve Alman mukaddimetül-ceyşini teşkil eden İran jandarmaları ile mücahitleri arasında kanlı tokuşmalar vaki olmuştur. Bu münasebetle yazmış olduğu bir makalesinde R.S. gazetesinin muharrir askeri Mihayilofski bu hareketin mahiyetinden bahsederek zımnen diyor ki geçende Halil Bey fırkası Van taraflarında bizim askerler üzerine hücum ederken El-Cezire’deki İngiliz kuvvesi Şattül-Arap vasıtasıyla yukarılara kadar yürüyüp bu suretle Halil Bey, kuvvesinden bir hissesini o tarafa ayrılmak mecburiyetinde bulundurmuş. Bu suretle bizim icraatımızı yüngüllemişti.

Bu kere Bağdat semtlerinde Halil Bey fırkası El-Cezire’de General Taundsend’in kumandası altında olan İngiliz kuvvesini sıkıştırmaktadır. Buna göre de İran taraflarında harekâta başlamaya Rus ordusu Bağdat’taki Türk kuvvelerinden bir hissesini bu taraflara celp etmekle İngilizlere kömek etmiş olacaktır.

Bu noktayı nazardan Savuçbulağ’ın duyulduğu ile Hedemdan’ın alınmasına Mihayilofski büyük ehemmiyet veriyor. Hemedan ile Bağdat arasında müstakim olarak 380 verst fasile vardır. Buralara kadar ilerlemek elbette Rus koşunlarından ötürü tatbik olunacak bir hayal olamaz. Fakat Türk ve Alman koşunlarının Kirmanşah’da yerleşmekte olduklarını nazara aldığında Ruslar ile düşmanlarının asıl vuruşması Kirmanşah semtlerinde zuhura geleceği görülmek olur. Kirmanşah ile Hemedan arası ise 150 versttir.

“Son telgraflar

Hemedan: *Dün Kazvin’den hükümet memurları ve ruhani liderler gelmiş, ahali tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Rus konsoloslukta önceden indirilmiş olan*

bayrak tekrar kaldırılmıştır. Askerlere ait resmigeçit yapılmış, ahali üzerinde büyük etki bırakmıştır.”

Son telgraflar

Hemedan: Dün Kazvin’den gelip de hükümet memurları, rüesa-yı ruhaniye ve ahalii mahalliye tarafından büyük bir samimiyetle istikbal edilmiş olan Rus ordusu kumandanı dahi hazır olduğu hâlde 9 Noyabrda indirilmiş olan Rus konsoloshane bayrağı milli şarkılar okunduğu hâlde büyük bir debdebe ile tekrar kaldırırdı. Ondan sonra şehirdeki askerlere parlak bir resm-i geçit yaptırıldı. Resm-i geçit şehir ahalisi üzerinde büyük bir tesir hasıl etti.

8 Aralık 1915

İran İşleri

“P.T.A: Petrograd “ Vuçerniye Veremiya” gazetesinde yazılanlara göre Almanya’nın Kirmanşah konsolosu Şateman İran’daki Alman acentelerinin genel müdürlüğüne tayin edilmiştir. Şateman Rus ve İngilizlere karşı isyana kalkışmak için İran şehirlerini gezmektedir. Şateman 10 Aralık günü İran başvekili ile görüşecekmiş.”

P.T.A.

Petrograd “Vuçerniye Veremiya” gazetesine işar olunur: Tahran’dan alınmış olan son haberlere göre Almanya’nın Kirmanşah konsolosu Şateman İran’daki Alman acentelerinin umumi müdürlüğüne tayin edilmiştir. Şateman hal-ı ihtilalde bulunan İran vilayetlerine henüz ihtilal başlamamış olan vilayetleri birer birer gezip Ahaliyi Rus ve İngiliz hükümetine karşı isyan ve ihtilale davet ediyor. Şateman Dekabrın 10’unda nâ-malum bir pare meseleler hakkında İran başvekili ile görüşmek üzere Tahran’a gidecekmiş.

9 Aralık 1915

İran İşleri

P.T.A.

“Petrograd: İmparatorun doğum günü olması sebebiyle göstericiler hazır oldukları zaman Rus askerleri tarafından geçiş töreni yapılmıştır. Akşam Rus konsolosluğunda gösteri düzenlenmiştir.”

P.T.A.

Petrograd: Zatı hazret-i imparatorunun ad koyulan günü olmak münasebetiyle Avrupa konsolosları, Rus ahalisi ve İran memurları veliaht tarafından mülûkâne gönderilmiş olan nümayendeler hazır oldukları halde Rus askerleri tarafından resm-i geçit icra edildi. Akşam Rus konsoloshanesinde bir müsamere tertip olundu.

“Tahran: İmparatorun vaftiz günü olması sebebiyle ayin-i ruhani düzenlenmiştir. Şah Rus elçisiyle görüşükten sonra birinci derecede güneş nişanını vermiştir.”

Tahran: Zat-ı hazret-i imparatorun tamid günü olmak münasebetiyle Rus sefarethanesi kilisesinde Rus tebaalarıyla müttefik devletlerin sefarethaneleri erkan ve memuriyetinden bir çoklarının iştirakiyle ayin-i ruhani icra olundu. Rus sefiri şah tarafından kabul olduğu vakit derbar-ı şah erkaniyle İran rical-ı hükümet ve rüesayı ruhaniden bir çokları dahi hazır bulunuyordu. Şah Rus sefirine birinci rütbede şir ve hurşid nişanı ita etmiştir.

Ondan bir gün evvel Rus sefirini huzuruna davet edip onunla uzun uzadıya görüşmüştür.

10 Aralık 1915

İran İşleri

“Tahsisat verilmiyor: N.V.'de okunduğuna göre İsveçli öğretmenler Almanlar tarafına geçmiş, İran hükümeti tarafından vatandaşlıktan çıkarılmış, Rus ve İngiliz elçilikleri aylık olarak İran hükümetine verdiği 300.000 manatlık ödeneği saklamışlardır.”

Tahsisat verilmiyor

N.V.'DE okunduğuna göre Almanlar tarafına geçmiş olan İsveçli muallim zabitlerin İran hükümeti tarafından kulluktan çıkarılmalarına intizâren Rus ve İngiliz sefaretleri İran hükümetine vermekte oldukları aylık 300.000 manatlık tahsisatı saklamışlardır.

“Harbiye vezirinin muavini: Yine N.V.'de okunduğuna göre harbiye vezirinin yardımcısı Yemin Nizam Kum'a giderek asiler tarafına geçmiştir. Yemin Nizam yardımcılıktan önce tophane başkanlığında bulunmaktaydı.”

Harbiye vezirinin muavini: Yine N.V.'de okunduğuna göre harbiye vezirinin muavini Yemin Nizam Kum'a gidip asiler tarafına geçmiştir. Yemin nizam İstanbul

Mekteb-i Harbiye'yi imtiyazla bitirmiş İranlı topçu zabitlerinden olup birçok zaman harbiye vezaretinde kulluk etmiş muavenetinden evvel tophane riyasetinde bulunuyordu.

“Yezd ahvali: N.V. gazetesine göre Yezd tamamen Almanların elindedir. İngiliz telgraf acentesini ele geçirerek telsiz telgraf kurmuşlardır. Jandarmalar ile mücahitler İngiliz bankalarını ve şubelerdeki paraları alıkoymuşlardır.”

Yezd ahvali: yukarıda zikir olunan gazeteye telgraf olunduğuna göre Yezd tamamıyla Almanlar elindedir. Almanlar İngiliz telgraf acentesi idaresini ellerine alıp burada telsiz telgraf tesis etmişlerdir. Yezd ile Kirman taraflarında jandarmalar ile mücahitler İngiliz bankaları ile maliye şubelerindeki nukutu zapt ederek birçok sermaye yığmışlardır.

“Harbiye vezirinin protestosu: İsveçli Sensen birçok kişiyi kendi idaresine alarak Almanların himayesine geçen İran vezirlerini protesto etmiştir.”

Harbiye vezirinin protestosu: Kirmanşah jandarmalarının reisi İsveçli Sensen'in birçok serbazları öz idaresine yığıp da Almanların kulluğuna geçtiğine karşı İran veziri cengi protesto etmiştir.

“İran Alman-perestleri tarihinden: N.V.'nin Tahran muhbiri İran Alman-perestlerinin tarihçesi ile Amerika Yahudi Müşir Şuşter'den başlayarak son Hamedan olaylarına kadar gitmiştir. Sonra ekim öncesinde Sultanabad şehrinde İran tümeninin önemli kararlar aldığını haber vermiştir. Hamedan'da Rus ve İngiliz konsolosları Alman ile Türklerden oluşan büyük düşman birliğine denk gelmişlerdir. Almanlarla Türklerin işgüzarlıkları Sultanabad'da toplantı yapan tümenlerden sonra kızıışmıştır. Bu toplantıya İran demokratlarıyla beraber Alman acenti Şoseman, Alman asker vekili Graf Karniç, Türk asker vekili Fevzi Bey, Meclisi Mebusan üyesinden Übeydullah Bey, Burucerd jandarma tümeni reisi İsveçli Mayurdamar ortaklık etmişlerdir. Sultanabad toplantısından bir beyanname yayınlanmış, Alman ve Türklerin İran'ın bağımsızlıklarını korumaya çalışıldığına kanaat getirilmiş bunun içinde onlara yardımcı olmayı teklif etmiştir. Bu haberin etkisi açıklanmaya çalışırken Almanlarla Türkler Hemedan tarafında düşmanı ezmüş, Rus ve İngiliz konsolosları Hemedan'ı terketmek zorunda kalmışlardır.”

İran Alman-perestleri tarihinden: N.V.'nin Tahran muhbiri jandarma teşkilatı ile hâlihazırda İran'da harekette olan İran Alman-perestlerin muhtasar bir tarihçesi ile okuyucularını aşına ederek meşhur Amerika maliye müsteşarı muhbirin tabirince Amerika Yahudi Müşir Şuşter'den başlayarak son Hemedan vakıalarına kadar gidiyor ve evvelce de malumumuz olan birçok vakıaları saydıktan sonra oktyabrın evvellerinde Sultanabad şehrinde İran demokrat fırkasının mühimce kararlar ittihaz etmiş olan bir (okunamadı) haber vererek diyor ki:

Hemedan'da Rus ve İngiliz konsolosları Almanlarla Türklerden vücuda getirilmiş büyük bir düşman ittihadına rast geldiler. Türkiye şebbenderi Said Bey ile Almanya ve Suis konsolosu Veber -ki İsviçre tebaasıdır- diğer İsviçre tebaası olan Zalşman, Alman ordusunun kaptanı Nordman ve Avusturya ordusunun barociği Salamon'un kömeğiyle kemal-ı ciddiyetle gönüllü yığmaya başladılar. Buna karşı ahali, ihtilal çıkarır diye korktuğundan protesto etti. Gobernator Tahran'a şikâyet etse de bir şey çıkmadı.

Hatta gubernator'un telgraflarına Tahran'dan bir haber de gelmedi. Almanlarla Türklerin işgüzarlıkları bilhassa Sultanabad'da içtima eden demokrat fırkasının yığınınından sonra kızıştı.

Bu yığın oktyabrın evvellerinde vaki olmuştu. Bu yığında mühim kararlar ittihaz olmuştur. Bu yığına İran demokratlarının başçılarıyla beraber Alman acenti Şoseman, Alman vekil-i askerisi Graf Karniç, Türk vekil-i askerisi, Feyzi Bey, Sultan tarafından fevkalade sefaretine gelen Osmanlı meclis-i mebûsan azasından Übeydullah Bey -ki Türkiye ile İran arasında ahitname bağlamağa da muvaffak olmuştur, gerçi burası İran hükümeti tarafından tekzip edilmektedir- Burucerd jandarma fırkasının reisi İsveçli Mayurdamar -ki hâlihazırda Hemedan'da düşman kuvvesine kumandanlık ediyor- bu yığına iştirak etmişlerdir.

Sultanabad yığını hükümeti de ihzar etmişti ki Türk ve Alman tebligatına karşı lakaytlık vaziyetinden çıksın ve buna göre de oktyabrın yarılarında kabine reisinin Hemedan halkına ve etrafta hanlara hitaben bir beyannamesi geldi ki bunda Alman ve Türk milletlerine her nevi kömek etmek teklif olunuyor ve diyordu ki bu adamlar İran'ın lehine çalışıp onun İstiklalini müdafaa için çalışıyorlar ve onu Rus ve İngiliz elinden halas etmek niyetindedirler.

İran hükümetinin reisi tarafından neşir olunan böyle bir beyannamenin tesirini tasvir ederken muhbir diyor ki kömek neticesinde Almanlarla Türkler Hemedan taraflarında cüret ve cesaret peyda edip İran kazaklarını ezdiler ve nihayet Rus ve İngiliz konsolosları ile müesseseleri Hemedan'ı terk edip de gurubuna kömek mecburiyetinde kaldılar.

11 Aralık 1915

İran İşleri

“Tahran: bugün Kum'da büyük bir savaş olmuş, düşman mağlup edilmiş ve Kum şehri İran askerleri tarafından alınmıştır. 26 Kasım Tahran'dan Aref nam Ermeni gazetesine yazmışlar. İran ile Avrupa devletleri arasında görüşmeler sağlanmış ancak uygun sonuç elde edilemeyeceğinden korkuyorlar. Diplomatlar birlikte çalışıyor, para vaatleriyle anlaşmazlıkların giderileceği beyan ediliyor. Sadrazamın tüccarlar tarafından gönderilen heyete İran'ın bitaraf kalmayacağı açıkça bildirilmiş ve bu söz dedikodulara sebep olmuştur. Herkes hükümetin Rus ve İngiliz tarafını kesmek için uygun zemin hazırlamak istediğini düşünüyor. Beyandan sonra bir tüccar grubu Şahın huzuruna gelip bitaraflığın bozulma meselesini protesto etmiş, başka şehirlere dahi telgraflar almış. Bu sırada Türk ve Amerika elçilerinin adlarına gönderilmiş iki telgraf dikkat çekiyor. Telgraflar İran'ın Türkiye'ye karşı olduğunu hâlbuki İran'ın din kardeşine karşı hareket edemeyeceği bildirilmiş. İran meclisinin açılmasıyla Türk ve Alman tarafına geçmesi sağlanacaktır. Kum komitesinin irtibatı bu dönemde daha çok artmış. İran'ın bütün askeri, siyasi ve toplumsal olarak Almanlara tabi olduğundan bundan fazlasına gerek duyulmamaktadır.”

Tahran: Bugün bizim koşunlarımız tarafından Kum şehri alınmıştır. Şehir yanıyor. Kum kabağında büyük muharebe olup bu defa da düşmanın tamam mağlubiyetiyle kurtarmıştır. Burada bu vakte kadar hemîşe kuldurluk ile meşgul olup şimdi de bizim aleyhimizde çıkarılmış en meşhur taifeler muharebe ediyorlar idi.

26 Noyabr tarihiyle Tahran'dan Aref nam Ermeni gazetesine yazıyorlar:

İran ile Avrupa devletleri arasında icra edilen müzakerelerin neticesi bazı İran dairelerinde ehemmiyetle telakki olunmaktadır. Bu dairelerden bazıları cereyan eden müzakerelerin öz arzularına muvafık bir netice vermeyeceğinden korkuyorlar. Buna

göre onlar şimdiden öz fikirlerini, noktayı nazarlarını hükümete anlatmağa ve meselenin öz arzularına muvafık bir surette hal edilmesine çalışıyorlar. Bu işte meclisi milli azası ve diplomatlar ile beraber rüesa-yı ruhaniye dahi beraberce işliyorlar. Meclis-i millet azalarıyla diplomatlar bil-fiil vezirlerin işlerine müzakerelerine iştirak ettikleri hâlde ruhaniler hususi mülakatlar, istişareler ile sadrazam üzerinde icra-yı nüfuza çalışıyorlar. Evvelce sadrazama müracaat edenleri bir para vaatler ile temin ederek az bir zamanda bütün ihtilafların izale edileceğini beyan ediyordu. Kaza bu günlerde sadrazam özüyle müzakeratta bulunmak üzere tüccarlar tarafından gönderilmiş olan heyete altı ay bundan evvel olduğu gibi bu hâlde de İran'ın bitaraf kalamayacağını aşikâra bildirmiştir. Sadrazamın bu beyanını bittabi birçok güft ü gûlere meydan açmıştır. Evvelce herkes öyle zannediyordu ki hükümet, Rus ve İngilizler tarafını iltizam etmek üzere şimdiden bu hareketle münasip bir zemin hazırlamak istiyor. İran'ın Türk ve Alman tarafını iltizam edeceğini ümit eden çok az idi. Fakat sonradan sadrazamın matbuatla heyet-i ticariye karşı vaki olan beyanıyla İngiliz-Rus diplomatlarının teklifini neticesiz bırakmak üzere müsait bir zemin hazırlamak fikrinde olduğu aşikâr olmuştur. Bu beyanattan sonra 110 tüccar nuümâyendesinden mürekkep mahsus bir heyet Ferecabad Sarayı'nda şahın huzuruna gelip bitaraflığın bozulması meselesine karşı protesto etmiş ve evvelki kararın takip olunmasını rica eylemiştir. Vilayetlerden dahi bu mazmunda telgraflar alınmıştır. Bu sırada biri Türk ve diğeri Amerika sefiri adlarına gönderilmiş olan iki telgraf en ziyade nazar-ı dikkati celp ediyor. Bu telgraflar İngiliz ve Rus şeraitinin esasî İran'ın Türkiye'ye karşı olduğu ve hâlbuki İran'ın hiçbir vakit öz din kardeşi olan Türkiye'ye karşı hareket edemeyeceği beyan olunmuştur. İran mebuslarının yakında açılmasına gayret ettikleri meclis-i millide verilecek hüküm ve karar ile Rus ve İngiliz tekliflerinin tamamıyla ret olunmasıyla Türk ve Alman tarafına geçmesi temin edilmiş olacaktır. Şimdiden Mustafi El-Memalik istifa edeceği söyleşmektedir. Odur ki Kum'da yığılmış olan mebuslar Tahran'a kayıtmak arzusundadırlar. Yoksa onlar orada oturup öz huzurlarıyla müdafaa-yı İslam-ı Hüseyini'yi takviye etmiş bulunuyorlardı. Onlar meclis-i milli azalarından oldukları için icabında Kum'da muvakkati bir hükümet dahi tesis edebilirlerdi. Hâlihazırda İran'ın cenup ve merkez eyaletlerinin umur-ı siyasiye, askeriye ve içtimaisi tamamıyla Kum komitesine tabi olduğundan o komite bu karar ve teşebbüste hiçbir müşkülata tesadüf etmez. Hele Kum ve İsfahan müçtehitleri dahi komiteye tabi olan

askerlerin galebesi temenniyatında bulunmuş olduklarından ve Kum komitesinin halk tarafındaki nüfuz ve itibarı daha da artmıştır. Hele fazla olarak hemen müçtehitler cihada bile fetva vermişlerdir. Necef-i Eşref müçtehitlerinin dahi bu fetvayı takdir ve tasdik etmeleri ayrıca şayan-ı nazar-ı dikkat olacak ahvaldendir. Birde hâlihazırda İran'ın bütün umur-ı askeriye, siyasiye ve içtimaisi Alman acentelerinin nüfuzuna tabi olduğundan bundan ziyadesine lüzum görülmemektedir.

13 Aralık 1915

İran İşleri

“İran'daki muharebeler hakkında: Son alınan telgraflara göre Hemedan, Save ve Kum şehirleri Rus askerler tarafından tutulmuştur. R.S. gazetesi muhbiri 8 Aralık tarihinde haberleri gazetesine göndermiştir. Hemedan, Esadabad, Melayir'da düşman saldırmak istiyor ancak başarılı olamıyor. Tahran'dan yardım için bir kuvvet yola çıkmıştır. Kalan jandarmalar silahlanarak emir beklemekte ve Tahran heyecan dolu günler geçirmektedir.”

İran'daki muharebeler hakkında

Son günlerde alınan resmi telgraflardan anlaşıldığı vecihle Hemedan, Save ve Kum şehir ve azaları ile sair kent ve mevkilerin Rus koşunu tarafından tutulmuş olduğu malumumuzdur. Buna takdim eden vakıalar hakkında R.S. gazetesinin muhbiri Dekabr 8 tarihiyle aşağıdaki haberleri öz gazetesine telgraf ediyor.

Hemedan, Esadabad, Melayir taraflarında düşman hücum etmek istiyorsa da muvaffak ola bilmiyor. Her iki tarafın mühimce kuvvetleri Save'ye yığılmıştır. Hasanabad'da -Tahran'ın bir mahallesidir- duran İran jandarmalarından 1000 neferlik bir kıtası İsveçli reisleri olan Firek ile beraber Save'de bir düşman olan kuvve ile birleşmek üzere Tahran'dan çıkmışlardır.

Tahran'daki jandarmalar hükümetin jandarmaları kurulacağı hakkında aldığı karar haberleri yayılması münasebeti ile heyecana gelip şehirden gidiyorlar. Burada kalan jandarmalar da tepeden tırnağa kadar müsellağ olarak Tahran kûçelerinde gezişipler ve düşman olanların emirlerini gözlemlemektedirler. Tahran tekrar heyecanlı günler geçirmektedir.

“B.T.A.

Tahran: 10 Aralıkta yaralı jandarmalar haber veriyor. İhtilalciler 1300 kişiden oluşuyor ve Emir Hişmet kumandası altında onları toplayarak onlara nutuk veriyor. Bu zamanda Rus topları ateş açmışlar. İranlılar bölgeden kaçmak istemiş ancak Ruslar tarafından yollar tutulmuştur. Alman ve Türklerle işbirliği yapmak isteyen gönüllüler başta kaçmış, Ruslar hücumu başlayınca diğerleri de mağlup olmuştur. Söylenene göre Rus askerleri etraftaki şehirleri işgal ederek o ihtilalcileri arıyorlar.”

B.T.A.

Tahran: 10 Dekabr dağ çığırları ile Tahran'a gitmiş yaralı jandarma dünkü muharebenin yarısında -Save muharebesi olsa gerek- daha artık malumat veriyor. İhtilalciler 1300 nefer olup onların 800'ü süvari ve 500'ü de jandarma olup Emir Hişmet'in kumandası altında imişler. Gündüz saat 2'de ihtilalcilerin hamı kuvveleri cemleşip onların reisleri nutuk irat ederek demiştir ki payitaht Rusların arkasında durup usların mağlubiyetini, onların Kaspi denizi sahiline atılması ve sonradan İran'a gelen Alman ve Türk ordularına koşulmağa gitmelerini gözlüyor. Bu zamanda Rus topları ile polamiyotları ateş açmışlar, havayı toz tutmuştur. Süvari ve jandarmaların arasında nizamsızlık kalkmış İranlılar kaçmak istemişler ise de tamam yollar Ruslar tarafından tutulmuş imiş. Alman ve Türkler ile beraber iş görmeyi parlak surette tarif eden sergerdeler işin evvelinde kaçmışlardır. Ruslar hücumu başladık da kalan ihtilalciler de bir anda mağlup edilmişlerdir. Jandarmaların dediklerine göre Rus koşunları etraf kentleri işgal edip ihtilalcileri arıyorlar.

“Hükümetle komite: Hükümet reisi Kum'da müdafaa-yı milliye komitesi danışmanlığına bir komite göndermiştir. Heyetin amacı Tahran'dan gitmiş olan vekilleri ve azaları geri getirmektir.”

Hükümetle komite

Hükümet reisi Muteminül-Mülk iki vekilden ibaret bir heyeti Kum'a müdafaa-yı milliye komitesi ile danışmağa göndermiştir. Bu heyetin vazifesi Tahran'dan gitmiş olan meclis vekilleri ile komite azalarını inandırıp da geri getirmektir. Fakat burada bu vazifenin başa geleceğine inanmıyorlar.

“Hükümet ve jandarmalar: Hükümet tarafından bir ilan yayılmıştır. İlanda milli ordu içinde dört İsveçli jandarma geri alınmıştır. Kesinleşene kadar milli ordu ile

ilgilerini kesmeyen jandarmalar asi sayılacaktır. Tahran'a sadık kalan jandarmalar ise Burucerd'e giderek hükümet askeri ile birleşmelidir. Hükümetin neden jandarmaları Burucerd'e yığıldığı anlaşılıyor.”

Hükümet ve jandarmalar

Hükümet tarafından bir ilan neşir olunup bunda hâlihazırda ordu-yı milli çerçesinde olan dört İsveçli jandarma zabiti geri avdet olunmuştur. Vakt-i muayyene kadar orduyu milli ile alakalarını kesmeyen jandarma zabitleri âsi diye ilan olunacaklardır. Tahran'a sadık kalan jandarmalar ise bilâ-haber Burucerd'e gidip hükümet koşunu ile birleşmelidirler. Hükümetin bu kararı samimi bir karar ise o zaman niye anlaşılmaz bir hâlde kalıyor ki? Neden hükümet jandarmaların Burucerd'e yığılmasını emrediyor? Hâlbuki Burucerd düşmanın tebligat icra eylediği faal merkezlerinden birisidir.

“Son haber: Tahran'dan Rusça gazeteleri tekrar yazıyor. Düşmanın mağlup olması Alman ve Türklerin planlarını bozmuştur. Emir Haşmet Tahran'a girmeliydi. Ruslar hücum ettiğinde güneybatıya hareket etmeye mecbur kalacakları bellidir. Bu plan bozuldu. Jandarma kumandanı ve jandarmalar Tahran'dan çıkmışlardır. Ribatkerim civarındaki savaş Almanların macerasını sona erdirip, onlara büyük darbe indirmiştir.”

Son haber

Tahran'dan Rusça payitaht gazeteleri yine haber veriyorlar ki düşmanın tamam Hemedan, Kaşan, Sultanabad, Kum, Save hattında mağlup olması Almanlarla Türklerin planlarını bozdu. Emir Hişmet'in Tahran altında görünmüş mücahitlerinin bir hissesi Rusları öz taraflarına celp etmeli idi ve Save tarafındaki büyük mücahit destesi başta Emir Hişmet olmak üzere Tahran'a girmeli idi. Bahtiyarilerin ve Eduval başta olduğu hâlde jandarmaların da onlara koşulduğu Kazakları hal-ı esliha edecekleri sefaretlere hücum edecekleri ve bir nevi inkılap amele getirip ve şahı Ruslar hücum ettiğinde cenub-ı garba hareket etmeye vâdar edecekleri görülebiliyor idi.

Bu plan bozuldu. Jandarmaların kumandanı Eduval ve jandarmalar Tahran'dan çıkmışlardır. Ribatkerim yanındaki muharebe Almanların macera-cûluğuna intihâ verip ve onların nüfuzuna büyük darbe indirmiştir.

“Tahran: 10 Aralıkta haberler gelmiş, Şiraz’da isyan eden jandarmalar ile hükümet arasında yazışmalar devam ediyor. Bu gece duvarlara Türk askerlerinin elinde olan Necef din adamları tarafından halk cihada davet ediliyor. Ruslar Tahran’a çekilmekte olan düşmanın yolunu kesmişler. Emir Hişmet süvarileri ve Hasanabad jandarmaları arasında anlaşmazlık olmuş, Kazakların hücumu düşmanın mağlubiyetine son vermiştir. 118 kişi esir düşmüştür. Bizde can kaybı çok azdır. Düşman silahlarını alıp dağılmıştır.”

Tahran: Dekabrın 10’unda İran’ın cenubi ile müstakimen telgraf münasebatı gittiğine göre oradan gelen malumat muntazam değildir. Anlaşıldığına göre Şiraz mahâlinde nice gündür ki isyan etmiş jandarmalar ile hükümet kuvvesi arasında muharebe gidiyor. Bu gece yine de duvarlara Türk koşunlarının elinde olan Necef müçtehitleri tarafından intibahnameler yapıştırılıp halk cihada davet ediliyor. Dün payitaht yakınlığında olan muharebenin tafsilatı alınmıştır. Muharebe Tahran’ın 20 verstliğinde olmuştur. Ruslar çetin bir manevra ile düşmanın Tahran’a çekilmek yolunu kesmişler ve onu ihata etmişlerdir. Tophane düşmana artık telefata vermiştir. Düşman bizim tarafımızdan yığıştırıldığına göre payitahta taraf kaçmak istemiş. Fakat Ribatkerim ile Kerec arasında Rus koşunları cenup ve şimalden yollarını kesmişlerdir. Emir Hişmet süvarilerinin ve Hasanabad jandarmalarının arasında bozukluk hasıl olmuş kazakların hücumu düşmanın mağlubiyetine intiha vermiştir. 118 nefer esir düşmüştür. Bizim telefatomuz çok azdır. Bir zabıt olup ve bir Kazak yaralanmıştır. Düşman eslihasını atıp dağılmıştır.

14 Aralık 1915

Telgraf Haberleri

“Tahran: Şah, Rus ve İngiliz taraftarı olan şura veziri reisinin memuriyetini onayladı.”

Tahran: Şah, Rus ve İngiliz taraftarı olup da şura-yı vüzera reisliğine tayin edilmiş olan ferman-fermânın memuriyetini tasdik etti.

15 Aralık 1915

İran İşleri

“Tahran’ın geçirdiği saatler: İran’ın Hemedan, Kaşan, Sultanabad, Kum ve Save hattında mağlubiyete uğramasıyla Türkler ve Almanların planı bozulmuş oldu.

Tahran tehlikeli saatler geçirmiştir. Emir Hişmet'in gönüllü birlikleri gece Tahran'a dahil olacaktı. Ancak askerlerimiz Save'yi donatmaları düşmanın planını bozdu. Düşmanın planı gönüllü askerlerin bir kısmı Rusları kendilerine çekecek, bir kısmı da Tahran'a girecekti. Ama Emir Hişmet Save'de birliklerin mağlup olduğunu duyunca Tahran'a giremedi. Hükümet şehrin etrafına silahlı polis memurları koymuştur.”

Tahran'ın geçirdiği saatler

Tahran'dan R.S. gazetesine işar olunur:

İran destelerinin Hemedan, Kaşan, Sultanabad, Kum ve Save hattında mağlup olmaları Türkler ve Almanlar tarafından kurulmuş olan o parlak planı tamamıyla mahvetti. Her gâh askerlerimiz Save'yi şenbih günü işgal etmeselerdi Tahran'da büyük hadiseler vaki olacak idi. Tahran tehlikeli birçok saatler geçirmiştir. Tahran'ın 42 verstliğine gelmiş olan Emir Hişmet'in gönüllü müfrezeleri gece Tahran'a dahil olacaklardı. Lakin askerlerimiz kemal-ı süratle Save'yi donatmaları düşmanın planını neticesiz bıraktı. Düşmanın planı ile takip olunan gaye bundan ibaret idi:

İran gönüllülerinin bir kısmı Save'deki Rus askerlerini özlerine celp edecek ve ayn-ı zamanda Emir Hişmet kalan askerleri ile Tahran'a girecek idi.

İsveç İduval'ın kumandasındaki Tahran jandarmaları ile Bahtiyariler de derhâl Emir Hişmet ile birleşeceklerdi. Düşman Tahran'a girince İran Kazaklarının silahını alacak, basacak mümkün olduğu kadar şahı payitahta kalmaya mecbur edecek ve Rus askerleri yaklaşınca onu -şahı- ve heyet-i vüzerayı götürüp cenuba taraf gideceklerdi. Lakin hoşbahtlık eseri olarak Emir Hişmet Save'deki taraftarlarının mağlup olduklarını eşitince bir daha Tahran'a giremedi. Şimdi hükümet şehrin etrafına müsellahtan polis memurları koymuştur. Mücahitler şehre girmek istedikleri takdirde bunlar almış oldukları emre nazaran onları şehre girmeye bırakmayacaklardır.

“Tahran civarında muharebe: *Ayın 10'unda Tahran'dan bildirilmiştir. Yeni İmam ve Şimal taraflarından gelen askerlerle milli İran askerleri arasında savaş olmaktadır. Emir Hişmet kumandasında 800, İsveç sahillerinin kumandasında 700 jandarma bulunmaktadır. Tahran'dan silah sesleri duyuluyor, düşmanın yolu her taraftan kesilmiş olduğundan teslim olmaktan başka çareleri kalmamıştır. Kazvin'de sıkıyönetim ilan edilmiş, heyet aralıksız görüşmeler yapmaktadır.”*

Tahran civarında muharebe

R.S. gazetesine ayın 10'u tarihiyle Tahran'dan işaret olunur:

Tahran ahalisi hâl-ı heyecandadır. Tahran'ın 40 verstliğinde Save, Yeni İmam ve şimal taraflarından ilerlemekte olan askerlerimizle milli İran askerleri arasında muharebe olmaktadır. İran askerleri Emir Hişmet'in kumandasındaki 800 mücahit ile İsveç sahillerinin kumandasındaki 700 jandarma efradından ibarettir.

Silah sesi Tahran'a geliyor. Düşman askerlerinin yolu her taraftan kesilmiş olduğundan onların tamamıyla teslim olmaktan başka bir çareleri kalmamıştır.

Kazvin'de idare-i örfiye ilan edilmiştir. İran vezirler heyeti bilâfâsıla müzakere etmektedir.

***“Ribatkerim muharebesi:** Tahran'dan R.S. gazetesine yazılmıştır. Ribatkerim ile Kerec arasında savaş sonunda gönüllüler ile jandarmaların mağlubiyeti ile sonuç buldu. Kazaklar düşman saflarını bozdular. Düşman tarafından 118 kişi yaralandı, 30 kişi öldü ve 70 kişi esir düştü. Kalanlar dağlara çekildi. Düşmanın planı tamamen bozulmuş oldu.”*

Ribatkerim muharebesi

Tahran'dan R.S. gazetesine işaret olunur:

Ribatkerim ile Kerec arasındaki muharebe mücahitler ile jandarmaların mağlubiyeti ile neticelendi. Düşman sengerleri şiddetli bir surette bombardıman olunduktan sonra Kazaklar hücum ederek düşman saflarını bozdular. Bu hücumda düşman tarafından 118 adam yaralandı. 30'u telef oldu. 70'i esir düştü. Jandarmaların kalanları etraftaki dağlara çekildiler. Askerlerimiz düşmanı takip ediyor. Bu muharebe ile düşmanın Tahran hakkında tertip eylediği planlar tamamıyla bozulmuş olur.

***“Bir İranlının haberleri:** İranlı bir tüccar ile gerçekleşen konuşmamız sırasında İran'ın ne durumda olduğu ve İran hakkında Almanlarla Türklerin oradaki kışkırtmaları ile bu kışkırtmaların etkilerine ait bilgi almak istedik. Kardeşimiz dedi ki doğruya yakın bilgi vermek güç, her şey o kadar belirsiz ve karmaşık ki. Ama İran'dan gelen söylentilere göre Almanlarla Türkler, Güney İran ile genel Rus nüfuzu ve ordusu zayıf olan yerlerde açık bir başarı kazanmışlardır. İran gazeteleri Kum'da Almanya ve Türkiye ile birleşip onların yardımıyla komitenin İran'daki Rus*

ve İngiliz aleyhine etkin bir merkez oluşturdukları bildiriliyor. Süleyman Mirza İran'daki inkılap girişimlerinin merkezi olmuştur. Hemedan muharebesi yapılırken İran'ın her tarafından Süleyman Mirza adına telgraflar gelmiş, müdafaa-yı milliyeye yardım için hazır olduklarını bildirmişlerdir. Aynı zamanda İran gazeteleri Necef'teki İran din adamlarının cihat için çağrılarını yazmışlardır. Almanlar inkılap sırasında bazı bölgeleri ellerine almışlar, İngiliz ve Rus aleyhine kışkırtarak meydana atmışlardır. Hemedan, Kum, Save'nin alınması ve Ribatkerim'in neticesi ile darbe olacağı büyük olasılıktır."

Bir İranlının haberleri

Bu günlerde İranlı bir tacir ile vaki olan musahabemiz esnasında İran ahvalinin ne yolda olduğu ile İran hakkında Almanlarla Türkler oradaki tahrikatları ile bu tahrikatın tesirlerine ait malumat almak istedik.

Musahibimiz dedi ki size doğruya yakın malumat vermek imkânında değilim. Zaten haberler şimdi o kadar müşevveş ve karmakarışıktır ki içinden doğrusunu seçmekte müşküldür. Malumat olmak üzere bu günlerde İran'dan gelenlerin rivayetine göre diyebilirim ki Almanlarla Türkler cenubi İran ile alelumum Rus nüfuzu ve ordusu zayıf olan yerlerde aleni bir muvaffakiyet kazanmışlardır.

İran gazeteleri Kum'da Almanya ve Türkiye ile ittifak bağlayıp da onların kömeğiyle başlamakta olan Kum müdafaa-yı milliye komitesinin İran'daki Rus ve İngiliz aleyhine olan hareketlere faal bir merkez teşkil ettiğini haber veriyorlar. Bu komitenin meşhur demokrat fırkası nümayendesi ve meclis-i millideki demokrat fraksiyonu başçısı Süleyman Mirza'nın riyasetindedir. Süleyman Mirza hâlihazırda demek olur ki İran'daki inkılap teşebbüslerinin merkezi olmuştur.

Hemedan muharebesi icra edildiği zaman İran'ın her taraftan bilhassa cenub-ı garptaki il büyüklerinden Süleyman Mirza adına telgraflar gelmiş ve özlerinin müdafaa-yı milliye kömek etmeye hazır olduklarını kati bir lisanla beyan ederek muayyen miktar süvarilerle yola çıktıklarını bildirmişlerdir. Bu gibi müdafaa-yı vatan işine telesenler arasında İzâmül-Memalik Tuyserkani, Serdar İkbâl Kelhor vesair Kirmanşah hanlarından birçoğunun adları görülmektedir. Aynı zamanda İran gazeteleri Necef'teki, İsfahan'daki vesair yerlerdeki İran müçtehitlerinin cihat hakkında vermiş oldukları beyannameleri de neşrediyorlar.

Alelumum görünüyor ki Almanlar inkılap zamanında faaliyet gösteren ulema ile demokrat sınıfını ve bazı illeri ellerine almışlardır ve her bir vesile ile olsa onları Rus ve İngiliz aleyhine tahrik ederek meydana atmışlardır. Meydana atılmış olan bu derme çatma kuvvetler kati bir darbeye tesadüf etmeyince sakit olmazlar. Hemedan ile Kum'un, Save'nin alınması ve Ribatkerim'deki muharebelerin neticesinin böyle bir darbe teşkil edeceği muhtemeldir.

“Telgraf haberleri

Tahran: Düşmanlar küçük birliklerle buraya geliyorlar. Jandarma ve mücahitler İran subaylarından şikâyet ediyorlar.”

Telgraf haberleri

Tahran: Mağlup düşman efradı küçük kabilelerle buraya varit oluyorlar. Acele ile pazarları bağlatmış olan jandarmalar ve mücahitler İran zabitlerinde şikâyet ediyorlar.

17 Aralık 1915

“İran İşleri

Tahran'dan R.S. gazetesine bildirilmiş. Hükümet Ribatkerim'de ölen ve yaralananlar için hekim göndermiştir. Ölen ve yaralananların çoğu jandarmadır. Kalanlar kaçıp Tahran'a gelmişlerdir. Rus hükümeti bunların tutuklanması gerektiğini, aksi takdirde Tahran'a yürüyeceklerini bildirmiştir. Rus askerleri Kaşan üzerine yürümektedirler. Müdafaa-yı milliye komitesi İsfahan'a göçmüştür. Meclisi Mebusan üyeleri komite ile görüşmek için bu tarafa geçmiştir. Rus ve İngilizlerle görüşmeler başarılı sonuçlanırsa hükümetin teklifini kabul edeceklerini bildirmişlerdir. Elde edilen bilgiye göre düşman güneybatıya doğru çekilmektedir. İsfahan ve Şiraz ahalisi telgraf çekerek İran milletinin Rus ve İngiliz ile birleşmelerine boyun eğmeyeceklerini bildirmişlerdir. Buna rağmen Hoy ve Horasanlılar Rus ve İngilizlerle birlik kurmalarını hükümete tavsiye etmiştir.”

İran İşleri

Tahran'dan R.S. gazetesine işar olunur:

Hükümet Ribatkerim’de ölmüş ve yaralanmış olan jandarma efradıyla mücahitlerin defniyle beray-ı muâlece şehre sevk edilmeleri için oraya lazım olduğu kadar tabip sıhhiye heyeti göndermiştir. Maktul ve mecruh düşenlerin çoğu jandarmadır.

Malum olan müfrezenin efradından bir çoğu kaçıp Tahran’a gelmiştir. Rus sefarethanesi bunların tevkif edilmesi ve aks-i takdirde Rus askerlerinin Tahran üzerine yürütüleceklerini hükümete bildirmiştir. Rus askerleri Kaşan üzerine yürüyorlar.

Müdafaa-yı milliye komitesi İsfahan’a göçmüştür. Meclis-i mebûsan azasından mürekkep bir heyet komite ile müzakeratta bulunmak için tarafa hareket etmiştir. Komite azaları özlerinin Tahran’a kayıtlarıyla hükümetle Rus ve İngiliz devletleri arasında cereyan eden müzakeratın muvaffakiyetle neticelenmesine vesile olabilirse hükümetin teklifini kabul edebileceklerini bildirmişlerdir. Elde edilen malumattan anlaşıldığına göre düşman kuvveti cenub-ı garp tarafa doğru çekilmektedir.

İsfahan ile Şiraz ahali hükümetle Amerika sefaretine telgraf çekerek İran milletinin Rus ve İngiliz devletleri ile ittihat bağlamış olan hükümete boyun eğmeyeceklerini bildirmişlerdir. Bilakis Hoy ahali ile Horasanlılar Tahran’a gönderdikleri telgrafnâmede İran hükümetinin Rus ve İngiliz devletleri ile ittihat ve ittifakta bulunmasını hükümete tavsiye etmişlerdir.

“Tebriz: Hemedan ve Kum’da Rus başarılarının buraya güzel etkileri görülür. Konsolosluk tarafından Rus askerlerinin üstünlüğü hakkında duvara yapıştırılan ilanlar Tebrizliler üzerine büyük etki bırakarak, düşman olan İran mahfillerinin Kum’dan aldıkları emri uygulamaları tebligatı etkisiz bırakıyor.”

Tebriz: P.T.A. Hemedan ve Kum’da Rus muvaffakiyetlerinin buraya büyük bir hüsni tesiri görülür. Konsoloshane tarafından Rus koşununun muzafferiyeti hakkında duvarlara yapıştırılan ilannâmeler Tebrizliler üzerine büyük bir tesir icra ederek bize düşman olan İran mahfillerinin Kum’dan aldıkları emre göre icra eylemekte oldukları tebligatı tesirsiz bırakıyor. Şehirde sâkitliktir.

“Moskova: Tahran’dan haber verilmiştir. Ferman-ferma yeni kabine oluşturmuştur. Hepsi itilaf taraftarıdır. Ferman-ferman’ın emrine göre Türk puluyla basılan İran gazetesine el konulmuştur. İsveçler istifa ediyorlar.”

Moskova: Tahran'dan haber veriliyor ki ferman-ferma yeni kabine teşkil etmiştir. Özü, reisül-vüzera; harbiye veziri, Sipehdar; maliye veziri, Vüsukud-Devle; adliye, Alâus-Saltana; hariciye veziri, Muzafferül-Memalik; poçt veziri, Şeyh Abdullah; maarif, Sipehdar Mensur. Bunların hamısı aşikara itilaf taraftardır. Fermanfermanın emrine göre Türk puluyla neşir olunan İran gazetesi bağlanmıştır. İsveçler istifa veriyorlar. Hükümet taraftarları tarafına kuvve geliyor. Jandarma ve gönüllülerin vezi çok çetindir.

“Petrograd: V.V haber vermiştir. Almanya Ferman-ferma'ya suikast girişimi düzenliyor. Suikast Tahran'dan Alman elçisi tarafından oluşturulmuş, merkez tarafından hazırlanmıştır.”

Petrograd: V.V. haber veriyor ki Alman acenteleri İran'ın Rus ve İngiliz ile yaklaşması taraftarı olan ferman-fermaya suikast etmek istiyorlar imiş. Bu suikast Tahran'ın Alman sefiri tarafından teşkil edilmiş mühim bir merkez tarafından hazırlanmıştır.

Son telgraflar

“Tahran: Söylenenlere göre Rus askerleri Kaşan'ı işgal etmişler. İsfahan'a gitmiş olan Kum komitesinin şimdi harada olduğu belli değildir. Başka bir söylentiye göre jandarmalarla savaşan millet başarı kazanmaktaymış. Kirman'ı terk eden İngiliz konsolosu ve İngilizler Bender Abbas'a gitmek üzere yola çıkmışlar. Bir gün sonra orda olacakları düşünülmektedir.”

Tahran: Şayi olan rivayetlere göre Rus askerleri Kaşan'ı işgal etmişlerdir. İran hükümetinin almış olduğu haberlere göre evvelce İsfahan'a gitmiş olan Kum komitesinin şimdi harada bulunduğu malum değildir. Bir rivayete göre jandarmalarla muharebe eden akvam muvaffakiyet kazanmakta imiş. Mahalden bildirdiğime göre Kirman'ı terk ve tahliye etmiş olan İngiliz konsolosu ile İngiliz tebaaları Bender Abbas'a gelmek üzere geçen hafta yola düşmüşlerdir. Onların bir gün sonra oraya yetişecekleri zannolunur.

“Tahran: Sadrazam Ferman-ferma tarafından oluşturulan yeni kabine Şah tarafından onaylanmıştır. Dahiliye nezareti görevi sadrazamda kalmıştır. Sipehdara başkomutan rütbesi verilmiştir. Önceden başka idarelerde tabi olan İran ordusu

artık tamamen ona tabi olacaktır. Adliye nezareti boş kalmıştır. Yeni kabine Rus ve İngiliz taraftarlarından oluşmaktadır.”

Tahran: Yeni sadrazam ferman-fermâ tarafından teşkil olunan yeni kabine şah tarafından tasdik edilmiştir. Dâhiliye nezareti sadrazamın kendi uhdesinde kalmıştır. Sipehdar’a sipeh-sâlâr rütbesi verilmiştir. Evvelce muhtelif idarelere tabi olan İran kuvây-ı askeriyesi şimdi tamamen ona tabi olacaktır. Müşavirül-Memalik, hariciye; Alâüs-Saltana, adliye; Serdar Mensur, Posta ve telgraf; Kavamüd-Devle, Prens Akber Mirza, nafia nezaretine tayin olunmuşlardır. Adliye nezareti boş bulunmaktadır. Yeni kabine Rus ve İngiliz taraftarlarından teşkil olunmuştur.

18 Aralık 1915

Milletler Muharebesi

“İran işleri

Reş’ten haber vermişler. Almanlardan oluşan mücahit askerlerin birçoğu din adamları önderliğinde Hemedan’a gitmişlerdir. Din adamları Emeirel-i Müminin’in hırkasını ve İmam Hüseyin’in Kuran’ını götürmüşlerdir. Kum komitesi bütün fırkaları İslam bayrağı altında toplamak istemişlerdir. Türk- Alman acenteleri Kirmanşah’ı Rus askerlerinden koruyorlar. O zamanda İran ile Türkiye arasındaki ilişki kesilecek ve Almanların İran’daki huzursuzluğu tamamen ortadan kalkacaktır.”

İran İşleri

Reş’ten Müşşâk haber veriyorlar ki Almanlar tarafından teşkil edilmiş mücahitlerin koşunları bir nice müçtehitlerin riyaseti altında Hemedan’a taraf yola düşmüşlerdir. Müçtehitler cemaatin hayat-ı dinisi kalkınmaktan ötrü özleri ile Emeirel-Müminin’in abasını ve İmam Hüseyin’in Kuran’ın götürmüşlerdir.

Kum komitesi tamam fırkaları böyle tarihi bir günde özlerinin hurda fırka mübahaselerini kenara koyup İslam’ı halas eylemek için İslam bayrağı altına yığılmalarını teklif ediyor.

Türk-Alman acenteleri Kirmanşah’ı Rus koşunlarının oraya çok ihtimal olan girmelerine mani olmak için berkiteyorlar. O zaman da İran Türkiye’den kat-ı alaka edecek ve Almanların İran’daki fitneleri tamamen mahvolacaktır.

20 Aralık 1915

“İran işleri

Müdafaa-yı milliye komitesi işlerinden

Tahran'dan 7 Aralıkta Aref'e yazmışlar. Esnafın isteği ve tayfaların iyi karşılanması sayesinde komite günden güne güç kazanmaktadır. Komite iki bin asker daha gerek görmüş ve bu emri İran kazak elçilerinden birine iletmiştir. Elçi bir bölük ordu düzenlemiştir. Kazak kıyafetleri de hazırlanmıştır. Komite tarafından Serdar Esad'ın himayesinde bir cemiyet oluşturulmuştur. Bunlar görünüşe göre hükümet tarafındadırlar. İngiliz bank ve telgrafhanelerin paralarına el konulmaktadır. İngilizlerden başka Avrupalılar için devlet tarafından kişilerin sağlığı korumasında İngiliz elçisiyle bir hisse Bender Abbas'a, diğeri bir hisse ise Sistan'a yollanmıştır. Amerika bayrağı altında bulunan İngiliz naip elçisi ve göçmenler jandarmalarla Tahran'a gelmektedir. Bu hizmet karşılığında ve başka sebeplerden dolayı İngiliz hükümeti bankadan üçüncü payın verilmesine karar vermiştir.

Fethali”

İran İşleri

Müdafaa-yı milliye komitesi işlerinden

Tahran'dan Dekabrın yedisinde Aref'e yazıyorlar. Kum komitesi işe kızgın girişiyordur. Esnafın rağbeti ve taifelerin hüsn-i teveccühü sayesinde komite gün günden maddi ve manevi kuvvesini artırmaktadır. Komite, jandarma, mücahit ve tayfa süvarilerinden başka millet ordusuna dahil olmak üzere iki bin neferlik bir Kazak meselesi teşkilini de lazım görmüş ve bu emri İran Kazak brigadasının elçilerinden birisine tapşırılmıştır. Bu elçi meşak süvarilere 18, piyadeler 10 tümen aylık vermek kararıyla bir bölük ordu tertip ve meydan-ı meşke çıkarmıştır. Bu zımnında külli Kazak libası da müheyya etmiştir.

Komite tarafından Serdar Esad'ın zir-i himayesinde Hurşid-i Ahmer adında Kızıl Haç ve Hilal Ahmer şeklinde bir cemiyet tesis edildiği bellidir.

Serdar Esad bu heyeti himayesine almaya bütün Bahtiyarileri ıstibaha salmıştır. Bunlar zahiren hükümet taraftarındırlar ve batınen ise malum değildir. Lihâza İsfahan, Yezd ve Kirman hakimleri Bahtiyari olduklarından mütereddit bir hâlde kalıp Alman mübelliğlerinin tahrikine karşı kahalet gösteriyorlar.

Buralarda ki İngiliz bank ve telgrafhanelerinin nakdiyeleri zapt olunuyor.

İngilizlerle sair Avrupalılar hasâretten salim kalsınlar diye bir yere cem ve devlet tarafından verilmiş serbazların zir-i hıfzında bir hisse İngiliz sefiriyle Bender Abbas'a, diğer bir hissesi de Sistan'a taraf yollanmışlardır.

Amerika bayrağı altında bulunan İngiliz naip sefiriyle muhacirleri hükümet-i merkeziye tarafından verilmiş jandarmalar hıfzında Tahran'a geliyorlar. Bu hizmet mukabilinde veya diğer sebeplerden nâşî İngiliz hükümeti banktan İran hükümetine üçüncü kıstın verilmesine karar vermiştir.

Fethali

21 Aralık 1915

Milletler Muharebesi

İran işleri

“Keffare-i günah: Bu isimle Tahran'dan Aref gazetesine yazmışlardır. İran Ermenileri tarafsızlığını bildirdikten sonra olanlar iyi alamet değildir. Bir Ermeni kasabasından alınan mektuplar korkunç bir gelecek ifade etmektedir. Önce 20, 25 ve ardından 40 bin tümen vermeye mecbur olmakla beraber sahip oldukları silahları da bırakmaya mecbur olmuşlardır. Bundan dolayı Ermeniler mahkûm oldukları tutarı ödemeye aciz ve hiç silaha sahip olmadıklarını ilan etmişlerdir. Sultanabad'da hadsiz askerler dolaşmaktadır. Ermeni evleri talan edilmiş, Ermenilerden eser yoktur. Hemedan'da jandarmalar bir Ermeni topluluğunu katletmişlerdir.”

Keffâre-i günah

Bu unvanla Tahran'dan Aref gazetesine yazıyorlar:

Kaza ve kaderin baht karası olan Ermeni'den başka kim keffâre-i günah olabilir?

Bir avuç İran Ermenilerini bu yakın da gözleyen ahval şimdiden tevil olunmasa da bitarafılığı bildirdiğinden sonra (okunamadı) eden sebepler fal-ı hayırdan uzak görünür.

Nurcuga İsfahan havalisinde Ermeni bir kasabadan alınan mektuplar tutkun renkle hatar-nâk bir istikbal tasvir ediyor.

Nurcuga Ermenilerin uhdelere karar koyulan beş bin tümen ianeyi memnuniyetle vermesine bakmayıp yerli gazeteler ne ise onları bir komiteye iştirak etmekte müttehem kılmakla evvelce 20 bin sonra 25 ve bilahare 40 bin tümen vermeye mecbur ve mahkum etmekle beraber malik oldukları eslihayı da mücahitlere terk etmeye ısrar ediyorlar.

Binaenaleyh Ermeniler mahkum oldukları meblağı edadan aciz ve hiç silaha malik olmadıklarını ilan etmişlerdir.

Sultanabad'da hadsiz süvariler cevelandadır. Burada iki Ermeni evi talan edilmiştir. Burada Ermenilerden artık bir eser yoktur.

Hemedan'da jandarmalar bir nefer Ermeni'yi tutup katletmişlerdir. Burada Ermeniler yüngülce hasâret çekmişlerdir.

“Save muharebesi

10 Aralıkta Tahran'dan Aref'e yazmışlar. Rus askerleri Save ile Manzar'da iki büyük başarı elde etmiştir. Bu iki grupta jandarmaları, askeri birlikleri dağıtarak kaçmaya mecbur bırakmışlardır. Bu mağlubiyetten sonra Kum komitesi Kum ve Sultanabad'da toplanmış Alman ve Avusturyalılar ile Kaşan'a doğru kaçmışlardır. Rus askerleri Kum şehrine yaklaşmaktadır. Ruhaniler tarafından bu askerlerin şehre girmemesi istenmektedir.”

Save muharebesi

Tahran'dan Dekabrın 10'unda Aref'e yazıyorlar:

Rus koşunu Save ile Manzar'da iki büyük muvaffakiyete nail olur. Kum'u hıfz eden bu iki sengerde toplanmış jandarmaları, mücahit ve süvari destelerini şiddetli bir hamle ile dağıtıp perişan hâlde firara mecbur ediyorlar. Bu mağlubiyetten sonra Kum komitesi Kum ve Sultanabad'da toplanmış Alman ve Avusturyalılar ile Kaşan'a taraf kaçıyorlar. Rus koşunu Kum şehir-i mukaddesine yakınlaşıyor. Ruhaniler tarafından bu koşunun şehre dahil olmaması hâhiş oluyor. Görünüyor ki bu hâhiş kabul ve şehrin ihtiramı gözlenecektir.

“Reştten

Bakü gazetesine yazmışlar. Bugünlerde orman eşkıyalarının şehre saldıracakları söylentileri çıkmış ve şehir ahalisi korkuya kapılmıştır. Bu orman eşkıyalarına karşı

bir bölük İran ve iki bölük Rus askerleri gönderilmiştir. Pushan kasabası civarında ormanda gizlenen eşkiyalara denk gelerek onlarla çatışmaya başlamışlardır. Ancak yolların kötü olması ve yerlilerin eşkiyalardan yardım istemesinden dolayı tamamen dağıtılamamışlardır. Eşkiyalar çatışma alanında ölü ve yaralı olarak altmış adam bırakmışlardır. Rus askerlerinde biri ölü dördü yaralı olmak üzere beş adam, İran askerlerinden ise 7 kişi ölmüştür. Askerlerden birinin ifadesine göre eşkiyalar tahminen 200 kişiden ibarettir. Birçoğu Osmanlı tüfekleri ile silahlanmışlardır. Eşkiyaları idare eden komite Reşt'te bulunmaktadır. Eşya ve mühimmat komite tarafından verilmektedir. Hemedan'a Ruslar geldikten sonra söylenene göre şehir ahali boyun eğmişlerdir. İran asileri geri çekilirken Taki Han köprüsü dağılmıştır. Kirmanşah'ta da büyük bir çatışma beklenmektedir. Gazetelere göre Alman taraftarı olan Kirman valisi son olaylardan dolayı psikolojik olarak yükselmiş olan ahali Rus ve İngilizlere karşı hareket isteğinde olduklarını bildirmiştir. Valinin dediğine göre bu azmi yasaklamak mantıklı değildir. Abdülkasım Han komiteye beş yüz atlı asker ile birleşmiş olduğunu telgrafla bildirmiştir. Başka şehirlerin telgraflarında Rusya ve İngiltere'ye karşı harp ilan edilmesi istenmektedir. Enzeli'deki Rus eşyalarının bulunduğu dairede yangın çıkmıştır. Daire kurtarılmış ancak yangın sebebi hala belli değildir. Alkolün satılması yasak olduğu halde hala satışı devam etmektedir. İçkilerin hepsine el konulmuş ve Bakü'den getirilmesi yasaklanmıştır.”

Reşt'ten

Bakü gazetesine yazıyorlar:

Bu günlerde meşe kuldurlarının şehre hücum edecekleri rivayeti şayi olmuş ve bu hâl şehir ahalisini büyük bir korkuya boğmuştu. Bu kuldur destesini tamamıyla mahv ve teşkil etmek üzere bu günlerde buna karşı bir bölük İran ve iki bölük Rus Kazağı gönderilmişti. Reşt'e yakın Pushan kasabası civarında sengerlerde meşede tahassun etmiş olan kuldurlara rast gelip onlar ile atışmağa başladılar. Lakin bir taraftan yolların son derece berbat olmasından, diğer taraftan ise, yerlilerin kuldurlara yardım etmesinden nâşî kazaklar onlar tamamıyla dağıtabilmezler. Koldurlar müsademe meydanında maktul ve mecruh olarak 60 adam terk ederler.

Rus Kazaklarının telefâtı birisi maktul ve 4'ü mecruh olmak üzere beş adamdan ibaret olur. Daha ilk evvelinci ateşte kaçıp dağılmış olan İran Kazaklarından 7 adam telef olmuştur. Yaralanmış olan Kazaklardan birisinin ifadesine göre kuldur destesi

tahminen 200 adamdan mürekkep imiş. Bunların cümlesi Osmanlı tüfekleri ile müsellahtır idiler. Kuldurlardan bazıları yerli ahalinin kıyafetine girip Kazakların arasına gelir. Onlara şey şüy satarlarmış. Koldur destesini idare eden komitenin merkez idaresi Reşt'te bulunuyor. Onlara lazım olan eşya ve mühimmatın cümlesi mezkûr komite tarafından veriliyor. Ben bu günlerde Hemedan'dan gelen sahip mansıp bir adamla mülakat ettim. Bu zatın dediğine göre Rus askerleri Hemedan'a dahil olduğundan sonra vilayet ahalinin cümlesi arz-ı itaat etmiştir. İran asileri ricat ederken Taki Han Köprüsü'nü tamamıyla dağıtmışlardır. Kirmanşah'da büyük Türk kuvveti cem olduğundan yakınlarda orada büyük bir muharebe gözleniyor. Kum ve Sultanabad istikametinden düşman ile Rus askerleri arasında tiz tiz müsademeler vaki olmaktadır. Ruslar onları şiddetle takip ediyorlar. Tahran'da asayiş-i tam hükümfermadır. Payitaht gazeteleri mübalağa nevinden olarak şayan-ı dikkat birçok havadisler neşrediyorlar. Mesela bunların yazdıklarına göre Alman taraftarı olan Kirman valisi vukuat-ı ahîreden nâşî ahval-ı rûhiyesi son derece yükselmiş olan ora ahali Ruslara ve İngilizlere karşı hareket eylemek azminde olduklarını merkez hükümete resmen tebliğ etmiştir. Valinin dediğine göre ahali bu azim ve hareketten men etmek kabil değildir.

Abdülkasım Han Bahtiyari müdafaa-yı milliye komitesine İsfahan'dan çekmiş olduğu bir telgrafnâmede özünün 500 Atlı ile beraber mücahitlerle birleşmiş olduğunu bildirmiştir. Sultanabad'da birisi komiteye 40 bin tümen iane vermiştir. Falan ve falan şehrin ahali hükümete göndermiş oldukları bir telgrafnâmede Rusya'ya ve İngiltere'ye karşı ilan-ı harp edilmesini tekzip ve talep ediyorlar ve ilh. Bu haberleri okumuş olan hükümet memurlarından birisi cahil bir Türk arada cebir ver tahdit olmayınca öz rey ve arzusuyla iane namıyla böyle bir meblağı birden vermeyeceğini aşıkara söylemiştir.

Enzeli'deki Rus levazımat dairesinin bulunduğu bir kervansarayda büyük yangın zuhur etmiştir. Mezkûr kervansarayda mahalli tacirlerinden birisine mahsus külliyetli barama dahi varmış. Barama olduğu gibi yanıp mahv olmuş ise de levazımat dairesi kurtarılabilmıştır. Bu yüzden hasıl olan zarar ve ziyân çok büyüktür. Yangının sebebi zuhuru hâlâ anlaşıla bilmemiştir.

İspirtolu içkilerin satılması şiddetle men edildiği hâlde hâlâ devam etmekte ve çakırın bir şişesi 3-4 manata satılmaktadır. Hükümet-i askeriye zahirde bulunan içkilerin cümlesini zapt etmiş ve onun Bakü'den getirilmesini şiddetle men etmiştir.

23 Aralık 1915

Milletler Muharebesi

İran işleri

“Hızırki Ahval: Tahran'dan R.S. gazetesi yazmıştır. İran'daki jandarma komutanı İsveç İduval İran hükümeti tarafından görevden alınmış, yerine Listrom adında başka bir İsveç subayı getirilmiştir. Gidişattan anlaşıldığına göre düşmanlar İran'daki faaliyetlerden vazgeçmemektedir. Türk-Alman tarafına geçen gönüllüler ile jandarmalar Melayir, Burucerd ve Kirmanşah'ta toplanmışlardır. Tahran'a telgraflar gönderilmiş, Ferman-ferma'nın tayinine protesto edilmiştir. Tahran'daki Osmanlı elçisi İran hükümetine tarafsız kalması mümkün değilse de bari Türkler ve Almanlara taraf olmasını, aksi takdirde Belçika'nın haline düşeceğini söylemiştir. İlaveten demiş ki: “Siz yazı bekleyin. O zaman İran'ın Türk-Alman askerleriyle dolacağını göreceksiniz.” İngilizlerin Bağdat'taki hareketleri hakkında abartılı dedikodular devam etmektedir. İran'da kaynayan yanardağ hala sönmemiştir.”

Hızırki ahval

Tahran'da R.S. gazetesi bildiriyor: İran'daki Alman-Türk icraatının ruhu bulunan jandarma komutanı İsveç İduval İran hükümeti tarafından azledilerek yerine Listrom namında diğer bir İsveç zabiti tayin edilmiştir. Reviş ahvalinden anlaşıldığına göre düşmanlarımız İran'daki icraatlarından el götürmek istemiyorlar. Türk-Alman tarafına geçmiş olan mücahitler ile jandarmalar Melayir'de Burucerd'de Kirmanşah'da yığıyorlar. Türkler ile Almanların istilasında olan şehirlerden Tahran'a gönderilmekte olan telgrafnâmelerde mesned-i sadarete ferman-fermânın tayin edilmesine karşı şiddetle protesto olunmaktadır.

Tahran'da her gün intibahnameler dağıtılıyor. Onlarda halk, İngiliz, Rus ve İran hükümetlerine karşı isyan ve ihtilale davet olunurlar. Tahran'daki Osmanlı sefiri İran hükümetine müracaatla eğer İran'ın ciddi bir surette bitaraf kalması mümkün değilse de bari Türklerle ve Almanlara müsait bitarafılık saklanmasını ve aks-i takdirde İran'ın dahi Belçika'nın hâline giriftar olacağı makam-ı tahditte beyan etmektedir.

Sefir-i müşarünileyh İran hükümetine ilave olarak diyor ki: “Siz yazı gözleyiniz. O vakit İran’ın Türk-Alman askerleriyle dolacağını görürsünüz.” Tahran’da müttefiklerin Balkanlardaki ve İngilizlerin Bağdat havalisindeki hareketleri hakkında mübalağalı birçok şayialar deveren etmektedir. Umumiyet itibarıyla denilebilir ki İran’da feveran eden yanardağ hâlâ sönmemiştir.

“Türklerin tedarikâtı:

9 Aralık tarihiyle Urmiye’den Horizon nam Ermeni gazetesine yazılmıştır. Savuçlubağ’da Kürtlerin durumu ve harekâtı şüphelidir. İsyana hazırlandıkları düşünülmektedir. Hali Bey ordusu şehrimizin sınırında görülmektedir. Halil Bey geçen yaz olduğu gibi tekrar bu tarafta harekete başlama düşüncesindedir.”

Türklerin tedarikâtı

9 Dekabr Tarihi ile Horizon nam Ermeni gazetesine Urmiye’den yazılır ki Savuçbulağ havalisindeki Kürtlerin ahval ve harekâtı gayet şüphelidir. Onların isyana hazırlandıkları zannedilir.

Halil Bey ordusu kıtaatından bazıları vilayetimizin serhaddinde görülüyorlar. Halil Bey’in geçen yazdaki teşebbüsü bu defa bir daha tekrar edeceği zannedilir. Yakın ki bunlar tekrar bu taraflarda harekete başlamak fikrindedirler.

27 Aralık 1915

Milletler Muharebesi

“İran işleri

Tiflis’ten 18 Aralıkta 12 Aralık tarihli Birjeobiya Vidmosti gazetesine önemli bir telgraf çekilmiş ve yetkili bir kaynaktan alınan son haberlere göre İran’daki durum hakkında aşağıdaki açıklamalar yapılmıştır.”

İran işleri

Tiflis’ten Dekabrın 18’inde 12 Dekabr tarihli Birjeobiya Vidmosti gazetesine çekilen hususi bir telgrafta salahiyyetar bir membadan alınan son haberlere göre İran’daki ahval hakkında aşağıdaki tafsiller veriliyor:

“Kotezifon vakasının neticeleri

Bağdata gelen İngiliz elçi heyeti Türklere denk gelip büyük bir başarı yakalamıştır. Bu başarısızlık İngiliz askerlerinin ümitsiz halde oldukları Elcezire Mopotamya davasından vazgeçtikleri şeklinde yorumlanmıştır.”

Kotezifon vakasının neticeleri

Son üç hafta esnasında Bağdat semtine giden İngiliz heyet-i sefinesi malum olduğu üzere tasavvur eylemediği büyük Türk kuvvesine rast gelip büyük bir muvaffakiyetliğe duçar oldu. Bu muvaffakiyetsizlik hemen bütün İran’da istifade olunup İngiliz koşunlarının ümitsiz bir hâlde oldukları ve Elcezire Mopotamya davasından tamamıyla el çektikleri şeklinde tefsir olunmuştur.

“Beluç hanının hurucu

İngiltere’nin İrandaki siyasi durumu kötüleştirmiştir. Alman askeri idari memurları plan hazırlayarak mücahitlerle jandarmalar her yerde İngilizlere saldırmaya başlamışlardır. Beluç Han’ı Beluçistan’a geçerek İngiliz askerleri ile başarılı çatışmalarda bulunmuşlardır. Beluç Han’ın İngiliz Beluçistan’a bu hızla girmesi Kirman’daki Alman konsolosu Sumayer’in Hindistan’a girmek için hazırladığı ordunun başlangıç ordusudur. Orduya gönüllülerle jandarmalar dâhil olmuştur.”

Beluç hanının hurucu

İngiltere’nin İran’daki siyasi vaziyeti hemen birden bire fenalaştı. Alman sevkulceyş memurlarının hazırladıkları planlarına göre mücahitlerle jandarmalar her tarafta İngilizlere hücum etmeye başladılar. Birçok süvari başında olarak Beluç Han’ı, Bahram Han Hint Kapısı yerinde olan İngiliz Beluçistan’a geçip orada İngiliz koşunları ile bir nice muvaffakiyetli tokuşmalarda bulunmuştur. Beluç Han’ın İngiliz Beluçistan’a bu suretle girmesi Kirman’daki Alman konsolosu Sumayer’in Hindistan’a girmek için hazırladığı mühim bir sefer ordusunun mukaddimetülceyşidir. Bir sefer ordusuna mücahitler, Bahtiyarilerle jandarmalar dahil oluyorlar.

“İngiliz tebaaları ile konsoloslarının hali

Şiraz’daki jandarmalar İngiliz konsolosu ve İngiliz halkını esir ederek konsolosluğu kapatmışlardır. Kirman’daki İngiliz konsolosu ve halkı böyle bişey yaşamamak için Bender Abbas’a gitmeye mecbur kalmışlardır. Yezd dahi tamamen Almanların

elindedir. İngiliz elçiliği hükümetten Yezd'deki İngiliz halkını koruyarak onları Tahran'a çıkarmasını istemiştir."

İngiliz tebaaları ile konsoloslarının hâli

Şiraz'daki jandarmalar İngiliz konsolosunu tutup bütün İngiliz tebaaları ile beraber esir etmişler ve İngiliz konsoloshanesini kapamışlardır. Böyle bir kaza ve kadere duçar olmamak için Kirman'daki İngiliz konsolosu ile İngiliz tebaaları Bender Abbas'a gitmeye mecbur olmuşlardır, çünkü burası derya kenar olduğundan İngiliz gemilerinin himayesine çıkabilirler. Yezd dahi tamamıyla Almanların elindedir. İngiliz sefreti şah hükümetinden hâhiş ediyor ki Yezd'deki İngiliz tebaalarının himayesi için tedbir görüp onları Tahran'a salim çıkarmak için müstahfiz versin.

"Elcezire köprüsünün durumu

İran'ın güneybatına kuvvetli iktidar sahiplerinden olan Pişkuh valisi İngilizleri ordunun bir tarafından tehlikeye atmaktadır. Pişkuh valisi Alman elçisi Prens Reys tarafından hazırlanıp yola çıkarılmıştır."

Elcezire köprüsünün ahvali

Elcezire'deki İngiliz köprüsünün ahvaline gelince: Kotezifon sınıklığında sonra cepheden üzerine yüklenmiş olan Türk köprüsünden ilave İran'ın cenub-ı garbi tarafına en kuvvetli iktidar sahiplerinden olan Pişkuh valisi de İngilizleri cenahtan tehlikeye salmaktadır. Pişkuh valisi eli altında olan bir nice bin iller ve tayfalarla beraber hemen Alman sefiri Prens Reys tarafından hazırlanıp yola çıkarılmıştır.

"Rus ve İngiliz'le itilaf hakkında İranlılar

Siyasi durumlar böyleyken İranlılardan kimse Rus ve İngilizlerle anlaşma sözünü duymak dahi istememişlerdir. Necef'in büyük din adamları, Şiilik âleminin başları Tahran'a telgraf çekerek İran hükümetinin sadık dostları olan Türkiye ve Almanya ile anlaşma yapmaları için ısrar etmişlerdir. Şah telgrafı vezirler kabinesinin şurasına vermiş ancak kabine henüz karar vermemiştir."

Rus ve İngiliz'le itilaf hakkında İranlılar

Malumdur ki böyle siyasi bir ahvalin vücuduyla İranlılardan kimse Rus ve İngiliz devletleri ile itilaf etmek sözünü işitmek istemiyor. İran'da az çok ehemmiyetli bir şehir yoktur ki Rus ve İngiliz devletleri ile itilaf etmek hakkında protesto ve nâ-

razılık telgrafi göndermemiş olsun. Necef'in büyük müçtehitleri, bu Şiilik âleminin papaları, Tahran'a telgraf çekip bu telgrafta ısrar ediyorlar ki İran hükümeti Türkiye ve Almanya ile ittifak başlasın, çünkü bunlar İran'ın tecrübe olunmuş sadık dostlarıdır. Müçtehitler şaha itmam-ı hüccet ediyor ve diyorlar ki millet ile onun ruhani atası olan ulemanın sözüne bakmazsa atası Muhammed Ali Şah'ın gününe düşer. Şah bu telgrafi vezirler kabinesinin şurasına vermiştir. Fakat kabine bu hususta henüz bir karar almamıştır.

“Jandarmaların Almanya kulluğuna geçmeleri

Jandarmalar Prens Reys'in tarafına geçmişlerdir. İsfahan ve Tahran'da kalan jandarmalar Türkiye elçilik ve konsolosluguyla jandarma kışlalarını korumaktadır. Kalan jandarmalar Almanlar tarafından öncü mücadeleye gitmişlerdir.”

Jandarmaların Almanya kulluğuna geçmeleri

Jandarmaların hamısı aşikâra Prens Reys'in kulluğuna geçmişlerdir. İsfahan ile Tahran'da ancak bir nice ufak jandarma kalmıştır ki bunlar da Türkiye sefaret ve konsoloshanesiyle jandarma kazarmalarının karavulunu çekiyorlar. Kalan jandarmaların hamısı Alman sermayesi tarafından yahşi mevâcib verilen cihad-ı mukaddeme gitmişlerdir.

“Şahın rolü

Şah şehir dışındaki Ferhabad köşkünde yaşamaktadır. Şah bir zaman Tahran'a değil İsfahan'a gidecektir ve burda Prens Reys ondan Vilhelm'in hükümdarlığına layık saygıyı göstermek için hazırlamıştır. R.Ç. gazetesinden İran'ın durumunun değiştiği hakkında haberler çıkmakta, yerel gazeteler vasıtasıyla yayılan telgraf bu haberleri hemen yalanlamaktadır.”

Şahın rolü

Şah hemen şehir haricindeki Ferehabad kasrında yaşamaktadır. Burada günden güne itikat muhkemleşir ki şah bir dem Tahran'a değil İsfahan'a gidecektir ki burada Prens Reys ondan Vilhelm'in tacdar bir (okunamadı) layık olan bütün ihtiram ve istimal tedariklerini hazırlamıştır.

R.Ç. gazetesinden nakil ile İran ahvalinin değiştiği hakkında çıkan bazı haberleri tekzip edipte mahalli gazeteleri vasıtasıyla neşir olunan telgraf hemen bu haberleri tekzip ediyormuş.

“İsfahan’ın tahliyesi

R.S. gazetesine göre Kaşan’ın Rus askerleri tarafından tutulmasıyla düşmanlar İsfahan’ı boşaltmaya başlamıştır. İsfahan ruhanileri hükümet ve Bahtariyelerden Rus askeri başkanlığının yanında girip onları korumalarını rica etmişlerdir.”

İsfahan’ın tahliyesi

R.S. gazetesine göre Kaşan’ın Rus koşunu tarafından tutulduğunu gören düşman İsfahan’ı boşaltmağa başlamıştır.

İsfahan ruhanileri hükümetle Bahtiyarilerden rica ediyor ki Rus rüesa-yı askeriyesi yanında teşebbüs edip onları himaye etsinler.

“Tahran’da Rus zabitleri ve otomobilleri

Yine adı geçen gazeteye göre bazı Rus zabitleri Tahran’da görünüp hemen güneye gitmektedirler. Büyük askeri otomobillerin heybetli görünüşü ahali üzerinde büyük etki bırakmıştır. Gerçek ile Almanların bildirdiği hayaller karşılaştırılmaktadır.”

Tahran’da Rus zabitleri ve otomobilleri

Yine mezkûr gazeteye verilen haberlere göre ara bir Rus büyük zabitlerinden bazıları Tahran’da görünüp hemen cenuba taraf azimet ediyorlar. Payitahttan gelip geçen askeri büyük otomobillerinin heybetli görünüşü payitaht ahali üzerinde büyük tesir icra ediyor. Matbuat iler sohbet esnasında hakikat ile Almanların tebliğ etmiş oldukları hayaller mukayese olunuyor.

29 Aralık 1915

Milletler Muharebesi

İran işleri

“Fon Kalm’ın beyanı

Fon Kalm B.V. gazetesine İran’da önemli bir konuyla meşgul olduklarını söylemiştir. Savaş öncesinde kğit para sadece İngilizlere zgyd. şahenşah bankası kğit paraları bildiriyor, onlar yerine gümüş paralar verilmekteydi. Alman dedikodularına

göre İngilizler gümüşü kaçıracaklardır. Buna göre de İranlılar İngiliz banka ve şubelerine giderek kâğıt paraları gümüşle değiştirmişlerdir. Savaş yüzünden zorluğa düşmüşlerdir. Fon Kalm İngilizlerin askeri durumu hakkında bilgi vermiştir. İngilizlerin Elcezire’de zor durumda oldukları haberi gelmiştir. Türk kuvvetlerine denk gelince geri dönmek zorunda kalmışlar ancak Türkler başarılı olamayıp çekilmişlerdir. Buldukları yerde her gün yardım almaktadırlar. İngilizlerin kuvvetlenerek tekrar Bağdat üzerine gelecekleri düşünülmektedir.”

Fon Kalm’ın beyanı

Vezaret-i harice Orta Asya ve kalemi müdürü Fon Kalm B.V. gazetesi muharririne demiştir ki:

Hâlihazırda biz İran’da en mühim bir meselenin halli ile meşgulüz. Memlekette kırana büyük bir ihtiyaç vardır. Muharebeden önce kâğıt pul bırakmak hakkı İngilizlere mahsus idi. Şâhenşah bankı kâğıt kıranlar neşrediyor ve onları gümüş kıranlara ivaz eyliyordu. Alman entrikalarına göre haber çıktı ki İngilizler kâğıt pullarının mukabili olan gümüşü vermekten bütün kaçıracaktılar. Buna göre de İranlılar her yanda heyecana gelip gerek payitahtta ve gerek vilayetlerde İngiliz bankı ve şubelerine müracaat edip kâğıt pulları gümün kırana ivaz ettiler. Gümüş mevcudu kurtardı. İvazına hariçten getirmek ise muharebe yüzünden müşkülata duçar oldu. Kesatlığın refi için çalışıyorlar.

Zımnen Fon Kalm İngilizlerin ahval-ı askeriyesi hakkında malumat vermiştir. İngilizlerin Elcezire’de duçar oldukları müşkül hâller hakkında teskin-âmiz haberler alınmıştır. Hakikaten de özlerinden çok Türk kuvvetine rast gelen İngiliz’in ahvali birden Bağdat’tan yüz verst geri götürmek mecburiyetinde kaldılar. Fakat Türkler İngilizlerin burada dondukları sengerlere de hücum etmek isteseler de muvaffak olamayıp geri atıldılar. Şimdi İngilizler burada sengerler kayırıp yerleşmişlerdir ve kendilerine gün kömek gelmektedir. Yakın bir zamanda kuvvetlenerek İngilizler tekrar Bağdat üzerine gidecek bir hâle gelebileceklerdir.

3.1.4. Mart 1916

17 Mart 1916

Sayı 135

“İran İşleri

Tahran'dan Aref gazetesine yazmışlardır. Almanlar Kirman'daki İran askerlerine suikast düzenlemiştir. Jandarmaların Almanların tarafına geçmesi işi zorlaştırmıştır. İki gündür devam etmektedir ve sonuç belli değildir.”

İran İşleri

Tahran'dan “Aref” yazıyorlar ki:

İki gün kapak Almanlar tarafından Kirman'daki İran koşunlarının sergerdesine suikast edildi. Hâkim bir deste bahtiyar süvarisini suikast olan yere gönderdi her iki taraf sengerler tutup ateşe başladılar. Jandarmaların da Almanlar tarafına geçmesi işi daha da çetinleşirdi. İki gündür ki kırgın ve uruşmadır. Neticce henüz malum değildir.

3.1.5. Ocak 1917

02 Ocak 1917

Sayı 366

“İran İşleri

Bakü gazetesinin Tahran muhabiri İran Evza'ı hakkında yazdığı son mektupta bildirmiştir. İran'ın güneyinde büyük bir isyan başlamıştır. İsyân görülenden, duyulandan çok daha büyüktür. Güney İran'da yaşayn kabile reisi Nasir Divan Gülzerun şehrine saldırarak orayı zapt etmiştir. İsyânı bastırmak için İran hükümeti İngiltere Generali kumandasıyla bir asker göndermiştir. Güney İran'da yaşayan kabilelerin en büyüğü Kaşkaylardır. Kaşkaylar üçe bölünmüşlerdir. Bu üç kabileden birinin reisi İngiltere taraftarıdır. İkinci kabile Aram kabilesidir. Bu kabile de İngiltere taraftarıdır ve reisi Kavvamülmülk'tür. Üçüncü kabilenin reisi ise Muzafferüssaltana ve Nasir Divan'dır. Durum belli değildir. Gizli bir şekilde bu isyana yardım edilmiştir.”

İran İşleri

“Bakü” gazetesinin Tahran muhbiri İran evzâ'ı hakkında yazdığı son mektubunda bildiriyor ki:

Malum olduğu üzere İran'ın cenubunda büyük isyan başlamıştır. Evvelce verilen haberler isyânı her ne kadar ciddi tasvir ediyorsalar da imdi anlaşılıyor ki bu isyan görüldüğünden daha müthiş ve korkunç bir mikyastadır. Böyle ki cenubi İran'da

yaşayan kabilelerden birisinin reisi Nasir Divan hiç gözlenmediği halde Gülzerun şehrine hücum edip orayı tutmuştu. Biraz sonra kuvvelerini teknil ve ıslah ederek Şiraz'ı tehdiye başlamıştı. Bu isyanı bastırmak için İran hükümeti (Zillüssultan) İngiltere generali Saff'ın kumandasıyla güçlü koşun göndermişti. Faristan ile Tahran arasında muhabere kesilmiş ve London'dan General Saff'ın isyanı (okunamadı) bilip bilmediği hakkında hele malumat alınmamıştır.

Cenubi İran'da yaşayan kabilelerin en büyüğü Kaşkaylardır ki 60 bin nüfustan ibarettir. Bu kabile üç "parti"ye bölünmüştür. Bunlardan ancak birisinin reisi Savlet Esedüle İngiltere tarafdarı olup bir de kalan hamusu İngiltere'nin düşmanıdır. İkinci büyük kabile Aram'dır. Bu kabilenin de reisi İngiltere tarafdarı olan Kavvamülmülk'tür. (Bu kabile 30 bin neferdir.) İsyanın umde-i ocağı ve istinadgâhını teşkil eden, hemen sair Ahmed'i ve Mamasani adıyla meşhur olan Dilefsan kabileleridir. Bunların reisleri de Muzafferüssaltana ile Nasir Divan'dır.

Gülruza, Şamin, Kazvin, Deştal, Tengistan'da yaşayan kabileler de isyancılara karışmışlardır.

Bu kabilelerin isyanı İran'ın (okunamadı) (okunamadı) İngiltere'ye karşı hüsn-i teveccühü olan kabileler (okunamadı) (okunamadı) tarafına geçeceklerdir. Bilhassa ki geçen (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) birleşip İngiltere aleyhine (okunamadı) (okunamadı) imdi teşebbüsatta bulunmuşlardır. Ama o zat ve İngiltere tarafdarı olan Savletüddeve ve Kavvamülmelik mesaisiyle onları asanlıkla sakit etmek mümkün oldu.

İmdi ise bunların ne gibi vaziyet aldıkları hele malum değildir.

Çok mümkündür ki onlar açık olmasa da gizli surette isyana kömek ediyorlar. Çünkü Ferman-ferman'ın Farsistan'a General Ober, Tor tayin edilmesine onlar razı değildirler. O vakit ne kadar çalıştılsa Ferman-ferma'nı çıkarttırıp birini özleri (okunamadı) bilmediler. İmdi ise merkezi hükümet açık hareket ile icra-yı tesir edemeyeceklerinden mümkündür ki gizli surette çalıştılar ve bu maksad ile de isyana kömek ettiler.

18 Ocak 1917

Sayı 380

"İran İşleri

Amerika tarafsız devletlerle beraber İran hükümetine de bir nota göndererek barış meselesine katılmasını önermiştir. İran bu durumdan çok memnun kalmış, Wilson'un notası İran'ın bağımsız bir devlet olduğunu ispat etmiştir. Bilinir ki İran savaşta çok zarar görmüş ve ayaklar altına alınmıştır. Türkiye, Almanya, İngiltere ve Rusya İran topraklarını savaş meydanına çevirmişlerdir. Tahran gazeteleri son üç haftada başmakaleler yazarak savaşın ağır sonuçlarına maruz kalmış olan İran'ın durumuyla ilgili görüşmektedirler. İran'ın Wilson notasına katılarak barış meclisinde bir sese sahip olmak istemiştir. Notaya hemen cevap verilmelidir çünkü İran'ın ümidine göre Amerika küçük devletlerin yararı adına İran'ın bağımsızlığını temin edecek ve savaştan dolayı düştüğü maddi-manevi zararların ödenmesi için yardım edebilecektir.”

İran İşleri

Aylarca haber verilmiş olduğu üzere geçenlerde Amerika reis-i cumhuru dava eden devletlere müracaatla barışık teklif ettik de sayir bî taraf devletlerle beraber İran hükümetine de bir nota verip sulh meselesine karışmasını tavsiye etmişti. İranlılar bu müracaatnâmeden çok memnun kalıp, Wilson'un notası onlara İran'ın bir müstakil hükümet gibi yaşadığını ispat etmiş gibi olmuştu. Şüphesiz ki İraniler istiklaliyetini anlatmış olan nota onlara bir “ümid” dahi verecek idi. Budur ki İran'ın kayıdkeşleri üzerine bir ümid ışığı da doğup nihayet dil açtılar. Öz dertlerini demek fikrine düştüler; son alınan haberler İran'da böyle fikir doğduğunu göstermektedirler. Malumdur ki bu muharebede İran bî-tarafların hamusundan çok mütezarrır olup ayaklar altında kalmıştır. Bir taraftan Türkler, bir taraftan Ruslar, bir taraftan da İngilizler ve Almanlar İran'a ayak koyup üç muharib devletin arasında kalmış bir köşede ciddi faaliyet göstererek nihayet İran'ı bir dava meydanı kestirdiler. İmdi Amerika notasının bağısladığı ümid sayesinde İraniler dile gelip öz dertlerini danışmakta oldukları anlaşılıyor. Tahran'dan “B.V.” gazetesine verilen bir haberde bildiriliyor ki bu vakte dek “rıza kazaya vermiş” olan İran efkâr-ı umumiyesi gelecek sulh konferansında İran meselesinin de müzakere edilmesine çalışıyor ve bu hususta git gide artık derece sa'y ediyorlar.

Tahran gazeteleri son üç hafta müddetinde baş makaleler yazarak miharebenin ağır neticelerine maruz kalmış olan İran'ın ahval-i esefnakini müzakere ediyorlar. Hal-i hazırda İran payitahtında çok meclisler kurulup İran hükümetinin resmi surette

Wilson notasına iştirak etmesi ve bu suretle de sulh meclisinde büyük meseleler müzakeresinde sese malik olmak isteyen bî-taraf devletlere koşulması hakkında kararname kabul ediyorlar. Böyle meclislerde talebnameler tertip edilip hükümet azası yanına hemçinin Türk -Alman dostu hesap olunan sabık vezirler huzuruna nümayendeler gönderiliyor. Talepkarlar hatta çok katiyetli bu tedbirler görerek tüccar nümayendelerinden 300 imza ile şaha birr ariza takdim edip muharebeden dolayı İran'ın duçar olduğu müşkilatı bir bir göstermiş ve istida etmişler ki Wilson'un notasına tezlik ile cevap versin çünkü onların ümidine göre küçük devletlerin menafii namına huruc etmiş olan şimali Amerika İran'ın selameti mülkiyesini ve istiklaliyeti temin edilmesini ve muharebeden dolayı duçar olduğu maddi ve manevi zararların ödenmesi uğrunda ona kömek edebilir.

22 Ocak 1917

Sayı 383

“İran İşleri

Bilindiği üzere 1916 yılında İran ile Rusya- İngiltere arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmanın bir kısmında Rusya ile İngiltere hükümetleri İran maliyesini kontrol edecek ve İran'da asker oluşturacaklardır. Anlaşma ancak milli meclis tarafından onaylandığı takdirde uygulanabilirdi. Ama milli meclis anlaşmayı kabul etmemiştir. R.S. gazetesine Tahran'dan verilen habere göre İngiltere ve Rusya nümayendeleri anlaşmanın şartlarına uyulmasını talep etmişlerdir. Üzerinden o kadar vakit geçmesine rağmen İran anlaşmanın tek bir maddesine bile uymamıştır. Türkiye ve Almanya bu maddeye olumsuz cevap verilmesi için uğraşmaktadırlar. Anlaşmanın İran bağımsızlığına son vereceği düşünülmektedir. R.S. muhabiri İran devlet adamlarından biriyle konuşmuş ve şunlar söylenmiştir: İran Rusya ile İngiltere'nin kontrolüne girmek zorunda değil çünkü borçlu değil ve iflas etmemiştir. Ekonomik krizin sebebi genel savaş durumudur. İran Ruslara karşı dost olduğunu Rusya tebaalarına maden ayrıcalığı vererek ispat etmiştir.”

İran İşleri

Malum olduğu üzere geçen 1916'ncı yılda sipehdar hükümet başında olan vakt-i İran ile Rusya ve İngiltere arasında bir ahidname bağlanmıştı. Ahidnamenin fasılları cümlesinde bu da var idi ki Rusya ile İngiltere hükümetleri İran maliyatına kontrol

(Nezaret) ve İran'da koşun teşkil etsinler. İran meşrutiyetli bir memleket olduğu için bu ahidname ancak meclis-i milli tarafından tasdik edildiği takdirde kanun gücü alabilirdi. Fakat milli meclis ahidnameyi İran için gayr-ı makbul görerek kabul etmedi. Hatta bir vakit gazeteler haber verdiler ki sepehdar Rusya ve İngiltere elçileri yanına gelerek bu mesnedi geri vermelerini tevakku' etmiş ve "Böyle senedler geri verilmez." cevabı almıştı.

"R.S." gazetesine Tahran'dan verilen habere göre bu yakınlarda Rusya ve İngiltere diplomasi nümayendeleri İran hükümetine hususi bir nota vererek Rusya İngiltere maliye kontrolü hakkında mezkûr üç devlet arasında bağlanmış olan ahidname şeraitine amel etmesini talep etmişlerdir. İran hükümeti bu notaya fiyoralık olana dek cevap verilmelidir.

Notaya deniliyor ki şimali ve cenubi İran'da müsella kuvve teşkili hakkındaki vaadlerine Rusya ve İngiltere hükümetleri amel etmişlerdir; hâlbuki altı aydan beri İran hükümeti hele itilafnamenin bir maddesine bile amel etmemiştir.

Türkiye ve Almanya nümayendeleri çok çalışıyorlar ki İran hükümetinin cevabını tehire salsınlar. Ve İran'ı bize cevap-ı redd vermeğe mecbur ediyorlar. Cemaat arasında ciddi tebligat icra ediliyor. Şaha külli miktarda muhtıralar verilerek Rusya ile İngiltere'ye cevap-ı redd vermek lazım olduğu bildiriliyor. Almanlar İran'ı inandırıyorlar ki sulh yaklamıştır ve sulh konferansına Almanlar İran nümayendesini de davet edeceklerdir. Dava gidişleri hakkında da Almanlar bin türlü yalan haber bırakıyorlar.

Rusya ile İngiltere talebi münasebetiyle "R.S." muhabiri İran ricalinden bir zat ile muhasebeye bulunmuştur. Muma ileyhın beyanatı İran'ın fikir ve vaziyetini tasvir etmektedir. Muma ileyh demiştir ki:

Sipehdarın imza ettiği ahidname İran istiklaliyetinin intihasını teşkil ediyor. Hele burası da var ki mezkûr ahidnameyi sepehdarın vezir yoldaşları da kabul etmemişdiler, hatta sepehdar özü de bildirmişti ki ahidname ancak parlamento tarafından tasvip edildikten sonra kanuni itibar kazanabilir. İran hele Rusya ile İngiltere'nin kontrolüne tabi olmak mecburiyetinde değil, çünkü borçlu düşmemiş ve müflis ilân edilmemiştir. Hazine borcu 30 milyon tomandan artık değil; bu borç ise memleketin müdahili ile ödenebilir. Hazır ki maliye buhranına gelince, bunun da sebebi umumi muharebedir. İmdi İran kabinesi Rusya ile İngiltere'nin talebine

amel edebilmez; bundan dolayı da istifa vermeğe mecbur olacaktır. Rusya ve İngiltere hükümetleri elbette maliye cihetinden İran'ı sıkıştırabilirler. Bu da bizim için çok gam aver bir iştir. Çünkü İran Rusya ve İngiltere ile dostane alaka bulunduğundan ancak gelecek sulh konferansında Ruslar ile İngilizlerden özünün hukukunun muhafazasını gözleyebilirdi. İran'ın hakkı var ki bu konferansta iştirak etsin, zira bî-taraf kaldığına bakmayarak garbi eyaletleri davadan artık derece mütaazzır olmuşlardır. İran özünün Ruslara karşı dost ve hayırhah olduğunu Rusya tebaalarına maden imtiyazları vermek ile isbat etmiştir.

24 Ocak 1917

Sayı 385

Bakü Haberleri

“İran’a Mal Aparılması

Kafkasya gümrük idaresi sorguç, mürekkep ve kıramafon gibi şeylerin İran’a götürülmesinin mümkün olacağını Bakü Pirza komitesine haber vermiştir.”

İran’a Mal Aparılması

Kafkasya gümrük idaresi Bakü Pirza komitesine haber vermiştir ki sorguç, mürekkep ve kıramafon tağalaklarının İran’a aparılması mümkün olup olmadığı hakkında olan istifsara cevaben gümrük vergisi depara tameniti/temini haber vermiştir ki fevkazzikr şeylerin İran’a aparılması mümkündür.

27 Ocak 1917

Sayı 388

“İran İşleri

Tahran’dan B. Gazetesine yazmışlardır. İran maliyesine Rusya ve İngiltere tarafından kontrol konulma meselesi ortamı gerginleştirmiştir. İran Rusya ve İngiltere’ye olumsuz cevap verdikten sonra muhtemelen kendi isteklerini yerine getirmek için çalışmayacaklardır. Özellikle ocak ayında 76000 toman para vermekten kaçınmamışlardır. 11 Ocakta Rus ve İngiliz nümayendeleri bir uyarı vererek kontrolü kabul etmelerini şart koşmuştur. Uyarının vakti ocak ayının 19’una kadardır. İran hükümeti kontrolü kabul etmezse İran’a para bırakmacayaklardır.

Vusuküddeyle kabinesi istifa istemiştir. Ancak Şah vezirlerin istifasını kabul etmemiştir.”

İran İşleri

Tahran'dan “B.” Gazetesine yazıyorlar:

İran maliyatına Rusya ve İngiltere tarafından kontrol konulması meselesi gözlenmediği halde yine çok gerginleşmiştir. İran hükümeti Rusya ve İngiltere diplomat nümayendelerine cevap-ı redd verdikten sonra güman olunurdu ki bunlar imdiki şerait altında öz taleplerinin amel olunmasına ısrarla çalışmayacaklardır. Bilhassa ki İran'a Yanuvar ayında 76000 toman kızıl pul vermekten imtina etmemişlerdi. Bittabii onlar maliye kontrolünü ısrarla talep etseydiler Yanuvar tahsisatını bırakmamalı idiler.

Fakat mesele birden bire gerginleşmiştir. Yanuvarın 11'inde Rusya ve İngiltere nümayendeleri ultimatome vererek kontrolü kabul etmesini kat'î surette talep etmişlerdir. Ultimatomeun vakti Yanuvarın 19'unda kurtarmıştır.

İran hükümeti ultimatomeu kabul etmediği takdirde İngiltere ile Rusya evvelce İran'a pul bırakmayacaklardır. Bundan da bir netice hâsıl olmasa daha ciddi tedbirler göreceklendir.

Salahiyetli menabiiden ahz olunan malumata göre İran hükümeti de onlara güzeşt etmek fikrinde değildir. Çünkü 24 Eylül ahidnamesini İran hariciye veziri ile Şah imzalamamış ve meclis-i milli tasdik etmemiştir. Bundan ilave İran hükümetinin zannınca maliye kontrolünü öyle devletlere tayin ederler ki öz borcunu verebilmesin. Hâlbuki muharebeden evvel İran öz borcunu vaktinde eda ediyordu. İran hükümeti kontrolü kabul etmeğe hazırdır. Amma bu şartla ki kontrol komisyonuna dâhil olan Rus ve İngiliz memurları İran memuru hesab olsunlar.

Rusya İngiltere ultimatomeuna cevap olarak Vusuküddeyle kabinesi şaha bir ariza vererek istifa istemiştir. Lakin şah vezirlerin istifasını kabul etmemiştir. Diyorlar ki kabine ikinci defa istifa istemiş fakat yine kabul edilmemiştir. Görünüyor ki İran hükümeti her nev' vesileler ile meselenin hallini uzatmaya, tehire oyalamaya çalışacaktır. Bunun için en yağşı çare ise bir buhranıdır.

“İran'da

Tahran'dan verilen habere göre İran hükümeti maliye kontrol komisyonunda İngiltere ve Rusya nümayendelerinin katılımına razı olmamıştır. İranlılar Avrupa'da galip gelen taraf belli olana kadar vakit kazanmak istemişlerdir. Bazı İranlılar da komşu hükümetlerle dost kalmanın memleketin durumunun düzeltereğine inanmışlardır.”

İran'da

Tahran'dan verilen habere göre mültecilerin teşvikatı neticesi olarak İran'ın İngiltere ve Rusya'dan maliye tarafından maliye imdadı istemesine avz olarak hükümetler tarafından maliye kontrol komisyonunun ihtiyarı artırılıp ve bu komisyede İngiltere ve Rusya nümayendelerinin iştirak etmeleri hakkında olan teklife İran hükümeti razı olmamıştır. İranlılar sa'y ediyorlar ki Avrupa'da galebe kim tarafında olması dürüst âşikâr olana dek vakit kazansınlar. Wilson'un sulh hakkında İran'a da nota vermesi bu işte çok rol oynamıştır. Tahran hükümeti İngiltere ve Rusya teklifini reddetmek haberi akl-ı selim sahibi İranileri ve vahimeye salmıştır. Bazı İraniler anlıyorlar ki komşu hükümetlerle kadim dostluğu saklamak ve onlar ile hoş reftarda bulunmak memleketin fena vaziyetini güzelleştirebilir.

29 Ocak 1917

Sayı 389

“İran İşleri

Tahran'dan R.S. gazetesine haber vermişlerdir. Almanya ile Amerika'nın diplomatik ilişkileri kesildiği için bu zamana kadar Amerika elçiliğinde yaşayan Türk ve Alman elçi memurları kendi evlerine kapanmışlardır. Bu olay önceden olsaydı İran hükümeti Rusya ve İngiltere uyarısına olumsuz cevap vermezdi.”

İran İşleri

Tahran'dan “R.S.” gazetesine haber veriyorlar ki Almanya ile Amerika'nın diplomasi münasebatı kesildiğinden dolayı bu vakte dek Amerika sefarethanesinde yaşamakta olan Türk ve Alman sefarethaneleri memurları öz evlerine kapatmağa mecbur olmuşlardır. Mezkûr iki devlet arasında münasebatın kesilmesi haberi İran'ın Alman perest dairelerine ağır surette tesir etmiştir: Bu kat-ı alaka nice gün evvel vaki olsaydı İran hükümeti Rusya ve İngiltere ultiatomuna redd cevap vermezdi.

3.1.6. Şubat 1917

02 Şubat 1917

Sayı 393

“İran İşleri

Bilindiği üzere Rus ve İngiltere İran’a bir nota vererek İran maliyeti üzerinde kontrol konulması ve kontrol yetkisinin arttırılmasını istemişlerdir. İran hükümeti ise bu teklifi kabul etmemiştir. B.V. gazetesinin yazdığına göre Rusya diplomasisi, eğer İran bu teklifi kabul etmezse Rusya ve İngiltere’nin İran’a istediği yolu vermeyecektir. Bu durumda da İran maliyeti kısa süre içinde maliye sıkıntısına düşecektir. Diğer yandan Rusya İran’a yardım ederse İran kendi bütçesini ödeyerek Rusya ve İngiltere’ye olan milyonlarca borcunu verebilir. Rusya ve İngiltere İran’da işleri sağlamaştırmak ve verilmiş olan borçları alması için İran’ın iç hayatını kendi ellerine almalıdır.”

İran İşleri

Ma’lum olduğu üzere bu yakınlarda Rusya ve İngiltere hükümetleri İran’a bir nota vererek İran maliyeti üzerine Rusya İngiltere hükümetleri tarafından kontrol konulması ve kontrol komisyesi salahiyyetinin artırılmasını talep etmişlerdi. İran hükümeti de bu teklifi kabul etmemişdi.

“B.V.” gazetesinin ma’lumatına göre bu münasebetle Rusya diplomasi bu mülahazadadır:

İran yeniden maliye kontrolünden boyun kaçırmak teşebbüsü sulh meselesi hakkında Wilson’un İran’a verdiği notanın İran mültecilerine bahşettiği tesir ve neticeden ileri gelmiştir. İran mültecileri Wilson’un bu notasını itilaf devletlerinin fena halde bulunması gibi telakki etmişlerdir. Hadd-i zatında İran hükümetinin böyle ikdamatı siyaset işlerinde kutah-bîn olduğu isbat ediyor. Rusya ve İngiltere nümayendelerinin iştirakiyle ve geniş mikyasta kontrol kabul edilmese Rusya - İngiltere hükümetleri İran’a istediği yolu vermeyeceklerdir. Böyle olursa İran hükümeti en yakın zamanda maliye buhranına maruz kalacaktır. Diğer taraftan servetli ve güçlü komşu (Rusya) İran’a yol ile kömek ederse İran öz bütçesini ödeyip Rusya ile İngiltere’ye olan milyonlarca borcunu (İran’ın cümleten borcu 30 milyon tomandır) verebilir.

Rusya'nın diplomasi dairelerinde beyan ediyorlar ki İran hükümeti Rusya ile İngiltere'yi bitmez tükenmez sabır ve tahammüle malik hesab ediyorsa sehvi var. Çok mümkündür ki İngiltere ve Rusya hükümetleri İran'da halk işlerini muhkemleştirmek ve bu suretle İran'a verilmiş olan büyük borçların edasını temin etmek kasdıyla İran'ın hayat-ı dahiliyesini öz ellerine almağı lazım bilsinler.

06 Şubat 1917

Sayı 396

İran İşleri

“Alman Amerika Münakaşasının İran'da Tesiri

Tahran'dan Bakü gazetesine yazmışlardır. Almanya ile Amerika'nın ilişkilerinin kesilmesi İran'da büyük etki bırakmıştır. Wilson'un İran'a gönderdiği nota İranlılarda İran'ın bağımsızlığının kurtulacağı ümidini doğurmuştur. Bu yüzden de Almanya ile Amerika'nın kötü ilişkisi İran'da da kötü etki bırakmıştır. İran hükümeti Amerika ve Almanya'nın gönlünü kırmamak için belirli olmayan bir cevap verecektir. İranlı bir nümayendenin sohbetinde bir an önce tarafsızlık ilan edileceğini ve Wilson'un gönderdiği notaya cevapta bu olacağı söylenmiştir. Almanya ile Amerika ilişkilerinin kötü seyiri geçen yıl Amerika elçiliğine göçmüş Almanya, Türkiye ve Avusturya elçilerinde işlerini zorlaştırmıştır. Bu kötü durumun ikinci günü kendi elçiliklerine kapanmaya mecbur olmuşlardır. Rusya esaretinden kaçarak Tahran'a gelen Avusturya askerleri şimdi elçilikten çıkmaya korkmaktadırlar. Söylenene göre birçoğu Tahran'dan çıkmıştır.”

Alman Amerika Münakaşasının İran'da Tesiri

Tahran'dan Bakü gazetesine yazıyorlar.

Almanya ile Amerika'nın münasebatının kesilmesi İran'da fena tesir etmiştir. Wilson'un sulh paresinde İran'a gönderdiği notası İranilerde İran'ın istiklalinin selamet kalması ümidini doğurmuştu. İran hükümeti Wilson'un küçük milletlerin istiklalinin muhafaza edeceğini yakın etmişti. Buna göre de Amerika'nın Almanya ile kat-ı münasebat etmesi fena tesir etdi.

Cemahir-i müttefikanın İran'a ikinci nota vererek bundan sonra küçük milletler özleri öz hukuklarını muhafaza etmek için Wilson notasına mülhak olmak teklifi

ahvali biraz yahşilattı. İran'ın ne vaziyette olacağı hele malum değildir. Öyle anlaşılıyor ki İran hükümeti her iki dostun yani yeni Amerika ve Almanya'nın gönüllerini sındırmamak için şarkvari gayr-ı muayyen bir cevap verecektir.

Ben İran mehafilinin bir nümayendesi ile sohbet ettim. Onun rey-i zirdeki vechiledir:

“Biz cemahir-i müttelikanın ikdamatını cidden teyit ederiz. İran hükümeti şeksiz bu müdamata şerik olardı. Hergah memleketin menafii tehlikede olsaydı. Fakat şükür Allah'a ki bizim ne büyük ticaret-i bahriyemiz ve ne de büyük harici ticaretimiz vardır. Biz Wilson'un İran'ın beyne'l-milel mevkiini muhkemleştirebilecek rücu'unu kemal-i teşekkürle kabul ediyoruz. Fakat teessüf ederiz ki bir ona bunun avzını edebilmeyeceğiz. Biz en evvelden tam bi-teraflik ilan edip ve bizim şeraitimiz onu muhafaza etmeğe bizi vadar ediyor. Güman ediyorum ki bizim hükümetimizin Wilson'un notasına verecek cevabı bu ruhta olacaktır.

Amerika ile Almanya arasında münasebatın kesilmesi geçen yıl Amerika sefarethanesine göçmüş Almanya, Türkiye ve Avusturya sefaretlerinin işlerini çetinleştirmiştir.

Kat-ı münasebatının ikinci günü önlerine öz sefarethanelerine kapatmağa mecbur olmuşlardır. Rusya esaretinden kaçıp da Tahran'da serbest gezen Avusturya askerleri imdi sefaretten çıkmağa korkuyorlar. Şayiata göre birçokları Tahran'dan çıkmışlardır.

10 Şubat 1917

Sayı 400

İran İşleri

“Küçük Han ve Zarğamü's-saltana

B. gazetesine yazmışlardır. Beş yıl önce Rusya aleyhine faaliyette bulunmaktan dolayı Rusya'ya sürgün edilen Taleş Hanı Zerğamü's-saltana Rusya'dan kaçmış ve kendisi için bir birlik toplamıştır. Zarğamü's-saltana şimdi Küçük Han'ın Gilan birliğiyle çarpışmaktadır. Zarğamü's-saltana Taleş hanlarıyla başkanlık kavgası etmekteydi. Küçük Han birliğiyle barışla yardım vaatmiştir. Ancak söylenene göre Küçük Han Zarğamü's-saltana'ya ait yerleri zapt etmiştir. Bu sebeple aralarında husumet ortaya çıkmıştır. Rus konsolosu Zarğamü's-saltana'ya özür dilerse

affedebileceğini söylemiştir. Ancak Zarğamü's-saltana Rusya'nın tersine faaliyetlerde bulunmaya devam etmiştir.”

Küçük Han ve Zarğamü's-saltana

“B.” Gazetesine yazıyorlar ki:

Rusya aleyhine faaliyette bulunmaktan dolayı 5 yıl evvel Rusya'ya tebid edilmiş olan meşhur Taleş Hanı Zerğamü's-saltana Rusya'dan kaçarak öz yerine kayıtmış ve burada özü için bir deste yığmıştır. Ahar vakitler hatta vilayet hâkimi mansıbı bile almıştır. İmdi Zarğamü's-saltana Küçük Han'ın Gilan destesiyle dava etmektedir. Zarğamü's-saltana ile Küçük Han destesinin davasının sebebi budur: Aylarca Zarğamü's-saltana sayır Taleş hanlarıyla riyaset davası ediyordu. Ahar vakitler onunla düşman olan doğma kardaşı onunla barışmağa meyl göstermiş, aynı zamanda da Küçük Han destesiyle itilaf hâsıl ederek kömek ve müzaharetini vaadetmiştir. Ona göre küçük Han'ın destesi Zarğamü's-saltana'nın Musul ve Şendarem adlı malına sokularak oraları tutmuştur. Zarğamü's-saltana onlar ile atışmaya girişmiştir. Aynı zamanda Reşt Gober Natsorina Rus konsolosuna dal be dal telgraflar çekip mektuplar yazarak Rus ordusunun arkasını çoktan beri na-rahat eden Küçük Han destesini kat'î surette telef etmek için kömek istiyor. Amma Rus konsolosu onun hilekâr ve Rusya düşmanı olduğunu bildiğinden kömek vermiyor.

Konsolos Keratile Zarğamü's-saltana'ya teklif etmiştir ki Rusya'ya beyan-ı i'tizar etsin belki affoluna. Lakin Zarğam hemişe Rus hükümetini aldatmış ve Taleşi'de Rusya'nın zıddına faaliyetini devam ettirmiştir.

“Hoşkibar İhracının Men'i

Yine B. Gazetesine haber verilmiştir. Şubatın birinden itibaren bir ürünün ihracı yasaklanmıştır.”

Hoşkibar İhracının Men'i

Yine mezkûr gazeteye haber veriliyor ki Fivralin birinden itibaren İran'dan Rusya'ya Hoşkibar ihracı men'i edilmiştir.

12 Şubat 1917

Sayı 401

“İran İşleri

Londra'dan İran'daki durum hakkında bilgi vermişlerdir. General Bersayks kumandası altındaki İngiltere askerlerinin İsfahan ve Tahran'a kadar yol ağır ve tehlikeli koşullar altında hareket etmeleri güvenliğin yenilenmesine sebep olmuş ve Tahran'da hükümetin başına müttefiklere dost olan adamların geçmesine sebebiyet vermiştir. Amaç güney İran'da 11 bin neferlik jandarma birliği kurmaktır. Jandarmalar İngiltere subayları altında İran hükümetine tabi olacaktır. General Sayks etrafı eşkıyalardan temizlemek için hareket edecektir. İkinci birlik ise İran'da düzen ve güvenliği sağlayacaktır.”

İran İşleri

London'dan haber veriyorlar ki avamlar kamarasında İran'da vaziyet-i hazır hakkında (okunamadı) vererek (Kürzon) demiştir ki General Bersayks kumandası altındaki İngiltere koşunlarının İsfahan ve Tahran'a dek nice bin (okunamadı) yolu gayet ağır ve tehlikeli şerait altında hareket etmeleri büyük bir dairede sulh ve asayişin tecdidine bais olmuş ve Tahran'da hükümet başına müttefiklere dost olan adamların geçmesine sebebiyet vermiştir. Says'ın maksadı cenubi İran'da 11 bin neferlik bir jandarma destesi düzeltmek idi. Jandarmalar İngiltere zabitleri kumandası altında bulunarak İran hükümetine tabi' olmalı idi. Hal-i hazırda General Sayks'ın binagüzarlığında 5000 (okunamadı) koşunu var. Kürzon ümidvar oluyor ki General Sayks'ı bu yakınlarda etrafı koldurlardan temizlemek için Şiraz'dan hareket edilecektir. Aynı zamanda Mayör (Kenet)'in idaresi altında bulunan ikinci deste yolu İran'da sulh ve asayiş berya etmeğe layık olmuştur. İttifak emiri İngiltere'ye vermiş olduğu (okunamadı) sadık olmuştur. İran'da bir (okunamadı) Türk koşunu kalmışdır. Bunları da elden çıkarmak lazımdır. Fakat madenleri (okunamadı) müsalemet temin edilmiştir.

13 Şubat 1917

Sayı 402

“İran İşleri

O.R. gazetesinin Tiflis muhabiri Tahran'da meydana gelen İngiltere ve Rus aleyhine yapılan girişimler hakkında vermiştir. İran hükümeti genel partileri, basını ve diplomatları Rusya-İngiltere karşısında seferberlik haline getirmiştir. Avusturya elçisi Araf Loğotita İran bağımsızlığını savunmuştur. Söylenene göre bu işte Amerika

elçisi Kaldaoil büyük rol oynamıştır. İspanya elçisi de Avusturya ile Almanya'nın protestosuna arka çıkmıştır. Fakat Amerika ve Almanya ilişkisinin kesilmesi planı bozmuştur. Tahran'ın siyasi dairelerinde bu işlerden dolayı Amerika hükümeti kendi elçisini geri çağrılacağı konuşulmaktadır.”

İran İşleri

“O.R.” gazetesinin Tiflis muhbiri salahiyyetli ve müvassak metabi'den aldığı malumata istinaden son vakitler Tahran'da vuku bulmuş olan hadisat ve İran hükümeti tarafından İngiltere-Rusya aleyhine edilmiş olan teşebbüsler hakkında böyle haber veriyor: İran hükümeti umum partileri matbuatı ve diplomatları Rusya-İngiltere mukabilinde seferberlik haline getirdi. Avusturya sefiri Araf Loğotita Rusya notasına cevap vermek için tayin edilmiş vaktin ileriki günü birden bire İran istiklalini müdafaaya kalkışarak beyan etmiştir ki İran hükümeti Rusya ile itilaf başlasa o Tahran'dan çıkacaktır. Şayiata göre bu işte Amerika elçisi Kaldaoil dahi büyük rol oynamıştır. Tahran'da Türkiye ve Almanya sefaret memurlarıyla dostane alaka bulunan Kaldaoil İspanya sefirine de icra-yı tesir ederek bu diplomatı da İran tarafına çekmiş ve bundan naşi İspanya sefiri de Avusturya ile Almanya'nın protestosuna müzaharet edecek olmuştur.

Fakat bütün tedbirler ittihaz edilerek hazırlıklar görülmüşken birden bire Amerika – Almanya münasebatının kesilmesi planı bozup işi perişan etmiştir.

Tahran'ın siyasi dairelerinde güman ediyorlar ki bu işlerden dolayı Amerika hükümeti öz elçisini geri çağıracaktır.

3.1.7. Mart 1917

01 Mart 1917

Sayı 415

“İran El-Cezire Muharebeleri

Türklerin son haftalar içerisinde başlayan çekilişleri İran- Irak cephelerinde devam etmektedir. Kutü'l-Amare'den sonra Türklerin İran içlerinde kalan kollarının çekilişlerinin uzak mesafelere kadar devam etmesi gerektiği belirtilmiştir. Türklerin İran hattından çekilişi devam etmektedir. Türkleri takip eden Rus orduları Hemedan yoluyla Kirmanşah'a yaklaşılarak geldikleri yerleri işgal etmişlerdir.

Anlaşılmaktadır ki Türkler kendilerini kurtarana kadar çekilmeye devam edeceklerdir. Türklerin İran'daki sol kolu, (Bağdat'tan Kirmanşah'a kadar) İngiliz askerleri tarafından çevrileceği ortadadır. Eğer bu olursa her iki taraftan ateş altında kalacaklardır. Türklerin sağ ve sol kanatlarını erzak ve lazım olan şeylerin merkezi ve ambarı Bağdat'tadır. Bu sebeple Bağdat'a çekilmekten başka çareleri yoktur. Durumun bu noktaya geldiğini gören Rus basını Bağdat civarında büyük bir çarpışma olacağını düşünmektedirler. Bağdat hem bir harp merkezi hem de siyasi olarak önemli konumdadır. Önceden de Almanya'nın da eskiden beri Berlin-Bağdad siyaset planlarının esas merkezidir. Buraya çekilen demiryolu Türkiye'nin El-Cezire ve Orta Asya ülkelerini İstanbul'a bağlayan yegâne bir bağıdır. Buradaki muharebeleri aynı Türklerin Erzurum civarındaki durumuna benzetmektedirler. Çünkü Kafkasya sınırı boylarında çekilmiş olan Türk ordusu her taraftan çekilmekte ve Erzurum kalelerine sığınmışlardır. Türkler Erzurum kaleleri gibi sağlam noktalarda bile mücadele edememiş ve kısa sürede kaleyi teslim etmeye mecbur olmuşlardır. Bağdat'taki durum ise olaylar başlayıp bittikten sonra anlaşılacaktır. Şimdilik tek bilinen doğuda Türklerin, batıda ise Almanların hızla mevkiilerini bırakarak çekildikleridir. Bu yazı yazıldıktan sonra gelen telgraflarda Bağdat'ın İngilizler tarafından zept edildiği bildirilmiştir.”

İran – El-Cezire Muharebeleri

Türklerin son bir iki hafta zarfında başlanan çekilişleri İran- Irak cephelerinde öz kaidesiyle devam ediyor. Biz geçenlerde Kutü'l-'amare vakiasından sonra, yani Türkler buradan çekilip sağ kollarını kısalttıktan sonra da onların İran içerilerinde kalan ve fevkalade uzanmış olan sol kollarının dahi kısaltmak lazım geleceğini ve bundan dolayı İran'ın Hemedan – Kirmanşah – Hatkin semtindeki çekilişleri ta uzak mesafelere kadar devam etmek icab edeceğini yazmış idik. Hem o zamandan beri devam eden vukuat bunu bilfiil isbat etmektedir: Türkler her gün tedricen İran'ın mezkûr hatt-ı harbinden çekilmeğe devam ediyorlar. Bu çekiliş müddetinde Türkleri takip eden Rus orduları Hemedan yoluyla Kirmanşah'a yakınlaşıp geliyor ve Sehne (Sahna)'yı işgal eyliyorlar. Diğer kolda ise, Biçar ve Senne dahi Ruslar eline geçmiş idi. Türklerin bu çekilişi gösteriyor ki anlar bu cephede kendilerinin sağ kollarını (Kutü'l-'amare'den Bağdad'a doğru çekilmekte olan kollarını) ve sol kollarını da çevirme altında kalmaktan kurtaracak noktaya kadar çekilmeğe karar vermişlerdir.

Zira Kutü'l-'amare yoluyla Bağdad'a doğru yürümekte olan İngilizlere karşı Türklerin yalnız sağ kolu mukabelede bulunmakla mukavemetden aciz kalıp Bağdad'ın tehlike altında kalacak ve İran'daki sol kolları ise bütün omzundan, yani ceketinden yarmak uçlarına kadar (Bağdad'dan Kirmanşah'a kadar) gelip İngiliz askerleri tarafından çevrileceği meydandadır. Bu sol kol İngilizler tarafından kesilirse her iki taraftan ateş altında kalacak, yani İran'da Rus askerleri ileriden ve Bağdad'da İngiliz askerleri arkadan bu kolu iki ateş arasına basacaklardır. Çünkü İran'dan çekilmekte olan Türk askerlerinin bu kolları için Kirmanşah'tan Hankin-Bağdad yoluyla Bağdad'a çekilmekten başka bir yol yoktur. İşte bu yol Bağdad tehlikede kalmakla Türklerin bütün sol kolları da tehlike altında kalacaktır. Bunun içindir ki, Türkler sağ kolda Bağdad tehlikede kalıncaya kadar İran'daki sol kollarını telesik telesik çekerek Bağdad etrafına toplamak istiyorlar. Çünkü, geçenlerde bir kere zikrettiğimiz vechile Türklerin sağ ve sol kanatlarını erzak ve levazımatla techiz eden merkez ve anbar yalnız Bağdad'dır. Bağdad'ı muhafaza için anlar acelelikle her iki kolu bu merkeze çekmeğe çalışacaklardır.

Ahvalin bu noktaya geldiğini gören Rus matbuatında mütehasıs Hristiyanlar Bağdad civarında büyük ve müdhiş bir vuruşma olacağını ve Türklerin her iki koldan çekip topladıkları kuvveleriyle burada bir 'umumi cenk (Generalli uruşma) vermek istediklerini mülhaza ediyorlar. Çünkü Bağdad mühim bir harb merkezi olmakla beraber siyasi cihetten de fevkalade büyük ehemmiyeti haiz olan ve eskiden beri şark âleminin ruhani ve manevi nokta-i teveccühü bulunan bir merkez-i muazzamdır. Burası Almanya'nın da eskiden beri geçirdiği Berlin – Bağdad siyaseti planlarının esasi merkezidir, ki buraya çekilen demiryol (her ne kadar bir nice virest Bağdad'a gelip çatmıyor ise de) Türkiye'nin el-Cezire ve Orta Asya memalikini İstanbul'a bağlayan yegane bir bağ (rabıta)dır.

İşte bundan dolayı gerek Türkler ve gerek Rus-İngilizler burasına fevkalade ehemmiyet vereceğinden Bağdad civarında müthiş ve büyük vukuat gözleneceği pek mümkündür. Tiflis'in muteber matbaalarından sudur eden hususi telgraf haberler bu meydanlarda müttefikler galebe ve muzafferiyeti artık anlaşılmaya başladığı ve Bağdad civarında gayet seryüzünü (ciddi) vukuat yetişip geldiğini bildiriyorlar. Bu telgraf kuvveleri buradaki muharebeleri aynıyla Türklerin Erzurum civarındaki ahvaline benzetiyorlar. Çünkü Kafkasya serhaddi boylarında çekilmiş olan Türk

ordusu her taraftan çekiliyor Erzurum kaleleri himayesine sığınmıştı. Fakat farkı şu kadardır ki, burada Türklerin gayet muhkem ve birinci derece denilen kaleleri, geçilmez istihkâm ve tabyaları var idi. Bağdad'ın istihkamı ne derecede olduğu malum değildir; her halde orada Erzurum kaleleri gibi geçilmez ve müstahkem noktalar olmasa gerektir. Maa zalik bir kere eski mevkilerini terk edip çekilen Türkler Erzurum kaleleri gibi muhkem noktalarda bile mukavemet edememiş ve az bir müddet zarfında kaleyi teslim mecbur olmuşlardı. Bağdad etrafında nasıl hareket edecekleri ve vuruşmalar hangi netice ile biteceği vukuat başlanıp tamam olduktan sonra malum olacaktır.

Fakat şimdilik malum olan bir şer var ki şarkta Türkler ve garpta Almanlar gayet ciddi bir surette çekilmeğe devam ediyorlar. Bu günlerde gelmekte olan telgraflar Almanların bir hafta bundan evvel başladıkları (Ankar) Cephesindeki çekilişleri devam etmektedir. Şu bir nice gün zarfında Almanlar Fransa meydan harbinde Ankara sahnesindeki İngiliz orduları karşısında en mühim ve muhkem mevkilerini terk edip çekilmişler ve 19 verst enliğinde ve üç verst derinliğinde geriye gidip, 3 bin esirle fevkalade muhkem mevkilerini bırakmışlardır.

Her halde muharebe meydanlarında gayet de esrarengiz ve manası anlaşılamaz vakıalar cereyan edip durmaktadır.

Bu makale yazılıp bittikten sonra gelen hususi telgrafnameler Bağdad'ın İngilizler tarafından zabtedildiğini bildirdiler.

02 Mart 1917

Sayı 416

“İran ve Irak Sahneleri

Tahran'dan verilen habere göre İran'da saldırılar devam etmekte ve Kirmanşah istihkam yerlerine çatmaya başlamıştır. Şubat 23'te askerler siperleri tutan düşman kuvveti ile tüm gün çatışmışlardır. İran Şah'ı İran'a tabi edilen milletlerin şekillerini bir taş üzerine yaptırmıştır. Taş saklanmıştır. Şiddetli çatışmalardan sonra düşman siper yerlerinden çıkarak çekilmeye başlamışlardır. Şubat ayının 25'inde askerler Türkleri takip ederek Hacı Abad yerini top eteşine tutmuşlardır. İran'ın savaşta sağ kolu şimdi Kürdistan'ın çeşitli noktalarını tutmaya başlamıştır. Tahran'da Rus elçisi Abbas Abad'da Ruslar tarafından işgali haber vermiştir. Yine Tahran'dan Rus

elçiliği tarafından Irak'ta İngiliz asker kumandanı General Mod'a gönderilen tebrik telgrafına ameliyatın başarıyla gitmesinden çok mutlu olup tizlikle Rus ve İngiliz askerlerinin birleşmesini ümit ettiğini yazmıştır. Rus ve İngiliz saldırısı İran ve Irak harbinin vaziyetini tümüyle değiştirecektir."

İran ve Irak Sahneleri

Tahran'dan verilen habere göre İran'da bizim hücumumuz devam ederek Kirmanşah sengerlerinin 20 viresliğine çatmıştır. Fevralin 23'ünde bizim koşunlarımız bi-sütun kendinin yanındaki sengerleri tutan düşmanın umde-i kuvvesi ile tamam gün uruşmuşlardır. Bu kentin yanındaki Dar-ı Yakallık'ta İran padişahı Dara İran'a tabi' edilen milletlerin şekillerini bir taş üzerinde naksettirmiştir ki imdi de bu taş güzelcesine saklanmıştır. Taş nakşedilen milletlerden bizden ötürü en meraklısı kadim Sakif heykelidir. Şiddetli vuruşmadan sonra düşman bu senglerden çıkarılıp Hacı Abad çekilmeğe başlamıştır. Çekilen vakit düşman Fivralin 24 ve 25'inde çok inadla senglerini müdafaa ediyormuş. Fivralin 25'inci akşamı bizim koşunlarımız Türkleri takipte devam ederek Hacı Abad senglerine yaklaşıp orayı top ateşine tutmuşlardır. Türkler çekildikde bi-sütun köprüsünü patlatmak istemişlerdir. Ve buna kısmen muvaffak olmuşlardır. Patlamamış bir bomba tapılmışdır ki içinde 7 put patlangaç şeyler var imiş.

Bizim sağ cenahımız bu günlerde sahneyi tutub imdi de Kürdistan'ın muhtelif noktalarını tutmakta devam ediyor. Koşunlarımız dağ Darıskallı ve hurda yollar ile hareket ediyorlar. Bu yollarda hele birçok kar vardır.

Tahran'da Rusya sefarethanesi hususi ilanname ile Abbas Abad senglerinin Ruslar tarafından işgal edilmesini haber veriyor. Orada Türkler büyük muvaffakiyetsizliğe uğramışlardır çünkü en muhkem dağ sengerlerini kaybetmişlerdir. Buradan Rus piyadeleri Kenkaver'e taraf ilerliyorlar.

Tahran'dan Rus sefarethanesi tarafından Irak'ta İngiliz koşunlarının kumandanı General Mod'a gönderilen tebrik telgrafına muma ileyh cevap vermiştir ki ameliyatın muvaffakiyetle gitmesinden çok şadlanıp ve tizlikde Rus ve İngiliz koşunlarının birleşmesini ümit ediyor.

Tahran efkâr-ı ammesi nagehani olarak böyle muvaffakiyet ve süratle edilen Rus-İngiliz hücumundan hayretler içinde kalmıştır. Bu hücum bir hafta zarfında Irak ve İran sahne-i harbindeki vaziyeti büsbütün değiştirmiştir.

27 Mart 1917

Sayı 434

“İranlıların Feryadı

Balahane’de İran halkından büyük tüccarlar Hasanof ve Kasidof bir dilekçe vermiştir. Neft kuyularında boğulan 15 askerin her biri için neft kuyusu sahibinden 200-300 menat para alınarak ölenlerin ailelerine gönderilecektir. Toplanan paralar kendileri için alınmıştır. Kimseye hiçbir şey verilmemiştir. Şimdi görevinden alınmış Habibullah Han hapsedilerek mahkemeye verilmelidir. 100 bin menata kadar para toplanmış ancak sahiplerine ulaşmamıştır.”

İranlıların Feryadı

Balahane’de İran tebaalarından büyük tacirler Hasanof ve Kasidof Bakü garado açalığına böyle bir arzuhal vermişlerdir: Neft kuyularında boğulup telef olan 15 nefer İranlı sipahisini takdimle beyan ediyoruz ki İran’ın Bakü konsoloshanesinin Balahane ve vekili Habibullah Han her ölen İranlının avzında neft kuyusu sahibinden 200 -300 menat pul alıyormuş ki ölümlerin ailelerine göndersin. Halbu ki Akinet bu pulları özüne çıkıp bir adasa da birce kıyık pul göndermemiştir. Tevakku olunur ki Habibullah Han’ın böyle suistimaline dikkat edüb bu parede icra komitesine haber versinler. İmdi hizmetinden azledilmiş Habibullah Han gerek hapsolunup mahkemeye verilsin.

Ve onun mabuyiçidi Ağayof köçesindeki evi zabt edilüb kuyularda telef olanların ailelerine verilmekten ötürü satılsın. Arzuhalde kuyuda telef olanların kuyu sahiplerinin Akinet’e verdiği meblağ hakkında muttasıl sipahi takdim edilmiştir.

Akinet tarafından 100 bin menata kadar pul alınmıştır.

28 Mart 1917

Sayı 435

“İran’da

Tahran'dan K.T. gazetesine yazmışlardır. İran Rusya'nın hürriyet haberine onlar kadar sevinmişlerdir. İranlıların Rusya'ya karşı beslediği nefretin sebebi Rus politikasıdır. Çünkü Rusya İran'ın ilerlemesine ve yücelmesine engel olmaktadır. İran'da iç karışıklıkların çıkması, Rusya'nın İran'a asker göndermesi ve iç işlerine dahi karışması Rusya'ya karşı büyük nefret uyandırmıştır. İran şimdi bunları hatırlamaktadır. Ümit edilmektedir ki bundan sonra İran bağımsız bir yaşam sürebilsin. Yeni kurulan hükümetin hitapnamesinde yer alan küçük milletler serbest yaşaması konusundaki madde umut olmuştur. İran hükümet dairelerinde ise Rusya inkılabından sonra Rusya ile İran arasında dostane bir yaklaşım olacağı beklenmektedir. N.V. gazetesinin Tahran muhabiri İngiltere ile onlar arasında çok fark olduğunu, İngiltere'nin Tahran'da elçi bulundurmadığını yazmıştır.”

İran'da

Tahran'dan “K.T.” gazetesine yazıyorlar ki:

“Rusya'da inkılap ve hürriyet haberi İran'a büyük tesir bağısladı. Çünkü İran ehli için Rus istibdadının yıkılması çok ehemmiyetli bir hadisedir. İki kat istibdad altında asude terakki imkânından mahrum olan İraniler, Rusya'da yaşayan milletler kadar istibdad altında boğuluyordu. Odur ki Rusya milletleri kadar da hürriyete şad oluyorlar. İranilerin Rusya'ya karşı besledikleri nefret hamuya malumdur. Bunun da sebebi ancak Rus hükümetinin politikasıdır. İraniler Rusya'yı birinci düşman hesab ediyorlar; çünkü İran'ın terakki ve tealisine mani olan Rus hükümetidir.

İran'da inkılabın batırılması sabık şahın vasıtasıyla İran'a siyasi karışıklıklar çıkarılması, kaba fitneler esasıyla İran'a Rus koşunu gönderilmesi; İranilerin hissiyat-ı diniye ve milliyelerinin ayaklar altına alınması; Rus diplomatlarının hemişe İran'ın dahili işlerine karışılması; ve sayire keyfi haksızlıklar İran ile Rusya arasında öyle büyük nefret ve uçurum hasıl etmişti ki cihan muharebesi başladıkda İran bittabii Almanya'nın ağışuna atıldı. Rusya ise İran'a ehemmiyet vermedi. Bu iş Rusya'ya çok zarar yetirdi ve şerait biraz daha elverişli olsaydı daha da büyük zararlar yetirirdi.

Şimdi de İranlılar bunu hatırlıyorlar. Amma ümidvar oluyorlar ki bundan sonra İran müstakil yaşar ve asude terakki eder.

İran matbuatı eski usül idarenin sukutu ve umumiyetle Rusya inkılabının ehemmiyetini takdir ediyor fakat İran – Rusya münasebatı hakkında helelik bir şey yazmayarak ancak yolu gösteriyor ki yeni hükümetin hitapnamesinde küçük milletler serbest yaşaması hususunda madde mucibince bundan sonra İran cemaatinin de asude nefes çekebileceğine ümidvar olmalıdır.

İran'ın hükümet dairelerine gelince, bunlar Rusya inkılabını memnuniyetle karşılayarak ümidvar oluyorlar ki sonra İran ile Rusya arasında yakınlık ve alaka-i dostane hâsıl olacaktır.

Böyle ümidvarlık mesabesindeki İran hükümeti muvakkat yeni hükümete nihayet/tehiyyet telgrafi çekerek onu kanuni hesap ve kabul ettiğini bildirmiştir.

-“N. V.”nin Tahran muhabiri telgraf ediyor ki: İran'da Rusya menafini diplomatlarımızın lakaydlığı ve düşmanane nüfuzlardan hıfz etmelidir.

İngiltere diplomatları ile bizimkiler arasında büyük fark var. Çünkü İngiltere Tahran'da elçi bulundurmadığı halde biz salahiyetçe pek aşağı mevkide duran bir vekil bulunduruyoruz. Tahran'da Rusya elçisi bulunuyorsa İran'da tehir gözlemeyen siyasi meselelerin bir taraflı hallolunmayıp Rusya menafine muvafık bir surette halledileceği bu kadar temin edilmiş olur.

3.1.8. Nisan 1917

6 Nisan 1917

“İran İşleri

Rus inkılabı bütün devletleri etkilemiştir. Aman İran bundan doğrudan etkilenmiştir. “Kafkazeski Telgraf” gazetesine yazılan bir mektup etkinin büyüklüğüne göstermektedir. Mektupta İran'ın tamamen ayrılıp Rusya'nın nüfuzuna girdiği yazılmıştır. 1905 yılındaki Rus inkılabında Rusya İran'ın hürriyet yolundaki harekâtını en vahşi şekilde kesmiştir. İran'ın iç işlerine müdahale ederek, gereksiz uyarılar vererek ve İran içine asker yerleştirerek meşrutiyetini mahvetmiştir. İran'ın milli hislerine ayaklar altına almış, bu da Rusya'ya büyük nefret duygusu uyandırmıştır. Ama artık hükümet yıkılmış yerine bağımsız Rusya gelmiştir. Bağımsız Rusya milletlerin gelişmesine müsaade edecektir. Nefretin yerini şimdi güven ve anlayış almıştır. İranlılar Rusya'nın bağımsızlığına sevinmişler çünkü kendileri için hür yaşama imkanı görmüşlerdir. Tahran'dan telgraf çekilmiş yeni hükümet tebrik

edilmiştir. Tahran'daki dini fırkaların üyeleri ve eyaletler Şah'tan meclisin açılmasını istemişlerdir. Şah şimdi ki İran kabinesi ile meşguldür. İran basını Rus inkılabına dair makaleler yazarak inkılabın İran'a edeceği etkiyi göstermektedir. Memlekette Cumhuriyet içinde görüşmeler yapılmaktadır. İran şimdi cumhuriyet idaresi olmasını istemektedir.”

İran İşleri

Büyük Rusya inkılabı yeryüzündeki devletlerin hamusuna tesir etmiştir. Lakin İran Rusya'nın en yakın komşusu olduğundan bu inkılap İran'a hamudan artık tesir etmiştir. Tahran'dan “Kafkazeski Telgraf” gazetesine yazılan bir mektub bu tesirin büyüklüğünü ispat ediyor. Mektupta deniliyor ki 1900'üncü yıldan başlamış İran Sedd-i Çin ile tamam âlemden ayrılıp Rusya'nın nüfuzu altında kalmıştır. İran herbir siyasi ve umumi meseleleri hallettikde Rusya'nın arkasınca gıyib özünün kavi komşusunun dâhilindeki hadiseler düsturü'l-'amel etmiştir. 1905'inci yılda Rusya inkılabının neticesi olarak İran'da meşruta harekâtı başlamıştır. İran'ın avam kitlesi ileri sürdüğü şiarların manasını layıkınca anlamayıp Rusya efkâr-ı ammesinin harekâtına tabi olarak o vakit “Meclis-i Milli” açmışlardı. İran meclisinde mukadderatı Rusya Ğ. Domasi gibi olmuştu. Rusya'nın köhne usul idaresi korkuyordu ki İran'da hürriyet Rusya'da arzu olunmayan tesiri bağışlayabilir; odur ki köhne hükümet İran'ın hürriyet yolundaki harekâtını en vahşi ve celladane bir surette kesmişti. Köhne hükümet İran'ın dâhili işlerine müdahale etmekle İran meşrutacılığının el kollarını bağlamıştı, hemen hükümet yersiz ultimatolar ve İran'ın dâhiline koşun yeritmek ile İran meşrutasını berbad eylemişti. Ona göre de her iki devletin hali bir olmuştur. Meşrutalık adı var özü yok. Aslında ise köhne hükümet iş başında durup bildiğini ediyordu. İran'ın istiklaliyetini mahv etmekten ötürü köhne hükümet en gaddarane surette İranlıların milli hislerini ayak altına alıp bütün İran'da Rusya'ya ve Rusluğa büyük nefret hissi uyatmışlardır. Lakin bu adavet ve nefret köhne hükümet iş başında durdukça devam ediyordu. Köhne hükümet yıkıldı. Onun yerine azade Rusya geldi. İranlıların Rusya'ya karşı adavetleri öz öz özüne ref oldu gitti İranlılar anladılar ki bundan sonra İran'ın başının üstünde duran yumruk daha yoktur. Azade Rusya sair hurda milletlerin yaşayıp da neşvünema etmesine müsaadet edecektir. Köhne adavet imdi itimad ve hüsn-i teveccühe meyil olmuştur.

İmdi demek olar ki İranlılar Rusların özü kadar Rusya hürriyetine şadlanıyorlar. Çünkü Rusya'nın hürriyetinde İranlılar özlerinin müstakil ve hür yaşamaları imkânını görüyorlar. İran devletlerin hamusundan halk Rusya'nın yeni hükümetini tasdik edip yeni hükümeti samimi tebrikle ümid etmişdir ki her iki komşu devletin arasında eski dostluk ve meveddet iade olacaktır. Tahran'da olan Meclis-i Milli uzuvları şura ettikten sonra Rodzyanko'ya telgraf çekip onun şahsında yeni hükümeti ve büyük hadiseyi tebrik etmişlerdir. Telegramda deyiliyor ki Rusya'da başlanan hürriyet alevi bütün şarka sirayet ederek tamam milletlerin refah haline sebep olacaktır. Rusya'nın büyük inkılabı neticesi olarak efkâr-ı ammesinde yeni bir serpiniş, yeni bir ümid müşahede edilmektedir. Tamam, İran'da gerek payitaht ve gerekse eyaletlerde meşrutayı tasdik etmek talep olunur. Tahran'daki dini fırkaların nümayendeleri şahın huzuruna gidip meclisin açılmasını arzu etmişlerdir. Eyaletlerden de aynı teklifler gelmektedir. Bunu da demek lazımdır ki şah özü meşruta taraftarıdır. Lakin bazı hadiseler şaha öz arzusuna yetmekte mani oluyorlardı. İmdi şah meclisi açmak meselesiyle ciddi surette meşgul olub bu barede tez tez dost tuttuğu vezirler ile müşavere etmektedir. İmdiki İran kabinesinin meclisi açmak meselesinde ne gibi mevki tutacağını demek müşkildir. Amma böyle malum olur ki kabine meclisi açmağa zıddiyet göstermiyor. Mart'ın 24'ünde Meclis-i Milli imaretinde İran meşrutasının 11 yıllığı münasebetiyle büyük şenlik olmuştur. Çeşn'de sabık meclis uzuvları imdiki kabine ve sabık vezirler ve beğlerce ehali hazır idi. Rus askerlerine Kırmızı Haç Cemiyetinin azalarına hüsn-i teveccüh gösterilmiştir. İran matbuatı Rusya inkılabına dair ciddi makaleler yazıp bu inkılabın İran'a edebileceği tesiri gösteriyor. İran'ın gelecek siyasi mevki bütün İran ehalisini ve İran'daki siyasi fırkaları artık derece meraklandırıyor. Memlekette cumhuriyet olmak meselesi de müzakere ediliyor. Bu meseleye ehalinin ekser hissesi meyil gösteriyor. İran milleti her şeyde Rusya'nın arkasınca gittiği gibi imdi de talep ediyor ki İran'da cumhuriyet idare olsun.

12 Nisan 1917

“İran İşleri

Tebriz'den Ar.F. gazetesine haber vermişler. Söylenenlere göre İran hükümeti Milli meclisin açılması için hazırlıklara başlamıştır. Rusya'daki inkılabı güzel etki

bırakmaktadır. Tebriz'deki Rus askerleri yeni hükümet için yemin etmişlerdir. Askerler müzik ve bayraklarla sokakları gezerek, nutuk söylemişlerdir.”

İran İşleri

Tebriz'den “Ar.F.” gazetesine haber veriyor ki şayiata göre İran hükümeti (okunamadı) gúzarlık etmiştir ki Meclis-i Millinin açılması için yeni seçkileri hazırlığına şüruu edilsin. Rusya inkılabı (okunamadı) güzel tesir ediyor.

Bu günlerde Tebriz'de Rus koşunları yeni hükümete and içmişlerdir. Askerler mustiki ve kırmızı bayraklar ile küçeleri geziyoruşlar. Birçok nutuklar irad edilmiştir.

25 Nisan 1917

İran İşleri

“Kum Evza’ı

Kum ahalisi perişan haldedir. Bazıları ot yemeye başlamışlardır. Üç bine yakın insan pazarları dolaşmaktadır. Hükümetten çörek istemişlerdir. Hükümet tedbirler almaya başlamış, asker ve memurları yollayarak çörekçilerin evlerine ambarlarına teftiş edip çörek yapmaya mecbur bırakmışlardır. Dükkanlar teftiş edilerek un alınmış, hükümet tarafından pişirilip cemaate pay edilmiştir.

Asr-ı Cedid”

Kum Evza’ı

Kum ahalisinin hali çok perişan olub yürek yandırıcı bir haldedirler. En birinci lazımelı çörek buhranı başlamış, hatta bazıları bile ot yemeğe şüruu etmişlerdir. 3 bine karib bir cemaat kitlesi pazarları dolaşa dolaşa çörek diye feryad çeke çeke hükümetden çörek talep ediyorlardılar. Arvadların çörek diye feryadları çocukların ah u nalesi insana çok acı tesir ediyordu. Hükümet ise cemaatin bu hallerine geçici bir nazarla bakmayıp tedbirler ittihazına şüruu etmiş bile ki nice nefer memurlar yollamış ki bazı meşhur çörekçilerin ev ve anbarlarını teftiş edip onları çörek pişirmeğe mecbur etsinler. Cemaatin feryadı şiddet etmeğe başlamış arvad ve uşakların ağlamak sesleri arşa kadar çıkmış zannolunuyordu gişileri ise Mutahhar Meydançesine yığışmış ulemaları namaz kılmağa koymamışlar hükümet memurları pazarları dolaşa dolaşa cemaati sakit ve asayişe davet ediyorlar. Aharda bazı alafların dükkânlarını teftiş edip bir kadar un tapmışlar. Muksırlara ağır tenbih edip fevri

hükümet tarafından pişirilip cemaate paylanmış bir kadar saat etmişler ve su işlerini ise hükümet Mirza Hadi nam bir nefere muhavvel kılmış ki pul almamış cemaate su vermesin.

“Asr-ı Cedid”

“Meclisin Açılması Münasebetiyle

Asr-ı Cedid’in söylediğine göre İran Meclisi açılmıştır. Tebrik telgrafları alınmakta ve teşekkür cevapları elçilik aracılığıyla sunulmaktadır.”

Meclisin Açılması Münasebetiyle

Asr-ı Cedid’in rivayetine göre İran Meclis-i Millisi tantanalı bir surette açılmıştır. Bu münasebetle bütün muharib ve bi-taraf devletler tarafından tebrik telgrafları alınmaktadır. Hükümetin harice vezareti her bir gelen tebrik telgrafına lazımlı teşekkür cevapları yazıp sefaretleri vasıtasıyla takdim ediyorlar.

26 Nisan 1917

İran İşleri

“Hastahane Tesisine İane

Tahran’dan haber vermişlerdir. Ahaliler için hastane kurma fikrindedirler. Rus halkı tarafından hastaneye yardımda bulunulmuştur.”

Hastahane Tesisine İane

Tahran’dan haber veriyorlar ki (okunamadı) ve ahaliler için nice (okunamadı) bir hastahane tesis eylemek fikrindedirler. (okunamadı) de dört nefer vüzeradan herbiri (okunamadı) toman (3000 ruble) menat olarak (okunamadı) etmişlerdir.

Rus tebaaları tarafından (okunamadı) hastahannede iane olarak 5 (okunamadı) verilmiştir.

“Bir Hanımın İanesi

Çok önceden yazılmıştır. İran’ın Barfüruş şehrinin etrafında kent ve kasabaları ateşe vererek bulgur ihracından yoksun bırakmışlardır. Dört bine yakın ev yanmış, insanlar telef olmuştur. Felaketzedelerin hali acınacaktır. İran hükümeti ve İranlılar tarafından yardım toplanmaya başlanmıştır. Fürüül-müluk adlı bir hanım ustaca resimler çekmiş, pazarda felaketzedelere yardım için satmıştır.”

Bir Hanımın İanesi

Nice ki sabıkta yazılmış idi. İran'ın Barfûrûş şehrinin etrafında (okunamadı) (okunamadı) tarafından kent ve kasabalara od verip yandırarak cemaati düğü ihracından menediyorlardı. Tek bir asil (okunamadı) 4 bine karib ev yanmış ve külli miktar insan telefatiylala beraber tacirlere de nihayet derecede hasaret yetirmişlerdir. Bu da felaketzedelerin acı hallerine bakarak ister İran hükümeti tarafından, ister gayr-ı saf İranilerden iane cem'ine şüruu olunup Fûruü'l-müluk adlı bir hanım bu felaketzedelerin haline bakıp öz çektiği bir (okunamadı) şekli tayin olunmuş pazara getirmiş bu şekillerin herbiri 540 menata (90 ruble) satılarak felaketzedeler namına iane edilmiştir.

Hanımın mahirane çekmiş olduğu resimler haziruna çok hoş gelmiştir.

“Hitab-ı Şahane

Felaketzedelere yardım konusunda Sultan Ahmed Şah herkesi sarayına davet etmiştir. Herkes toplandıktan sonra ayrıntılı bir nutuk vererek yardım toplamaya başlamışlardır. Toplamda 16.231 toman, 1.000.000 menata kadar yardım toplanmıştır.”

Hitab-ı Şahane

Amal felaketzedelerine iane hususunda Sultan Ahmed Şah hazretleri bütün şahzade nücebazadeleri öz sarayına davet etmiş. Meduvvin cem olduktan sonra şahzade Şehabüddeve Amal felaketzedeleri baresinde mufassal bir nutuk söyleyip iane cemine şüru etmiştir.

Şah hazretleri iane olarak 5 bin toman, veliahd hazretleri ise bin toman sipahdar 4 bin toman iane etmişlerdir. Davet olunmuş şahzade ve nücebazadeler de bir bir iane vererek bir nice dekikalık arz müddetinde 16.231 toman 1.000.000 menata kadar (okunamadı) lazımeli birine vermişlerdir.

“Reşt'te Düğü İanesi

Cuma günü Seyyid Celal Bey meclise güzel ve ayrıntılı bir nutuk vererek düğü hakkında düzenlemeler yapmıştır. Kalan paranın harp zedelere yardım verilmesini teklif etmiştir.”

Reşt'te Düğü İanesi

Cuma günü Seyyid Celal sersepehdar mukaddes meclisin ve ona (okunamadı) ve maarif baresinde güzel ve mufassal bir nutuk söyleyip teklif etmiştir ki (okunamadı) 3 toman 8 kıran olan düğü (okunamadı) tomana satılsın. Kalan 8 kıranı Amal harbzedelerine iane verilsin.

“Rusya Harbinin İran’daki Tesiri

Dün alınan habere göre Rus askerleri kızıl bayraklar ile sokakları hürriyet sesleri ile dolaşmışlardır. Müzik birliği hürriyet marşı çalmaktadır. Rus halkının hürriyet taraftarı olduklarını toplanmış olan İran ve diğer devletlere bildirmişlerdir. Toplanan Rus askerler ve İran ile diğer vatandaşlar tarafından bir ağızdan yaşasın Rusya hürriyeti, yaşasın İran meşrutiyeti sesleri sesleri yükselmektedir.”

Rusya Haribinin İran’daki Tesiri

Dün aldığımız habere göre Kazvin şehrinde Rusya’da (okunamadı) menat alındığı (okunamadı) Rus saldat, (okunamadı) ve diğerleri bir nümayiş yaparak cümlesi kızıl bayraklar ile küceleri dolaşa dolaşa hürriyet sadaları ile (okunamadı) (okunamadı) cem olup güzel (okunamadı) (okunamadı) konsolhane tarafından muavenet ve (okunamadı) olunmuş natıklar Rusya harbinde yahşi tesir eylediği (okunamadı)mişlerdir. Musiki destesi hürriyet marşı çalıyordu.

Rus halkının hürriyetperest olduklarını ve o barede müddetlerden beri çalıştıklarını aharda ise bu büyük arzuya nail olduklarını meblağlar vasıtasıyla bütün oraya cem olunmuş İran ve gayr-ı devletler tebaalarına bildirdiler. Bu arada ister oraya yığılmış Rus asker ve cemaati ister İran ve harici tebaalar tarafından bir ağızdan olarak yaşasın Rusya hürriyeti, yaşasın İran meşrutası, sadaları asumana bülend oluyordu.

27 Nisan 1917

İran İşleri

“Rusya Azadeliğinin Maku’ye Tesiri

Rusya’daki inkılap Maku’de ahaliyi sevindirmiş ve memnun etmiştir. Altı bin yıllık bir devletin artık bağımsız olacağına inanmışlardır. İran’ın düştüğü felaketler ve musibetler karşısında geleceklere için ümit doğmuştur. Herkes birbirini tebrik etmiş, hatta bazıları göğüslerine kırmızı kurdeleler asarak bağımsızlıktan hissedar olduklarını belirtmişlerdir. Ancak hükümet bundan hoşlanmamış, halkta çekindiği

için durmuştur. Maku'ye sakinlik geri dönmüştür. Hükümetin adaletsizliğinden dolayı halkın şikâyetlerine, memleketin sıkıntılı ihtiyaçlarına bakılmadan buğdaylar toplanmıştır. İstibdat bir kat daha güçlenmiştir. Kırk kişiden oluşan yeni bir polis teşkilatı kurulmuş ve gözetim altına alınmıştır. Saat ikiden sonra kimse sokaklara çıkamamıştır. Memleket buhran içinde çalkalanmakta, bağımsız Rusya'nın yetkisinde Maku'de istibdat olmuştur. Bu askerlerin aşağılayıcı davranışları artmaya devam etmiş ve halk hiçbir girişimde bulunamamıştır. Çünkü önceki İran inkılabında haksız yere birçok kan dökülmüş, işkencelere maruz kalmışlardır.

Karaburun”

Rusya Azadeliğinin Maku'ye Tesiri

Rusya'nın bütün milletini zincir-i esaretten kurtaran inkılap Maku'de de bir hüsn-i memnuniyetle karşılanmış (okunamadı) hürriyetten daha doğrusu hukuk ve imtiyazat-ı beşeriyeden mahrum bulunan ehaliyi sevindirmiş idi. Nasıl sevindirmez ki bir fikr-i istilacıyane ile bütün hukuk-ı hükümranını gasb eden ve bir rida-yı siyaset altında altı bin yıllık bir devletin -sahaif-i tevarihden silinmek üzere zevalini ihzar eyleyen o idare-i müstebidenin bir mevt-i muhkır ile ezildiğini, öldüğünü görüyor ve İran'ın da kisve-i istiklalietine bürünerek kendi şir-i hurşidiyle cilve-i nüma-yı zuhur olacağına artık mutmain oluyor.

İşte beş altı yıl zarfında İran'ın duçar olduğu felaket ve musibet karşısında ananevi hadiselerle rihtedar olan ruhlar bu suretle inkişaf ederek ve her an darbe-i zulüm ve hakaretle ezilen kalpler hayat bularak parlak bir istikbalin ümid safa bahşasıyla canlanmağa başladı. Herkes yekdiğeri tebrik ve tebşir ediyor. Hatta bazıları müslümanlara bakarak sinelerine kırmızı kurdelalar asıyor. Ve üzerlerinin de bu şerefli azadelikten hissemend olduklarını izhar etmekte bulunuyorlardı.

Lakin maatteessüf köhne mesleğini terk edemeyen hükümet-i hazıra bu gibi hareketlerden hoşlanmıyor ve herkesin rikkatlerine dikkat olunuyordu. Halk bundan tehaşi ederek bi- taraf durdu. Maku'ye o hayat-ı sükunperver ve metanetinüz rücu etmişti. Fakat her nasılsa geçen gün hükümetin adaletsizliğinden ehali ve reayanın sızlatı ve şikâyetlerine bakılmadığından ve memleketin ihtiyacat-ı şedidesine karşı bazı hallerin – potu sekiz menata satılan – buğdayları toplayıp da dürrü'l-bar etmelerinden bahisle tehditamiz bir beyannamenin gizlice pazara talik olunması istibdadın bir kat daha tahkim ve teşdidine sebebiyet verdi. Serdar Kalmervi

hükümeti dâhilinde böyle bir inkılab olmasın diyenler beyini maiyetle değişti. Kırk kişiden ibaret yeni bir polis teşkilatı yaptı bunlarla kasayı tarassud altına aldı. Artık ahalinin icmama ve sıkı sıkı ihtilata meydan verilmiyor. Nice saat ikiden sonra hiç kes küeye çıkamıyor.

İşte azad Rusya'nın bahş ettiği salahiyet dâhilinde her millet hukuk-ı sarihasını iddia eylediği hürriyet ve istiklaliyeti aradığı halde Makü'de (okunamadı) (okunamadı) istibdad tersin oluyor. Memleket buhran-ı azim içinde çalkalanıyor. Bu koşunların zillet ve sefaleti günden güne artıyor. Ahali neticenin vehametinden korkarak hiçbir teşebbüste bulunmuyor. Çünkü: İran inkılabında her tarafta olduğu gibi burada da na-hakk yere birçok kanlar dökülmüş, nice istibdad birçoklarını yıkmış ve yakmış ve böylece cari olan istibdadın ağır (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) işkencelerine herkesi itamina mecbur etmiştir. Binaen aleyh dima ve (okunamadı) bir dereceye kadar vatan duygusu millet hissi bulunanlar da (okunamadı) bu (okunamadı) cehaleti (okunamadı) zulmünde parlayıp sönen kalalcılar gibi anın mevcut edememektedir.

Karaburun

28 Nisan 1917

“İran Meclis-i Mebusanı

Rus-Yapon muharebesinden sonra Rus demokrat diplomatı Rusya'ya hürriyet doğduğunu söylemiştir. Hükümet meşrutiyeti ilan etmeye mecbur kalmış, Birinci Meclis-i Mebusan açılmıştır. Bu başarının ilk adımıdır. Henüz müstakil olan hükümet başta bulunmaktadır. Ancak bu zorba hükümeti yıkmak için orduyu ele geçirmek gerekmektedir. Orduya durumu anlatılmalı başa salınmalıdır. Ancak bu şekilde hükümet çürüyebilir ve ancak o zaman Rusya bağımsızlığa kavuşarak komşu ülkelerle de kardeş gibi yaşayabilecektir. Rusya'da ilan olacak bağımsızlık sadece Rusya'da değil bütün dünya hükümetlerine etki edecektir. Birçok siyasi ve milli mesele ihtiyaçlarını için İranlılar artık açık açığa çalışacaktır. İran Meclis-i Mebusan'ı öncekinden daha samimi ve saf bir biçimde durum alacak ve ismini taşımaya layık olacaktır. En içten şekilde Meclis-i Mebusan'ın açılışını tebrik eder, başarılar dilerim.

A.ř.”

İran Meclis-i Mebusanı

Rus – Yapon muharebesinden sonra inkılap fırtınası koptuğu ve bütün Rusya'yı istila ettiği zaman bir nefer Rus demokrat diplomatı lisanından işittiğim o mevhum söz bugün karşımda bir hakikat şeklini alarak baktıkça bütün safiyet ve samimiyeti ile yüzüne gülümsüyor. Rus demokrat diplomatı demişti ki: bugün Rusya'da hürriyet doğdu. Cemaatin isteğine hiç boyun eğmek istmeyen hükümet meşrutiyeti ilan etmeğe mecbur oldu. Cemaat vekilleri intihab olundu. Birinci meclis-i mebusan açıldı. Biz Rusya demokratları bu meşrutiyete itinasız ve soyuk bir nazarla bakıyoruz. Doğrudur. Bu bizim muvaffakiyetimizin birinci adımıdır, her halde bizim gaye ve idealimize muvafık değil ve ola da bilmez. Henüz müstebid hükümet kuvvetli ve her tarafda nüfuzu hükümandır. Bu müstebid hükümeti yıkmak için orduyu ele getirmek lazımdır. Onları anlatmalı başa salmalı. Ancak o zaman bu eski hükümet çürümüş şeyleri bırakıp dağıtmak müyesser olur. Ancak o zaman Rusya geniş – geniş nefes alarak daimi bir azadlığa ve bahtiyarlığa yetişebilir. Ancak o zaman Rusya eski muzır siyasetini el çekip bütün milletlerle alelhusus yan – yana yaşayan komşu hükümetlerle kardaş gibi yaşayacak. Rusya'da ilan olunacak geniş hürriyet yalnız Rusya'da değil. Bütün cihan hükümetlerine milletlerine tesir edecek. Alelhusus komşu İslam hükümetleri bu ışıktan. Bu azadlıktan büyük – büyük istifade edecek.

O büyük demokrat Rus diplomatının sözü bugün bir hakikat gibi parlıyor.

Rusya'da ilan olan geniş azadlık büyük cihetiyle aksetmiş olduğundan bugün birçok yerden aks-ı sadası işitilecektir. Elbette bütün Rusya'da türeyen nagihani bir vakia tesirsiz olabilmeydi. Zira ki Rusya'nın başka hükümetler ve milletler arasında büyük umudu var. Fransızlar, İngilizler Rusya'ya arcalanarak imdiki muharebe meydanına atılmışlar. Böyle büyük müstebid ve birçok hükümetleri milletleri (okunamadı) kahrı ve istibdadı altında sıkıştıran bir hükümetin tarz-ı idaresi demokratyanın küçük bir (okunamadı) ona istinad etmiş birçok idarelerin de uçacağında şüphe yok.

Bugün birçok yerde “cumhuriyet-i tam” üzerine hükümet tesis edilmesi talep olduğu gibi, İran'dan dahi bu sada işitilmektedir. (okunamadı) (okunamadı) jandarma kesilen eski Rus hükümetinin bugün mütekarrız olması. Herkesten (okunamadı) zavallı (okunamadı) (okunamadı) İmdi (okunamadı) (okunamadı) Rus hükümeti (okunamadı) hükümetinin her bir hususiyeti aşarsa (okunamadı) altıncı

(okunamadı) diktatörlük (okunamadı)luk daha doğrusu en müstenid polislik ve jandarmalık ve amelesini (okunamadı) götürüp çağrılmamış kullak vermek yalnız meşrutiyeti değil, istiklaliyeti Diyu'da (okunamadı) ve ayakları altına alıyordu. Bugün bu Diyu (okunamadı) dek (okunamadı)ması Rusya demokrasyasına (okunamadı) tesir etmiş ise bir (okunamadı) dahi aynı şekilde tesir edeceğine şüphe yok. Bin zahmetlerle ele getirdikleri Meclis-i Mebusan, o kâbus istibdad avazıyla/ivazıyla kapanmağa mecbur olmuştu. Bugün artık o düğüm, o engel ortadan kalktığı için İranlılar özlerini serbest hissetmeğe başladılar ve İran meclis-i mebusanı tantanalı surette açıldı. Şüphesiz ki danışmağa imkân bulmayan ve yüreklerinde donup kalan birçok siyasi ve milli mesele ve ihtiyaçlarını bugün bütün bütüne kendilerini serbest hisseden İranlılar açık açığa meydana sürüp halline çalışacak. O münasebetle İran meclis-i mebusanı evvelkilerden daha saf ve samimi bir vaziyet olarak “mebuslar” ve “meclis”. Her ikisi hakiki ismini taşımağa hakkıyla layık olacak.

Samim kalple İran meclis-i mebusanının küşadını tebrik ve yaradandan muvaffakiyet dileriz.

A.Ş.

30 Nisan 1917

“İran Memleketinde Meşrutanın İstikbali Nice Lazımdır Olsun

Ağır koşullu borçlar yüzünden sağlam kalelerde hapsedilen çaresiz insanların varlığından bahsedilmektedir. Bu insanların ailelerinin onlara olan özlemleri ağır basmaktadır. Rusya İran'ın altı bin yıllık tarihinin devresine kalem çekmek istemektedir. İran Demokrat Fırkası'na iftira atarak onu lekelemek istemektedirler.”

İran Memleketinde Meşrutanın İstiklali Nice Lazımdır Olsun

Evvela millet makrubları menzilesinde olan muhtekir ve millet-i mazlumenin kanların soran zelileri iş başında koymamalı zira ki bu muhtekir bi-dinler ana babadan ikinci bi-çarelerin alın teriyle ve büyük zahmetleriyle mahsule getirdikleri mekulatı hayale gelmeyen iblisane fikirlerle nice ay harman vaktine kalmış ağır şerayitli borçlarıyla o bi-çarelerin ellerinden çıkarıp bir muhkem kale hesabında olan anbarlarında hapsederek aylar ve yıllar ile saklayandan sonra bire beş belki bire on kıymetlere hemen zahmetkeş zari'lere yedirirler bi-çare ekinciler hain muhtekirlerin

elinde naçar kalıp aldıkları borçların ağır şerayitlerine devam getirebilmeyip hayvanatlarının bu ev eşyalarının ucuz kıymetler ile hemen boynu yoğun ve bi-viddan ve öz hemcinslerinin kanlarını içen celladlara verenden sonra öz ismetli ailelerine ve nimetleriyle perveriş tapan evladlarına ve mukaddes vatanlarına veda edip köşe-i gurbette binlerce felakete duçar olup on yıllarla öz iyal u evladlarına hasret kalırlar. Harikulade zahmet ve meşakkatleriyle tahsil eyledikleri kıyık guruşlar muhtekir zalimlerin verdikleri ağır şerayitli borçların para senetlerine kifayet etmiyor. Ne dense bi-mülk muhtekirler misafir gariplerin acı zindeganlıklarına terahhum etmeyip enva-ı zakazlar vermekile o bi-çareleri gurbet ülkelerde de na-rahata ederler. Acaba biz İran cemaat-i mazlumesi ne vakte çek bu gerek âdem havarların yedd-i gaddaranelerinde oyuncak olup öz hukuk-ı beşeriyemize alem-i evalif olmayacağız. Ve öz aziz olan vatanımızın encam-ı ihtiyaratını bi-şeref Reşidüssultanların ve bi-viddan Edbirüssaltanaların ve la-mezheb Seyfüssadatların ve insaniyetten bi-behre Hüsamüttamaların ve yetmiş parça dehana malik olan Sakatül-İslamların ve hain han ve beğlerin yedd-i ihtiyarına na-beşir-i ecayiz ne kadarına biz İran cemaati (Summün bükümün umyün, fehüm la yubsirun) ayet-i kerimesinin tahtına dâhil olup sakit ve samit olarak Allah Teâla'nın büyük himmeti olan meşrutayı göremeyeceğiz. Çünkü meşrutanın tahtü'l-lafz manası zullam-ı gaddarların çengal-i deridelerinden halas olup İslamların müsaviyü'l-hukuk olmalarıdır. Her gâh meşrutaya memleketinde her efrad-ı insan öz hukuk-ı beşeriyelerinde müsaviyü'l-hukuk olmalıdır. Bes bizim (okunamadı) (okunamadı) olan ülkemize meşrutaya verilen zaman herbir şehirde cemaat tarafından intihab olunup merkezi darü'l-meşvere Tahran'a giden vekillerin çoğusu hemen bir makrubları sahib-i dehan ağalardan değil diler mi? Elbette kes be-guyed do bağ men tereşi est ve hemen millet tarafından intihab olanlar değildiler ki bu mukaddes olan meclisi öz ırz-ı şahsiye ve riyaset-i mevruseleriyle muattal edip İran millet-i kadimesini sayır milel-i ruy-ı zeminin müddet ve iztihzalarının altında koyup İran'ın altı bin yıllık tarihinin devresine kalem çekmek istiyordular. Âya hemen vekiller değildiler ki İran demokrat fırka-i mukaddesinin barerinde binlerce iftira ve bühtanlar çide edip o mukaddes fırkayı lekedar etmek hayal-i ibtihanesine düşmüşüdü. Âya hemen vekiller değildiler ki İran'ın hakiki atası menzilesinde olan hakiki ruhanilerinin boyunlarına tanab çekirtmekten ötürü bi-din Şücaüddevle ve onun meslektaşlarıyla hem raydırlar?! İhtisaren bu saatin hükmünde İran cemaat-i matbuası gördükleri su-i inkızaların her

kısım rezalet ve kabahatlerini düşünmemiş değiller. Her sınıf öz sınıfından bir nefer âlim ve iki vekil-i intihab etmemiş olsalar ve herbir intihab olunmuş zat öz hem sıfatın umurat-ı lazımlerine dara olmayıp kabul-i vekâlet etmiş olsalar insaniyet ve İslamiyete hıyanet etmiş olurlar. Se-bara tekrar ediyorum ne kadar ki bu millet makrubları ister dâhil-i vatanda veya eski hak-i icabette reis-i Kum ve nümayende-i devlet olanlarla (okunamadı) olup mühim umurat onların ellerindedir. İran cemaati daimi (okunamadı) olduğu nazarlarında mansur etmelidirler. Cevab-ı mukabilden (okunamadı) (okunamadı) onun kardaşlar (okunamadı) vakti değil iş görmek zamanında aziz olan (okunamadı) öz olanlar (okunamadı) muavenet görülüyor.

A.Zade

3.1.9. Mayıs 1917

8 Mayıs 1917

İran İşleri

“Erdebil’den

443’üncü Açık Söz gazetesinde Hacıof ve Cevadof sarayın çevresinde bir medrese oluşturulmasına ve yardım toplamak için bildirdikleri makaleyi tetkik ederek vatandaşlarımızın çalışmalarından dolayı teşekkür etmiş ve bu kişilerin başarılı olmalarını Allahtan istemişlerdir. Daha önce 1911’de Hacıof bu çalışmalarda bulunmuş ancak Rusya’nın eski istibdat yönetimi yüzünden sadece çabalamışlardır. Vatandaşlar bilir ki cahiller hürriyete yaramazlar. Cahilin bir yukarı hedeften başka numarası yoktur. El ele vererek yardım edelim.

E.B.Vakıfzade”

Erdebil’den

Bize yazıyorlar:

443’üncü Açık Söz gazetesinde Hacıof ve Cevadof cenablarının (sarayda) bir medrese teşkiline ve iane cem’i için neşr ettikleri makaleyi mütalaa edip bir âb-ı azadi talepleri bu gibi himmetli vatandaşlarımızın ikdamatından nihayet meraklanıp öz samimane teşekkür ve tebriklerini bu zevatın kâmilen muvaffak olmalarını Hakk’tan istirhamda bulunurlar. 1911’inci yılda eğer ki Hacıof cenabları bir kere de bu ikdamatta bulundular lakin Rusya’nın eski istibdat numarasından idi ki

Azerbaycanlılar istibdadın zehir dalgalarının altında çabalıyorlar idi. Bu sebebe müşarün ileyhın teşebbüsâtı bi-netice kalıyor ve büyük mânialara duçar olurdu. Muallim medreseye ricat etti Hacıof'un ardınca tekfir çomakları Kafkazları ve şeriat gürültüleri uçalıp kıyametler koptu.

Vatandaşlar tabiidir ki ilimsizler hürriyete yaramazlar. Cehlin bir birinden zeber-dest olmadan başka numarası yoktur. El ele verek yardımlar edek.

E.B.Vakıfzade

Âmal yangınından mütezarrır olmuşların (okunamadı) Meşhedi cebi Hacı Ali oğlu vasıtasıyla idaremize kabul olmuştur. 9 menat 50 kıyık.

9 Mayıs 1917

İran İşleri

“Hemedan’dan

Tahran’dan N.V. gazetesine haber vermişlerdir. Rus askerlerinden bazıları kendi borçlarını vermek istememiştir. Bu sebeple İmadüddeve meclise gelmiştir. Ayrıca payitaht gazetesinin haberine göre soygun sebebiyle kapatılan dükkânlar ve pazarlar tekrar açılmıştır. İngiltere elçiliğine kaçan tüccarlar geri dönerek kendi işlerine başlamışlardır.”

Hemedan’dan

Tahran’dan “N.V.” gazetesinden haber veriyorlar ki Hemedan’da Rus saldatları bazıları verilecek yeni (okunamadı) (okunamadı) türlü anlayıp öz borçlarını (okunamadı) (okunamadı) istememiş ve bazı (okunamadı) hareketlerde bulunmuşlardır. Bundan dolayı İmadüddeve (okunamadı) milli meclise gelmişti.

Şimdi payitaht gazetesinin haberine göre bazı (okunamadı)ler göründü (okunamadı) ahar vakitler (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) olmaktadır. Tecavüz ve iğtişâş vakti bazı dükkânlar garet edilmiş olduğundan pazar bağlanmıştı. İmdi pazar dükkân açılmıştır. Tacirler ve bazı devletler kaçıp İngiltere konsolhanesine girmişlerdi. İmdi bunlarda geri kayıdarak öz işlerine şüru etmişlerdir.

“İran’a Dair

Ceride-i Asır gazetesinden alınarak Makamü'l-mülk'ün istifasından çok üzgün olduklarını açıkça söylemektedirler. Makamü'l-mülk'ün istifası hiç uygun değildir. Yazılanlar asıl meseleden habersizlerdir. Halk Makamü'l-mülk'ün kendisi mi istifa etmiş yoksa atılmış mı diye merak edeceklerdir. Kendi rızasıyla istifa etmemiştir. Millet başçıları olan din adamı Ağa Seyyid Abdülvehhab, Seyfü's Şerife, Ağa Şeyh Hasan, Milli grup reisi bin türlü eziyet ve zor durumlara düşmüşlerdir. Bunlar ne büyük hizmet etmişlerdir. Böyle söylemekle olmak onları anlatmak için bir kitap yazılmalıdır.

Abdülkadir Geylani''

İran'a Dair

“Ruzname-i İran” 69'uncu numrasında “Ceride-i Asır” gazetesinden naklederek kaim makamü'l-mülk'ün istifasından çok gamegin olarak, izhar-ı teessüf ediyorlar. Ve diyorlar ki böyle büyük bir ihtiyaç karşısında cenab-ı kaim makamü'l-mülk ki, halkın bu ağır ve büyük ihtiyaçlarını açık (okunamadı) ile karşılıyordu. Onun istifası hiç münasip değildir.

Burasına hayret ve taaccüp etmelidir ki bazı İran gazeteleri ittilaları olmadan hakikate muvafik olmayan bazı adamlara bazı nisbetler veriyorlar.

Yakın ki yazıcı efendiler asıl matlaptan bi-haberdirler. Ona göre yukarıda matlabın hakikati açmağı özümme vicdanıma farz bilirim.

Muhterem kari'ler kaim makamü'l-mülk doğrudan mı özü istifa vermiş, ya in ki remse hidmetten haric olmuş olduğunu bilmek isteyecekler.

Arı öz arzusuyla baldan el çeker mi? onların resmen Rusya tebaası olanları hakikattir onlar öz meyilleriyle istifa verebilmezler.

Ne vakit bunlar millete çok hidmet etmiş ve hemişe açık alınla halkı istikbal etmişler!

Bundan büyük hidmetle olabilir ki, onların ve müctehit Ağa Rıza'nın oğlu Hac Şeyhili'nin müslümanı Bekiresof zamanında darağacına astırmışlardır.

Ne vakit büyük hidmet etmişler!

Millet başçıları olan müctehit Ağa Seyyid Abdülvehhab Seyfû'ş-şerife, Ağa Şeyh Hasan, Milli Encümen reisi vatanlarından avare salıp, bin türlü eziyet ve musibetlere duçar etmişler.

Ne vakit büyük hizmetler etmişler!

Bunların zulüm ve hıyanetini sayıp, kurtarmak olmaz onları tamamen söylemek için bir kitap yazmalıdır.

Abdülkadir Geylani

10 Mayıs 1917

Sayı 469

“İran İşleri

Rusya’da bağımsızlık ilan edildiği İran ahalisine bildirilmemiştir. Ayrıca ahali Zillüssultan’ın harekâtından rahatsız olarak onun hâkim olmasını protesto etmiştir. Hükümetin Tahran’da olan nümayendeleri bu şikâyetleri önemsemeyerek Zillüssultan’ın orada kalmasını istemiştir. Zillüssultan Isfahan’da Rus menatını 30-32 kıyıktan 60-63 kıyıka çıkarmıştır. İran tüccarları bu sebeple protestolara başlamıştır. Tahran’da Rusya’nın hürriyet haberi alındıktan sonra cemaat bağımsızlık istemiş ve Alman tarafına giderek muharebe zamanı esir edilenlerin serbest bırakılması istenmiştir. İkinci istek kabul edilmemiş ancak Rusya önceden buldukları İran yerlerinde artık iç işlerine karışmayacaktır.”

İran İşleri

Yasha bayramına dek Isfahan (okunamadı) asker reisi Rusya’da hürriyet ilan olduğunu ehaliye bildirmemiştir. (okunamadı) olan Rus muhacirleri (okunamadı) talep ettiğiinden sonra Kirmanşah (okunamadı) Zillüssultan Isfahan’a hâkim (okunamadı) sonra (okunamadı) evvelki harekâta (okunamadı) Zillüssultan tayin edildiğinden (okunamadı) en Cervari 12-13 (okunamadı) o tayin edildiğinden sonra (okunamadı) olmuş araya bundan ileri idi. Ondan sonra 300 toman olmuştur bunun ciheti anbarlarında buğdayı ve arpayı saklayıp satmamasıdır. Ehali behalıktan ona şikâyet ettikde diyor ki siz benim hâkim olmağımı istemiyordunuz imdi ben de keyfim istediğın ediyorum. 12-13 yıl evvel Ermeni kilisesi Zillüssultan’ın Senkbaran kentli Zillüssultan’ın vekil ettiği şahıstan almıştır. İmdiye Zillüssultan o ticareti

kanuni hesap etmeyip mülkileri kaytarmıştır. Ehali Zillüssultan'ın harekâtından nensele gelip onun hâkim olması aleyhine protesto ediyor. Ve Bahtiyarilerden hâkim istiyordu fakat köhne hükümetin Tahran'da olan nümayendesini bu şikâyetleri nazara almayıp Zillüssultan'ın orada kalmasını talep ediyordu. Ciheti odur ki Zillüssultan Isfahan'da Rus menatının kursunu 30-32 kıyıktan 60-63 kıyıka kaldırmıştır. Ve Rus koşunlarına da uzun ve alef vermeği öz uhdesine götürmüştür.

İran tacirleri kursun böyle masnu'u kalmasına karşı protesto ediyorsa semer vermiyor. Bu mübarezelerin altında elbette diğer bir siyaset de vardır.

İleride Bahtiyarilerin Isfahan'da İngiltere bankına ettikleri hücum zamanında 2 yüz bin toman gümüş pul ve birçok emanet bırakılmış cevahirat aparıp İngiltere kâğıt pullarının o zaman kıymeti olmadığı için birçok İngiliz pullarını yaktırmışlardır.

Tahran'da Rusya inkılabı ve hürriyet haberi alındıkda cemaat nümayiş edip hürriyet istemiş ve Alman tarafına gidip de muharebe vakti esir dostları azad edilmelerini talep etmişirse de onların ikinci talepleri kabul edilmeyip evvelinci talepleri baresinde Rusya eski hükümetinden bir emir alınmıştır ki bundan sonra Rus askerleri öz dayandıkları yerlerine durup İran'ın dâhili işlerine müdahale etmemelidirler.

11 Mayıs 1917

Sayı 470

“Bulunan nüsha çok silik olduğu için anlam çıkmamıştır.”

İran İşleri

Malum olduğu üzere Amal (okunamadı)lerinde her bir taraftan iane yığılmaktadır. Bir nice nefer civan Tahran'da bir (okunamadı) düzeltmiştiler.

Şimdi her habere göre (okunamadı) girişten 48 menat Rusya'ya (okunamadı) (okunamadı) hasıl olmuştur.

Nice ki- sabıkta zikr olmasının ahar zamanlarda çörek buhranı ve (okunamadı) sa'y ise havanın çok eski (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) lakin son (okunamadı) habere göre bir gün arzında İran'ın Tebriz, (okunamadı), (okunamadı) (okunamadı), Merd, Hoy, (okunamadı), (okunamadı) (okunamadı) Zencan, Eyvan, (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı), Şahrud (okunamadı) ve (okunamadı) (okunamadı)lerinde 10 saat (okunamadı)

gittiler. Ve (okunamadı) (okunamadı) kıymeti çok bedel (okunamadı) Barfuruş, Amal, (okunamadı) (okunamadı)

12 Mayıs 1917

Sayı 471

“İran İşleri

Tahran'dan Horizon gazetesine yazılmıştır. İran'da başvermiş kamuoyu göz önünde bulundurulmuştur. İnkılap zamanı gerici Şeyh Fazlullah'ı öldürmeye çalışan Kerim Navangin katledilmiştir. Zaten bilinir ki Şeyh Fazlullah hükümet tarafından asılmaya mahkum edilmiştir. İsfahan'da Zillüssultan protesto edilmiştir. Protestonun sebebi Zillüssultan'ın bazı ulemaları İsfahan'dan sürgün ederek dansçı kadınları davetle halkın dini hayatını aşağılamasıdır. Rusya inkılabı etkisini göstermeye başlamış, meclisin açılması hatta cumhuriyet söz konusu olmuştur. Ancak bazıları bağımsız hareket etmeye çalışmışlardır. Rusya'ya bulgur götürmekten ötürü bazı eyaletlerle yangınlar çıkarılmıştır. Zarara uğrayanlara payitahtta elli bin toman yardım toplanmıştır. Hükümet meşrutiyetin yenilenmesi için girişimlerde bulunmuş, meclis seçimleri hakkında fermanları vermiştir.”

İran İşleri

Tahran'dan “Horizon” gazetesine yazılır:

Bu günlerde İran'da başvermiş efkâr-ı ammenin nazar-ı dikkatini celp ediyor. İnkılap vakti irticaperest Şeyh Fazlullah canına suikast etmiş olan Kerim Navangin namalümşahıslar tarafından katledilmiştir. Nice ki malumdur ki Şeyh Fazlullah meşrutacı hükümet tarafından asılmağa mahkûm edilmişti.

Yezidi'de ehali bahayilerden birisini eziyet ve ceva ile öldürüp bunun bahayileri dehşete salmıştır.

Isfahan'da ulema ve 40 neferin imzasıyla Isfahan Gubur-ı Natiri Zillüssultan'ın faaliyeti mukabiline protesto kılmıştır. Protestoda denilir ki Zillüssultan bazı ulemaları Isfahan'dan nefyedip nefer-cigahlara rakkaseleri davetle halkın dinî hayatını tahkir ediyor. Ulemanın nüfuzunu artırıp memleketin ictimai ve siyasi işlerinde onların ağılık etmeleri hakkında teşebbüste bulunurlar.

Rusya inkılabın yalnız eyaletlerde az nükuda malik şahıslara müsbet tesiri olmuştur. Bunlar hükumete müracaatla meclisi yeniden açmağı hatta cumhuriyet tesisi talep etmişlerdir. Lakin ehalinin ekser kısmı başka yoluyla gidip müstakil hareket etmeğe çalışmışlardır.

Rusya'ya düğü aparmağa imkân vermektan ötürü Mazenderan eyaletinde milli komite yangınlara sebep olmuştur. Âmal ve Lengerud şehirleri yandırılmıştır. Barfüruş ve Meşhed ser şehirlerini yandırmağa teşebbüs edilmiştir.

Şahın sadareti altında izdihamlı ictima vaki olup zarardidelere iane yığmaktan ötürü bir komisiye teşkil edilmiştir. Temaşalar gösterilip gazetelerde iane defteri açılmıştır. Şah Guyur-ı Naturlara müracaat ederek zarardidelere iane cem' eylemeği teklif etmiştir. Payitahtta 50 bin toman cem' edilmiştir.

Meşrutayı tecdid etmeğe geldikde burada teşebbüs hükümet tarafından başlanıp meclis intihabı hakkında fermanları vermiştir.

“Vüzera Buhranı

K.S. gazetesine yazmışlardır. Son zamanlarda Tahran'da hükümet bunalımı gözlemlenmiştir. Dahiliye veziri Serdar Mansur istifa etmiş ve sebebi belli değildir. Ardından başvezirde istifasını vermiş ancak başvezirin istifası reddedilmiştir. Polislerle jandarmaların hukuk ve istekleri için özel bir komisiye oluşturulmuştur. İran'da Müslümanlar ile bayiler arasında çatışma çıktığına dair dedikodular çıkmıştır.”

Vüzera Buhranı

“K.S.” gazetesine yazıyorlar ki son günler Tahran'da hükümet buhranı müşahade olunur. Dâhiliye veziri Serdar Mansur istifa vermiştir. Sebebi malum değildir. Ondan sonra baş vezir dahi istifa vermiştir. Şah evvelce Müstevfiyü'l-memalik sonra da Muhtarüddevl'e müracaatla yeni kabineye teşkilini nöbetle onlara kabul etmemişlerdir. Ona göre de baş vezirin istifasını redd etmiştir.

Polis memurlarıyla jandarmaların hukuk ve ihtiyarını tayin etmek için hususi bir komisiye tesis olunmuştur.

Böyle bir fitnelik şayiası çıkmıştır ki güya İran'da müslümanlar ile bayiler arasında sulh-ı müsademe vaki olmuştur. Bayiler din hürriyeti istiyorlar. Müslümanlar ise

onları kanuni ve müstakil bir tarikat diye kabul ediyorlar. Böyle şayiaların önünü almak yahud iki taraf arasında gerginleşmiş olan münasebatı yakışlaştırmak uğrunda hiç tedbir görülüyor. Gazeteler dahii bunları yarıştırıcı makaleler yazmayarak Guyur-ı Naturları İslam'ın zıddına gitmekte itham ediyorlar.

14 Mayıs 1917

Sayı 472

İran İşleri

“Meşhed- Kirenlis maliye idaresi senet alıp idarenin beş yüz bin toman nakit parasını dışişlerine nakletmiş, karşılığında senetçiye nakit vermemiştir.”

Meşhed- Kirenlis maliye idaresini öz eline tahvil alıp idarenin 500 bin toman nakit pulunu hariceyeye nakletmiş bunun mukabilinde tahvildara bir nakit vermemiştir.

“Sistan

14 yaşında bir kız ölmüş, defnedilmiştir. Defnedilirken sesler gelmiş ve kaçmışlardır. Kabir tekrar açıldığında kızın gözlerinin ve başının hareket ettiği görülmüştür. Ancak sesi kesilmiş, ağzı toprakla dolmuştur.”

Sistan

Dün 14 yaşında bir kız yürek gitmek ahuşamına müptela olup mezkurenin valideyni zannetmişler ki ölmüş. Fevri aparıp kabristanda defin ediyorlar. İttifakan hemen gün akşam tarafı bir ayrı arvad oradan geçerken taze kabirden ah u nalesini işitiyor korku buna galip gelip celd oradan firar ediyor. Sabahı şehirde bu haber danışılmağa başlanıp kızın valideyni haberdar oluyorlar. Celd kabre taraf kaçıp kabri açıyorlar. Kızı kabirden dışarı çıkarıp görürler ki gözleri ve başı hareket ediyor. Lakin sesi tutulmuş ve ağız ise toprakla dolmuştur. Bir yarım saat baadında civane kız bu dar-ı fenayı terk ile (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) diyor.

15 Mayıs 1917

Sayı 473

“İran İşleri

Reş'ten Bakü gazetesine yazmışlardır. Reş'te olan May bayramı kuralları yıkılmaya yüz tutmuştur. Sabah saatlerinde İranlı Ermeni ve Ruslar bayraklarla, müziklerle meydana gelmişlerdir. Kardeşlik ve eşitlik hakkında nutuklar söylenmiştir. Milli icra komitesi kendi nutuklarında Rus askerlerinin İran toprağından çıkarılmasından bahsetmiştir. İcra Komitesi Küçük Han'ın yanına üç nefer vekil göndermiştir. Vekiller Küçük Han'ın atlıları tarafından saygıyla karşılanmıştır. Küçük Han komite vekillerini sevinçle karşılamış ve subay Zorjadze'ye tabancasını vermiştir. Küçük Han Kum ormanlarında Türklerden gelen silah ve paralarla yaşamıştır. Hükümet Küçük Han'la çatışmada birliği dağıtmakta başarılı olamamıştır. Reş'te iki gazete basılmaya başlanmıştır. Birisi sosyal demokrat gazete olup Fars dilinde, diğeri ise Fars ve Rus dilinde basılmaya başlamıştır. Gazetenin söylentiisne göre İran Milli Meclis'i Mayısın 22'sinde açılacaktır. Mayısın 12'sinde Enzeli'de boğazından asılmış olan Hacı Ali Sarraf Yedigâr lehine miting yapılacaktır.”

İran İşleri

Reş'ten “Bakü” gazetesine yazıyorlar ki Reş'te ol May bayramı köhne kaide ile edilmiştir. Sabah saat 9'dan İranlı Ermeni ve Ruslar kırmızı bayraklar ile musiki çalar ve nağme okuyarak şehrin merkezinde vaki Sebz Meydan-ı başına cem olup ondan sonra şehirden kenardaki meydana gitmişlerdir. Köhne hükümet vakti hükümet aleyhine kalkanlardan üç neferi; orada boğazından asılmış idi. Kardeşlik ve müsavat hakkında ateşin nutuklar söylenmiştir. Mahalli icra komitesinin nümayendesi öz nutkunda beyan etmiştir ki Tiflis'te ona en muvassak (okunamadı) haber vermişler ki İranilerin Rus koşunlarının İran toprağından çıkarılması hakkındaki arzusuna muharebeden sonra amel edilecek ve İran İranlılardan ötürü kalacaktır. İranlılar ve Ermeniler nutuklar söylemişlerdir. Gürültüler (Ora) ile nutuklar karşılanmıştır. Birçokları şadlıklarından ağlıyorlardı. Bu meydanda hem miting vaki olup musiki çalınmıştır. Bir günün arefesinde Ermeni Tematür ve Zalin'de köhne hükümet (okunamadı) zarar görmüş siyasi mahpusların (okunamadı) edebi bir müsamere verilmiştir. (okunamadı) müdahil 3 bin menat hâsıl olmuştur.

(Meşe kardaşları) destesinin başçısı (okunamadı) Küçük Han bir nice gün bundan (okunamadı) icra komitesinin namına yazdığı (okunamadı)inde köhne hükmet yıkılmasından dolayı Rusya'yı tebrik ederek milletimizin (okunamadı) şahı tecdid olunacağını ümid ile (okunamadı) icra komitesi muma ileyhin (okunamadı)

müzakere edip bu karara gelmiştir. (okunamadı) meşe kardaşları ve koldor değil (okunamadı) inkılapçı olup yıkılmış usul (okunamadı) ve ehaliyi garet eden mahalli mülkdarlar aleyhine mübareze ediyormuş. Ona göre komite karar vermiştir ki Küçük Han ve onun adamları uzuv seçilsinler bu maksadla Küçük Han'ın yanında 3 nefer vekil gönderilmiştir. Vekiller Küçük Han atlıları tarafından ihtiram ile istikbal edilmişlerdir. Sonra Küçük Han ve atlıları komiteye getirilmişlerdir burada bunları ehali ve mektep şakirdleri kırmızı bayrakla istikbal etmişlerdir. İcra komitesi vekili Zorjadze komite ve askerler namından Küçük Han beyan etmiştir ki Han bir inkılapçı olduğundan bundan sonra serbest olup nereye istese gidebilir ve bu barede Han'ın herbir talebatına amel edilecektir. Küçük Han komite vekillerini artık şadlıkla karşılayıp zabıt Zorjadze'ye (mavzer) tabancası bağışlamıştır. İkinci gün vekiller Reşt'e kayıtmışlardır.

Küçük Han 2 yıldan artıktır ki Kum'un Meşe'lerinde sakin oluyor. Muma ileyhe Alman Dost Fırkası tarafından silah ve puldan temin edilirdi. Silah ve pullar Türkiye tarihiyle Almanya'dan getirilirdi. Küçük Han Zincan tarihiyle Türkler ile alakada bulunup hemişe bizim arkadaki koşunlara hücum etmekle bizim destelerimizi narahat ediyordu köhne hükümet Küçük Han ile çok mübareze etmişdirse de lakin desteyi mehv etmeğe muvaffak olmamıştır.

-Reşt'te 2 gazete neşre başlamıştır. Birisi sosyal demokrat gazete olup Fars dilinde diğeri ise Fars ve Rus dilinde. Aharıncı gazetenin maksadı Ruslar ile İranlıları yakınlaştırmaktır. Gazetenin rivayetine göre İran meclis-i millisi May'ın 22'sinde açılacaktır. Meclise intihabat başlamıştır.

General Baratof tarafından azad edilmiş olan meşhur Taliş Han'ı Zergamüssaltana evine kayıtp ehaliyi garet başlamıştır. Bile ki bu günlerde muma ileyh konsolos ecenti Hakkı Kasım Han'ın evde olmamasından istifade ederek ev ve mülkünü garet edip yandırmıştır.

-May'ın 12'sinde Enzeli'de köhne hükümet vakti boğazından asılmış olan Hacı Ali Sarraf Yedigâr lehine miting ve seyir yapılacaktır. Bu günlerde Enzeli'de kırmızı mürekkep ile yazılmış olan intibahnameler paylanıp ehaliyi hürriyet kurbanlarının ruhunu yâda salmağa davet ediyorlar. İntibahnamede deniyor ki davete amel edilmediği halde evler ve dükkânlar yandırılacaktır. İnkılap şiarı altında gizlenmiş

müfettinler vardır Enzeli Gubur-ı Naturî emir hümayun her gün hede mektubu almaktadır.

17 Mayıs 1917

Sayı 475

“İran İşleri

Erdebil şehrinden haber vermişlerdir. Bir kısım Rus askeri şehir evlerinde yer olmadığı için Kalhoran’da konaklamışlardır. Halkı zorla çıkarmış, kendileri eğlenmişlerdir. Sonunda askerler şehre gitmişlerdir. Pazar ve evleri soymaya başlamışlar, dükkânları yağmalamışlardır.”

İran İşleri

Erdebil şehrinden haber veriyorlar ki nice gün bundan akdem bir deste Rus koşunu şehir evlerinde yer olmadığı için Kalhoran’da menzil etmişlerdir. Ve biçare halkı zor ile öz evlerinden bayıra çıkarıp özleri eğleşiyordular. Binler ile arvad uşak öz eşyalarıyla beraber küçelerde sefil sergerdan dolanıp istirahatlanmak için bir yuva arıyorlardı. Nihayet koşunlar akşam üstü Kalhoran’dan şehre varid oldular. Pazar ve evleri garet etmeğe başladılar. Bugün şablit ve çorap ve gayri dükkânları talan ve yağma ediyordular. Bundan ilave cemaat ile çok pis muamelatta bulunmuşlardır.

21 Mayıs 1917

Sayı 478

“İran İşleri

Tahran’dan haber vermişlerdir. İngiliz taraftarı olan A. Gazetesinin müdürü katledilmiştir. İran ayanlarından bazıları isimsiz kağıtlar almıştır. Mektuplarda memleketi meclissiz idare etmeye devam ettirsinler diye alaycı bir şekilde tavsiyeler verilmiştir.”

İran İşleri

Tahran’dan haber veriliyor ki İngiltere taraftarı olan (A.) gazetesinin müdürü Sultan na-malum eşhas tarafından katledilmiştir. İran ayanından bir nicesi adsız kâğıtlar almıştır. Mektuplarda istihza ile tavsiye olunur ki ayanlara memleketi meclissiz idare etmeği devam ettirsinler.

Tahran şehrinde Perşembe günü seçki varakları yapılacaktır.

“Meclis Seçkileri

Şah hazretleri tarafından İran milli meclisine vekil seçimi için şahın emri çıkmıştır. Dahiliye veziri meclis seçimleri için Tahran’da 7 Mayıs’ta, eyaletlerde ise ayın 22’sinde yapılmasını istemiştir. Zaten İran’da İttihad ve Demokrat’tan ibaret iki parti vardır. İttihad partisi emirden sonra adaylar hakkında toplantılar düzenlemiştir. Demokrat partisi ise toplantılarında iki kısma bölünmüştür. Ancak yinede kabinenin değişmesi konusunda fikirlerini değiştirmemişlerdir.”

Meclis Seçkileri

Bugünlerde şah hazretleri tarafından İran meclis-i millisine mebuslar seçilmesi hakkında irade-i şahane sadır olmuştur.

Bu irade esasıyla dâhiliye veziri binagüzarlık etmiştir ki 3’üncü meclis seçkileri Tahran’da May’ın 7’sinde, eyaletlerde ise ayın 22’sinde icra edilsin. Bununla beraber haber verilmiştir mebusların ekseri Tahran’a yığıldıkda meclis açılacaktır.

“Bakü” muharriri Tahran’dan yazdığı bir mektupta bildiriyor ki şahın fermanı evvelce ehali tarafından soğuk karşılandı faaliyetini dayandırmış olan partiler ancak imdi öz azalarına müracaatla teşkilat yaparak seçki işlerine müdahale etsinler.

Partilerin böyle süstlüğünün bir sebebi budur ki partiler cemaat arasında nüfuz ve hiss-i teveccüh kazanmamışlardır. Zaten İran’da partiya azdır. İttihad ve demokrattan ibaret iki partiya var.

İttihad partisi irade-i şaha ilanından sonra iclaslar kuruyor namzedler hakkında mübalağa-i/mübalaa-i efkâr icra ediyor.

Demokratların iclasında iki cereyan ayrılmıştır. Demokratlardan bir kısmı seçkilerde iştirak etmek taraftarıdır; diğer kısmı ise seçkilere yaykutaz ilan etmek istiyor. Çünkü iş başında hükümet duruyor hükümetin nümayendeleri de seçkileri idare ediyorlar. Bunların zannınca seçki böyle giderse meclis-i milli, hükümet taraftarı olacaktır. Ona göre seçkiden evvel çalışmalıdır ki vezirler ve bütün memleketteki hükümet memurları haric edilsinler. Sonra seçkiye şüru edilsin.

Bu ihtilaf neticesinde demek olur ki demokrat fırkası iki kısma bölünmüştür.

Fakat kabinenin değişmesi tarafdamları fırsattan istifade etmediler ve dâhiliye veziriyle baş vezir istifa verdikde bütün kabinenin tazelenmesine çalışmadılar.

24 Mayıs 1917

Sayı 480

İran İşleri

“Demokrat Fırkasının Beyannamesi

İran Demokrat Fırkası “Teceddüd” gazetesinde bir beyanname yayınlıyarak birlik olmaya davet etmiştir. Yayımlanan beyanname hakkında.”

Demokrat Fırkasının Beyannamesi

İran demokrat fırkası muhterem “Teceddüd” gazetesinin birinci sayfasında öz hem meslek ve hem vazifelerine hitaben bir beyanname derc ederek onları ittihad ve ittifaka davetle diyor ki: Kardaşlar! Günlerce kan döküp kazandığımız meşrutayı şaha doğrusu azadeliği ister haricden ister dâhili mikroblardan bize çok gördüler ve bizim o hürriyetimizin üstüne bir karanlık perde çekip mürteciler bütün kuvveleriyle çalışıyordular ki o mukaddes binayı öz darbe-i gaddaraneleri ve hile-i iblisaneleriyle yerle yeksan etsinler. Bütün hakkı unutup öz mukaddes vatanlarını karanlığa sürüp öz şahsi menfaatleri hatırası için milli uçurum ve felakete aparıyorlardular o idi ki İran’ın en civan çalışanları öz aziz vatanlarının uçurumuna devam etmeyip var kuvveleriyle çalışıyordular amma hiçbir fayda da vermiyordu. Demokratlar ise emin idiler bir gün gelecek halk öz hallerini düşünüp de onlara görülen zulüm ve cefalara bir hatime çekecektir. Bir gün gelecek de azadlık güneşi öz ışığını mazlum lakin çalışkan İranilerin üstüne çekecek. Nihayet hakk gelip yerine çatacak.

Bes kardaşlarımız! Ve gözlediğimiz gün azadlık gelip çatmış sizin hakkınızda görülen zulümleri bir bir taaddüd edip zalimlerden talep ediniz.

Millet hainlerini vatan düşmanlarını iş başından indirip İran’ın en çalışkan ve cesur civanlarını iş başına geçiriniz o adamları büyük mesnedlere davet ediniz ki cehalet kelimesinin ne olduğunu bilmesinler umumun menfaatini öz garaz-ı şahsilerine feda etmesinler. Cemiyetler düzeldip bunda var kuvvenizle çalışınız kopmayınız öz mukaddes vatanlarını haricilere satmak hayalinde olan vezirler mesnedde anlaşsınlar onları yaşamalısınız ki. Beder ettiğiniz işler! İran halkı yatmamışlar bütün bir biçare

millet hakkında reva gördüğünüz zulüm ve cefalardan haberdardırlar. Utanınız da hayâ ediniz öz menfaatiniz hatırası için 6000 yıllık bir devleti satmayınız.

O zalimlerin hakkında ettiğiniz işten sakınmayınız çünkü zamana bizden bunu talep ediyor. Zamane özü de o nev' insan hakkında hayvanların efkâr-ı eblehane hayalatına zıddır. Millet ve vatan gerek o adamların elinde olsun ki millet huzurunda mesul olsunlar. Ve onun temin-i istikbal yolunda var kuvvelerini sarf edip onu rah-ı necata çıkarsınlar.

Ey İran'ın zahmetkeş esnaf-ı kasibe-i faal anasırı! Eğer siz gaflet etmeyerek var kuvvenizle çalışsanız, müsamaha etmeseniz muzafferiyet ve galibiyet sizinledir. Darü's-şuranın intihabı gelecek memleket sizin o yak ve heşyarlığınıza emindir. Geçmişlerden ibret alınız. Geleceğe dikkat etmeğinizi vatan ve şeriat sizden talep ediyor. Razı olmayınız ki mesuliyet sizin uhdenizde olsun.

Bu son günlerde İran muhitinde müteakip tebeddülâtlar amele gelir. Böyle ki cemaat azadelik sayesinde cüret edip sabıkta müstebid hâkimler tarafından gördükleri zulüm ve cefaları şimdi hükumete bildiriyorlar. Bugün İran'ın vilayet şehir ve kasabalarından hükumetin dâhili vezaretine tehdidimiz şikâyet arizaları gelip günü günden artmaktadır. Biçare cemaat nice müddetler beri bu satid hâkimlerden gördükleri vahşiyane hareketleri yazıp bu millet düşmanlarını ve vatan hainlerini tezlik ile iş başından salıp cemaatin istediği şahısları iş başına geçirerek onları bu bela-yı ganayimden halas etmeklerini hükumetten rica ve temenna ediyorlar.

(“İran”)

26 Mayıs 1917

Sayı 481

İran İşleri

“Nizamilerden Şikayet

İran gazetesinde yazılana göre Rus askerlerinin bir kısmı Kereç bölgesinde halka eziyet etmektedirler. Bahsedilen kişiler amacı bu yollarla mecliste yer almaktır. Enzeli'den çörek buhranı yoktur diye haber gelmiştir.”

Nizamilerden Şikayet

“İran” gazetesinin malumatına göre tazedden Rus askerlerinden bir destesi Kerc havalisinde Kazvin ve Yengi İmam yollarında halka olmazın eziyetler ederler.

Kazvin’den haber verirler ki bir deste Rus saldatlarından müfsid ve hainlerin tahrik ve teşvikiyle a’la hazret-i hümayunun meclise seçki haberi münasebetiyle cemaate olmazın eziyetlerden geri durmuyorlar. Mezkûr müfsidler ve millet hainleri bu yol ile istiyorlar ki parlamentte özleri için yer tayin etsinler.

-Enzeli’den yazırlar ki orada çörek buhranı yoktur; böyle ki çörek Tebriz patmanı dört fırın yarımır. Düğü ise şah patmanı bir tomandır.

Astar’da düğünün harari/harvarı yani 25 potu 55 tomandır. On 25 potu 34 tomandır. Çörek görüngesi 6 kıyıkır.

Lahican’da sadrı düğünün Tebriz patmanı 3 kıran yarımır. Tebriz’de iki kıran yarımır.

“Prens Muhammed Veli’ye Raci

İran’ın meşhur prenslerinden şehzade Muhammed Veli İran hükümeti tarafından Azerbaycan’a atanmıştır. Ancak halk onun zulümlerini hatırlayarak hükümete şikayette bulunmuştur. Ahali bu kişinin Azerbaycan’a tayin olunmamasını hükümetten rica etmiştir.”

Prens Muhammed Veli’ye Raci

İran’ın en meşhur prenslerinden şahzade Muhammed Veli İran hükümeti tarafından bütün Azerbaycan’a maliye pişkırı tayin olunmuştur. Müşarün ileyh ankarib zamanda merkezden hareket etmek üzere idi, şimdi gelen haberlere göre ehali şahzadenin sabıkda onların hakkında etmiş olduğu zulümlerini hatırlayıp onun Azerbaycan’a pişkar tayin edilmesine razı olmayıp hükümete şikayetimiz arızalar yazıp onun tayininden ne kadar na-razı kaldıklarını bildiriyorlar. Arizada şahzadenin insaniyete yaraşmayan hareket ve zulümlerini tadad edip bu son iki yıl seferi müddetinde biçare Azerbaycan ehalsinin ve onların maliyat işlerine ne darbeler indirdiğini nihayet cemaatin protestosuna devam edemeyip Azerbaycan’dan tebid olmağını zikriyle yine de mezkûr şerli yılanın bir de/yerde Azerbaycan’a tayin olunmamasını hükümetten rica ve temenna ediyorlar.

“İran Demokrat Firkasından

Demokrat Fırkası faaliyetlerine başlamıştır. Yeni Rusya'nın siyasi partileriyle dostane ilişkiler kurarak çalışmaktadırlar. Şura'nın dördüncü seçim zamanında buldukları için sesleniş mevcuttur.”

İran “Demokrat” Fırkasından

İran “Demokrat” fırkasının Bakü tebaası tarafından bir intibahname neşr olunmuştur ki ihtisaren aşağıya derc ediyoruz.

Bugün Rus efkâr-ı umumiye ve heyet-i ictimaiyesi “Romanof” hanedanının zulüm ve işkencelerinden usanıp hamı birlikle el ele verip o yıkılmaz zannolunan bina-yı azimi bir darbe-i kahire-i ittihadıyla temel ve kökünden kazıp öz hürriyet ve hukuklarına nail oldular. Ümidlerimiz yine kuvvet tapıp amal ve efkâr-ı hayat yüreklerimizde canlanmağa başladı. Buna binaen hoşbahtane vatan-ı mukaddesimizin her bir eyalet ve vilayetlerinde keratıyla öz imtihanlarını verip sırf vatanperver ve mahz-ı sadakatiyle devlet ve milletin terakki ve tealisi uğrunda kemal-i istikamet ile çalışıp kesb-i iştihar ve itibar etmiş olan “Demokrat” Fırkası hareket ve faaliyete başlamıştır. Komite merkezi Tahran'ın emrine göre bad guyede dahi komite mahalli teşkil olup öz vazifesine başlamıştır. Ve nice eyyamlardan biri bad guyede çalışan “ictimaiyun-ı amiyun” fırkası dahi vatanın imdiki mukteza-yı hal ve salah-ı ahvalini nazara alarak tamam a'za ve eczalarıyla beraber İran “demokrat” fırkasına mülhak olmuşlar. Taze Rusya'nın siyasi fırkalarıyla da münasebat -ı dostane ve müravedat-ı hayrhahânedede bulunup çalışıyorlar. Şimdi evca(okunamadı) ile yüzümüzü yüreklerinde insaniyet hissi merkez ve damarlarında İraniyet kanı cereyan eden İranlı kardaşlarımız tutup arz ederek. Ey aziz kardaşlar! Ve ey muhterem meslekdaşlar! İmdi çalışmak zamanı ve fedakârlık vaktidir ve zannımız bizden çok büyük ümidler ve çok artık mücahedet ve muavenetler talep eder. O aç ve yalavaç kalan zencir ve raiyetler. Çıplak ve uryan alan ana ve bacılarımız bizden imdad istiyorlar. İmdad... Betalet ve kesalet zamanı geçti. Şimdi “Darü'ş-şura”mızın dördüncü intihab (seçki) zamanıdır. Herbir efrad İran hususen “komite mahalli”nin en birinci vazifelerinden biri budur ki, herbir cihetten muavenet gösterip imdiki intihabatın sıhhat ve dürüstlüğüne çalışsın.

Binaen aleyh komite-i mahalli tamam-ı keremiyet ve ciddiyetle çalışıyor ve mevkiinde dahi komite-i merkeziyetin düsturü'l-ameliyle öz namzedlerini bildirecektir. Eğer Hüda nahvasına bu fırsattan istifade etmeyip kendimizi zincir-i

esaret ve vatanımızı varda-i izmihlalden halas etmez isek o vakit milletler nazarında birden daha menfur, melun, bednam ve çirkin bir kimse tasavvur olunamaz. Bundan başka vicdansızın mukabilinde hacel, ahfad ve evladımızın lanet edenlerine duçar olacağız, zira esbab-ı mevcut ve mani mefkud olup hiçbir bahanemiz yoktur.

Ey muhterem hem meslekler! Zannetmeyiniz ki bugünler feramuş olup gider. Hayır, hayır! Eğer bizde okutursak tarih olunmaz ve feramuş etmez... Ve belki bizim tamam seyyiat veya muhsenat-ı amalimizi bir bir yazıp evlad u ahfadlarımıza erae edeceğiz.

Ey vatandaşlar! Bugün kemal-i ciddiyet ve nihayet cehd ü sa'y ile komitemizden herbir âmal u harekât vatanperveranelerine maddi ve manevi ellerinizi uzatmalısınız. Ta î ki öz istiklalimizi hıfz ve istikbalimizi temin edip bizler de insanlar gibi yaşayıp devletler cerkesinde mahsub olalım.

Ey kardaşlar! Bugün herbir ferd İran'ın vazife-i insaniye ve fariza-i zımmiye ve teklif-i beşeriyesi buna muktezidir ki öz istiklal ve hürriyetlerini temin etmek için kavlen, fiilen, manen ve maddeten öz imdad ve muavenat ellerini vatan-ı mukaddesimize uzatsın.

Ey mücahidin guyur-ı vatan! Ve ey can yazan rah-ı hürriyet! Hürriyet ve azadlık yolunda şehid olan ulema, udeba ve gayretmend civanlarımızın ruh-ı pâkleri başımızın üstünde durup bizim amal ve harekâtımıza nikrandırlar. Öz amal-i mukaddeslerinin tervicini siz namuslu ve gayretli İranilerden ümid edip istirham ve arzu ediyorlar.

Çalışınız kardaşlar! Gayret ediniz gayret! Beli gayret ve cehd ediniz ki ata babalarımızın medfeni olan vatan. Altı bin yıllık meşhur afak olan saltanat ve devletimiz mahv olup menfur cihan ve müsahhara-i devran ve hemişelik lanetlerle yâd olmayak. Çalışın aziz vatandaşlar! Ta î ki öz hukuk-ı tabiiye-i Hüdadağı, hak ve salahiyet-i milliyetimiz hürriyet-i makesi altında vatan fûruş ve hain reislerin elinde paymal ve gasp olmasın.

Ey İran'ın rençber ve ka'le cemaati! Sizin ettiğiniz hizmetler ve çektiğiniz azab ve meşakkatler, hürriyet yolunda verdiğiniz kurbanlar hiçbir vakit feramuş olmayacak. Tarihin şanlı sayfalarında nam-ı mübareklerini takdis ve tebcil ile yâd olunacaktır. Çalışalım kardaşlar! Hüdavend-i âlemin kömeği mazlumlar iledir.

Çalışmak bizden kömek cenab-ı Hakk'tan. Yaşasın hürriyet ve azadlık yolunda çalışan insanlar. Var olsun vatanını seven İraniler payidar olsun. Zayıf milletlerin istiklalini temin eden civan Rusya hükümeti!

28 Mayıs 1917

Sayı 482

“İran İşleri

Zorba Rus hükümeti kendilerine özel bölge ayırmışlar ve İran tüccarlarının mevcut mallarını zorla almışlardır. Karşı çıkan tüccarlar hapsedilmiştir. Almanlar bu işin tekrar olmayacağını vaat ederek tüccarları işinin başına davet etmiştir. Kurulan yeni hükümetin ne bu zararlardan ne de zulümlerden haberi vardır. Ümit edilsin ki Rusya'nın yeni hükümeti İran tüccarlarının feryadını duysun.”

İran İşleri

Dün idaremize “müttehid tüccar komite”sinin Enzeli şubesi tarafından bir şikâyet (okunamadı) (okunamadı) etmiş ki ihtisaren sa'y (okunamadı) (okunamadı) ediyoruz: her (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) biz bi-çare İranlılara (okunamadı) (okunamadı) zulümleri yazı tarikiyle bildirmek istersek enli potlarla kağıd lazım gelir lakin bu zulümleri tarih hiçbir vakit unutmayacak; hatta nazarımızca hali hatt ile en birinci sayfasında bu insaniyetten haric işleri yazacaktır. Geçen senenin hemen bu faslında idi ki biz İran tüccarının Bakü pazarında takriben 217 bin kise mukumuz mevcut idi. Korsun zisi münasebetiyle mezkûr düğüler bize beha kıymetle otururdu. Kadim müstebid hükümet ile Berlingiler özlerinden mıntıka tayin ettiler. Ve bizim mevcut mallarımızı zor ile apardılar. Bizim itirazlarımıza ehemmiyet vermeyip ve hatta muhterem tacirlerimizden de tutup hapsettiler.

Bazı tacirlerimiz ise öz âb-ru ve şereflerini nazara alıp bütün emval muhtaslarından sarf-ı nazar edip öz evlerinde bile etmiştiler. Lakin Berlingiler bu hali görececek bu işin bir daha tecdid olmayacağını vaad ile tacirleri öz işlerine şürua davet etti. Kemal-i itmân ve hatı-ı cemiyetin ilen bizleri Rusya'ya düğü irsaline davet etti. Lakin bu defa Berlingi sabıkından daha bedter, bu azadlık devrinde reftar etti. Malum oluyor ki bir kervarında elli-altmış ruble bize zarar vermek istiyor. Ve halelikle biz harvarında 5 ruble menfaat istiyorduk. Vakıa bu da azadelik devri bu da taze hükümet. Hanmiske özünü milel-i zaifinin hamısı kaleme veriyor. Âya bu taze

hükümet bu kadar bize yetişir zararlardan ve bize eyledikleri zulümlerden haberdardır mı? Yoksa (okunamadı) Berlingilerin hatırlarına değmeyerek cinayetden sarf-ı nazar ediyor. Âya reva mıdır ki (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı)lık sadaları asumana bülend (okunamadı) kiseler ile düğü yu(okunamadı) (okunamadı) ler avzla bu kadar zararlar (okunamadı) (okunamadı) kalillerimizi saklanmak (okunamadı) (okunamadı) düz sinler. Ve bizim (okunamadı) (okunamadı) zararlara lakaydane bir nazarla (okunamadı) (okunamadı) bize lazım olan şeyleri ise özleri bire yüz kıymetine satsınlar; bazı mühim ve vacib şeylerin ihracını Rusya'dan men' etsinler?! Bazıları öz şahsi menfaatleri hatırası için umum İranilerin çektiği zararlara lakaydane bakıp onları öz hükümetlerinden şerenlendirerek bir yoluyla evvel taze hükümetlerinin üstüne silinmez bir leke uruyorlar. Ümidvarık ki Rusya'nın taze hükümeti bizlerin feryadına ehemmiyet verip bazı şahısların entrikalarına ve şahsi menfaatlerine umumun menafini feda etmeğe yol vermez.

“Milli Müzehane

Tahrân'da milli bir müze açılmıştır. Birçok hediye gelmiştir. Elle yazılmış kitaplar, taştan heykeller, kızıl demir ve gümüşten sikkeler, taştan dönüştürülmüş kaplar, tüfenkler hediyelerin birazıdır.”

Milli Müzehâne

Nice gün bundan akdem Tahrân şehrinde milli bir müzehane açılmıştır. Kesbkâr, şahzade, asilzade tüccar (okunamadı) her gün külli miktarda hediyeler gelmiş ve gelmektedirler.

El ilen yazılmış kadim kitaplar, taştan kayırılmış heykeller, kadimi kızıl demir ve gümüş sikkeler, taştan kayırılmış kaplar kadimi tüfenkler hediye olunmuşların cümlesindendir.

“İstifa

Erdebil'de hüküm süren şehzade Zaferüssaltana kendi makamından istifa etmiş, payitahta gelmektedir.”

İstifa

Cemaatin protestosuna göre şahzade Zaferüssaltana Erdebil hükümrânı öz mesnedinden istifa verip bu günlerde payitahta hareket ediyor.

“Kirmanşah Muhacirlerine Dair

İran’ın siyaset adamları ve din adamları hükümetin zulmünden kendi vatanlarından Osmanlı memleketine sığınmışlardır. Şimdi ise bağımsızlık seslerini duymuş, kendi vatanlarına geri dönmüşlerdir. İnkılap kahramanı Nizamüssaltana İran’ın bağımsızlık yolunda tüm kuvvetiyle kendi adamlarıyla çalışmaktadır.”

Kirmanşah Muhacirlerine Dair

İran’ın siyaset adamları ve cemaat hadimlerinden birçoğu malum olduğu üzere müstebid hükümetin zulmünden öz mukaddes vatanlarından garip düşüp Osmanlı memleketine penah aparmışlardı. Şimdi azadelik sadaları onların kulaklarına çalmış ve bundan istifade edip öz vatanlarına kayıdıyorlar. Bir günün zarfında Kirmanşah tarihiyle 75’e kadar mezkûr şahıslardan öz vatanlarına âzim olmuşlar. Ezcümle meşhur Ağa-yı Ağa Mir Seyyid Muhammed Müctehid (okunamadı) yılı her öz yakın adamlarıyla Kazımın’e gelmiştir ki buradan İran’a gidecektir. Meşhur inkılap kahramanı ve İran’ın temin-i istikbali yolunda var kuvvesiyle çalışan Nizamüssaltana öz adamları ilen dayir-i kelseküne azimet etmiştir.

29 Mayıs 1917

Sayı 483

“İran İşleri

Erdebil’den alınan son haberlere göre orada ulema, ayan ve tüccarlar Emirüssaltana’nın tayin olmasını rica etmişlerdir. Onun hizmetlerinden, halka güzel davranış ve alaka göstermesinden dolayı halk onu kendilerine hakim istemektedirler.”

İran İşleri

Erdebil’den aldığımız son malumata göre orada ulema, ayan ve tüccar sınıflarından 81 nefer arıza yazıp hükümetten muhterem Emirüssaltana’nın oraya hâkim tayin olunmasını rica ediyorlar. Müşarün ileyhin sabıki hizmetlerinden ve onun asıl hâkim olup cemaat ile yahşi reftar ve alak etmesindendir ki şimdi cemaat onu özlerine hâkim istiyorlar.

“Lengerod Şehrinin Yanması

Lengerod şehri tamamen yanmıştır. Ahali perişan halde kendi evlerini, eşyalarını bırakıp bir tarafa kaçmaktadırlar.”

Lengerod Şehrinin Yanması

Lengerod şehri tamamen yanmıştır. Böyle ki bütün ehali dehşet ve vahşetler içinde halleri perişan öz hanüman ve eşyalarını koyup heresi bir tarafa kaçıyorlar “Lengerod mahvoldu” sadaları bu biçare inas ve zükur tayifesinden asumana bülend olup, onlara necat verilmesini yalvarıyor diliyorlar.

30 Mayıs 1917

Sayı 484

İran İşleri

“Hükümet Dairelerinde

Alınan son habere göre sadrazam Vüsukuddevle kendi istifasını verecektir. Şah tarafından istifa kabul edilmiştir. Yine aynı gün şehzade Alaüssaltana’yı çağırarak kabineyi ona bırakmıştır. Alaüssaltana kabul ederek seçilecek tüm vezirleri davet etmiştir. Ziyaiüddevele kendi istifasını heyete vermiştir. İstifası kabul edilmiştir.”

Hükümet Dairelerinde

Aldığımız son malumata göre sadr-ı azam Vüsukuddevle yekşenbe günü sahibkıraniyede a‘la hazretin huzuruna teşrif aparıp öz istifasını orada çeviripdir. Şah tarafından müşarün ileyhin istifası kabule geçmiştir.

Yine hemen gün şehzade Alaüssaltana’yı şah hazretleri huzura isteyip taze kabinenin teşkilini ona havale etmiştir. Mezkûr ise kabul edip şahzade Aynüddevele ile beraber bu barede maslahat etmiştir. Kabine baresinde de bütün seçilecek taze vezirlere düsturü’l-ameller yollayıp tez tez onları öz menziline şuraya davet ediyor.

-Berucerd ve Luristan Gubur-ı Natürî Ziyaiüddevele nice gün bundan akdem öz istifasını vüzera heyetine takdim etmiştir. İstifası kabul olunmuştur. Bu vakte dek mezkûr vilayetlere Gubur-ı Natur tayin olunmamıştır.

“Savuçbulak Hükümetinin Değişmesi

Savuçbulak ahalisi memurlardan memnun olmayarak mektupla devlete şikayette bulunmuş, değişmesini istemişlerdir. Hükümet bunun üzerine Mirza Ağa Han’ı alıp

yerine Şehzade Müin Haluk'u getirmiştir. Kirmanşah'tan bütün göçmenlerin Hemedan'a gittikleri haber verilmiştir. Kirmanşah'a da göçmenler gitmiştir. Buraya gelenlerde Hemedan'a göç edeceklerdir."

Savuçbulak Hükümetinin Değişmesi

Savuçbulak ehali mahalli hükümet memurlarından na-razı kalıp telgrafen ve mektuben devlete şikâyet ve hâkimin değişmesini devletten talep etmişlerdir. Hükümet cemaatin haheşini amele getirip hâkim-i mezkur Mirza Ağa Hanı yerinden azledip Şahzade Müin Haluk'u hükümranlığa nasb ile cemaatin razılığını hâsıl etmiştir.

Kirmanşah'tan haber veriyorlar ki oradaki bütün muhacirler Hemedan'a selamet varid olmuşlardır. Tazeden yine Kirmanşah'a külli miktarda muhacirler varid olmuştur. Bunlarda bu günlerde Hemedan'a taraf hareket edeceklerdir.

“İtimadüddevele

Tebriz'de bütün şehir ahali Tophane meydanına gelerek İtimadüddevele'nin hapisten çıkarılmasını istemişlerdir. Devlet adamları halkı sakinleştirmeye çalışsada başarılı olamamıştır. Sonunda Veliht hazretleri meydana gelerek İtimadüddevele'yi kendisinin çıkarmayacağını söylemiştir."

İtimadüddevele

Dün Tebriz'de bütün Urumi şehrinin ehali ile Tebriz ehli mescide yığışıp İtimadüddevele'nin kabih-i amal ve efalinden ve bu biçare cemaate reva gördüğü zulümlerden nale ve feryadla Tophane meydanına gelmiş ve feryad çekip İtimadüddevele'nin hapishaneden azad edilmesini istemişlerdir. Devlet adamları cemaati sükûna davet edip ve itminanlık vermişlerse de cemaat sakit olmamışlardır. Nihayet gurûb zamanı veliahd hazretleri Tophane meydanına teşrif getirip cemaate hitaben demiş ki: “Cemaat! Hatır-ı cem‘ olunuz ki İtimadüddevele'yi ben azad etmeyeceğim. Meclisten haber gelmeyince o: Hapishaneden azad olmayacaktır.”

“Son Haberler

Tahrân'dan İngiliz taraftarı meşhur ulema Ağa Şeyh'in öldürüldüğü haberi gelmiştir. Liberal hareketına engel olan nüfuzlu adamları ortadan kaldırma amacıyla bir komite oluşturulmuştur."

Son Haberler

Tahran'dan haber veriliyor ki meşhur ulemadan İngiltere taraftarı olan Ağa Şeyh... (Adını telgraf karıştırmıştır) Öldürülmüştür. Liberal harekâtına mani olan nüfuzlu adamları def kastıyla bir komite tesis edilmiştir.

31 Mayıs 1917

Sayı 485

İran İşleri

“Hükümet Dairelerinde

Kirmanşah hakimi istifasını vermiştir. Bütün vezirler istifa vermişlerdir. Kabinayı düzeltmek bu defa zordur. Çünkü idareci kişiler lazımdır. Alaüssaltana her gün siyaset adamlarıyla konuşmaktadır. Alınan son haberlere göre kabine düzelmiş ve şu şahıslar gelmiştir: Müşirüddeve, Müteminü'l-mülk Hacı Muhteşemüssaltana, Müsteşarüddeve, Hakemülmülk, Mümtazüddeve, Müşavirülmemalik, Nasrulmülk.

Hükümet Dairelerinde

Dün Kirmanşah hâkimi öz istifasını dâhiliye vizaretine bildirip defter haneni/haneyi öz muavinine havale etmiştir.

Bu vakte kadar taze kabine düzelmemiş kalıyor. Sipahdar istifasını vermiş bütün vüzera istifa vermişlerdir. Devleti işleri fakat züvera muavinleri idare ediyorlar.

Alaüssaltana bu ana kadar kabine düzeltmemiş. Bu defaki kabinayı düzeltmek müşkildir. Çünkü bu defa bir sabit ve muktedir hükümet teşkili lazım geliyor. İdare edici şahıslar lazımdır, odur ki bu vakte kadar düzelmemiş kalıyor.

Alaüssaltana ise hergün devlet kişileri ve siyaset adamlarıyla meşverettedir.

Nice ki haber verilmişti Ağa-yı Alaüssaltana bu vakte kadar kabine düzeltmemiştir.

Lakin aldığımız son malumata göre kabine düzelmiş ve zeyldeki şahıslardan ibarettir:

Müşirüddeve, Müteminü'l-mülk Hacı Muhteşemüssaltana, Müsteşarüddeve, Hakemülmülk, Mümtazüddeve, Müşavirülmemalik, Nasrulmülk.

Müstevfiyülmemalik ise uzviyetlikte iştirak ediyor. Lakin bazı hususî amelinden dolayı resmi bir hizmete dâhil olmaktan ictinab ediyor.

3.1.10. Haziran 1917

01 Haziran 1917

Sayı 486

İran İşleri

“Rusya Meşrutasının Hoy’a Tesiri

Hoy’dan yazmışlardır. İtimadüddeve’nin zulümleri sadece Azerbaycanlılara değil, Kafkasyahlara da malum olmuştur. Rusya’da istiklal kazanıldıktan sonra General Çernazoyof ve İtimadüddeve bile hapsedilmiştir. Şehre vicdan sahibi birinin gelmesi istenmektedir. Alihan Nasrallah ve Mirza Akahanlar göreve getirilmiştir. İran’ın durumu ile ilgili endişeler ve Vüsuku’l-memalik’e sitem dile getirilmiştir.”

Rusya Meşrutasının (Hoy)’a Tesiri

Hoy’dan bize yazıyorlar:

Şehrimizde iki sene hükümet eden İtimadüddeve General “Çernazoyof”a istinaden bizlere ne kadar zulüm ve sitem ettiği Azerbaycanlılara değil, belki Kafkasyalı kardaşlarımıza da malum idi. Rusya’da hürriyet güneşi her tarafa ziya bahş olup tâ ehâlleri iş başından attığı gibi müstebid General Çernazoyof dahi hapis olundu. Bunu müteakip mezkûr İtimadüddeve dahi veliahdımız tarafından Tebriz’e istenilip hapis olundu. Biz ise bu işten ziyadesiyle memnun olup ümid etdik ki biz de gayrılar gibi (Çubukkale – Cerime– Kulak Kestirme ve Bozlu Havuz içinde dökülmekten) halâs olup min ba’d şura ve intihap ile şehrimize insaf ve vicdan sahibi olan bir zat tayin edeceğiz. Deme ki biz bu namzade iken veliahdımızın mukarreb hizmetçisi menziline (Hoy) hükümetinin “torğu” imiş belî torğ olur. Neticede Hoy; Hoykâr güzarı Vüsuku’l-memalik’in vekil edip göndermiş olduğu şahsın üstünde kalur. Binaen aleyh Vüsuku’l-memalik derhal öz hem meslekleri olan naib Alihan Nasrallah ve Mirza Akahanları (ki bu adamların ne kadar şakî ve bî-insaf oldukları bütün Azerbaycan’a aşikârdır) yanına çağırıp özüne firaş başı ev pişkâr teyin eder.

Odur ki imdi musibetimiz evvelkinden daha şiddetli olmuştur. O cümleden Vüsuku’l-memâlik Meşhedî Hasan Halilof nâm bir neferi huzura davet ederek bir bahane ile mezkûru tuttuktan sonra özüne ve firaş başlarına 3-4 yüz tümen alıp onun

yakasından el çekmiştir. Bundan ilave istifalarımızdan bir nicesi dükkânlarını bağlayıp kentlerde yaşamağa mecbur olmuşlar.

Aman Ya Rabbim! Biz İranlıların aharı ne olacak? Ne vakit Vüsuku'l-memalik gibi bî-insaf hâkimlerin ellerinden halas olup dünyada insanlar gibi yaşayacağız? Âya bizler başkalarına eman vermekle iftihar edenlerden değil mi?

Zalimlerin Hüdâ özü versin cezasını!

M.N

“Demokrat Fırkasının Beyannamesi

İran meşrutiyet yanlıları arasında Demokrat adında yardım ve bağlılıkla meşhur olan siyasi bir fırka olduğu bellidir. Fırkanın Azerbaycan komitesi tarafından bir beyanname gönderilmiştir. (Farsça)”

Demokrat Fırkasının Beyannamesi

İran meşrutiyet perverleri arasında demokrat unvanında himmet ve hamiyetle meşhur siyasi bir fırka olduğu okuyucularımıza malumdur. Mezkûr fırkanın Azerbaycan komitesi tarafından aşağıdaki beyanname idaremize gönderilip derci rica edilmiştir:

[Beyanname gazetede Farsça yazılmıştır]

4 Haziran 1917

Sayı 488

İran İşleri

“İran’dan yazıyorlar

Açık Söz gazetesinin 478’inci sayısında Demokrat Fırkası’nun meclis seçimlerinde anlaşmazlık ve karıştıklar kaydedilmiştir. Bazılarının tahrikiyle Demokrat Fırkalılar arasında çıkan anlaşmazlıklar bir tarafa bırakılıp herkes ciddiyetle çalışmaktadır. Ancak başka bir şey var ki Rusya inkılabından ve Azerbaycan’ın öncesinden beri askerler İran’da zulüm etmektedir. İran’da bulunan Rus subaylarının bu konuda ahaliye zulmedilmemesi için onları uyarması istenmektedir.”

İran’dan yazıyorlar

Muhterem “Açık Söz”ün 478’inci numarasında İran işleri sırasında Demokrat Fırkası arasında meclis-i mebusan seçkisi hususunda ihtilaf ve ziddiyet olduğu

kaydedilmiştir. Binaen aleyh ol babda bir nice kelime yazmakla muhterem kari'lere bunu haber veriyorum ki bi-hamdillah İranlılar bir dereceye kadar öz hukuklarını bilerek muharebe müfsidelerini anlamışlardır. Buna göre arada olan ikilik ve ihtilaf götürülmüştür. Bazılarının tahriki ile demokrat fırkasında olan ihtilaf; muhterem fırkanın faal uzuvlarının himmeti sayesinde ref' edilip vatana hizmet uğrunda herkes kemal-i ciddiyetle çalışmaktadır. Ancak burası var ki Rusya inkılabı ve Azerbaycan'ın evvelinden bu vakte kadar mezkûr devletin koşunları İran'da hayli eziyet veriyorlar. Yahşi olardı ki İran'da olan Rus erkân-ı harb reisi vasıtasıyla onlara tavsiye edilsin ki ehaliye zulmedilmesin.

Bir Nefer İranlı

5 Haziran 1917

Sayı 489

İran İşleri

“İran Kabinesinin Teşkili

Bilinir ki Yeni kabine oluşumu için Alaüssaltana'ya görev verilmiştir. Alaüssaltana bu önemli seçim için İran siyasileriyle sürekli iletişim halinde olmuştur. Sonunda başarılı bir heyet seçilmiştir. Alaüssaltana vezir kurulu başkanı ve hariciye veziri olmuştur. Müstevfiyülmemalik siyaset işleri konularında toplantılarda hallolunacak meseleler için bulunacaktır. Müşirüddeve harbiye veziri, Mütemenülmülk ticaret veziri, Meliküddeve dahiliye veziri, Hacı Muhteşemüssaltana maliye veziri, Hakimülmülk maarif ve sanayi veziri, Mümtazüddeve adliye veziri, Nasrülmülk post ve telgraf veziri olmuştur. Kurulan kabine memleketlerinin bağımsızlığını sağlamak için var gücüyle çalışacaklardır. İran gazetesi yeni oluşan kabine için vatanına sadık kişilerden oluştuğunu yazmıştır. Kabineye güvenilmeli, hainler elbet cezalandırılacaktır.”

İran Kabinesinin Teşkili

Nice ki kari'lerimize malumdur ki İran'da sabık kabineyi azl ve yeni kabine teşkili Alaüssaltana'ya muhavvel edilmişti. Alaüssaltana İran'ın bu mühim zamanında taze ve muktedir bir hükümet seçkisi için iki gün İran siyasi kişileri ile her ân meşverette imiş. Aharda öz arzusuna nail olup cemaatin haline muvafık bir devlet heyeti seçilip kurtarmıştır. Seçilenler kimler olduğu son numralarımızın birisinde haber vermiştik.

“İran” gazetesinin haber verdiğine göre seçilmiş heyet zeyldeki karar üzere tayin olunmuşlardır. Alaüssaltana – Reisü’l-vüzerâ ve hariciye veziri. Müstevfiyülmemalik resmî hizmete dâhil olunmamışsa da devletin siyaset işleri hususundaki şuralarında isbat-ı vücud edip orada hallolunacak meselerin müzakeresine iştirak edecektir. Müşirüddeve harbiye veziri. Mütemenülmülk ticaret veziri. Meliküddeve dâhiliye veziri. Hacı Muhteşemüssaltana maliye veziri, Hakimülmülk maarif ve sanayi veziri. Mümtazüddeve adliye veziri. Nasrülmülk post ve telgraf veziri. Demek ki Alaüssaltana öz maksadına nail oldu. Bir paresi siyasi kişilerden ve bir paresi vatanperest şahıslardan ki ciddiyet ve samimiyet muhitinde en birinci milli anasırdan mahsub olunurlar. Kabineye dâhil olup öz memleketlerinin temin-i istikbali için var kuvvelerini sarf ederek çalışacaklardır. İran inkılabından beri bu birinci kabineden ki mesuliyeti öz boyunlarına almışlardır.

“İran” gazetesi yeni kabine teşkili hakkında yazdığı bir makalede diyor ki: Kabine azalarının her biri milliyet ne olsa dara ve nice çalışmalı olduğunu çalışmağa da kadir mafriyetle imtihan vermiş. Vatan hissini, millet ve milliyet tasası çeken, vatanına sadık zevattan ibarettir. Kabinede 3 reisü’l-vüzeranın ve 3 milletvekillerinin tayini bundan sonra millet ve devlet arasında büyük ve kuvvetli bir rabita vücuda getirip ittihad ve ittifaka el vererek bir yerde çalışmak arzusunda olduklarının ispat ediyor. Memleketin her bir tabakası ve her bir İranoğlu mutmain olmuş ki bu taze kabine onların ümidgâhı olup memleketi bu varta-i dalaletten ve cehalet-i hakâletten halas edip ecneblerin biçare (okunamadı) uzattıkları hıyanet ellerini keserek (okunamadı) ve harici hayatı ıslahla beraber (okunamadı) biçareleri bu beladan kurtaracaklardır.

Odur ki bu kabine “ümid” kabinesi adlandırılır. Bu kabine bütün (okunamadı) şahısların perdesini kaldırıp (okunamadı) (okunamadı) hıyanet parmaklarını kesip bu (okunamadı) millete ve vatana ve şeriata ettikleri (okunamadı) uzattıkları hain parmakları (okunamadı) onlara tekrar vereceğiz. Dâhili ıslahat ve harici siyasi meseleler (okunamadı) geçirmekten mevki-i ahar (okunamadı) her çend taze kabinenin bir ve (okunamadı) malum değil amma havatır-ı cem‘ etmek elbette böyle bir vakte dâhili ve harici kazalarının bu mühim zamanda (ki kabine bozulmuştur) millette gerek öz vazifelerini yapılınsın İranlılar bilmelidirler ki kabine ne kadar itimadlı. Ne kadar faal ve salih olsa تنها iş görebilmeyecektir. Çalıştılar, böyle muktedir hükümet düzelttiler; lakin özleri de gerek hiçbir fedakârlıktan

çekinmesinler; var kuvveleri ile himmet, gayret edip taze hükümetle birlikte ittihad ve ittifak ile vatanlarını bu varta-i felaketten kurtarsınlar: bütün âleme ispat etsinler ki biz de insanık. Bizim de bu dünyada yaşamağa hakkımız var. Nefretle bizi zulumata aparmayınız. Vatanı şimdi muhafazaya ikdam edeceğiz. Bizim haysiyetimize ırz ve namusumuza mukaddes vatanımıza hiçbir kes pis nazarla bakamaz. Bütün var kuvvemizi sarf edip çalışacağız, kanı aradan kaldırarak hainleri daha doğrusu millet ve vatan huzurunda mesulleri öz cezalarında çarptıracağız.

8 Haziran 1917

Sayı 492

“Gence’de İraniler Neşr-i Maarif Cemiyeti

Gence’de açık fikirli insanlar tarafından bir eğitim cemiyeti kurulmuştur. İranlılar bu hayırlı işe soğuk bakmasından dolayı gece kursu açılmaya karar verlmıştır. Meclis davet edilmiş, tüzük Mirza Lütfullah Alizade tarafından okunarak onaylanmıştır.

M.L.Ğ”

Gence’de İraniler Neşr -i Maarif Cemiyeti

Bu neçe gün zarfında Gence’de açık fikirli İranlılar tarafından bir neşr-i maarif cemiyeti tesis olunup uzv yaazılmağa başlamışlardır. Bu hayırlı işe çok eşhasın (İranilerin) soğuk bakması görüldükde idare bunu cehaletten ve ilimsizlikten bilip birinci kademde (gece kursu) açmağa sarf etmeği lazım görmüştür. Bu ayın ikisinde meclis-i umûmi davet edip muhazara olunmuş nizamname Mirza Lütfullah Alizade tarafından kıraat olunup meclis-i tarafından alkışlandı ve hazirun tarafından kavil çekilip tasdik olundu.

M.L. Ğ

“İran İşleri

İdareye her hafta çıkan Cengel isimli bir gazete gelmiştir. Gazeteden gelecek haberler okundu.

İdam- Rusların ahaliden 18 kişiyi idam ettirttikleri haberi Kirmanşah’tan verilmiştir. İdam edilen adamların hangi tabakadan olduğu bilinmemektedir.

Rus koşunlarının tazyiki- Duyulana göre Rus askerleri Kirmanşah'a geldikleri zaman ahaliden mal almak için her türlü saldırılarda bulunmuşlardır. Zavallı ahalinin gördüğü zulümler azalmıştır.

Sansür- Hemedan telgrafları Ruslar tarafından denetlenmektedir. Asr-ı Saadet gazetesinin verdiği habere göre Ruslar Kirmanşah'tan çıkmışlardır.”

İran İşleri

Bu gün idareimiz her hafta taze çıkmakta olan “Cengel” namında bir gazete gelmiştir. Bu gazetede atideki haberleri okuduk:

İdam

Kirmanşah'dan haber veriyorlar ki Ruslar ehaliden 18 adamı dara çekip idam etmişlerdir. Hele bu vakte kadar malum olmamıştır ki idam edilen adamlar hangi tabakadandır.

Rus Koşunlarının Tazyiki

İşitildiğine göre Rus koşunları geri çekilip Kirmanşah'a varid oldukları zaman zulüm ve taaddi ellerini açarak ehaliden azuk istemek ve mal almak hususunda her türlü tecavüzatta bulunmuşlardır. Biçare ehalinin gördükleri zulümler bu vakte kadar azalarak düşmüştür. Bu parede sefaret vasıtasıyla devlet kişilerinin tezlikle ilaç istemeleri lazımdır.

Sansür

Neçe ki tazellikle Hemedan telgrafları Ruslar tarafından sansür ediliyor.

“Asr-ı saadet” gazetesinin verdiği habere göre Ruslar Kirmanşah'dan çıkmışlardır.

9 Haziran 1917

Sayı 493

İran İşleri

“Tebrik Tekgrafları

Yeni kabinenin kurulmasından dolayı İran'ın her yerinden tebrik telgrafları gelmektedir. Zillüssultan'ın kötü davranışlarından dolayı İsfahan'a yeni seçim konusunda Tahran ve İsfahan arasında yazışmalar olmaktadır. Kirmanşah'a yeni göçmenler gelmektedir. Gelenler arasında Emir Muzaffer Kulhani, Doktor Alihan,

Eminü't-tüccar Isfahani, Ebulfeth Mirza, Alman elçiliğinin tercümanı, İmad-ı Halvet, Nasirü't-tüccar Tebrîzi, Fethullah Mirza, Emir Kuluhan, Pişnümaz Tebrizi, Serdar Muhyi vardır.”

Tebrik Telgrafları

Taze kabinenin teşkili münasebetiyle İran'ın her bir noktasından tebrik telgrafları gelmektedir. O cümleden Tebriz, Kirman, Reşt, Zencan, Astarabad ve bazı bu gibi yerlerden razılık telgrafları alınır.

-Zillüssultan'ın cemaatle pis muamelesinden dolayı Isfahan'a taze hâkim intihabı hususunda Isfahan'la Tahran arasında muhabere olmaktadır.

-Kirmanşah'a taze muhacirler gelmektedir. Son defa gelneler Kirmanşah'a varid olup henüz oradan dâhili vilayetlere gitmemişlerdir. Gelenler cümlesinden Emir Muzaffer Kulhani, Doktor Alihan, Eminü't-tüccar Isfahani, Ebulfeth Mirza, Alman konsoloshanesinin mütercimi, İmad-ı Halvet, Nasirü't-tüccar Tebrîzi, Fethullah Mirza, Emir Kuluhan, Pişnümaz Tebrizi, Serdar Muhyi dahi vardılar.

“Sansür

Çatışma sırasında Rus ve İngiliz devletleri tarafından İsfahan şehrinde sansür uygulanarak uygun olmayan muhabirlere el konulmuştur. Protesto edilmesi sebebiyle sansür kaldırmıştır. General Gobronazori İsfahan'dan uzaklaştırılmış yerine geçici olarak Müşirü'l-mülk getirilmiştir. Bölgenin durumu Müşirü'l-mülk'e kalmıştır. Şehzade Müvidüddeve kendi istifasını telgrafla Tahran'a bildirmiştir. Horasan hakimi Müşarüssaltana da istifasını vererek Tahran'a hareket etmiştir. Azerbaycan ahalisinin söylediğine göre Basirüssaltan Mümtazülmemalik ve Hacı Nazimü'l-adale de kendi işlerinden ayrılmışlardır.”

Sansür

Muharebe esnasında Rus ve İngiliz devletleri tarafından Isfahan şehrinde sansür koyulup bütün onlara muvafık olmayan muhabirleri musadere ediyordular. Aldığımız son malumata göre cemaatin protestosuna mezkûr hükümetler öz sansürlerini lağv ile bütün muhabirelere geniş azadlık vermişlerdir.

-Isfahan General Gobronazori Zillüssultan Isfahandan tard edilip bütün umurunu ise muvakkaten Müşirü'l-mülke kaptırılmıştır. Zillüssultan'ın canşini şahzade

Sarimüddeve'yi de hükümet Tahran'a istemiştir. Bütün mesuliyet o havzanın nazm u asayişinin birya/berba edilmesi Müşirü'l-mülk'e muhavvel olunmuştur.

- Kaşan hâkimi şahzade Müvidüddeve öz istifasını telgrafen Tahran'a haber verip diyor ki: taze hükümetin cemaate kulak asıp onların arzusuna muvafık hâkim-i seçki tayin etmesi ve bütün sabık hâkimlerin ihracıyla yerlerine tazeleri seçilmesi uğrunda tedbirlerini ben evvel istikbal edip istifamı veriyorum.

Horasan hâkimi Müşarüssaltana istifa verip Tahran'a hareket etmiştir.

-Azerbaycan ehalesinin haheşlerine binaen Basirüssaltan Mümtazülmemalik ve Hacı Nazımü'l-adale öz işlerinden azil oldular.

11 Haziran 1917

Sayı 494

“İran İşleri

Yakın zamanda Nevbahar gazetesi yeniden çıkmaya başlayacaktır. Başyazarı meşhur Meliküşşuara'dır. Rus askerlerinin halka kötü davranışlarında bulunmasından dolayı İran'ın her yerine şikayet telgrafları gelmektedir. Bu sebeple Hariciye veziri Rus elçisiyle görüşmüştür. Enzeli'den haber vermişlerdir. Bundan beş sene önce Rus hükümeti memurları günahsız mücahitleri boğazlarından asarak öldürmüşlerdir. Enzeli'de Demokrat Fırkası cemaatle beraber Hazret-i Seyyidü's-şüheda'nın doğumu sebebiyle bütün Rus askerleri, tüccar, ulema ve bazı yabancı elçiliklerin müdür ve reisleri Gazyan'a giderek bahsedilen günahsız şehitler için Kuran okunup, bayraklar asılmıştır.”

İran İşleri

Bu yakın zamanda “nevbahar” ruznamesi tazedden sabıkı mülkünü takip ile çıkmaya başlayacaktır. Sermuharriri meşhur İran ediblerinden yazıcı Meliküşşuara olup vatanperestliği, kahramanlığı, azadlık tarafdarlığı bütün İran'a malumdur. Muvaffakiyet dileriz.

-Rus koşunlarının cemaatle pis muamelede bulunup olmazın talepler etmeleri hakkında İran'ın her bir noktasından şikâyet telgrafları gelmektedir. Harice vizareti mezkûr hareketlerin önünü almak için Rus sefareti ile müzakerata girişip sefirden bir de böyle işlere yol vermeyeceği baresinde kağıd almıştır.

-Enzeliden haber veriyorlar: Beş sene bundan akdem sabık müstebid Rus hükümetinin memurları iki nefer bî-günah azadlık mücahidlerinden tutup Gazyan'da boğazlarından asmışlardır. Bedenlerini ise bir çengele atıp üstüne ahenk dökmüşüler. Bir kimsenin onları bastırmağa ihtiyarları yokidi. Mezkûr zalim hükümetin inkırazı baadında Enzeli'deki demokrat fırkası cemaatle birlikte hazret-i Seyyidü'ş-şüheda'nın (4) veladeti münasebetiyle bütün Rus saldatları, tüccar, ulema ve bazı ecnebi konsoloshane müdür ve reisleri Gazyan'a gidip mezkûr iki bî-günah hürriyet şehidlerinin kabri üstünde büyük bir taziyet-i meclisi münakid edip onların ruhlarının rahat olmağı için dua ve Kur'an tilavet olunup kabirlerinin devresini ecnebiler gibi rengârenk bayraklar ile zinetlendirip nev' be-nev' ateşin nutuklar irad edenden sonra meclise hitam veriyorlar.

“Dahili Islahat

İran gazetesinin yazdığı başmakale bazo önemli yerleri yazılmıştır. İran devleti yabancılardan müdahale etmeden kendisini idare edebilmektedir. Hiç kimseden yardım istememekte ve İran'ın kendi işlerini düzeltebilmesi için yalnız bırakılması gerekmektedir. Rus askerlerinin İran'a ettiği eziyetlerden yakınılmaktadır. Yabancıların yardımı istenmemektedir. İran kendi kendini idare etmeye hazırdır. Tarım yabancılar tarafından mahvedilmiş, kıtlık gözler önündedir. Yabancılar kendi askelerini beslerken İran yiğitleri mahvolmuştur. Vakit gelmiştir. Düşmanlar her ne olursa olsun cezasını çekmelidir.”

Dâhili Islahat

Refikimiz “İran” gazetesi dâhili ıslahat baresinde yazdığı başmakalesinin bazı mühimyerlerini ihtisaren buraya derc ediyoruz:

İran devleti ecnebiler müdahale etmeden memleketi idareye kadirdir. Hiçbir konşusundan muavenet istemiyor. İran'ı asude bırakmalıdır ki özü öz dâhili işlerini ıslah etsin. Yeter bu kadar Rus koşunları İran hakkında ettiği zulümler ve cefalar, yaptıkları tahribat! Yeter İngiltere ve Türkiye hükümetinin yitirdikleri hasaretler, bir memleketin ki dâhilinde binler ile düşman daha doğrusu ecnebi koşunları hüküm süre, bir memleketin ki dâhilinde koşunları siyasete binler ile vatan hainleri, millet düşmanları yatah o memleketin öz dâhili işlerini neçe ıslah edebilir!

Kifayettir: ecnebilerin müdahalesini istemiyoruz. Biz öz özümüzü idare etmeğe kadiriz. Ne onların yahşılıkları, ne de onların memleketimize, ticaretimize, ıslahatımıza dâhili işlerimize ve verdikleri darbeler, yetirdikleri hasaretler!

Gerek ecnebi koşunlar İran memleketinden bilmerre çıksınlar. Ta ayınki vatan asude nefes alıp ak olanları, hainleri özü mesuliyete alıp istintak baadında cezalarına çaldırsın.

-Dâhili memleketimize koşun yeritmeklerinden değil midir ki şimdi memleketimizin büyük bir kısmı yer ile yeksan olup harabezara dönmüştür.

Ne kadar ziraatlerimiz mahvolup gitmiştir. Ehalisinin çok hissesi Göçürü tayife gibi, yurdundan avare tutup sahralarda hayvan gibi alefiyat yemeğe mecburdurlar. Bütün mezraalarımız ekinlerimizin mahvı sayesinde bu kadar behalıklar çekiyoruz. Kahtlıklar gözümüzün önünden geçiyor. Ticaretimiz tamamen mahv olmuş. Azukanın ekserini ecnebiler özleri için aparış öz askerlerine yem verirler; lakin bizim serbazlarımız acından mahvoluyorlar.

Vakit yetiştir. Her ne hava ile olursa olsun gerek memleketimiz harici düşmanlardan halas olsun gerek memleketimizde yaşayan dâhili mikropları mahv veya hod-destgir edip öz cezalarına çatdırak.

“Tahran- Hariciye vezareti memurlarından Mecidüssaltana ve Haşmetüddeve makamlarından ayrılmışlardır.”

Tahran - Payitaht matbuatı tarafından İngiliz muhiblikde mütehhim edilen harice vezareti memurlarından Mecidüssaltana ve vezarethane tacalniği Haşmetüddeve öz mansıblarından kenar edilmişlerdir.

“Tahran- Heyet Şah’ın doğum günü sebebiyle Şah’ı kutlamışlardır. Bu günün şerefine Rusya ve İngiltere aleyhine düşmani çıkışlara ortak olanlara genel af ilan edilmiştir.”

Tahran – Diplomasya heyeti şahın tevellüd günü münasebetiyle şahı tebrik etmişler. Bu günün şerefine Rusya ve İngiltere aleyhine düşmanane çıkışlarda iştirak edenler afv-ı umumi ilan edilmiştir.

12 Haziran 1917

SAYI 495

İran İşleri

“Reşt'ten

Bakü gazetesine yazmışlardır. Şiraz'da hükümet yok gibidir. İran valisi istifa etmiştir. Konsolos makamından alınmış, Enzeli'de oturmaktadır. İcra komitesine yeni vekiller seçileceğinden toplantı kabinesi davet edilmiştir. Nedense seçim gecikmiştir. Hazırda bulunan hâkim Küçük Han'dır. Kum ormanlarında Küçük Han kendi adamları, askerleri, valileri, beyleri hatta gazetesiyile büsbütün bağımsız bir krallık kurmuştur. Küçük Han'ın olduğu yere gelen İran İnkılabıunları Küçük Han'ın huzuruna gelerek şikâyetlerini bildirmişlerdir. Cengel gazetesinde gelen kişilerin Rus askerleri İran'dan çıkana kadar burada kalacakları yazılmıştır. Küçük Han'ın bu birliğine günden güne yenileri gelerek güçlenmiştir. Lenderud'ta Reşt tüccarbaşının oğlu Hacı Samed Han bir grup İranlıyı öldürmekten yargılacakken kaçmıştır. Küçük Han kendi evlatlarını Hacı Samed Han'ın birliği karşısına göndermiştir. Küçük Han'ın atlıları birliği dağıtarak bazılarını da hapsedmiştir. Hapsedilenleri bırakmak için de karşılık olarak para istemiştir. Ayrıca Enzeli'de bir grup asker Pazar ve dükkanları dağıtarak ahaliye ateş açmıştır. Hemen dükkanlar kapanmış, ahali gizlenmiştir. Şehirde düzensizlik ortaya çıkmıştır. Ayrı bir haber olarak pazarlarda çörek yoktur. Olanlarda kara çörektir.”

Reşt'ten

“Bakü” gazetesine yazıyorlar ki:

“Mişe kardaşları” adlanan küçük Han destesi tazedden hükümran hesap edilir. Şi(raz)'da bu saat hükümet yok gibidir. İran valisi istifa vermiştir. Konsolos (Belom) mansıbdan kenar edilip hal-i hazırda Enzeli'de oturmaktadır. Ve Elmer'de ihtilaf çıkmasından icra komitesi hareketsiz kalmıştır. Komiteye taze vekiller intihap etmekten ötürü yekşenbe gün iclas kabinesi davet edilmiş idi. Nedense seçki tehire salınmıştır. Hal-i hazırda buranın hâkim Küçük Handır. (Kum'u) meşelerinde Küçük Han öz adamları, koşunları, valileri, beğleri hatta gazetesiyile büsbütün müstakil bir krallık teşkil etmiştir. Bu günlerde Küçük Han olduğu yere varid olan sabık İran inkılabıunlarından Kısmati'nin birliği altında (kısmen) komisiyesinde mezkur destenin gazetesi neşr olunur. Bütün etraf ve olan şehirlerinin adamları Küçük Han'a müracaat ediyorlar. Küçük Han da onları hüsn-i kabul edip kimlerini hapis veya ceriha etmekle elinden geldiği kadar çalışıp şikâyete gelenleri razı alıyor.

Mezkûr destenin müruc-ı efkârı olan “Cengel” gazetesinin yakın makalesinde deniliyor ki: “Rusya koşunları İran’dan çıkmadıkça tez Mişe’de oturacağız.” Ve Ruslar öz dediklerini fiilen icra etmedikçe onların sözlerine inanmayacağız. Gazete diyor ki: Bir hiç ki hücum etmek peşinde değiliz. Lakin bizim üzerimize hücum eden olursa karşısına çıkarız. Herkes dostane bir surette bizim yanımıza gelirse biz onu icra komitesi nümayendelerini kabul ettiğimiz gibi ihtiram ile kabul ederik.”

Küçük Han destesi gün günden taze kuvveler ile güçlenip Geylan ehali arasında şöhret kazanmaktadır. Bu destenin daire-i hükümeti gün günden genişliyor. Evvela biliriz ki bu yakınlarda Geylan merkezi hükümetinden ayrılıp müstakil bir krallık vücuda girsin.

Bu yakınlarda (Lenderud)’da Reşt tacirbaşısının oğlu Hacı Samed Han’ın eli altında taze bir kolunur destesi vücuda gelmişti. Hacı Han iki yıl bundan ileri bir nefer İranlı öldürdüğüne öze mahkemedan kaçmış idi. Hacı Samed Han öz destesi ile etrafa çok zarar yetirmiştir. Köhne hükümet vaktinde onu dostluk yesir olmamıştı. Bugünlerde de Hacı Samed Han’ın elinden Küçük Han şikâyetler edilmişti. Küçük Han öz oğullarını Hacı Samed Han’ın destesi karşısına göndermiştir. Küçük Han’ın atlıları mezkûr desteyi dağıtıp destenin başçısını öldürerek bir barelerini de hapsetmişlerdir. Hapis edilenleri bırakmak için de büyük pullar talep ediyorlar.

Bu günlerde Enzeli’de milisya neferata tabii olmayan saldatlar dükkân pazarı dağıtıp nizamsızlık saldıklarına göre büyük heyecan olmuştur. Saldatlar milisya neferlere hücum edip topunu parladıktan sonra tabancadan gülleler atmışlardır. Şehir ehali ve garnizon milise güman etmişlerdir. Taleşliler şehre hücum etmişlerdir. Derhal hamı dükkânlar kapanıp ehali gizlenmiştir. “Kars” (okunamadı) gelen (okunamadı) ve milisya birler beş adam hapsetmişler. Kalanları da harada ise kaçıp gizlenmişlerdir. Diyorlar ki güya onlar (okunamadı) – Pir-Pazar’a azim olmuşlardır. Onları tutmaktan ötürü Avlumovild’e milisya neferatı gönderilmiştir. Lakin onları orada tapmışlardır. Nizamsızlık salan saldatları tutmak için gönderilen milisya kumandasının Pir-Pazar demiryol mevkiine varid olması bileşinler/yerleşinler arasında heyecana bais olmuştur. Birçokları ahvalatdan haberdar olmayıp öz şeylerini başlı başına bırakıp kaçmışlardır. Nizamsız düşmanları (okunamadı) (okunamadı) etmişlerdir.

Pazarda çörek yoktur. Her ne varsa da kara çörektir. Geri eskisi de bir (okunamadı).

13 Haziran 1917

SAYI 496

İran İşleri

“Rusya’nın Notası

İran hükümeti Rusya’nın Tahran elçisine giderek Rusya’nın hakimiyetinde bulunan diplomasi şahısları hakkında bir mesele bildirmiştir. İran yıllardır Rusya himayesinde olduğu için şikayetlenmekteydi. Rusya bu mesele için İran’a bir nota göndermiştir. Rusya hükümeti şahsi düşünceleri önemsemeyerek siyasi hareketleriyle himaye altına alma hakkındaki amaçlarından yararlanılmasına izin vermeyecektir. Bunların ardından her iki tarafta uzlaşmaya çalışmış olsalarda mesele hala önemini korumaktadır.”

Rusya’nın Notası

İran hükümeti Rusya’nın Tahran elçisine müracaatla Rusya’nın taht-ı hâkimiyetinde bulunan diplomasi nümayendeleri hakkında bir mesel bildirmiştir. Nice yıldan beri İran hükümeti Rusya’nın himayesinden şikâyet ediyordu. “Dehen” gazetesine Tahran’dan haber veriyorlar ki Rusya hükümeti bu mesele münasebetiyle İran’a bir nota vermiştir. Notada deniliyor ki Rusya hükümeti şahsi mülahazaları nazara almayarak İran’da adalet bürya olmasına müzaharette bulunmağı arzu ediyor. Aynı ayrı adamların Rusya himayesi altına alınması İran’da inkılab ve aks-i inkılab vakti vuku bulmuştur. Bu vakit bazı adamların hayatı tehlike karşısında kalıyordu. Hazırda Rusya’nın suret-i hareketi ve siyaseti öyledir ki himaye altına almak hakkından siyasi maksadlar için istifade edilmesine yol vermez.

İbrahim Elemcan (okunamadı) ıslahatını ahidname ve itilafnamelere meth olmazsa (okunamadı) ve ibrazı arzularına hal emsali Rusya sefiri vaki olunur ki her hak ayrı ayrı (okunamadı) maliki tarafın teşhiri ikinci (okunamadı) edildi. Ancak İranlılar aylarca Rusya himaye (okunamadı) altında bulunduğu için (okunamadı) (okunamadı), Rusya hususi (okunamadı) bir surette (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) hareketi (okunamadı) (okunamadı).

Rusya’nın himayesi altında bulunan adamlar hakkında vaad edilmiş olan hususi itilafnameler on günlerce (okunamadı) kalmıyorlar.

Bu talebin aharında gösteriyor ki bundan böyle her iki taraf uzlaşmağa meyl gösterdilerse köhne meselelerin birçoğu (okunamadı) ve ehemmiyetini biliyor.

“Taç Güzarlık

Teceddüd gazetesinin Taç Güzarı isimli başlığıyla yazdığı başmakalesinde İran'ın Avrupa devletleri tarafından uğradığı saldırılardan bahsetmektedir. Sultan Ahmed Şah'ın taç güzarlığı dördüncü senesindedir. Ümit edilmiştir ki hükümet altı yüz yıllık imparatorluk devam etsin. İmparatorluğun yaşayacağı bütün mevcut devletlere bildirilmiştir.”

Taç Güzarlık

“Teceddüd” gazetesi “Tac Güzarı” serlevhası altında yazdığı başmakalesinde İran'ın evzaindan Avrupa devletlerinin İran'a ettikleri tecavüzlerden (okunamadı) diyor ki bu: Dördüncü senedir ki Sultan Ahmed Şah Kaçar hazretleri için ser(okunamadı) tac güzarını memleketinin her yerinde nida kılıyorlar. Geçen tacgüzarlık merasimini ise hiçbir İranlı koloni etmemiştir. Gazete: geçen yılın bugünkü saatlerini tahattur ediyor. Bu zamanki hal ile şimdiki hali hikaye edip diyor ki ahval-i siyasiyemiz baresinde (okunamadı) (okunamadı) el ele verip ittihaz ve ittifaka bu taze civan şahı (okunamadı), tac u tahtı ise mahvetmek cehaletinde olup her nev' taarruzat-ı manialardan el götürmeyerek veler kavimleri ile çalışıyordular ki bir vesile ile mukaddes memleketimiz dâhilde viran etsinler. Özlerini insanıyet perver adlandırıp himayesizlerin (okunamadı) adına dâhilde onlar için kuyu kazıyordular. İran'ın herbir mehadisine mekr ü cehle ile mukabil durup mümaneat ediyordular.

Ümidvarık ki şimdi hükümetimiz kemal-i azadlık ve istiklal ile ona vuruşan oldukları hasaret ve zararları iddia edip (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) öz bekasını 6000 yıllık imparatorluk bundan sonra dahi yaşamağa haklı olduğu bütün mevcut devletlere bildirir.

14 Haziran 1917

Sayı 497

İran İşleri

“Taze Hükümet ve Matbuat

Tahran'dan Kafkazski Telgraf gazetesine yazmışlardır. İran basını yeni kabineyi tebrik etmiş, Vüsukuddevle vezaretinin on aylık faaliyetini eleştirmiştir. Basın önceki vezaretin memleket için zararlı birçok maddeyi kabul ettiğini göstermiş ve bunları yazmıştır. Ayrıca basın Rus askerlerinin hareketlerini ve yerli halka davranışlarını eleştirmiştir. Ayrıca seçim işlerini hazırlayan komite üyeleri toplantılardan sonra istifa etmişlerdir. Seçimler sebebiyle Yezid Şah adına mitingler düzenlenmiştir. Seçimlerin gerçekleşmesi amacıyla Yezid Şah hakimleri için değişiklik toplantısı istenmiştir.”

Taze Hükümet ve Matbuat

Tahran'dan “Kafkazski Telgraf” gazetesine böyle yazıyorlar:

İran matbuatı taze kabineyi tebrik ve Vüsukuddevle vezaretinin on aylık faaliyetini şiddetli surette tenkid etmektedir. Matbuat sabık vezaretin memleket için zararlı olan birçok kat'nameler kabul ettiğini gösteriyor. Mesela:

- 1) Rus cemiyeti olan Hoştari'ye bir bare yerlerde olan (okunamadı) istifade etmek ihtiyarı ve Enzeli – Reşt arasında demiryol çekmek imtiyazları verilmiştir.
- 2) Cenubi İran'da jandarmalık teşkilatı İngiltere askeri muallimlerine havale edilmiştir.
- 3) (okunamadı) Aksız poderyancılığı Tomanyas kardaşlarına verilmiştir.
- 4) (okunamadı) hâkimleri köhne adamlardan tayin edilmişlerdir.

İş burasındadır ki 3'nci ve 4'üncü maddelerde Vüsukuddevle'nin eli yoktur. Çünkü o zaman memleket hakikatde de Rusya İngiltere 'nin buyurmalarıyla idare olunurdu. 4'üncü maddeye geldikde hazineyi kenar vasıtacılarından azad edip ancak kazanmalı idi.

Bu âhar vakitlerde bütün matbuat İran'da olan Rus koşunlarının hareketlerinden ve onların yerli ehâl ile ettikleri reftarından hayli karan (okunamadı) kalıp tenkid etmektedirler.

Vüzera buhranı münâsebetiyle meclis seçkisi baresinde olan mesele evvelki halinde kalmaktadır. Seçki işlerini hazırlayan komisiye azaları birçok iclaslardan sonra istifa vermişlerdir.

Taze kabinenin seçki işlerini tamire çeker gözleniyor.

Bugünlerde seçilen seçki münasebetiyle Yezid Şah'da ruhânîler teşebbüsiyetle miting vaki' olmuşdur. Seçkilerin azad bir surette vaki' olması kasdıyla o Yezid hâkimleri arasında tebeddülât icrası arzu edilmiştir.

18 Haziran 1917

Sayı 500

İran İşleri

İlam

“Gence Vis Konsolosü böyle bir müracaatname neşr etmiştir:

Hazar denizinin yakasında ahalinin her şeyi telef olmuştur. Sultan Ahmed Şah genel bir yardım defteri açmaya emir vermiştir. Tahran'da Müstevfiyülmemalik bir komisiye oluşturarak İran'dan ve diğer memleketlerden yardım toplamakla uğraşmaktadır. Gence'de İran konsoloshanesinde Cuma günleri hariç her gün saat ondan saat ikiye kadar yardım kabul edilmektedir. Evden uzak olan yerlerden bu vasıta ile yardım gönderilebilir.”

Gence Vis konsolosü böyle bir müracaatname neşr etmiştir:

Bu ahar vakitlerde Mazanderan muhalinde Hazar deryasının yakasında olan “A.L.” haberi belasına mübtela olup ehali bila tamam var yohu telef olmuştur. Hatta bankın da orada olan İslamlar dünya malından başka vücud cihetinden de büyük zararlara (okunamadı) olup bazıları koldan, ayaktan ve sair azadan şikest olmuşlar. Başından selamet kalıp beyabanlara dağıtılarak özlerini kaza ve kaderin ihtiyarına (okunamadı) bi-çare ve mütevallerin halini nazara alan (okunamadı) hazret Sultan Ahmed Şah umumî iane defteri açmağa emir buyurmuşlardır. Buna göre de Tahran'da Müstevfiyülmemalik hazretlerinin taht-ı riyasetinde bir komisiye teşkil olunup İran'dan ve sair memleketlerden iane toplamağa meşguldür. Mezkûr komisiye İran hariciye nezareti vasıtasıyla kesmekte olan İran ceneral konsolosünün komisiyeye müracaatla Kafkasya şehirlerinde olan İran konsoloshanelerinde de iane toplamak için iane defteri açılmasını mükerreren teklif etmişler. Buna binaen gecede iane defteri açıp umum İranlı kardaşlarımızdan “sayir hiss sahibi olan cenablardan rica ederim ki “A.L” bî-nevâ ve bi-çarelerinin perişan ve esefnâk hallerini nazara alıp onlara ianelerini müzayaka etmesünler iane olunan pul eger bir amik de ola kemal-i mümtevaliyet ve teşekkür ile kabul olunacak.

İane kabul olunur ki Gence’de İran konsoloshanesinde Cuma günlerinden başka her gün saat ondan saat ikiye kadar.

Evden uzak olan yerlerden bu cena vasıtasıyla iane gönderilebilir.

Veys Konsolos Nazırı Mirza

20 Haziran 1917

Sayı 502

İran İşleri

“Büyük bir ziyafet

Hükümdar yeni hükümetin kurulması sebebiyle büyük bir ziyafet vermiştir. Bütün elçilikler, ayan üyeleri, her tabakadan insanlar katılmışlardır.”

Büyük Bir Ziyafet

Sahipkıranıye ser-ayende taze hükümet teşkili münasebetiyle büyük bir ziyafet verilmiştir. Bütün mevcut devletler (okunamadı) erkân-ı devlet, bütün sefaretlar, aza-yı ayan ve asilzade ve her tabakadan bir büyük çeş mahallinde iştirak ediyorlar.

“İsfahan Hâkimi

Hacı Saidüssultana İsfahan hâkimliğine tayin edilmiştir. Resmi imza bugün verilecektir.”

İsfahan Hâkimi

Alınan malumata göre İsfahan hâkimliğine Hacı Saidüssultana tayin olunur. Devlete resmi intihab imzası bugün sadır olacaktır.

“Senendec Şehrinden Hareket

Rus askerlerinin kötü davranışlarından dolayı Senendec şehrinden çıkarılacaklardır.”

Senendec Şehrinden Hareket

Rus askerlerinin cemaat ile bes reftarı münasebetiyle yetişen şikâyetlerden dolayı bugün Rus saldatlarını Senendec şehrinden (Kürdistan payitahtı hesab olunur.) haric edeceklerdir.

“Siyaset Kişilerinin Kazvin Hapishanesinden Azad Olmaları

Rus hükümetinin kararıyla tutuklanan İran siyaset insanları serbest bırakılmıştır. Tahran'a yola çıkmışlardır. İran ilim insanları toplanarak nutuklar vermişlerdir."

Siyaset Kişilerinin Kazvin Hapishanesinden Azad Olmaları

Kazvin'den Tahran'a telgrafen malum ediyorlar ki sabık müstebid Rus hükümetinin hâkimiyle hapishaneye salınmış İran siyaset kişilerini cemaat azad edip tantanalı bir surette Tahran'a yola salınmıştır. Hemin müşabeatta külli miktarda İran müteallim ve müteallimleri iştirak edip ateşin nutuklar söylenmiştir. Nutuklar arasında muhterem Doktor Malik (okunamadı) cenablarının mufassal ve ateşin nutku oraya cem' olmuş bütün milletlere mensub cemaati özüne celb etmiştir.

"Ahmediye Meridhanesine

Hariye veziri Müşirüddeve bahsedilen hastaneye iki bin menat yardım etmiştir."

Ahmediye Meridhanesine

Harbiye veziri Müşirüddeve iki gün yoldan mukaddem Ahmediye meridhanesini nazar teftişten geçirdikten sonra mezkûr hastahaneye 2000 menat iane etmiştir.

21 Haziran 1917

Sayı 503

İran İşleri

"Rus Kara Güruhları İran'da

Onro Rusi gazetesi yazmıştır. İran meclisinden Yusuf el-Memalik Moskova'dan Petrograd'a gitmiştir. Yusuf el-Memalik O.R. gazetesinin müdürüne demiştir ki: önceki Rus hükümeti'nin acentelere ceza verilmelidir. Muhammed Ali Şah'ın öğretmeni Şah'ı İran cemaati üzerine kışkırtmaya çalışmaktadır. Öğretmen kovulmuş, zamanında İran meclisini dağıtmaya çalışan Liyahof ise inkılap ordusunun eline verilmiştir. Muhammed Ali Şah'ta tahttan indirilmiştir. Şimdi ise Rusya kendi öğretmenlerini ve Liyahoflarını mahkeme etmeye hazırlandıklarına göre Tahran'da böyle bir mesele kalmamıştır. Rus elçisi tercümanı Baralofski ile kumandan Baframof'la beraber Tahran'ı zaptettiği zaman onlara Şah'ın meşrutiyete razı olduğunu haber vermiştir. Buna ilave Rusya kolluğunda olan subay Darab Mirzade İran'a gelerek Muhammad Ali'yi tahta çıkarmak için Zincan şehrini vurmuştur. Yakalanıp tutuklansa da Rusya tarafında tekrar bırakılmıştır.

Bahsedilen heyet zamanında Liyahof Meclisi ateşe tutmuştur. Tahran şehri millet askerleri tarafından tutulmuş, Muhammed Ali Şah'ta kaçmıştır. Şah'ın Rus doktoru bile Şah meşrutiyet vermesin diye Şah öğretmenine yardım etmiştir. 1910 yılında Tebriz'i tehdit altına alınmış Settar Han General Sinarski tarafından sürgün edilmiştir. General Sinarski ve doktor öldürülmüşlerdir.

Yusuf el-Memalik Tahran'dan Petrograd'a gelecek heyet üyelerinden biridir."

Rus Kara Güruhları İran'da

“Onro Rusi” gazetesi yazıyor ki:

İran'ın meclisinin en sol başçılarında Yusuf el-Memalik devlen Moskova'dan geçip Petrograd'a gitmiştir. Yusuf el-Memalik vaktiyle Petrograd'da Riyalni mektebinin bitirdiğine göre güzel Rusça biliyor. Yusuf el-Memalik “O.R.” gazetesinin müdürüne demiştir ki:

Tahran'da alınan karara göre taze Rus hükümetinden istida edilecektir ki sabık Rus müstebid hükümetinin İran'da İran azadeliğini boğup Muhammed Ali Şah istibdadı ile mübareze etmekte cemaate mümanaat gösteren acenteleri öz cinayetkarane amellerine göre cezaya giriftar olsunlar.

İranlılar İran milletinin bedbahtlığına bais Muhammed Ali Şahın muallimi meşhur Şayşal'ı ve İran meclisini top ile değıtıp niçe yüz dinç ve siyasi karkirlerin ölümüne bais olan Bolkovnik Liyahof'u hesap ediyorlar. (Hemin Liyahof indi Kafkasya cephesinde ceneraldir.) Bunlar Rusya padişahı gibi İran şahının da öz memleketinin talebatına tabi olmamasına çalışırdılar.

Yusuf el-Memalik diyor ki: Şayşal zaten bir garangir olub her dakika İran şahına ikinci Nikolay gibi reftar etmeği ve İran cemaatinin kanının dökülmesini söyleyip şahı İran cemaatinin üzerine kaldırıyordu. Rusya şayşalları bu şahı Voyebekoflar, Korloflar, Şenyormirler ve Protopoyoflar Petro Pavlofk kalesinde oturup mahkemenin şiddetli cezasını gözledikleri halde Rusya kara kirve/kerve destesinden İran'a gelip İran meşruta (okunamadı) ezenler, ne sebebe ya da getirilmiyorlar. Rusya hükümeti o vakit öz maceracılığında muvaffak olmadı. Şayşal koğuldu. Liyahof da inkılab ordusu başçılarının eline verildi. Muhammed Ali Şah da ikinci Nikolay misali taht-ı saltanattan hal' edildi. İndi ise Rusya cemaati öz Şayşal'larını ve Liyahoflarını mahkeme etmeğe hazırlandıklarına göre Tahran'ın hürriyet ruhu ile

ruhlanmış cemaat dairelerinde böyle bir mesele kalkmıştır. Ki muvakkat hükümeti tebrik etmekten ötürü Petrograd'a bir heyet gönderilsin. Bununla beraber bu heyete havale edilsin ki hal-i hazırda halledilmiş Rusya hanedanının hatırası için İran'da onlara bigâne olan milletin kanını döken Nikolay acentelerinin faaliyetlerinin istintakı talep edilsin.

Şapşal'dan ve Liyahof'dan ilave bu zeyldeki adamlarda taht-ı mesuliyete alınmalıdırlar: İnkılab başkumandanı sipehdar hakkında fitneengiz haberler burakan sabık Rusya sefaretinin tercümanı Baralofski sipehdar meşhur kumandan Baframof ile Tahran'ı tuttuğu zaman Baralofski onların karşısına çıkıp şahın meşruta vermeğe razı olduğunu haber verip üç gün şehre girmemeği onlardan haheş etmiş idi. Malum olmuştur ki o vakitte İran'ın inkılap askerlerine Tahran'a dâhil olmakta mani olmak için Bakü'den toplar ile beraber Rus askerleri davet edilmiş idi.

Bundan ilave Rusya kolluğunda olan Zabit Darab Mirzade mesuliyete celb edilmelidir. Darab Mirza Muhammed Ali Şah'ın (okunamadı) bir yıl sonra İran'a gelip Muhammed Ali'yi do-bara tahta çıkarmak maksadıyla dağlarda göçerileri yığıp Zincan şehrini bombardıman etmiş idi. Bu bombardıman esnasında Zincan ehalesinin çok hissesi Darab Mirza destesi tarafından katl-u garet edilmiş idi. Darab Mirza hapsedildikte Rus memurları talebi yine azad edilip Rusya'ya gönderilmiş idi. Öz alayını izinsiz bir surette başına bırakıp katl-u garet ile meşgul olan bir zabit Rusya'da muhakeme edilmedi.

Mezkûr heyet özü ile beraber Petrograd'a tarihi senedler getirecektir. Bunların arasında meclis tarumar edildiği gün şahın Liyahof'a yazdığı mektup da vardır. Şah bu mektupta Liyahof'a (okunamadı) vermiş ki öyle anmasun ve kan dökmesin. Ancak mecliste olanları meclisten kovsun. Lakin istibdad amali Liyahof'a [şah]dan da kıymetli idi, Liyahof İngiltere sefirinin ve gayr-ı ecnebi memleket nümayendelerinin protestosuna bakmayıp topları meydana çekip meclisi ateşe tutmuş idi.

İldeki Rus hükümetinin Tahran'da olan sabık Rusya sefirleri (Gartovik)'in ve (Sabelin)'in faaliyetleri baresinde birçok malumatı vardır. Cemaat şahın ve Liyahof'un takibatından kaçıp gayr-ı sefarethanelere doldukları zaman Rusya sefarethanesinin kapıları ancak şah taraftarı olan kara güruhlar yüzüne açık idi. İran

Sohomlinof'u vezir-i harbiye bahadır-ı cenk; az çok zaman Rus bayrağı muhafazası altında oturmuş idi.

Gayr-ı muayyen bir vazife ile şah yanında olan Kazak Rotmaysteri (Habayef) Rus zabıtlığı adını lekedar etmiş idi. Tahran şehri millet askerleri tarafından zabt edildikten sonra Muhammed Ali Şah da kaçıp İran sefarethanesinde nüvazeş ile kabul edildikten sonra bu adam Tahran'da aks-i inkılap türetmeğe çalışırdı.

Şahın tabibi olan Rus doktoru (Sadofski)'nin de oynadığı rol meraksız değildir. Bu adam şahı meşruta vermeğe koymamak için Şabşal'a kömek ediyordu. Bundan ilave 1910'uncu yılda Tebriz'i tehdid altına Settar Hanı nefyeden ceneral (Sinarski)'nin de faaliyeti meraklıdır. Ceneral Senarski ve Doktor Sadofski öldüler. Lakin bunların İran'daki faaliyetleri taze Rusya hükümeti indinde aşikâr edilmelidir.

Yusuf el-Memalik de Tahran'dan Petrograd'a gelecek heyet-i azalarından biri olup hemen heyeti Petrprgrad'da gözleyecektir.

22 Haziran 1917

Sayı 504

“İran Ahvali

Her milletin emeli kendi memleketinde meşrutiyete dayanmaktır. Mecliste toplanan vekiller milletin savunma ve korunması için tüm gücüyle çalışacaklardır. Hükümet toplanan vekillerin kendi tarafında olmasını isterler ki istediği kanunları vekiller yoluyla mecliste geçirmekte başarılı olsunlar. Rusya'daki inkılaba kadar İran zorbalık altında ezilmiştir. Şimdi o dönem geçmiştir. Rusya bağımsızlığı sadece Rusya için değil civarındaki bütün memleketler için bağımsızlık yolu açmıştır. Şimdi ki meseleler dördüncü millet meclisine vekil seçmektir. Vüsukuddevle kabinesi milletin isteğine bir set çekmişti. İran Demokrat Fırkası buna protesto etmiştir. Bir telgrafta Demokrat Fırka ülkenin bağımsızlığının hiçe sayıldığını yazarak sitem etmiştir. Vüsukuddevle kabinesi düşmüş yerine Alaüssaltana kabinesi gelmiştir. Demokrat Fırka'nın talepleriyle yeni hakimler atanacaktır.”

İran Ahvali

Her millet ve memleketin saadeti o memlekette usul-ı meşrutanın ber-karar olub icra edilmesindedir. Tabidir ki böyle memleketlerin millet meclisine (parlamentosuna)

intihab edilen vekiller: Hukuk-ı milliyenin müdafaa ve muhafazası yolunda var kuvvesiyle çalışacak ve öyle de mübareze edecektir. İşte bu mübarezedan dolayı çok vakit olur ki hemen meclis ve belki (okunamadı) hükümet tezelzüle uğruyor. Odur ki her bir hükümet; meclise vekiller intihabından evvel bütün meharretini ona sarf eder ki intihab olunan vekiller hükümet taraftarlarından olsun ve bölyelikle hükümet istediği kanunları öz taraftarı olan vekiller vasıtasıyla millet meclisinde geçirmeğe muvaffak olsun.

İran'da bu ana kadar böyle mübarezeler göze çarpmamış ise de her halde hükümet veya hükümet taraftarı mürteciler o barede büyük faaliyet göstermiş ve göstermektedirler.

Rusya inkılabına kadar zavallı İran meşrutası nice istibdad altında ezilirdi. İmdi elhamdülillah o devre-i menhuse geçti, Rusya azadlığı yalnız Rus milletleri için değil, belki bütün hemcivar memleketler için de bir saadet ve azadlık köşü doğurdu. İmdiki hadiseler iktizasıyla İran'da dördüncü millet meclisine vekiller intihabına başlandıkda gayretkeş vekil seçmek bunları millet üzerine bağlanmıştır. Mesela meşhur Sefak ve Şeka ve Nigar hâkimlerden Zıllüssultan, Kamuran Mirza, Ferman Ferma, Serdar Reşid, Serdar Muazzez ve Hacı Mefahirüddeve gibi hâkimleri İran'ın en güzel ve mahsuldar şehirlerinde hâkim-i mutlak ve amir-i ma-yeşa koymakla Vüsukuddevle kabinesi milletin arzusuna bir sedd çekmişti.

Vatan ve hemvatanlarının saadeti yolunda her güne fedakârlığı özü için bir mukaddes vazife bilen İran demokrat fırkası bu yolda her güne mevaki ve müşkilatın defini özüne vacib bilerek, ilan olunmuş intihabatın ne güne korkulu neticeler verileceğini nazar-ı dikkate alıp cenab-ı Müstevfiyülmemalik vasıtasıyla öz nazariyatını İran heyet-i hükümetine ihtar ve mzkur hâkimlerin vücudlarıyla vekiller intihab olunmasına protesto etti. Bu prostest telgrafında diler ki:

“Gazetelerde okunduğuna göre dördüncü millet meclisine intihab için irade-i milliye sadır olmuştur. İran'a demokrat fırkası meclisin iftitahı için bütün meyil ve arzusuyla nelirirse de maatteessüf bazı malumü'l-hal hâkimlerin vücuduna düz ve doğru intihab ki fırkanın asıl gayesi de budur. Mümkün olmayacaktır. Bu kadar siyasi fırkaların fedakârlıkları bazı malik hukukunu müdafaa ederek vükela intihabı hakkında milletin azad olması içindir. Binaen aleyh gerek evvelce Horasan, Şiraz, Isfahan, Tebriz, Reşt, Yezid, Hemedan, Kirmanşah ve Kirman hâkimleri değışilsin

ve sonra intihab işlerine bakılsın. Ve illa fırka bu intihabları protest eyliyor. Anlaşıldığına göre bazıları istiyorlar ki zavallı millet azadelik saadetinden mahrum kalsın, bu surette şüphesiz ki bu işin aharı korkulu olup büyük fitnelerin zuhuruna bais olacaktır. Buna göre elbette salah-ı memleket için heyet-i devlet; milletin saadetini nazara alarak öyle müfsidelerin önünü almağa çaresaz olmalıdır.

İmdi artık Vüsukuddevle kabinesi düşüp yerine Alaüssaltan kabinesi kaim olmuştur. Aldığımız malumata göre fırkanın gösterdiği hâkimlerin tebdili hakkında irade-i şahane sadır olup tezlikle yeni hâkimler tayin olunacaktır.

23 Haziran 1917

Sayı 505

İran İşleri

“Siyasi Haller

İran'dan Bakü gazetesine yazmışlardır. Seçimler önceki halinde kalmıştır. Bir ümit Alaüssaltana kabinesi meclis seçimleri için yeni komiteyi toplamaktadır. Ancak ümitler boşa çıkmıştır. İsfahan valisi Zillüssultan ve Mazandaran valisi görevlerinden alınmıştır. Horasan, Geylan ve Hemedan valilerinin de değişileceği beklenmektedir. Rus ve İngiliz siyaseti taraftarı olan bu şahıslar şimdiye kadar hükumette görev yapmışlardır. Meclis seçimleri için Demokrat Fırka adaylarından biri tayin edilmiştir. Bu sırada İran basını İngiltere'nin İran'da yürüttüğü siyaseti eleştirmeye başlamıştır. Cemaat Kazak teşkilatının kaldırılmasını ya da tamamen değiştirilmesini istemiştir. Vezaretlerde sadece İran menfaati için çalışacaklarına dair yemin edilmesi kararlaştırılmıştır. Cemaat bu yeni kararı sevinçle karşılamıştır.”

Siyasi Haller

İran'da “Bakü” gazetesine yazıyorlar:

Meclis seçkileri meselesi evvelki halinde kalmaktadır. Çok ümidvar olurdular ki Alaüssaltana kabinesi tezlikle meclis seçkileri için teşkilat hazırlamaktan ötürü taze komisiye intihab edecektir. Lakin bu ümidler hamusu boşa çıktı.

İran hükümetinin taze vaziyetinden görünür ki meclis seçkilerine kadar hükümet memleket içerisinde olan memurlar heyetini değiştirmek niyetindedir. Bu talimat muayyen bir fırka tarafından köhne Vüsukuddevle kabinesine takdim edilmiş idi.

Taze kabine bu talebatı karşılayarak Isfahan valisi Zıllüssultanı ve Mazandaran valisini tezlikle kenar etti. Ve hemeçinin Tahran şehir reisi de ivaz edilmiştir. Horasan, Geylan ve Hemedan valilerinin de değiştirilecekleri gözlenir. Bu ivaz edilmiş valiler Rus-İngiltere siyasetle tarafdar olmakla beraber ne in ki hükümet tarafdarları belki hain hesab olunurlar. Sabık kollukçulara karşı edilen protestolar hamusu bu tasavvurat ile olmuştur. Neticesi bu olur ki indiyeye kadar hükümet bu hainlerin elinde kalmış idi. Bunlardan halas olmakta ancak bütün hükümet memurlarının değişmeleri ile olur. Bu kabutlar/nebutlar ile maatbuat Vüsukuddevle aleyhine kalkıp Vüsukuddevle'nin mesuliyete celb edilmesini talep ediyor.

Lakin matbuat Rus – İngiltere kontrolü baresindeki fermanı başvezir sıfatıyla imza eden sipehsalar gibisi en kuvvetli nüfuzlu adamları heman kaide ile taksirlendirmiyor. Matbuat ve İran cemaati birinci İran mülkdarı devletli hesab olunan sipehsalar baresinde özlerini saklıyorlar. Bununla beraber sipehsalar Kazvin'den çektiği bir telgraf ile hükümetin ve malum fırkaların harekâtını aşikâr bir surette ilan ediyor.

Destkârların sipehsaları öldürmek baresinde kabul ettikleri katname hakkında şayialar devran ediyordu. Sipehsalar bu ahar vakitte Kazvin'de olup süvari desteleri düzeltmektedir. Bütün Geylan ve Mazandarin sipehsalara mahsus olduğuna göre bir bare müşkilatlar türeyeceği düşünülmektedir. Sipehsalara mahsus olan mülk bir Belçika memleketi büyüklüğündedir.

Her çend meclis seçkileri meselesi gayr-ı muayyen bir haldedirse de bununla beraber demokrat fırkalarından biri ol namzedlerini tayin etmiştir. Şehir bir fıraksiya ise öz siyasini/sipahisini hele hazırlayıp kurtarmamıştır. Namzed kayd edilenlerin çok hissesi birinci ve ikinci meclis azalarındandır. Bunlar hele İran'ın haricindedirler.

Bu ahar vakitlerde bütün İran matbuatı İngilizler aleyhine kalkmıştır. İngiliz -İran harbi kuvveleri hazırlamaktan ötürü hükümet ile muharebatda bulunmak için ceneral (Sakben)'in Şiraz'dan payitahta gelmesi münasebetiyle matbuat İngiltere'nin İran'da yürüttüğü siyaseti aşikâr bir surette tenkide başlayıp İran kuvvelerinin ecebiler tarafından teşkil olunması ile memlekete varid olan zararlarını göstermektedir.

Matbuat ve ihtiyarın ceneral Saks'a verilmesini talep ediyor. Diğer taraftan ise matbuat İsveç muallimlerine hüsn-i teveccüh gösterip "ecnebi" kelimesi altında ancak Rusları ve İngilizleri diyor. En zararlı unsur İran Kazakları hesab ediliyorlar. Böyle görünüyor ki hükümet de bu nokta-i nazardan Kazaklar'dan divizya teşkil etmeyip ancak onlardan bir liva teşkil olunmasına kifayet ediyor.

Cemaat arasında Kazak teşkilatlarının bi'l-lağv edilmesi veya in ki onların teşkilatlarının büsbütün değişilmesi hakkında reyler hüküm fermadır.

Hükümet tarafından bir pare vezaretlerde mesuliyetli vazifeler tutan şahısların değişilmesi meselesi hakkında bir layiha dâhil edilmiştir. Öz faaliyetinde ancak İran menaffiini gözlemekten ötürü taze and içmek usulü tadbik edilmiştir. Cemaat bu taze andı şadlık ile karşılıyor.

"Hoy

Hoy'dan yazmışlardır. Hürriyet yolunda şehit olanlar için meclis toplanmıştır. Herkes mescite toplanmıştır. Aga-yı Huccetülislam ve Cenab-ı Hacı Mirza Ali Ağa şehit olanlar için nutuklar vermişlerdir. İkinci gün Rus askerleri Demokratlar ve esnaflarda kırmızı bayraklarla gelerek nutuklar okumuşlardır."

Hoy

Hoy'dan bize yazırlar:

29- Şambal'de vatan yolunda şehid olanlar ve hususen hürriyet ve şariat yolunda kurban olan muhterem (okunamadı) El-İslam için mescid-i "Karni"de meclis terhim olmuştur. O gün guruba dört saat kalmıştan ahşamdan üç saat geçmişe kadar muhterem ulema, ehl-i maarif, esnaf ve kesbe bir hiss-i vatanperverane ile mescide cem olup meşgul-ı terhim olmuşlardır. Aga-yı Huccetülislam ve Cenab-ı Hacı Mirza Ali Ağa vatan ve hürriyet yolunda şehid olanların ebedi zinde olduklarına ittihad ve ittifaka dair mufassal nutuklar irad etmişler. İkinci gün Rus nizamı askerleri demokrat ve esnaf maiyetiyle pazara gelip oradan nağme okuya okuya ve nutuk diye diye şüheda kabirlerinin üstüne gitmişler. Burada her iki taraftan ittifak ve ittihadı dair ateşin nutuklar denildikten sonra hemen heyet-i müctemia, kırmızı bayraklar ile mescid sahnesine gelip iki saate karib nutuklar söylenmeğe başlanmış. Mektep hayriye şakirdleri nağme okuya okuya mescide gelip terhim meclisine iştirak etmişlerdir. Cenab-ı Seyyid Muhammed Ağa "Derk" mahallesi destesiyle mescide

gelip suzeşli ve hale dair levhalar ile herkesi ağlatarak geçmişlere teessüfle bila müstesna bu hususta herkes öz hissiyat-ı İslamiyesini izhar etmekte geri durmamıştır.

26 Haziran 1917

Sayı 507

İran İşleri

“Tebriz Nümayişi

Tebriz’de 1911 yılında önceki Rus hükümeti tarafından asılan İran inkılabiyunları anılarak gösteri düzenlenmiştir. “Yaşasın bağımsız Rusya, yaşasın bağımsız İran, yaşasın İran ve Rus cemaatinin birliği, yaşasın milletler kardeşliği” yazılı bayraklarla dolaşmıştır. Kanberof iki milletin birleşmesiyle ilgili beyan vermiştir. Gösteri vaktinde İran ve Rus müzicisi Marseliyoza çalmıştır. Nutuklar milletlerin birleşimi, Rus ve İran demokratlarının kardeşliği ve bir fikre hizmet ettiklerini söyleyerek cemaati davet etmişlerdir.”

Tebriz Nümayişi

İyun’un 2’sinde Tebriz’de 1911’inci yılda köhne Rus hükümeti tarafından İran inkılabiyunlarının asılmasını yad ederek nümayiş etmişler. Gündüz saat 12’de İran demokratları kapakta ellerinde “Yaşasın azad Rusya, yaşasın azad İran, yaşasın İran ve Rus cemaatinin ittihadı. Yaşasın hamu milletler kardaşlığı” yazılı bayraklarıyla cemaat gelip Rus askerleri dahî iştirak etmişler.

Kıta ve askerler şurasının sadrı Kanberof ateşin bir nutuk irad etmiştir. Natık öz nutkunda iki milletin birleşmesi hakkında beyanat vermiştir; İran demokratlarından dahi çokları nutuk irad etmişler.

Nümayiş vaktinde İran ve Rus musıkicileri Marseliyoza (İnkılab nağmesi) çalıyormuşlar.

Natıklar milletlerin ittihadı, Rus ve İran demokratlarının kardaşlığı ve bir fikre hidmet ettiklerini kayıd ile el ele vererek bir ki çalışmağa cemaati davet ediyormuşlar.

28 Haziran 1917

Sayı 508

“İran İşleri

Ağa Mirza Mahmut Han Mûrağa hâkimi yardımcılığına tayin edilmiştir.”

İran İşleri

Aga Mirza Mahmud Han Tebriz’de münşi olan vakt-i cemaat işlerine yakışi çalıştığı için bu günlerde Mûrağa hâkiminin muavinliğine tayin ve nasb edilmiştir.

“Serab’da

Teceddüd gazetesinde yazılana göre üç yüz nefer toplanmış pazar ve dükkanları bağlatarak insanların alışverişi yapmasını engellemiştir. Bu yoksullar için yardım toplanmazsa dükkanları açmayacaklarını söylemişlerdir. İki gün dükkanlar kapalı kaldıktan sonra Hacı Reisüssadati bir grup memur yollayarak Pazar dükkanlarını açtırmıştır. Sonra kendi hesabından yoksullar için bir dükkan açmış, ordan ucuz mal satmıştır. Bunu gören ağalarda bir dükkan açmış ve yoksullara ucuz yolla onlara lazım şeyleri satmışlardır.”

Serab’da

“Teceddüd” gazetesinin rivayetine göre sarayda 300 nefer fukara cem olup pazar dükkanları bağlatıp cemaati alış veriş etmeğe koymuyormuşlar. Sebebi ise böyle gösteriyormuşlar ki onların 4 kırana çörek almağa kudretleri yoktur. Tüccar yığılıp bizim için iane cem etmese dükkanları açmağa koymayacağız. Tüccar ehli ise mescidlere cem olup bu fukarayı müzakere etmektedirler.

2 gün dükkanlar bağlı kaldıktan sonra Hacı Şeriatmedar öz kardeşi oğlu Hacı Reisüssadati nice nefer memuruyla yollayıp Pazar dükkanı açtırmıştır. Sonra özü öz hesabına olarak fukara için bir alaf dükkanı açıp günde iki harvar buğda 3 kıranlılık da fukaraya satıyor. Bunu görecekle nice sayir agalar da buna müşabih bir dükkan açmış, fukaraya ucuz fiyatla lazımelî şeyleri satıyorlar.

“Erdebil’den

Erdebil’de çörek kıtlığı yaşanmaktadır. Millet nümayendeleri uzun zamandır bu durumda meşguldürler. Fırsatçılar kendi ambarlarında besinleri saklamışlardır. Erdebil’de bu zamana kadar seçim meselesi olmamıştır. Çünkü çörek kıtlığı olmamıştır.”

Erdebil'den

Erdebil şehirinin evzai gün be-gün fenalaşır. Böyle ki çörek kahtlığı münasebetiyle umum ehalide perişanlık ve heyecan eseri görülmeğe başlıyor. Nice nefer millet nümayendeleri ile beraber İraniler toman (Erdebil'in nayib-i hükümetidir) 12 gündür ki o mesele müzakeresiyle meşguldürler. Emir toman özü 100 harvar tahıl vermeği vaad etmiş, gayr-ı ağalar da hemcinsin ama bu ana kadar arada bir şey yokdur. Zalim şahıslar ise bütün mevcut kahtları öz ambarlarında gizlemişlerdir. Menfaat için fırsat arıyorlar.

Maliye müdürü de 6 bin harvar buğdayı öz istediği yerlere sarf etmiştir. Bir nefer yokdur sual etmesin ki bu mevcut 6 bin harvar tahılı ne etmişsek? Eğer satmışsak ne için?

Erdebil'de bu vakte kadar intihab meselesi olmamıştır. Çünkü çörek meselesi olmamıştır. Çünkü çörek meselesi umumun başını meşgul etmiştir.

“Son Haberler

İngiliz taraftarı başhazinedar sokakta öldürülmüştür.”

Son Haberler

-Tahran'dan haber veriliyor ki İngiltere taraftarı hesap olunan başhazinedar Müteşekkil göndüz küçede katl edilmiştir.

30 Haziran 1917

Sayı 509

İran'da

“Tebriz- Rus menatının değerinin düşmesi sebebiyle nümayendeler ile yerli tüccarlar toplanmıştır. Toplantıda kuru meyvelerin Rusya'ya götürülmesini, kalanını Rusya'dan ve yabancı memleketlerden İran'a getirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Rus askerlerinin gümüş parasıyla ilgili de kararlar verilmiştir.”

Tebriz – Rus menatının son derece aşağı düşmesi münasebetiyle Rus başında ceneral konsolosgeri nümayendeleri ile yerli tacirlerin, maliyekar ketlerinin şurası vaki olmuştur. Bu şurada kuru meyvelerin Rusya'ya aparılmasının (okunamadı) edilmesini ve mümkün kadarı Rusya'dan ve ecnebi memleketlerden İran'a

(okunamadı) getirilmesine icaze verilmesini hükümetten haheş etmek lazım görülmüştür. Hemçinin İran'da olan Rus koşunlarını İran (okunamadı) ile temin etmekten ötürü gümüş pul kesilip İran'a gönderilmesini de haheş etmek lazım görülmüştür.

“Tahran- Tüccarlar komitesi kağıt para hakkında konuşmaktadırlar. Menat bir kıran değerine düşmüştür.”

Tahran- Tacirler komitesi kağıt menat aleyhine neşv halledirler. Pazarlar da heyecandır. Menat bir kıran kıymetine düşmüştür.

3.1.11. Temmuz 1917

03 Temmuz 1917

Sayı 511

İran İşleri

“İran Demokrat Fırkası'nın Bakü Komitesinden

Bahsedilen komite bir mektup göndermiş ve İran'da kurulan yeni teşkilatlardan bahsetmiştir. Kurulan yeni teşkilatlar yeni kelimeler ilave ederek Demokrat Fırkaya benzemişlerdir. Demokrat Fırkası adına İranlılar fırkanın önceki ismine hiçbir kelime eklenmeyip eski ismiyle kullanılmaya devam edileceğini bildirmiştir. Buna dayanarak başka isimlerle ortaya çıkan fırkaların asıl Demokrat Fırkası'ndan olmadığını açıklamışlardır.”

İran Demokrat Fırkasının Bakü Komitesinden

Fevka'z-zıkr komite idareimiz gönderdiği bir mektubunda bizden haheş ediyor ilan edek ki son zamanlarda İran'da bir nice taze teşkilatlar yapılmış ki demokrat sözünün evvel veya aharına taze kelimeler ilave etmekle özlerini asıl demokrat fırkasına benzemişler ve bu vechile ehaliyi şüpheye salmışlardır. İran tarih-i meşrutiyetinde mevki muayyen olan demokrat fırkası namına bugün İranilere ilam olunuyor ki fırkanın evvelki ünvanına hiçbir kelime ilave olmayıp hemen evvelki gibi “Fırka-i Demokrat İran” adı baki kalmıştır. Binaen aleyh başka “müsahhah” ünvanlarla meydana çıkan demokratlar asıl demokrat fırkasından olmayıp hareket ve neşriyatlarındaki mesuliyet kendilerine aittir.

“Kirmanşah Hâkiminin İstifası

Kirmanşah hâkimi istifa etmiştir. İşleri geçici olarak Kârgüzar Memazidü'l-mülk idare etmiştir.”

Kirmanşah Hâkiminin İstifası

Serdar İclal (Kirmanşah Hâkimi) öz makamından istifa vermiştir. Nice gündür ki işleri muvakkati olarak Kârgüzar Memazidü'l-mülk idare ediyor.

“Rus Koşunlarının Hareketi

Necef-i Eşref'teki Rus askerleri Rusya'ya hareket etmişlerdir.

Rus Koşunlarının Hareketi

Necef-i Eşref'teki Rus koşunları Rusya'ya hareket etdiler.

“Darülaceze Bütçesi

Ferman Ferma Darülacezeye maliye idaresinden beş bin toman verilmesini uygun bulmuş, şimdi ise bunun tekrar gözden geçirilmesi rica olunmuştur.”

Darülaceze Bütçesi

Ferman Ferma telgrafen dâhiliye vezaretine haber vermiştir ki şaşker kabinede âyende beş bin toman maliye idaresinden Darülacezeye verilmesi kat u tasvib olunmuşdu. Şimdi ise bunun nazar-ı dikkatden geçilmesi rica olunur.

(okunamadı) Ruşen

6 Temmuz 1917

Sayı 514

“İran İşleri

Hemedan'dan Meşak gazetesine yazmışlardır. Rusya inkılabından dolayı İran'daki eski Rusya siyaseti kaybolmuştur. Bundan dolayı İranlılar kendi kuvvetlerini İngiltere siyasetine karşı kaldırmışlardır. 1907 yılındaki sözleşmede Ruslar ve İngilizler İran hakkında birlikte hareket etme kararı almışlardı. Şimdi Rusya siyaseti İngiltere siyasetinden ayrılmıştır. İranlılar da bundan istifade etmeye başlamışlardır. Türk askerleri Musul üzerine hareket etmeye karar vererek İran sınırına yaklaşmışlardır. Çalka- Hindistan yolunda eşkiyalar artarak şahsi eşyalar yağmalanmıştır. İngilizler bu yolu bağlı ilan etmişlerdir. Çalka'ya ve Hindistan'a yük kabul edilmemiştir. Bu sebeple herşeyin kıymeti artmıştır. Tebriz, Geylan,

Tahran harekatı önemlidir. Bu hareket Rusya inkılabı etkisi altında ortaya çıkmıştır. Bu hareketin başçıları inanmışlar ki Rusya'nın cihangirane siyaseti kalıcı olarak büsbütün mahvolmuştur.”

İran İşleri

Hemedan'dan “Meşak” gazetesine yazıyorlar:

Rusya inkılabının bereketinden İran'da olan köhne Rusya siyaseti büsbütün mahvolup gitmiştir. Buna binaen İran faaliyetleri öz mümaneat kuvvelerini İngiltere siyaseti aleyhine kaldırmışlardır. İngilizler de öz nevbesinde gaflet etmeyip vaki olan hadiseleri dikkatle takib etmektedirler. İnkılabı kadar 1907'nci yıl mukavenamesi kuvvesiyle Ruslar ve İngilizler İran hakkında müttehid siyaset yürütebilirler. İmdi ise Rusya siyaseti değişip İngiltere siyasetinden ayrılmıştır. Bu karar ile de İran faaliyetleri istifade etmektedirler.

Yine hemen gazeteye Çalka'dan yazıyorlar ki Şayman'a göre Makenzin Türkiye koşunları başında olarak (Musul)'u üssü'l-hareke karar verip İran serhaddiyle yakınlaşmaktadır. Bağdad Kirmanşah verildikten sonra Musul hareketi Almanya ve Türkiye diplomatlarının ümidini hakikate çıkarmaz.

Çalka- Hindistan yolunda koldurluk artıp şahî mallar garet edilmektedir. İş o makama çatmıştır ki İngilizler bu yolu bağlı ilan etmişlerdir. Çalka'ya ve Hindistan'a yük kabul edilmiyor. Bu yoldan başka gayrı bir yol olmadığından ve buna göre mal getirilemediğinden şeylerin kıymeti nihayet derecede yukarı kalkmıştır.

Tebriç, Geylan, Tahran harekâtı ehemmiyeti haizdir. Bu harekât Rusya inkılabı tesiri altında vuku bulmaktadır. Bu harekâtın başçıları ale'l-ade inanmışlar ki Rusya'nın cihangirane siyaseti hemişelik olarak büsbütün mahvolmuştur.

11 Temmuz 1917

Sayı 516

İran İşleri

“Tebriç- Azerbaycan General Gobromator Zencan'da evinden dışarı çıktığı zaman öldürülmüştür. Katil kaçmış ve saklanmıştır.”

Tebriz- Sabık Azerbaycan ceneral Gobromator'u Serdar Reşid Tahran'a gitmekte iken Zencan'da Gobramator evinden dışarı çıktığı zaman üç gülle ile katl edilmiştir. Katil kaçıp gizlenmiştir.

16 Temmuz 1917

Sayı 520

İran İşleri

“Urumi Felaketi

Tebriz’de çıkan Kilid-i Necat gazetesi Urumi felaketi hakkında yazmıştır. Ramazanın 16’sında bir miktar asker şehre gelerek isyan başlatmış, zorla mal almaya başlamışlardır. Ahaliden birkaç kişi katledilmiştir. Korkudan çekilen halktan istifade ederek pazarları saldırmış ve kuyumcu dükkanlarıyla ticarethaneleri zapt etmişlerdir. Nerdeyse yirmi saat şehri tamamen doldurmuşlardır. Buğday ve arpa olan meydanları, hatta çörekçi dükkanlarını bile yakmışlardır. Divanhaneler yanmıştır. Bir kutu kibrit ve bir parça kağıt bile kalmamıştır. Ölülere koymaya hiçbir şey yoktur. Amerika konsolosüne bakılırsa üç gece gündüzün hasar tutarı kırk milyon toman (üç pul milyon menat) miktarındadır. Kilid-i Necat gazetesinin yazdığına göre bu haber veliahda haber verilmiştir. Haşmetüssaltana ve Mücellelülümülk veliaht tarafından konsolole görüştürülmüştür. General konsolos muhabereye girişmiştir. General konsolosün elde edebildiği bilgiye göre isyancı askerler büyüklerine itaat etmemişlerdir.”

Urumi Felaketi

Tebriz’de çıkmakta olan “Kilid-i Necat” gazetesi Urumi felaketini böyle yazır:

Ramazanın 16’sında sabah vakti bir deste saldat şehre dâhil olup bahanesiz ve mukaddemesiz dağlardan zora mal almağa başlamışlardır. En evvel İran Kazakını ve 2-3 nefer de ehaliden katletmişler. İğtişaş git gide artmış, iki saatden sonra saldatlıların safı artıp ve şenlik başlatmıştır.

Nizamiler halkın korkudan evlerinde gizlenmekten istifade ederek pazarı ihata edip sarraf dükkanlarını ve büyük ticarethaneleri zapt etmişler. Evvel gadbolları sonra iradeler getirip ağır kıymetli, büskül vezinli mal ve metaları hamledip dal be-dal taşıyormuşlar. Seherden ta geceden 4 saat geçene kadar takriben 20 saat şehri

talamışlar. Sonra nasuslarla dükkanlara kâr ve (okunamadı) ve ticarethanelere neft vurup yandırmışlar.

Hatta çörekçi dükkanlarını buğda ve arpa olan meydanlarda yandırmışlar. Bu haberi işiten etraf kentlerde yaşayan avam hıristiyanlar da öz kardaşlarına karşı canavarcasına el açmağa başlayırlar böyle ki o biçareler şehre penah getirdikleri halde şehride bir bad u ateş içinde görüp nereye yine aparacaklarını bilmiyorlar.

Bu saat Urumi ve etrafında kahtlık tamam-ı şiddet ve hiddetiyle hükümfermadır.

Muteber divanhaneler yanmış. Yaralıları mualece etmeğe her şeyden mahrum bir halde yaşıyorlar. Bir kutu kibrit ve bir parça kağıd kalmamıştır. Ölülerini bürümeğe hiçbir şey koymamışlar. Amerika konsolosünün tasdikine bakılır ise 3 gece gündüzün hasarati 40 milyon toman (3 pul milyon menat) mikdarında imiş.

“Kilid-i Necat” gazetesinin yazdığına göre bu vahşetli haberi veliahda haber vermişler. Haşmetüssaltana ve Mücellülümülk cenabları veliahd tarafından ceneral konsolos huzuruna i‘zam eylemişler. Ceneral konsolos bu hadiseye ızhâr-ı teessüf ederek harbi idareleriyle muhabereye girişmiş. Ceneral konsolosün elde edebildiği malumata göre isyancı saldatlar büyüklerine itaat etmeyerek bu hıyanete mürtekb olmuşlardır.

“İran Cephesinden

25 Mayıs 1917’de Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesinin başvekili Doktor Hüsrev Paşa Bek Sultanof hazretleri tarafından göçmenlere yardım etmek için İlyas Şeyhzamanof cenabları ile Mende’yi zahmetkeş uzuv tayin etmiştir. 31 Mayıs’ta üç arkadaş Urmiye ve Savuçbulak taraflarına gitmiştir. Ahali etrafta olan köylerin durumu hakkında bilgi vermiştir. Ancak yine de bir gün orda kalınmıştır. Şehir içinde muharebeden kaçan göçmenler görülmüştür. Yetim kız çocukları çıplak kalmış, etrafta birşeyler bulma umuduyla dolaşmaktadırlar. Savuçbulak hareket ordusu kumandanı çağırınca bu üç arkadaş ordan ayrılmak zorunda kalmıştır. Burdan ayrılırken birçok dağıtılmış köy görülmüştür. Bu köyler çoğunlukla Kürtlere ait köylerdir. Savuçbulak mevkiye gelindiğinde küçük kız çocukları arkalarından dilenmeye başlamışlardır. Akşam Mükerrremülümülk General Yusuf Han hazretlerinin yanına gidilmiştir. Mükerrremülümülk General Yusuf Han Yerli ahalinin mallarını toplayarak yardım için bir komisyon kurulmasını talep etmiştir. Hacı Maruf da bin

ruple, Sündüz Hakimi Ağa Reşidüssaltana beş yüz ruple ve Ağa Fettah üç yüz ruple yardımında bulunmuşlardır. Toplanan ve toplanacak paralar yoksul ve göçmenlerin ihtiyaçları içindir. Kadın ve yetim kız çocuklar çıplak, aç sokaklarda dolanmaktadırlar. Yeni kurulmuş olan hayır kurumu yetimler için darüleytam açılmasını teklif etmiştir. Zarar gören köylerden ahaliler yiyecek bulamadıkları için dağlardaki otlar ile beslenmektedirler.

Musa Abbaszade

Şehr-i Savuçbulak 13 Eyun

1917”

İran Cephesinden

1917-nci senesinin May ayının 25’inde Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesinin başvekili Doktor Hüsrev Paşa Bek Sultanof hazretleri tarafından Urumiye (okunamadı) vekili Musayyib İlyasof cenablarının taht-ı nezaretinde mühacirlere yardım etmek için İlyas Şeyhzamanof cenabları ile Mende’yi zahmetkeş uzuv tayin etti. May ayının 31’inde itibaren üç arkadaş Tiflis’ten Urumiye ve Savuçbulak avlularına taraf-ı hareket ettik. Urumiye’ye gelirken ehali tarafından etrafta olan köylerin talan ve yağma ölü sayısı söylenildi. Ancak ahvalden mükemmelen bahaber olmak için bir gün orada kaldık. Yarın şehir içinde muharebeden mütezarrır olmuş muhacir firariler gördük. Ki aç ve susuzluktan etraf köylerden kaçıp dilenmek üzere maişet etmek için gelmişdiler. Fakat nice müddet mukaddem fukaraların ihtiyaçlarını def etmek için bir cemiyet-i hayriye ve arayış-i ehalinin mümalemetsizliği münasebetiyle bozulup kapanmıştır. Yetim kız çocuklar çıplak ve üryan kalarak deste deste bir parça etmek diye şehri dolaşmaktadırlar. Mamafih Savuçbulak hareket ordusu kumandanı ceneral “Stopçasfi” hazretleri tarafından alınan telgrafname mucibince Savuçbulak taraflarına gelmemiz vacip olduğundan dolayı yarın Savuçbulak’a çıktık. Esna-yı rahda şose yolunun etraflarında dağılmış garet edilmiş köyler nazarımıza çarpıyordu. Ki bazılarında onların ahvalleri baresinde malumat istedikde etmeksiz, aç ve çıplak kaldıklarını beyan ediyorlardı. Öyle köylere tesadüf ediyorduk ki ne köyü olduğunu bilmek için bile bir insan tapamıyorduk. Ekseriyet üzere talan olanlar; Kürd köylerinden ibarettirler.

Eyun ayının 11’inde Savuçbulak’a varid olduk. Şehre yakınlaştıkda çıplak balaca yetim çocuk kızlar arkamızca koşarak para talep ediyorlardı. Onlara para uzattıkda

kendilerini öldüreceğiz zannıyla yakın gelmeyip, kenardan ellerini uzatıyorlardı şehre yetişdikde tahrib ve tahrik edilmiş binalar nazarımıza çarpıyordu bazı eşyaların talan vaktinde burada olduklarına mebni verdikleri malumata nazaran on bin nefere karib ehaliden katl-ı ‘âmm edilmiştir. Akşam vakti hâkim Mükerremülmülk ceneral Yusuf Han hazretlerine takdim olunduk. Müşarün ileyh hazretleri Bakü Cemiyet-i Hayriyesi hakkında ızhâr-ı teşekkür ederek maa’l-memnuniye bizi kabul etti ve yerli ahalinin eşyalarını bir yere toplayıp bu barede güzel bir nutuk irad ettiler. Kendilerinin de bu münasebetle Tebriz’e yardım için parmaklarını buyurdular. Yerli ehalinin eşyanlarını cem‘ edip bizlere kömek etmek için bir komisyon-ı hayriye teşkil edilmesini talep ettiler. Aşiyânlar ise kendi aralarından on iki neferden mürekkeb bir heyet teşkil ederek uzuv yazıldılar. Han hazretleri özü dahi yeni teşkil olunmuş komisyon-ı hayriyeye bin ruple (1000) iane ita ettiler. İşte böyle güzel bir ikdamatta çalışan Mükerremülmülk hazretlerine ‘an samimi’l-kalb teşekkürümüzü beyan ederiz. Taze teşkil olunan komisyon-ı hayriyenin birinci iclası vaki oldu. Bu teşkilatın komisyon-ı hayriye vekil-i Savuçbulak Cemiyet-i Hayriyesi olmamasını temenna ettik. Azalar dahi memnuniyet üzere bunu kabul ederek ceneral Mükerremülmülk hazretlerini sadr seçtiler. Aşiyânlardan ise Hacı Maruf da bin (1000) ruple, Sündüz Hâkimi Ağa Reşidüssaltana beş yüz ruple ve Ağa Fettah cenabları 300 ruple iane-i merhamet buyurdular. İşte o toplanan ve toplanacak paralar fukara ve muhacirlerin ihtiyaçlarına sarf olunacaklar. (okunamadı) (okunamadı) iane buyuran (okunamadı) ivaz versin!

Yarınki gün Eyün ayının 12’sinde şehrin muhacirler fırkasını tahrir (okunamadı) etmeğe rücu ettik. Ziyadesince arvad, yetim kız çocuklar mevcuddurlar ki bir kimseleri olmayıp, üryan, aç köçelerde dolanmaktadırlar. Hatta bizlerin cemiyet-i hayriye tarafından geldiğimize inanmayıp bizleri ecnebi addederek, korkularından birtakımı yazılmaktan çekinip, kaçıp iniyorlar. Binaen aleyh taze teşkil olunmuş cemiyet-i hayriyenin azalarını teklif ederek, yetimler için darüleytam açacağımızı beyan ettik. Azalar da kendi taraflarından becerdikleri kadar maddi ve manevi yardımlarından geri durmayacaklarını vaad ettiler. Uzuvlardan Hacı Bayez Ağa darüleytama lazım olan kadar hasır bağışlamalarını söylediler. İşte bir nice köye/güne gibi darüleytam hazır olarak sahipsiz kalmış balaları oraya götürürüz. Bir iki güne Savuçbulak’ın tahrirat numunesini bitirdikten sonra etraf köylere varacağız. Aşiyânları tarafından aldığımız malumata nazaran Savuçbulak havalisinde

muharebeden mütezarrır olan köylerin sayı bin beş yüze kadar vardır. Bu köylerden Menkur nahiyesinde 53, Sündüz nahiyesinde 67 köyün ehalisi büsbütün mahvolarak bi'l-merre bir kimseyi kalmamış. Lahican nahiyesi dahi 80 köyden ibaret olup, az miktarda ehaliden kalmış ise de onlar da kaçıp etmişler. Yiyecek tapamadıklarından dolayı dağların otları ile güzeran ediyorlar. Elbette imdi ne kadar Müslüman âleminin böyle kaçmalı ahvallerden haberleri olmamış ise de yardımları olmamıştır. İşte böyle bir feci hal Kars ve Ardahan kalıçelerinden bile beter olup, gıyûr-ı müslüman kardaşlarımızın milyonlar ile yardımlarına muhtaçtırlar.

Musa Abbaszade

Şehr-i Savuçbulak 13 Eyun 1917

19 Temmuz 1917

Sayı 523

“İran İşleri

16 Aralık'ta Urumi şehri Rus askerler tarafından önce yağmalanmış ardından ateşe verilmiştir. Bunun sebebi Rus menatının düşmesidir. Birinci gün Rus menatı 1 kıran olduğu halde ikinci gün İranlılar Rus parasını kabul etmekten çekinmişlerdir. Hemen bu fikri Hoy'da da sözden faaliyete geçirmek istemişler ancak bu güne kadar bir haber gelmemiştir.”

İran İşleri

(okunamadı) ki karilere malumdur desembır ayınının 16'sında İran'ın en güzel serborlu/purlu olan Urumi şehri Rus saldatları tarafından evvel garet, sonra bütün şehre ateş vurulup yer ile yeksan olmuştur. Şimdi ise en mevsuk malumata göre Urumi şehrinin berbad olmağının sebebi Rus menatının tenezzülü imiş. Birinci gün Rus menatı 1 kıran olduğu halde ikinci gün İraniler Rus pulunu kabul etmekten imtina etmişlerdir. Hemen bu fikri Hoy'da da kavilden fiile geçirmek istiyormuşlar. Lakin bu güne kadar hele oradan haber yoktur.

“Vusukülmemalik'in Hapsi

Vüsukülmemalik mücahitler tarafından yakalanmıştır. Hemen İtimadüddeve onun yerine tayin edilmiştir.”

Vusukülmemalik'in Hapsi

Aldığımız malumata göre gece saat bir raddelerinde Vusukülmemalik mücahidler tarafından tutulmuştur. Hemen şahs İtimadüdevle yerine muvakkaten tayin olunmuşdu. Lakin melekede/mülkte ondan geri değilmiş.

“Urumi Firarileri

Birçok talihsiz Urumi firarileri aç ve çıplak bir şekilde Savuçbulak'a gelmişlerdir. İki gün içinde firariler binden fazla olmuştur.”

Urumi Firarileri

Savucbulak'tan haber veriyorlar ki buraya külli miktarda felekzede Urumi firarileri aç ve üryan varid olmuşlar. İki gün müddette firarilerin miktarı nice binleri mütecavizdir. Bunların bu acı halleri insanın kalbini harap ediyor.

“Serdar Reşid'in Katli

Önceden Rus gazetelerinde Serdar Reşid'in ölüm haberi verilmiştir. Tebriz'de Kilid-i Necat gazetesi bu konuyla ilgili yazmıştır. Ayın 26'sında Perşembe günü Serdar Reşid Zincan'a gitmiş Esadüdevle'nin evinin üzerinde menzile karar vermiştir. Gece saat iki sularında Esadüdevle'nin evine gitmiş, üç saat orada kaldıktan sonra kendi yoldaşları ile menzile gitmiştir. Ardından meçhul biri tarafından öldürülmüştür. Serdar Reşid'in Rus devlet diplomasi erkanına yazdığı mektuba yer verilmiştir.”

Serdar Reşid'in Katli

Sabıkda Rus gazetelerinden iktibasen Serdar Reşid'in katlini haber vermişdik. Şimdi ise Tebriz'de çıkan “Kilid-i Necat” gazetesi bu barede daha mufassal malumat veriyor ki biz de ihtisaren buraya derc ediyoruz:

Ayın 26'sında Perşembe günü asra yakın zamanda idi ki Serdar Reşid Zincan'a varid olup Esadüdevle (Hamese Hâkimi)'nin evinde üzerine menzil karar vermiş. Oradan onun için hazırlanmış dolgu imarete gelmiş. Ziyası akşamı gece saat iki raddelerinde meduvven hâkimin evine gelmiş ve üç saat orada kalandan sonra veda edip öz yoldaşları ile menziline gitmiştir. Darülhükumenin başına dahil olup öz imaretinin yeveleri mukabilinde meçhul bir şahıs tarafından üç gülleye kurban olmuştur. Katil tapılmamıştır.

Serdar Reşid bir defa Rus devletinin diplomasi erkânına yazdığı mektubunun aharında böyle yazmıştı. “Ben sizin dostluğunuzu ne in ki Urumi vilayetine hatta bütün İran’ın yarısına da (okunamadı)”

“Tayin

Şerefüddevele Aher’e tayin edilmiştir. Cemaat kendi razılıklarını telgrafla dahiliye vezirine iletmiştir. Ayrıca Hacı Hacı Han cemaati rahatsız etmektedir.”

Tayin

Aher’dan haber veriyorlar ki Şerefüddevele Aher’e hâkim tayin olup şehre vürudu esnasında kasaba, şehir ve kent cemaati tarafından tantanalı bir surette istikbal olunmuştur. Bu tayinden dolayı cemaat öz razılıklarını telgrafen dâhiliye vezaretine haber vermişlerdir.

Yine Aher’den haber veriyorlar ki Hacı Hacı Cevad Han Aher etrafında koldurak ve garetgirlik binasını koyup cemaati nâ-rahat ediyor. Odur ki cemaat-i devletden niyazlıkla Kazak bolazıp koldurularak hapsini talep ediyorlar. Ta ki onların şerri (okunamadı) cemaatin başından ref` olsun.

21 Temmuz 1917

Sayı 525

İran İşleri

“Mümtazüddevele’nin Katli

Alınan son haberlere göre Mümtazüddevele bilinmeyen biri tarafından öldürülmüştür. Yine Şücaüddevele’nin neferlerinden biri bilinmeyen biri tarafından öldürülmüştür.”

Mümtazüddevele’nin Katli

Aldığımız son malumata göre meşhur irtica perest Mümtazüddevele (okunamadı) (okunamadı) nâ-malum bir şahıs tarafından 13 gülle ile katledilmiştir.

Yine aldığımız malumata göre meşhur irticaperestlerden Hacı (okunamadı) (okunamadı) Şücaüddevele’nin en yakın neferlerinden hesap olunan bir kurban geciz nâ-malum bir şahıs tarafından katledilmiştir.

Bu hemen bedbaht gechezdir ki 1913’te aşura günü Rus koşunları Tebriz’de hürriyet mücahid ve şehidlerini boğazlarından asdıka şadlanıp cemaati tebrik ediyordu.

“Salar Eşref’ten Şikâyet

Şahrud askerlerinin reisi Salar Eşref cemaate ettiği eziyetlerden dolayı Tahran’a çağırılmış ve azledilmiştir. Haşmet Nizam, harbiye veziri tarafından Berucerd ve Luristan askerlerinin reisliğine seçilmiştir. Alınan haberlere göre Serdar Bahadır Berucerd hakimliğine seçilmiştir.”

Salar Eşref’ten Şikâyet

Şahrud koşunlarının reisi Salar Eşref Tahran’a çağırılmış ve öz kulluğundan çıkarılmıştır. Bu adam öz kulluğu esnasında cemaatin başına olmazın eziyetlerden geri durmuyordu. Odur ki cemaatin külli şikâyetlerinden dolayı kulluğundan azledilmiştir. Tahran’dan harbiye vezareti tarafından hususi bir komisiye Şahrud’a tayin olunmuştur ki bu işler baresinde haberler hasıl etsin.

-İran’ın büyük sahib mansıplarından hesap olunan Haşmet Nizam, harbiye veziri tarafından Berucerd ve Luristan koşunlarının reisliğine intihab olunmuştur.

-Aldığımız malumata göre Serdar Bahadır Berucerd hâkimliğine intihab edilmiştir. Onun hükümleri bu günler sadır olacaktır.

“İsfahan- Şehzade Hürmüz Mirza İsfahan askerlerinin reisiyken hükümet tarafından azledilmiştir. Onun yerine Hüsameddin Han tayin edilmiştir.”

İsfahan - Şahzade Hürmüz Mirza ki (Zıllüssultan’ın oğlu) İsfahan koşunlarının reisi idi. Hükümet tarafından kulluğundan azlolunmuştur. Onun yerine ise ‘acâleten Hüsameddin Han tayin ve nasb olunmuştur.

“Hemedan- General Baratof haber vermeden şehre gelmiştir. Geldiği günün akşamı bütün reisler Generalle görüşmek için yanına gitmişlerdir. Rus askerlerinin saldırıları ve tecevüzleri hakkında konuşulmuştur. Bu sebeple toplanılmış ve General gelecekte böyle bir şeyin olmaması için çalışacağına, zalim askerleri de cezalandıracağına söz vermiştir.”

Hemedan – Dün ceneral Baratof haber vermeksizin şehre varid olmuştur. Cemaatten bir miktar mezkûru istikbal için şehirden kenara çıkmış, akşama ise bütün adamların reisleri ceneralin görüşüne gitmişlerdir. Ancak emir akşam gidebilmemiştir. Sabahı günü ceneral öz maiyetiyle emir Efhamı mülakat için gelmişlerdir. Müsahabe esnasında emir-i mezkûr Rus saldatlarının ettiği garet ve

tecavüzatı beyan ile şehrin evleri zora saldatlar tarafından müsadere olmalarını ilave etmiştir. Nihayet bu tecavüz ve garet baresinde şura olmuş ve ceneral vaad etmiş ki gelecekte ve işin bir de olmamasına çalışıp nezaret edecek zalim ve tecavüzkâr saldatları da cezaya mahkûm edeceğini bildirmiştir.

“Reşt’de Cinayet

Reşt’ten dâhiliye vezaretine yazılmıştır. Kasım Han görevinden azledilmişti. Bilinmeyen bir kişi tarafından öldürülmüştür.”

Reşt’de Cinayet

Reşt’ten dâhiliye vezaretine haber veriyorlar ki sabık Şefarud akneti/akineti Kasım Han ki nice müddet idi kulluğundan azl olunmuştu, menzili tarafda meçhul bir şahıs tarafından iki gülleye maruz olmuş malı korkuludur. Canı tutulmamıştır.

“Reşt’de Rus Saldatları ile İran Nazmiyelerinin Atılması

Reşt’ten Rus askerleriyle İranlılar arasına atışma olduğunu haber vermişlerdir. İki kişi ölmüş ve dükkanlar ateşe verilmiştir.”

Reşt’de Rus Saldatları ile İran Nazmiyelerinin Atılması

Reşt’ten haber veriyorlar ki Perşembe günü Rus saldatları ile İran nazmiyeleri arasında atışma olmuş. Neticede iki nazmiye maktul olup nice dükkanlara 1 nefer tarafından od vurulmuştur.

“Emir Muktedir’in Esir Olması

Reşt’ten telgrafla Emir Muktedir ile Küçük Han askerleri arasında çatışma olduğu ve Emir Muktedir’in esir edildiği haberi verilmiştir.”

Emir Muktedir’in Esir Olması

Reşt’e telgrafen haber veriyorlar ki Emir Muktedir ile Küçük Han koşunları arasında vaki olan son şiddetli muharebede Cengelliler galip gelip Emir Muktedir’i esir ederek (Fomin)’e göndermişlerdir.

“Muazidülmülk’ün katli

Kirmanşah’tan Muazidülmülk’ün bilinmeyen biri tarafından öldürüldüğü ve katilin kaçtığı haberi verilmiştir.”

Muazidülmülk’ün katli

Kirmanşah'dan haber verirler ki Muazidülmülk meçhul bir şahıs tarafından gülle ile katledilmiştir. Katil tutulmamıştır.

“Tahran Hâkimi

Tahran'dan Tahran hâkimi Hacı Fahrülmülk'ün istifasını verdiği ve istifanın kabul edildiği haberi verilmiştir. Yerine Deyrülmülk tayin edilmiştir.”

Tahran Hâkimi

Tahran'dan alınan haberlere göre Tahran hâkimi Hacı Fahrülmülk öz istifasını vermiş ve bu istifa kabule geçmiştir. Bunun yerine dâhiliye vezareti tarafından Deyrülmülk tayin edilmiştir. Deyrülmülk tayin edildiğinden sonra darulhükumeye gelmiş “meşhur adamlardan beher “Encümen-i Nezzar” intihab edilmiştir.

“Urumi Evzai

Umumide soygunlar devam etmektedir. Üç nefer Müslüman askerler vurulmuştur. Biri ölmüş, diğer ikisi yaralı halde kalmıştır. Bunlar haber verildikten sonra Rus ve Ermeniler Müslümanların fırkaya dahil olmasını istedikleri yazılmıştır. Ancak Müslümanlar dahil olmak istememişlerdir. Çünkü onların amaçları kendi fırkalarına dört nefer Müslüman dahil etmekle işi kendi ellerine alıp bildikleri gibi işe başlamaktır.”

Urumi Evzai

Urumi'de katil u garet devam ediyor. Dönen dervaze yanında üç nefer Müslümanı saldatlar gülle ile vurmuşlardır. Biri ölmüş, iki diğeri ise mecruh bir halde kalmıştır. Yine bir neferi asker Han kapısında vurmuşlardır. Hezaran kapısında dahi birini saldatlar vurup katletmişdirler. Bunlar haber verildikten sonra denilir ki:

Budur Rusların meşruta sayesinde kardaşlıkları! Uğuslar ulusun ki gözlerimiz göre göre kulaklarımız işide işide yine bu cahil ve avamların kurbanı oluyoruz. Onların hilekâr uşaklarına aldanıp özlerimiz helake sevk ediyoruz. Dününü bir (okunamadı) biçare Kaçar Sündüz'de hareket edip geldiği halde yolda başına neler gelmiş ki bu vakte kadar hala evvelden bir şehir yoktur. Bir gün bu kadar ki saldatlar bir cinayete mürtekeb olmasınlar bir vakit olmuyor ki hiçbir vakaya itiraz etmesinler! İki üç gündür ki Rusların Ermenilerin demokrat fırkaları teklif ediyorlar ki gerek müslümanlardan da bizim fırkaya dört nefer dâhil olsun. Lakin müslümanlar dâhil

olmak istemiyorlar. Çünkü bunların yegâne arzu ve maksadları odur ki öz fırkalarına dört nefer müslüman dâhil etmekle işi öz ellerine alıp bildikleri gibi işe şüru‘ etsinler.

23 Temmuz 1917

Sayı 526

İran İşleri

“Osmanlı Askerlerinin Vürudu

Kürdistan’dan Türk askerlerinin muharebeden sonra Rusları Kürdistan’dan çıkararak kendilerinin dahil olduğu haberi verilmiştir.”

Osmanlı Askerlerinin Vürudu

Kürdistan’dan haber veriyorlar ki Türk askerleri külli miktarda, Kürdlerin (okunamadı) şiddetli muharebeden sonra Rusları Kürdistan’dan geri anlaştıırıp özleri Kürdistan’a dâhil olmuşlardır.

“Beyne’n-Nehreyn

Teceddüd gazetesinin haberine göre yüz seksen bin Alman ve Türk askeri Bağdat tarafına sevk olmuştur. Diğer taraftan da Osmanlı ve Kürtlerden oluşan askerler Kirmanşah etrafını tehdit etmektedir.”

Beyne’n-Nehreyn

“Teceddüd” gazetesinin haberine göre 180 bin Alman ve Türk askerleri Filed Marşal Makkenzen’in taht-ı idaresinde Bağdad’a taraf sevk olunmuştur. Bir taraftan da külli surette Osmanlı ve Kürdlerden ibaret bir süvari kitlesi Kirmanşah etrafını tehdit ediyorlar.

“Hemedan- Rus menatı Hemedan’da kabul edilmemeye başlanmıştır. Bu sebeple Rus askerleri dükkanlara saldırarak para ve mal çalmışlardır. Ulema ve esnaf toplandılar ve Rus menatının otuz olmasına karar verilmiştir.”

Hemedan – bu ahar zamanlarda Rus menatını Hemedan’da kabul etmemeğe başladılar. Bu sebebe göre bir miktar Rus saldatları dükkanlara hücum edip külli miktarda pul ve mal apardılar. Ulema ve esnaftan nice nefer emir-i efhamın evinde Rus komitesinin nümayendeleri hazır olduğu halde meclis ilga edip bu bu barede

şura ettiler. Nihayet karar koyuldu ki komitenin Petrograd Maliye vezareti ile müzakeratına kadar Rus menatı 30 teklikde? Kabul edilsin.

“Kazvin’de Gareth

Kazvin cemaati Rus askerlerinin Hemedan’a saldırısını telgraf ile haber almıştır. Ramazanın 28’nde bir nefer Kazak bir dükkancı ile kavga etmeye başlamış, bunu gören İranlılar Rus Kazağını götürmüşlerdir. Bunun üzerine orada olan askerler ikiside komiteye götürmüşlerdir. Yolda bahsedilen İranlıları ölene kadar dövmüşlerdir. Rus komitesine gidilerek durumun kötüye gittiğini haber vermekle bunun önünü almaya çalışmışlardır. Bunların önünü almak için gelen karakollar dahi soygunculukta onlardan geri kalmamışlardır. Ama bir tane bile Ermeni dükkanlarına el değmemiştir. Sonraki gün konsol, asker reisi, mahalli komite üyeleri ve yerli idarelerin reislerinden ibaret bir meclis toplanmış malların iadesi için çalışmalar yapılmıştır. Şehirde güvenliği sağlamak için Rus Kazakları tayin edilmiştir. Mallardan birazı geri alınmıştır. Ayrıca bir miktar Rus askeri Hemedan’dan Kazvin’e gitmiştir. Bir önceki gün Muhammed adlı bir Kazak Rus otomobilin altında kalıp ölmüştür.”

Kazvin’de Gareth

Hemedan’ın Rus saldatları tarafından garetini telgraf ile haber alan Kazvin cemaati çok teşvişe düşüp bu esefnak halin vukuundan hayli havflı saat ve dakikalar geçireceklerini nazardan geçiriyorlardı. Hâkim vakar gûzar ise Hemedan ahvalinin tekrarı Kazvin’de vuku bulmaması için Rus siyasi kişileri ile müzakere edip itminanlık cevabını alıyordular. Nihayet korkulu saatler arkasında Kazvin çabalamağa başladı. Böyle ki Ramazanın 28’inde bir nefer Kazak bir dükkancı ile dava etmiş. Bunu gören bir nefer İran nizamiyesi öz vazifesini yerine bitirmek hasebiyle mezkûr Rus Kazağını tutup onu komisarın yanına aparmış orada (200) nefere yakın saldat bunların gösterilerine hücum edip her ikisini komiteye aparmışlardır. Yolda saldatlar mezkûr İran nizamiyesini ölünceye kadar dövmüşlerdir. Guruba yakın saldatlar hıyabanlarda ubur edenleri bir bir tutup soymağa başladılar. Pazarda dahi havaya gülle atıp garet etmeğe yüzkoydular. Reis-i nazmiye vakar gûzar kuru Rus komitesine gidip ahvalin şiddetlendiğini haber vermekle bunun önünü almağa çare istediler. Komite ise Rus kuvva-yı askeriyesi tarafından onların önü alınacağı hususunda vaad edip itminanlık verdi. Akşamdan

yarım saat geçmiş garet meselesi nereden? başladı. Rusların meydanı açıldı 178 dükkan ve külli hücreler saldatlar tarafından garet olmuş 300 nefere dek ehaliyi soydular. Bir iki saatin müddetinde bi-çare ehalinin beyti milyon menata kadar emvali garet olundu. Hemen gece desteler kemal-i azade ve asudelik ile bütün garet olunmuş malları araba, fayton ve hatta otomobiller ile şehirden kenara taşımağa başladılar. Bunların önünü almak için gelen karakollar dahi bunlara koşulup garet ve soygunculukta onlardan geri durmuyordular. Lakin bir dane olsun Ermeni dükkan ve hücrelerine el değilmiyordu. Malum oldu ki bu işler evvelden danışılıp garet; plan üzere olacaktı. Sabahı ayın 29'unda bütün idarelerin reisleri konsol ile beraber gelip işleri muayene etmişlerdir. Gün orta vakti konup da konsol, koşun reisi, mahalli komite azaları ve yerli idarelerin reislerinden ibaret bir meclis münakid olup emtiyanın iadesi için ikdamat olunmuş ve şehirde asayiş muhafaza etmek için muvakkati bir deste Rus Kazakları tayin etmişlerdir. Müteaddeden Tahran ile telgraf muhabere olunup ne etmek lazım olduğunu sormuşlardır. Ehali ise umûmen akşama kadar tatil etmişler.

Bir nice komisiye teşkil olunduğu ve muhtelif mekânlardan garet olunmuş mallardan birazını tapmışlardır. Bütün cesamet Şah Mescidi'ne yığılmış ve öz esefnak halleri hususunda şura edip idare reisleri vasıtasıyla emniyet berpa edilmesini ve sirkat olunmuş malların istirdadını devletten rica etmeğe karar vermişler.

Geçen gece külli miktarda Rus koşunları Hemedan'dan Kazvin'e varid olmuşlardır. Ondan bir az Kazak/kabak dahi 5 bin nefer varid olmuşlardı ki bunlar Kazvin'in şimal-i şarki semtlerindeki bağlarda sakin olup kentlerde külli hasaret yitirmişlerdir.

-Dün Muhammed adlı bir Kazak Rus otomobilin altında kalıp telef olmuştur.

“Şerifüddeve'nin hükmü

Şerifüddeve Şücaüddeve hâkimiyeti zamanında verilen bütün imtiyazları kaldırdığını duyurmuştur. Şücaüddeve'den alınmış olunan lakabları gezdirenlere veya imtiyaz almış şahıslara 321 maddeli kanunla örfi ceza ile mahkûm edileceklerdir. Kirmanşah'ta bulunan Şehzade Muhammed Çakır Mirza Ruslar tarafından Hemedan'a çağrılmış ve alıkoyulmuştur. Ayrıca Şehmirzad'da şiddetli bir hastalık ortaya çıkmıştır. Öyle ki günde iki-üç kişi hastalığa yakalanarak ölmektedir.”

Şerifüddeve'nin hükmü

Şimdiki Azerbaycan nayibü'l-hükumesi Şerifüddeve cemaate ihtaren verdiği ilanda haber veriyor ki Şücaüddeve hâkimiyeti zamanında verilmiş bütün lakab ve imtiyazlar bu günkü tarihten fesh olunur. Min baad sabık Şücaüddeve'den almış oldukları lakabları gezdirenlere veyahud imtiyaz almış şahıslar 321 maddeli kanunla taksirlendirilip örfi ceza ile mahkûm edileceklerdir.

-Kirmanşah'da mahpus olan şehzade Muhammed Çakır Mirza ahiren Ruslar tarafından Hemedan'a çağrılıp tazedden tevkif edilmiştir. Bunun illeti ise bu vakte kadar malum değildir.

- Şehmirzad'da şiddetli bir maraz zuhura gelmiştir. Böyle ki günde 2-3 nefer hemen maraza mübtela olup 20 saatten artık kalmıyor. Telef olurlar.

24 Temmuz 1917

Sayı 527

İran İşleri

“Urmiye'nin Yanmasına Dair

Teceddüd gazetesi Urmiye durumu için yazdığı başmakalesinde bütün Pazar ve dükkanların bildirilmesinin Rus askerleri tarafından olduğunu yazmıştır. İkinci Rus askerleri şehirde saldırıya başlamıştır. Üçüncüsü ise kent ve yollarda çaresiz fakirleri öldürmüşlerdir. Hükümete askerlerin isyan fikrinde olduğu haberi verilmiştir. Cuma günü Rus askerleri pazara hücum etmişlerdir. Ahali korkularından evlerde ve şehir kenarlarında gizlenmeye başlamışlardır. Akşam hükümet adamları generalin yanına gidip konuşmuşlardır. General ise bu kötü hadiseye ahali rahat olsun diyerek rahatlatmaya çalışmıştır. Rusya dahi bütün zararları iade edecektir. Bütün bu işlerden sonra yine cemaate hüküm geldi ki gerek 200 nefer asker için menzil hazır edildi ve illa kendileri bu işe zorla müdahale edeceklerdir.”

Urumiye'nin Yanmasına Dair

“Teceddüd” gazetesi Urumiye ahvaline dair yazdığı başmakalesinde diyor ki ister Tebriz'den Rus saldatlarının reisleri tekzip etsinler, ister bu bedbaht ahvalatın Rus askerlerinin itaatsizliğinden veyahud ısyancılığından lanet ettiğini feryad ile seslerini asumana bülend etsinler ahvalat bu karar ile ki cem' etmişik: evvela bütün Pazar

ve dükkanların bildirilmesi Rus askerleri tarafından olmuştur. İkinci Rus askerleri şehirde kârac ve garete şüru etmiş. Bütün mevcut malları, sarraflara mahsus nakid pulların cümlesini taşımışlardır. Yerli Nasraniler ise cümlesi müsellağ olup Rus kuvva-yı nizamiyesi cerkesinde iştirak ederek katl u garete onlardan artık reşadet kazanmışlardır. Üçüncü ister Urumiye’de, ister etraf kent ve yollarda ne kadar bî-çare fakir ve fukara öldürmüşler kise/kimse henüz bu ana kadar onların sayı malum değil.

Vakiasının nemilatı? ise böyle olmuştur:

Perşembe günü Ramazan ayında 15’inde (okunamadı) saldat Rus menatının tenezzüllünü bahane ile kesbe ve çörekçiler ile muhasır mübahane ederler. Nazmiye idaresinden hükumete haber verirler ki saldatlar iğtişâş fikrindedirler. Bahane arıyorlar. Saldatlar diyormuşlar ki bu (okunamadı) İraniler istiyorlar ki bizi Urumiye’den çıkarsınlar. Hükümet tarafından ise Nazmiye reisine protestolara ihtar olunur ki bu ahvalat fevren komiteye haber verilsin ta in ki onların önü alınsın. Bir de onlara andırsınlar ki İranilerin Rus milleti ile dostlukları olmuş. Ve vardır. İlave İraniler ehali esliha ve hansı kuvve ile sizin üstünüze hücum edip tecavüz edecekler?

Bunların hiçbirisi eser etmedi:

Cuma günü gün ortadan kabak Rus saldatları gafleten pazara hücum ettiler. Memalike şehri büyük bir galebe ile feth edip şehre dâhil olmuşlardır. Cuma tatili münasebetiyle Pazar bağlı idi. Ona göre sataşmağa başlayıp evvelce Tebriz Kazaklarından bir neferi biçare İran Kazakını iki nefer gülle ile katle bitirdiler. Bu halden ehali dehşet ve ıztıraba düşüp korkularından evlerde ve şehir kenarlarında gizlenmeğe başladılar. Saldatlar kemal-i nizam ve asudelik ile dükkanları açıp ne kadar ki nakdiye ve eşya-yınefise var idi. Salib-i Ahmer arabalarına yükleyerek taşıyordular. Saldatlar cemaatin mukabele etmemesi için şehrin dört bir tarafında tüfenk ateşleri açmakta idiler. Karacadağ Kazanlarının ikamet ettiği kervansaraları muhasaraya alıp silahlarının teslimini talep ediyordular.

Cuma gününden Perşembe’ye kadar bu katl, garet ve tasavvur fevkinde olan bu tecavüzat ve ateşbazlık devam eyledi. Bütün Pazar bir Tarfetü’l-ayn’de Rus saldat ve atlıları ile doldu. Küçeler garet olunan şeyleri İran arabalar ile malen mal idi. Şeyleri na-malum bir tarafa taşıyıp aparırdılar. Aharda perşembe günü asr-ı zamanı külli

miktarda neft getirip şehre od vurdular. Bu işlerden sonra iki nefer efser darü'l-hükumeye gelip izhar etmişler ki saldatların itabı tarafından bir miktar nizamı tayin olunmuş ki garetçilerin önünü alsınlar. Bu beri taraftan ise koymuyordular ki dükkan sahipleri lâ mahale özleri bu feci ateşi hamuş etsinler. Nihayet Salarmukır ile bir nice muhterem eşhas Rus hükümet nümayendesinin yanına gidip ne için yangın söndürmeğe kopulmamasını sual etmişlerdir. Cevabında Rus nümayendesi demiş ki ben özüm saldatlara emir etmişim ki bu işe nihayet verip onları işlerinden menetsinler.

Akşam tarafı yine binüva cemaate haber çattı ki imdi de evlere hücum ve tecavüz edecekler. Bu dehşet amiz haberi işitecek cemaat uşak, arvad cümlesi birbirine değdiler. Bütün arvad, kişisi büyük, küçüklerin ah ve naleleri eflana bülend olup semadan imdad talep ediyordular. Dehşetin şiddet tesirinde ehali sehre kadar yanmışdı. Sabahı günü pazar yanmaktaydı ki konsul ve koşun reisi Savucbulak'tan varid oldular çok danışıktan sonra karar koyuldu ki akşam bir nice nefer muhterem eşhas hükümet nümayendesi ile birlikte ceneral konsolun yanına gitsinler. Akşam zamanı hükümet adamları ceneralin yanına gidip sual ve cevap ettiler. Ceneral ise bu bedbaht hadiseye izhar-ı teessüf edenden sonra dedi: Bu akşam ehali rahat ve asude olsunlar. Bir komisiye tertip edip bu işe ikdam eden nizamı işrarını istintak ederim ve lazım olan tenbihi vererim. Rusya dahi bütün zararları iade eder. Bütün bu işlerden sonra yine biçare cemaate hüküm geldi ki gerek 200 nefer saldat için menzil hazır etsinler ve illa özleri bu işe cebren müdahale edeceklerdir.

26 Temmuz 1917

Sayı 529

İran Haberleri

“Hemedan- Rus hapishanesinden olan yetmiş nefer İranlı azad edilmiştir. Ama altı nefer İranlı hala hapishanededir.”

Hemedan – Rus hapishanesinde olan 70 nefer İranlı Emir Efham'ın haheşine binaen azad edilmiştir. Ancak altı nefer İranlı hele hapishanededir.

“Hemedan- Ruslar Kürdistan telgraf işlerini kendi ellerine aldığından beri orada ortaya çıkan şiddetli çatışmalardan haber almak mümkün olmamaktadır.”

Hemedan – Kürdistan telgraf işlerini Ruslar öz ellerine aldıklarından bu nice günde orada vuku bulmakta olan şiddetli muharebelerden haber almak hiçbir vechile mümkün olmuyor.

“Tahran- Rus menatı Tahran’da sekiz yüz İran dinarına eş değerdir.”

Tahran – Rus menatı şimdi Tahran’da sekiz yüz İran dinarına işleyir. Bizim hesapla 16 fiyk olur.

“Reşt- Yiyeceklerin sınırsız hızda ilerlemesi fakirler için çok fena durumdur.”

Reşt – Mekulat ve erzakın hadsiz surette terakki etmesinden kesbe ve fakirler için çok fena kayçır. İki üç defa duruş olmuşsa da teşkilat yoksunluğundan hiçbir çare olmuyor.

27 Temmuz 1917

Sayı 530

İran İşleri

“Reşt- Enzeli’den haber vermişlerdir. Kazvin yağmalanmış, Enzeli’ye taşınmıştır. Kazvin hakimi bunu çözmek için uğraşsa da çabaları boşadır.”

Reşt – Enzeli’den haber veriyorlar ki Rus koşunlarının Kazvin’de garet ettikleri şeyleri avnumupulları ile yavaş yavaş Enzeli’ye taşıyıp sipar ahir (okunamadı) Rusya’ya yolluyorlar. Kazvin hâkimi vekiller kenarı bunun kapağını almak kasdıyla ne kadar zahmet çekmişlerse de bütün çalışmaları hepçe beyhudedir.

“Müslüman Merkezi Komitesinin Reisi ve Azalarına

Yine bir deste asker İran halkını rahat bırakmayarak ateşe vermişlerdir. At, deve, malların yarısından çoğu o askerler tarafından zorla alınmıştır. Şimdi çörek yok, para yok, hayat çok zor. Bu sebeple gece gündüz insanlar aç yatmaktadır. Zarara uğrayan halk yeni Rus hükümetinden, adaletinden razı oldukları İran hükümeti idaresi altında yaşamak istediklerini yakınmışlardır. Ümit edilmektedir ki genel din kardeşleri kendi davalarını yürütürken zarara uğrayan İran halkı içinde çabalasınlar.”

Müslüman Merkezi Komitesinin Reisi ve Azalarına

“Gümüş (okunamadı) yukarıdaki serlevha ile idaremize Farsça bir arzuhal gelmiştir ki bunu tercüme ederek buraya derc ediyoruz.

Biz aşağıda imza eden İran Lergehan sahrası sakinleri bu gayrı sıhhi ile yürek yandırıcı lele vasıtalarsız öz islam kardaşlarımızın kulağına yetürsün istiyoruz.

Bir kadar ner güman (okunamadı) mesail Rusya (okunamadı) hükümetinin zulmetleri nizamından dolayı öz vatanlarından firar ederek bir (okunamadı) penah getirmiş ve rahat (okunamadı) (okunamadı) lakin bu niçün çekemedi bazı (okunamadı) eşhasın tahriki ile İran Türkmen sahrasına bir deste koşun gelip (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) olan ve fakat adetleri yirmiden artık (okunamadı) firarilerden maada bi- taraf ve (okunamadı) taraftarı olan (okunamadı) beraber İranlıların dahi fakr (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) bir tarafsız (okunamadı) (okunamadı) olsun. Bir (okunamadı) (okunamadı). Bu ancak (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı). Aparmağa muktedir olmadıklarını od vurup yandırdılar. Cebr ü zulüm ile deve, at ve karamalımızın yarısını tutup apardılar. Onlar gidenden sonra açlık ve felaket saatleri yetişti.

İmdi çörek yok, pul yok, imrar-ı hayat müşkil, bütün gündüz ve geceleri aç yatıyoruz.

Şimdi biz kemal-i itminan ile yüzümüzü taze Rusya hükümet azalarına çevirip haheş ederik ki müstebidler zulüm ve itaf ellerini güdülüp biraz miktarda olan biçareleri rahat koysunlar ki eller ile bizim üzerimize hâkim olup kanun ve adaletinden razı olduğumuz İran Devlet-i Aliyye-i İslamiyesinin taht-ı himayesinde yaşayak. Rus (okunamadı) (okunamadı) ve hürriyet perestleri İtalya devletinin Albanyalı taht-ı himayesine almağı protesto veyahud Mısır ve Marakeş'ten ötürü mezenneti vatan edip de bütün zayıf millet ve devletlere zaafet ettikleri bir halde Astarabad'a yakın Kara (okunamadı) adlı bir adlı yerde teşkil olunmuş bir komitesi ediyor ki Gürgan eyaletini İran devleti elinden alıp Rusya devletine ilhak etsin. Garibe burasıdır ki bu komitenin azaları özlerini demokrat adlandırıp işlerini demokratik usülüyle idare ettiklerini beyandan geri durmuyorlar. Bunlar gâh ceplerini pul ile doldurmaktan ötürü (okunamadı) (okunamadı) hücum ederek biçare ehl-i kesbeyi (okunamadı) var. Pullarını ellerinden alandan sonra gidiyorlar. Şimdi de istiyorlar ki edilerek bizleri öz ata babamızın toprağından avare ve derbeder salıp Rusya'ya hicret ettirsinler ve böylelikle öz maksud ve arzularına nail olsunlar. Binaen aleyh tamam Rus hürriyet-

perestlerinden ve alelhusus öz dindaşlarımızdan (okunamadı) rica ve (okunamadı) ederik bir vesile tapsunlar ki Türkmen sahrada kalmış saldatları buradan çıkarmak yolunda teşebbüs etsinler. Eğer bazı maksad ve (okunamadı) menfaatperestler deselerki Rus saldatlarının ihracı hercümerçlik (okunamadı) eder. Buna asla inanmamalı; onların bütün amal ve maksudları öz ceplerini doldurmaktan (okunamadı) istiyorlar ki bulanık suda balık tutsunlar. Biz kemal-i ümid varlık ile emin oluruk ki umum dindaşlarımız bizim bu ciğer-sûz halimizi öz davarlarında müzakere (okunamadı) bu yolda bir çare arasınlar. Allah Teâla Hazretlerinden onlarar tevfik diler ve öz selamımızı edilirik onlara yetürürüz.

28 Temmuz 1917

Sayı 531

İran İşleri

“Kırmanşah- Seyyid Abbas Han ve Muhammed Hüseyin Mirza, Harbiye vezaretinden Emced El-Sultan ile Almanya'nın konsolhanesinden Şehzade Ebu'l-feth Mirza'yı Rus hükümeti yakalayarak bilinmeyen bir yere sürgün etmiştir. Sebebi belli değildir.”

Kırmanşah – Dâhiliye vezaretinin münşisi Seyyid Abbas Han, jandarma reisi şahzade Muhammed Hüseyin Mirza, Harbiye vezareti erkânından Emced el-Sultan ve Almanya'nın sabık Azerbaycan konsolhanesinin münşisi şahzade Ebu'l-feth Mirza'yı Rus hükümeti tutup na-malum bir semte tebid etmiştir. Bu vakte kadar bunun sebebi malum değildir.

“Reşt- Reşt'in durumu karışıktır. Rus göçmenler İran hükümetinden emniyetin devamlılığını istemektedir. Zerğamussultan askerleri ile ormanda yaşayanlar bir aydır çatışma halindedir. Barış yapmışlar ancak Hacı Mefahirüddeve hareketinden vazgeçmemektedir.”

Reşt- Reşt'in evza-ı hazırası hercümerç bir şekildedir. Rus muhacirleri İran devletinden emniyetin bekasını niyaz ediyorlar.

Cengelliler bir aydan artıktır ki Zerğamussultan'a koşunu ile mübareze ederdiler. Lakin mütareke edip sulh etmişlerse de Hacı Mefahirüddeve öz hareketinden el çekmiyor.

“Tahran- Şehir İngilizlerin Hint askerleri tarafından saldırıya uğramış ve harabeye dönmüştür. Birçok kişi ölmüştür. İran’da saldıran askerlerin önünü alabilmek için Rus geçici hükümeti tarafından Mösyö Petroski tayin edilmiştir. Tahran’da birçok asker Pazar dükkanlarından bir top çiti parasız olarak götüreceğini söylemişlerdir. Bunu gören dükkan sahipleri kendi dükkanlarını bağlamışlardır. Bunun üzerine polis askerlerin elinden çitleri alarak geri bırakmışlardır.”

Tahran – “Fars” Tan yazıyorlar ki şehir İngilizlerin Hind askerleri tarafından topa tutulmuş ve şehir viran ve harabe zare dönmüştür. (40) nefere kadar kişi ve arvad uşak telef olmuştur.

-Rus muvakkat hükümeti tarafından Mösyö (Petroski) tayin olunmuştur ki İran’da öz başlarına talan eden saldatların önü alınsın:

-Tahran’da nice nefer saldatın katli ve garet kastıyla pazara gelmiş ve bir pazar dükkanının önünde durup mal almak bahanesiyle demişler ki biz bu çitlerden bir topunu pulsuz olarak aparacağız. Bunu duyup dükkandan bir top çit götürmüşler. Gayr-ı dükkancılar bunu görücek teşvişe düşüp fevren öz dükkanlarını bağlamışlar. Cemaatin bu ızdırabını gören polis memurları mahall-i hadiseye şitab edip işten haberdar olduktan sonra saldatların elinden çitin topunu alıp bırakmışlardır.

“Osmanlı Koşunlarının (okunamadı)

Birçok Osmanlı askeri Kasr-ı Şirin’e gelmiştir. Amaçları Kürdistan’ı tamamen fethederek İran içlerine dâhil olarak yol açmaktır.”

Osmanlı koşunlarının (okunamadı)

En (okunamadı) Meşhet’den “Kevkeb-i İran” idaresine yetişen habere göre külli miktarda Osmanlı koşunları “Kasr-ı Şirin’e varid olmuşlardır. Mezkur yeri tutmaktan maksad Kürdistan’ı bütün bütüne feth ile İran’ın daha içerilerine dâhil olup üzerine yol açmaktır.

“Kazvin- Rus askerleri Kazvin ve Mencil yollarındaki Kûhin kasabasına akın etmişlerdir. Alınan bilgilere göre beş bin altı yüz tomanlık mal ve doksan beş tomanlık bağ çalınmıştır.”

Kazvin - Rus nizamı saldatları Kazvin ve Mencil yollarında vaki “Kûhin” kasabasını garet etmişlerdir. Mezkûr yerin kent sadasından alınan malumata göre (5600) tomanlık mal ve 95 tomanlık bağ garet edilmiştir.

“Rus Koşunlarının Kazvin’de İctimai

Rus askerleri Hemedan’dan Kazvin’e gelmişlerdir. Onların idaresinde anlaşmazlıklar çıkmış ve yüksek ihtimalle büyük bir çarpışma yaşanacaktır. Kirmanşah, Berucer, İsfahan gibi şehirlerden de Rus askerleri Kazvin’e geleceği söylenmektedir.”

Rus Koşunlarının Kazvin’de İctimai

Kazvin’den Tahran’a haber veriyorlar ki Rus koşunları Hemedan’dan Kazvin’e gelmişlerdir. Bu ahar zamanlarda onların iradesinde nifak amale gelmiş ve ihtimal ki bunun neticesi büyük bir çarpışmaya münhar olacaktır. Kirmanşah, Berucer, İsfahan ve sayir yerlerde sakin bütün Rus saldatları dahi Kazvin’e geleceklermiş.

“Irak Serhaddinde Define Keşfi

Irak’tan Dâhiliye vezaretine Gehrbeze’de büyük bir define keşfi yapılacağı haberi gelmiştir. Burada Şah Tahmasb’ın adına kızıl sikkeler toplanmıştır. Birinin değeri dört tomandır.”

Irak Serhaddinde Define Keşfi

Irak’tan dâhiliye vezaretine telgrafla haber veriyorlar ki makaren Gehrbeze’de büyük bir define keşf edilmiştir. Burada Şah Tahmasb’ın adına kızıl sikkeler tapılmıştır ki birinin kıymeti 4 tomandır. Bunlardan (okunamadı) mühim tarihi dilerde tapılmıştır ki onlara emir-i mefham aparıp zabt etmiştir.

3.1.12. Ağustos 1917

1 Ağustos 1917

Sayı 534

“İran İşleri

1917 yılının 24 Nisan’ından 16 Mayıs’a kadar Kafkasya ordusunun Muhal yığınağı oturumunda İran Demokrat Fırkası’nın merkez komitesine göre yığınağın İran Meselesi şubesi kararları vermiştir. Yığınak şubesi İran’ın bozulan siyasi ve imtiyaz

anlaşmaların tekrar incelenerek değiştirilmesini istemiştir. İran ile Rusya arasında mal değişimi ve aynı zamanda da bununla münasebeti olan İran bank satışının faaliyeti incelenmeli ve düzenlenmelidir. Eski Rus hükümeti tarafından vatanlarından çıkarılmış olan vatandaşların geri dönmeleri için yardım edilmelidir. Rus pasaportları geri alınmalıdır. İran Kazak Fırkası Petrograd Erkan-ı harb idaresinden doğrudan çıkarılıp, Kafkasya ordusu Erkan-ı harp idaresine vermelidir.

Şimdinin Sadrı: Peyodvarof”

İran İşleri

1917’nci senesinin Abrili’nin 24’ünden May’ının 16’sına kimi Tiflis’te vaki olan Kafkasya ordusunun Muhal yığınağı celselerinde İran “Müterakkiyun-ı İraniyan” demokrat fırkasının merkezi komitesi haheşine göre yığınağın “İran Meselesi” şubesi zeyldeki kararları vermiştir.

Kafkasya ordusu Muhal yığınağının şubesi İran ile münasebat meselesine bilumum ve orada vaki olan inkılap hareketi hakkında bilhusus malumatlı şahısların maruzalarını ve onda iştirak edenlerin izharatını istima ederek aşağıdaki karar-dadları veriyor ki bu karar-dadlar muvakkat hükumete bildirilmelidir.

Yığınak şubesi lazım biliyor:

- 1) İran devlet-i müstakilesinin hukuk-ı hükümransisini haleldar eden bütün siyasi muahedenameleri ve hemçinin İran milletinin hayat ve maişeti menafiine mümtesir surette akdolunmuş bütün imtiyazat ahidnâmelerini yeniden nazardan geçirip tedkik ve tebdil etmelidir.
- 2) İran ile Rusya arasında malû’t-ticare mübadelesini ve aynı zamanda da bununla irtibat ve münasebeti olan İran bank mürabahasının faaliyetini tedkik ve tanzim etmeli.
- 3) Sabık Rusya hükümet-i mutlakası tarafından vatanlarından tard u tebid edilmiş siyasi muksırların vatanlarına kayıtmaları için etraflıca ve geniş bir surette müsaade ve yardım gösterilmelidir.
- 4) Rus konsoloslerinin pişnihadıyla Rus hükümet memurları tarafından kanundan kenar olarak verilmiş olan bütün Rus tezkirelerini (Pasoportlarını) ve hemçinin hemin konsoloslar tarafından İran ehalisinin servetdar sınıfına verilmiş olan himayet

varakaları dahi geri alınarak zabt olunmalıdır. Zira bu varaklar açık aşikâren kanundan kenar ve hatta cebr u zulüm hareketleri için bir alettir.

5) İran Kazak fırkası meşaklarını Petrograd Erkan-ı harb idaresinin bila-vasıta mütabiatından çıkarıp, onları Kafkasya ordusu erkân-ı harp idaresi taht-ı nezaretine vermelidir.

Şimdinin Sadrı:

Peyodvarof

4 Ağustos 1917

Sayı 537

“İran İşleri

Kaçkınlara üç ayın yardımı yapılmadığı için aç kaldıkları Selmas'tan Orizon gazetesine yazılmıştır. Kaçakların saldırılarından dolayı Muhal ahalisi karışıklık içindedir. Meşhur Memiko Kolordu kumandanından Soma ve Beradost mahaline tayin olma isteğini bildirmiştir. Asuri dilinde bir yazı bırakılmıştır. Bu yazıda Urumi, Musul ve Türk Mabeyin mahallerindeki eserlerden ötürü özerklik talep edilmiştir. Bu mahallerden Asuri padişahlığı başa getirmelidir. Rusya ile ittifak başlatılmalıdır. Resmi lisan Asuri lisanı olmalıdır. Asuriler arasında medeniyet yayılmalı ve basın ilan edilmelidir. Arazi ve maden meseleleri Musul demokratların isteğiyle halledilmelidir.”

İran İşleri

Selmas'tan “Orizon” gazetesine yazıyorlar: Kaçkınlara May, Eyün ve Eylül aylarının ianesi verilmediğinden onlar bütün manasıyla açtırlar.

Kaçakların garet ve hücumlarından bütün Muhal ehalisi büyük teşviş içinde yaşıyorlar. Garetin kabağını almakta İran hükumeti lazıminca kadir değildir. Meşhur Memiko (Kürdlerin büyüğüdür.) yeniden gelip kolordu kumandanından istida ediyor ki onu “Soma” ve “Beradost” mahalline hâkim tayin eylesin. Bu günlerde Asuri dilinde böyle bir intibaname bırakılmıştır:

Urumi, Musul ve Türk Mabeyin mahallerindeki eserlerden ötürü muhtariyet talep ediyorlar. Bu mahallerden Asuri padişahlığı amele getirmelidir. Rusya ile harbi ve iktisadi ittifak başlamalıdır. Resmi lisan Asuri lisanı olmalıdır. Asuriler arasında

medeniyet neşredip serbesti-yi kelim ve matbuat ilan etmelidir. Arazi ve maden meselelerini Musul demokratların meraminca halletmelidir.

9 Ağustos 1917

Sayı 553

“İran İşleri

(İran Gazetelerinden)

Kazvin ahalisinin durumu çok kötüdür. Askerlerin hareketi ahaliye zarar vermektedir. Bu askerler ahalinin kadınlarını gözleyerek taciz etmektedirler. Durumların düzeltilmesi için Tahran’dan Kazvin’e dokuz yüz nefer gönderilmiştir. Rus askerleri Kum’a hareket etmeye başlamıştır. İsfahan’dan gelen habere göre Rus askerleri şehirden çıkmaya başlamış ve orada az miktarda asker kalmıştır.”

İran İşleri

(İran Gazetelerinden)

Kazvin ehalesinin hali çok fena geçiyor. Saldatların hodserane hareketi ehaliye eziyet vermekte devam ediyor. Bu saldatlar geceler ip ile evlerin dışından aşip uğurluk etmeğe cemaatin asayiş ve rahatlığını bozmaktan maada hamamların damına çıkıp orada olan şişe pencerelerden avratlara bakmakla şeraret hayalinde olduklarını bildirirler. Bu hadise vaki olmasın diye nizamiye idaresi her hamamın etrafına müstahfizlar koymuştursa da dinlemeğe göre onlar hiçbir veçhile hatta öz reislerinin sözüne bile bakmıyorlar. Acaba bu hadsiz ve itaatsiz saldatlar ile bir avuç bedbaht ehalinin teklifi nedir? Yoksa aharda bir bedbahtlık hadis olur.

-Kazvin’de vaki olmuş esefnak hallerin önünü almak ve (okunamadı) şeraretini defetmek için Tahran’dan Kazvin’e 900 nefer İran yarânı gönderilmiştir.

-Rus koşunları (okunamadı) taaccüp edip “Kum” semtine hareket etmiştir.

-İsfahan’dan gelen haberlere göre nice gündür ki Rus koşunları şehirden haric olup orada az bir miktar koşun kalmıştır. Şahzade hükümran dahi üç gündür Tahran’a varid olmuştur.

“Sitare-i İran” gazetesinin (okunamadı) gelen hususi habere göre bir miktar Osmanlı askeri (okunamadı) (okunamadı) “Man”a varid olmuşlar ve ruslar dahi Kürdistan’da

kalıp İranla olan ihtilafı def ve (okunamadı) olanlar ile ittihad bağlamağa (okunamadı).

13 Ağustos 1917

Sayı 539

İran İşleri

“İran Gazetelerinden

Rus elçiliğiyle son görüşmeden sonra Rusların Kum ve Hasanabad'dan çıkmasına karar verilmiştir. Kirmanşah'tan verilen habere göre toplanmış olan göçmenler Kirmanşah'tan hareket etmişlerdir. Serdar Muhyi'de Kirmanşah'tadır ve O da Tahran'a hareket edecektir. Feridüssultan Hemedan Belediye İdaresi Müdürlüğüne tayin edilmiştir. Dâhiliye vezaretinden çıkan bilgiye göre Yezid'de Keyhüsrev Zerdüştleri ile Erdeşir Zerdüştleri arasında büyük kargaşa çıkmıştır. İngilizler İsfahan'dan Tahran'a gelen telgrafla devlet postasının sorumluluğunu istemektedir. Hatta postanın muhafızlarını da Güney Polisinden olmasını istemişlerdir. Bu haberi yazan Sada-yı İran gazetesi eski Rus rejiminden kurtulup İngiltere taze rejimine düşüklerini söylemiştir. İsfahan'dan alınan bilgilere göre Zillüssultan ve oğlu şehir etrafında kötülöklere başlamıştır. Son iki ayda İsfahan'da iki gazete çıkmaya başlamıştır. Biri Müfettiş-i İran, ikincisi Rah-ı Necat'tır. Bu iki gazetenin amacı demokrasi olup İran memleketinde demokratik usulünün idaresi yolunda tüm güçleriyle çalışmaktadırlar. Tahran'da Sitare-i İran, Hurşid, Vatan, Bâ-medad-ı Ruşen ve Fars adlı taze gazeteler yayına başlamışlardır. Ekonomik meselelerle ilgili görüşmeler yapılmıştır.”

İran Gazetelerinden

Rus sefarethanesiyle edilen son müzakerattan sonra karar koyuldu ki Ruslar Kum ve Hasan Abad'dan haric olsunlar.

-Kirmanşah'tan verilen son malumata göre oraya cem'lenmiş olan muhacirler Kirmanşah'tan hareket etmişlerdir. Serdar Muhyi de Kirmanşah'tadır. Yakında o da Tahran'a hareket edecektir.

-Feridüssultan Hemedan belediye idaresinin müdürlüğüne tayin ve nasb olunmuştur.

-Dâhiliye vezaretine çıkan malumata göre Yezid'de Keyhüsrev Zerdüştları ile Erdeşir Zerdüştları arasında encümen teşkilinden dolayı büyük keşmekeş ve güftegu vardır.

-Isfahan'dan Tahran'a gelen telgrafa binaen orada sakin olan İngiliz sahib-i mansıbları devlet postasının azad hareket etmesine mani olup diyorlar ki gerek devlet postasının gitmek vakti ile beraber bütün ihtiyaratı da bizim elimizde olsun. Bunu da ilave ediyorlar ki hatta postanın muhafızları da gerek cenup polisinden yani İngiltere askerlerinden ibaret olsun. Bu haberi yazan "Sada-yı İran" gazetesi diyor ki belki; Rus köhne rejiminden halas olup ihdada/imdi de İngiltere taze rejimine duçar olduk. Tahkikat baadında malum olmuştur ki bu haber resmi dairelere de çatmıştır. Binaen aleyh biz muntazırık ki devlet-i aliyyemiz İngilizlerin bu cabirane hareketlerine hatime çekecektir. Çünkü dününki güne kadar Tahran ve Isfahan küçelerinde gezen sefil İngiltereliler şimdi resmi sahib-i mansıb libaslarına bürünüp öz denî hareketlerinden el çekmiyorlar.

-Isfahan'dan alınmış malumata göre Zıllüssultan ve onun oğlu başlarına bir kadar adam koyup onlara gizlinde esliha vermekle şehir etrafında şeraret ve uşurata başlamışlardır. Isfahan cemaati bu – iki zalim ata ve oğul şehzadelerin culudünü almağı devletten talep ediyorlar.

-Bu son ayda Isfahan'da iki gazete çıkmağa başlamıştır:

Biri "Müfettiş-i İran" ikincisi "Rah-ı Necat"tır. Bu iki gazetenin mesleğı demokrasi olup İran memleketinde demokratik usulünün idaresi yolunda var kuvve ile çalışıyorlar. Tahran'da ise "Züban-ı (okunamadı)", "Sitare-i İran", "Hurşid", "Vatan", "Bâ-medad-ı Ruşen" ve "Fars" adlı taze gazeteler intişara başlamışlardır. Alelumum demek olur ki İran'da matbuat işi güzel ve sürat-i tam ile (okunamadı) gitmektedir.

-Nice gün bundan akdem "Kum"da Rus menatı birden bire bir kırandan 4 abbasiye tenezzül etti. (Kıran beş abbasidir) Rus nizamiyeleri istiyorlar ki zora öz menatlarını kıran yerinde işletsinler. Lakin kesbe ehli bu işten rencide olup Rus menatını götürmekten ictinap ediyorlardı. Nihayet Kum'da sakin Rus merkezi komitesi, saldat vekiller şurası ve gayr-ı Rus sahib-i mansıpları Tahran'a telgraf haber verdiler ki ehalinin Rus saldatları ile ettikleri fena muamelelenin önünü alsınlar ve Rus menatını bir kırana götürmeğe kesbkar ehalini ve idar/vadar etsinler. Bunlara cevap olarak

demokrat fırkasından iki nefer ile hâkim muavini; Rus merkezi nizamileri komitesine gidip şura etmişlerdir.

Müzakere baadında mezkûr İran nümayendeleri tarafından edilen teklif kabul edilmiş ve kat‘ olunmuştur ki min baad Rus menatı gündelik muzanne ile kabul olunacaktır. Böyle ki Rus menatı kesbkarlar niceye tayin ederlerse o kıymette kabule geçecektir. Bunların bu ikdamatı kesbe ehalinin hüsn-i teveccühünü kazanıp cemaati şad etmiştir.

14 Ağustos 1917

Sayı 540

“İran İşleri

Harbiye veziri Müşirüddeve Harbiye tüzüğünü genelgeden çıkarmıştır. Tüzüğün esası asker teşkilatından ibarettir. Vezir Harp okullarının oluşumu için büyük bir merkezi Harp okulunun açılışını kaydetmiştir. Tüzük hemen vezirlere sunulmuştur. Vezirler onaylamış ve okulun tüm masraflarının devlet tarafından karşılanacağı söylenmiştir.”

İran İşleri

Harbiye veziri Müşirüddeve'nin harbiye nizamnamesi tamimden çıkıp kurtarmıştır. Nizamnamenin esası merkezi koşun teşkilatından ibarettir. Harbiye teşkilat idaresini müşarün ileyh dokuz şubeye taksim etmiştir ki bütün bu dokuz şube harbiye ve berrine/birine tabi olup mesuliyet harbiye vezirinin öz uhdesinde kalacaktır. Vezir müşarün ileyh harbi mekteplerin teşkilini lazım bilip büyük bir merkezi harbi mektebin küşadını kaydetmiştir. Hemen nizamname heyet-i vüzeraya takdim edilmiştir. Heyet-i vüzera ise vezir müşarün ileyh tarafından yazılmış nizamnamenin maddelerini kabul ile zahire imaretini harbiye mektebi için karar vermişler ve bu mektebin bütün mesarifi devlet tarafından verileceği kat‘ u tasvip olunmuştur.

“Harice Vezaretinden

Kevkeb-i İran gazetesinde yazılana göre Vüsukuddeve tarafından Geylan'da otomobil imtiyazları, Tebriz'den Hemedan ve Tahran'a demiryolu çekmek, yabancılara maden imtiyazları gibi daha birçok imtiyaz verilmiştir. Ancak resmi

kayıtlarda böyle imtiyazların verildiğine dair bir şey yoktur. Bu imtiyazlar asla İran hükümeti tarafından verilmemiştir.”

Harice Vezaretinden

“Kevkeb-i İran” gazetesinin 15’inci numarasında Vüsukuddevle’nin hariciye vezirliği zamanında verilen imtiyazlar tenkid edilir ki güya Vüsukuddevle bu imtiyazları vermiş imiş:

- 1) Geylan’da otomobil imtiyazları
- 2) Urumi deryacesinde (okunamadı) saklamak
- 3) Tebriz’den Hemedan’a ve Tahran’a demiryolu çekmek
- 4) Ecnebilere verilen maden imtiyazları
- 5) (okunamadı) (okunamadı) demiryol çekmek
- 6) Karakolların (okunamadı) kadar artırılması
- 7) Azerbaycan (okunamadı) Tahran’da talep/neft (okunamadı) bulunması sair.

Binaen aleyh hariciye vezareti tarafından (okunamadı) İranîlere haber olunur ki hariciye veziri (okunamadı) resmi defterinde mezkûr imtiyazların verildiği yoktur. Böyle bir imtiyazlar asla İran hükümeti tarafından verilmemiştir. Gayrı imtiyazlar ise bu günden (okunamadı) olunur.

*“**Tahran’dan-** Tahran’da Osmanlı Kürtleri ile Rus askerleri arasında şiddetli çatışmalar devam etmektedir.”*

-Tahran’dan haber verirler ki (okunamadı) şehrinin beş fersahlığında Osmanlı Kürdleri ile Rus koşunları arasında şiddetli muharebeler devam ediyor. Netice henüz (okunamadı) değildir.

*“**Hemedan-** Senendec şehri etrafında şiddetli çatışmalar devam etmektedir. Topların sesleri şehirde duyulmaktadır. Cihanşah Han Emir Afşar’a ait şeyler iki sandık içinde Rusların yanındadır. Hemedan valisi Emir Efham sandıkları Ruslardan almış ve sandıklar açılmıştır. İçindekiler Rus ve İran mühürleri ile mühürlenerek Emir Afşar’a verilmek üzere bir tüccara verilmiştir. Emir Afşar Bağdat’tan Hemedan’a hareket etmiştir.”*

Hemedan- Senendec şehri etrafında şiddetli muharebeler devam etmektedir. Toplarının dehşetnak sadaları şehirde işitiliyor.

Cihanşah Han Emir Afşar'a mahsus şeyler ki iki sandık içinde Rusların yanında idi, Dolen Hemedan valisi Emir Efham mezkûr sandıkları Ruslardan almış ve nice nefer Rus sahib-i mansıbları ve bazı meşhur tüccar huzurlarında mezkûr sandıklar açılmıştır. Sandıktaki şeyler cümlesinde büyük bağlı feyruze ve külli cevahirat, bir adet de bıçak, destesi şirmaşiden olup kırk bin toman kıymettedir. Mezkûr şeyler Rus ve İran mühürleri ile mühürlenip Emir Afşar'a verilmek için emin bir tacire taşırılmıştır. Emir Afşar ise izn-i hâsıl ederek Bağdad'tan Hemedan'a hareket etmiştir.

“Azerbaycan'da Komisiye

Tebriz'de Veliaht hazretlerinin idaresinde Rus ve İngiliz konsolosleri ile asker reisleri dahil olarak bir komite oluşturulacaktır. Bahsedilen komisiye ne kadar insanın öldüğünü bilmektedir. Resmi yerlerden alınan bilgiye göre yeni Rus hükümeti askerler tarafından İranlılara verilen hasarların iade edileceğine dair söz vermiştir.”

Azerbaycan'da Komisiye

Sabıkta haber verilmiş idi ki Rus saldatları tarafından Urumi'nin garetı münasebetiyle yakın zamanda Tebriz'de veliahd hazretlerinin taht-ı idaresinde Rus ve İngiliz konsolosleri ve koşun reisleri dâhil oldukları halde bir komisiye teşkil olunup işe bakacaklar. İmdi mezkûr komisiye Urumi garetinde takriben ne kadar insan telefi ve ne kadar hasareti olmuşsa onların miktarını bilmektedir. Resmi yerlerden alınan malumata göre Rus taze hükümeti söz verip kat' etmiştir ki saldatlar tarafından İranlılar verilen hasaretler iade edilecektir.

16 Ağustos 1917

Sayı 542

“İran İşleri

Sitare-i İran gazetesinin yazdığına göre Rus askerleri Kirmanşah'ı terk ederek Hemedan'a gelmişlerdir. Hemedan'dan da Kazvin'e çekilecekleri hakkında malumat alınmıştır.”

İran İşleri

“Sitare-i İran” gazetesinin yazdığına göre Rus koşunları Kirmanşah’ı terkle Hemedan’a gelmişlerdir. Hemedan’dan da Kazvin’e çekilecekleri hakkında malumat alınmıştır.

17 Ağustos 1917

Sayı 543

İran Cephesinde

“Kürtler İle Rusların Sulh Etmesi

Z.V. gazetesi muhabiri İran cephesinden yazdığı mektubunda Kürtler ile barış yaptıklarını bildirmiştir. Resmi telgraflardan anlaşılacağı üzere Kürtler nakliye arabalarına ve askeri nakliye araçlarına saldırıda bulunmuşlardır. Kürtleri tüfek ve toplarla dağıtmak mümkün değildir. Kürtler büyük hasar vermektedirler. Tahran elçiliği Kürtleri bizim (Rusların) tarafına çekmeye çalışmıştır. General Baratof Kürtlerle anlaşma yapmak istemiştir. Bundan sonra Kürtler Ruslarla aralarında olan düşmanlığı ve nefreti bırakacaklardır. Kirmanşah’da her kabileden olmak üzere Kürt-Rus komitesi oluşturulacaktır. Bu komite Rus subayı gerek Kürtlerin ve gerek Kürtler ile Rusların arasında ittifak olunabilecek işleri denetleyecektir. Anlaşma için önce General Baratof’un imzası beklenmiştir.”

Kürdler ile Ruslar’ın Sulh Etmesi

“Z.V.” Gazetesinin muhabiri İran cephesinden yazdığı bir mektubunda diyor ki imdi bu kadar vukuu gayr-ı mümkün şiddetlü kan bir hadise yüz verdi; Kürdler ile tantanalı surette sulh ahidnamesi bağladık.

Resmi telgraflardan nice ki malumdur son vakitlerde Kürdler bizim yalnız nakliyat arabalarına değil, belki bütün nakliyat-ı askeriyelerimize bile hücum ve tecavüzde bulunurdular. Bunlar ile mübareze etmek gayet müşkil idi. Dağ Kürdleri ile muharebe açmaktan ötürü bize İran’da en azı bir kolordu asker saklamak lazım geliyordu. Hele belki bu da az oluyordu. İş burada koşunlarının çokluğunda değil; zira Kürdler Halfeta çayın, Koçak, Cüretli ve etraf yerlere layıkınca beled bir asker olduklarından onları bazen kayalardan çıkarmak bile mümkün olmuyordu. Öyle yerler var ki hususen Miyakdağ başta (Boz ve perest Kirmanşah’tan garba) ki orada

biri yerine mukabil iki yüksek ve uçurum kayalar uzun ve asar-ı bekal bir geçit teşkil ediyor. Burada bütün bir büyük askeri grup (okunamadı) (okunamadı) ötürü on nefer Kürd geda yoktur. Zira Kürdleri dağların bülendinde ne tüfenk ve ne top güllesiyle perişan ve telef etmek mümkün değil. Bizim askerler Kürdleri hatta (okunamadı) topladıktan bile ateşe düşüyordular. Fakat bir kâr görmüyordu. (okunamadı) Kürdler bize gayet büyük zarar ve hasaret veriyordular. Henüz askerlerimizin kabak destesi hora cevır hastalıklardan naşi candan düşmüş bir halde Dibal Çayı kenarında (okunamadı) bu hastalıklardan artık Kürdler bize artan zarar ve telefata yetürmekte idiler. Odur ki Tahran sefaretimiz Kürdleri Dilemasır tarikiyle bizim tarafa çekmeğe ikdam etti. Bu maksadla Bolkovnik Zaharçenko Kürdistan'a gönderildi ki Kürdlerin bütün reislerine Ruslar ile aralarında olan ihtilafatı itilaf ve uzlaşma tarikiyle halletmeği teklif etsin. Bolkovnik Zaharçenko öz mütercimiyle Kürdistan'ın garb tarafındaki bütün kabileler reisleriyle görüştüktan sonra Eylül'ün 4'ünde bütün reisler (2500) süvariden ibaret müsitarine Kirmanşah'dan 60 virest şimal-garbta vaki (Benderdi) Kürd kentine cem olup tantanalı (okunamadı) sonra buraya sulh akidnamesini tertip etmişler.

Hemin bu vakitlerde General Baratof üç ay müddeti öz askerlerinden icbari olarak ayrılıktan sonra meydan-ı harbe gelip kolordusunu nazardan geçirmişdir. Kürd reisleri her çend Benderdi'de sulh akidnamesine mühürlerini bastılar; fakat imza koymadılar ki evvelce gerek General Baratof özü imza etsin.

Fakat General Baratof bu kadar uzak yolu gitmek istemeyip Kürdler teklif etti ki Amed'e yola yakın gelip her iki taraf imza etsin. Ona göre Eylül'ün 7'sinde Kürdler Kirmanşah'tan 30 vireste şimal-garpta vaki (Mardeşt) deresinde düşmüş olan (kalemyavend) kendiye cem' oldular. Biz isek geç gitmişidik. Güneş batmak üzere idi. Karşımdaki manzara tarihi bir vakayı "Han Ordugâhını" hatıra getirdi, geniş sahrada rengârenk çadırlar kurulmuştu. Kürdler hurda fakat güzel ve canlı anlarını bilerek o taraf bu tarafa çalıyordular. Bütün bu güzel ve rengârenk desteler tebessüm ve idarelerle General Baratof'un vürudu münasebetiyle öz şadlığını izhar edirdi. Kevran Kürdlerinin 24 yaşında olan civan reisi Süleyman Han ve gayet cenkçi ve büyük olma Kalminori tayifesinin henüz civan 19 yaşlı reisi Abbas Han düne kadar düşman oldukları halde bugün Baratof ile oturup yeliros çektirdiler. Kürd reisleri (okunamadı) dedikleri nutukları burada da tekrar ettiler, Bartarof elbette ki cevap

veriyordu. Fakat bizi hamudan artık taaccüb ve hayrete salan Abbas Han oldu. Hasar gözlü karakuş bakışlı olan bu civan bir nutuk irad etti, (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) bile ona (okunamadı) edereler. (okunamadı) (okunamadı) güzel (okunamadı) bakıp, müselsel ve güzel nutkunu işitdikde (okunamadı) (okunamadı) ve cenkcu ve (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) ettiğini düşündüm. Abbas Han takriben böyle dedi:

Biz azad Kürdler eski Rusya'ya inanmıyorduk ve onun toprak zabt etmek siyasetinden korkuyorduk. İmdi ise biz görüyoruz ki sizin millet hiç kesi kul etmek istemiyor; ona göre sizin karşınızda silah işletmekten el getirip bundan sonra sizi özümüze büyük kardaş addedeceğiz. Yaşasın azad Rusya! (Zinde bad! Zinde bad! sadaları asumana bülend oldu)

Kürdler ile akdolunan itilafnamenin mazmûnu takriben böyledir:

Bundan sonra garbi Kürdistan kabileleri gerek öz aralarında ve gerek Rus askerleri aleyhine adavet ve düşmancılığı terk ediyorlar. Rus saldat ve Kazak'ı bundan sonra Kürd kabileleri toprağından sağ ve salim geçebilir Kürdler Kirmanşah – Kasr-ı Şirin yolunun muhafazasını öz uhdelerine alıyor ve Kürdlerden birbirinin dairesinde ittifak doğabilecek muğadieye o tarafın Kürdleri mesuldür.

Kirmanşah'da her kabileden nümayende olmak üzere Kürd – Rus komitesi teşkil olunur. Bu komite Rus zabiti sadareti altında olarak gerek Kürdlerin ve gerek Kürdler ile Rusların arasında ittifak olunabilecek işlere nezaret edecektir.

Fiilen bu itilafın ne kadar doğru olacağını gelecek gösterir; fakat burasını (okunamadı) etmeliyim ki Kürd reisleri bu itilafa büyük bir ihtiyatla bakardılar. Kürd reisleri mühürlerini Eylül'ün 5'inde bildirdi yeddinde basmıştılar; fakat imza etmemişdiler. Mühüre de bir o kadar ehemmiyet vermeyerek evvelce General Baratof'un imza etmesini talep ediyordular. General Baratof imza ettikten sonra Abbas Han ve Süleyman Han dahi imza ettiler.

İmdi bu itilafın her iki taraf için büyük ve karişi bir vakte yahud (okunamadı) bir parça kağıt olup kalacağını (okunamadı) gösterecektir.

20 Ağustos 1917

Sayı 545

İran Cephesinde

“Rus Askerlerinin Şuriş ve Islahı

R.S. muhabiri İran hareket ordusundan yazmıştır. İran’da olan kolordu dahi nizamsızlığa ve kargaşaya başlamıştır. Son aylarda İran cephesi zor günler geçirmiştir. Kargaşa ve nizamsızlık subayların aşağılanması, ordudan kaçmak, yağmalamalar perişan etmiştir. Nisan ayında askerler Halıkın, Kasr-ı Şirin ve Kirind şehirlerine saldırmış ve yağmalamıştır. Mayısın 12’sinde ikinci defa olarak Kirind şehrine saldırmış ve ahalisini tecavüze başlamışlardır. Ardından askerler Hemedan şehrinin pazarını soymuş ve yağmalamışlardır. Eylül’ün 5’inde Kazvin’de ve Siney’de saldırı ve yağma olmuştur. Ayın 19’unda Pançvin semtinde Kürdistan birliğinin saldırı ve tecavüzü başladı ancak alaylarımızdan birisi saldırı esnasında hainlik ederek harp meydanından kaçmıştır. Türk harp erkan idaresi fırsattan istifade ederek askerlerimiz arasında fitne ve fesatlık salmaya başlamışlardır. Ali İhsan Bey kendi hükümeti adına resmi surette kolordu kumandanına bir mektup gönderip İran cephesinde ateşkes başlanmasını teklif etmiştir.”

Rus Askerlerinin Şuriş ve Islahı

“R.S.”muhabiri İran hareket ordusundan yazıyor:

Umum Rusya’da başgöstermiş olan tahrip dalgaları nihayet bize de yetişti. İran’da olan kolordumuz dahi bi-nizamlığa ve şurişe başladı. Son aylar zarfında İran cephesi birçok ağır günler geçirdi ve hakiki inkılabiyun unsurları meblağ ve müşevviklerinin tahrikiyle aldanan sadedillerin akılsız hareketlerinden naşi bol gözyaşı akıttılar. Alicenap naçalniklerin ve yorulmak bilmeyen komitelerin bu barede gösterdikleri faaliyet ve sarf ettikleri mesaiye bakmayarak kolordunun şuriş ve tahribi öyle bir süratle gidiyordu ve öyle dakikalar ve haller olurdu ki İran cephesinin öz özüne puç ve berbad olacağına ve bizim tamamen İran toprağında kırılıp telef olacağımıza hiç kes şüphe etmiyordu. Şuriş ve bi-nizamlık zabitlerin tahkir edilmesi ordudan firar etmek, garet, yağma ve sair bu gibi fena hareketler aklında olan akl-ı selim sahiplerini hakiki surette dilgir ve perişan ediyor.

Abril ayının aharında saldatlar na-malum muktenlerin tahriki ile Halıkın, Kasr-ı Şirin ve Kirind şehirlerini garet ve yağma etti. May’ın 12’sinde ikinci defa olarak Kirind şehrinin garet ve ehalisini katle ve tecavüze başladılar. Eylül’ün 23’ünde ve 24 ‘ünde

saldatlar Hemedan şehrinin pazarını garet ve yağma ettiler. Eyül'ün 5'inde Kazvin'de ve Siney'de garet ve yağma vuku buldu.

Abril'in 23'ünde Dibal Çayını geçende kıtaat-ı askeriyyeden bazıları na-çalniklerin emirlerini bila-tehir yerine yetirmekten imtina etmeleri ile müşkilat türettiler ve bunun neticesi olarak çayı geçmeği, bugün tehire koydular ve mezkûr ameliyatın kısmen muvaffakiyetsiz olmasına bais oldular.

May'ın 29'unda henüz zann olunan vaktinden bir nice gün mukaddem Diyali'nin Kabak sengerlerinden geri çekilmemiz başlandı ve baş na-çalnikden verilen emir mucibince tarihî Kirind dervazeleri kubbelerine çekilmek avzına bir nice günden sonra bir nefer de olsun bile Türk askerinin tecavüz ve tazyiki olmadan askerlerimiz Kirmanşah arkasına geldiler. Eyün'ün 19'unda Pançvin semtinde Kürdistan destemizin hücum ve tecavüzü başlandı, fakat alaylarımızdan birisi hücum esnasında hainane bir surette meydan-ı harpten kaçtı. Eyün'ün 24'ünde heman destenin diğer bir kıtası Garan Geçiti arkasında tophanemizi muhafazasız bıraktığından, düşman gayet ehemmiyetsiz bir kuvve ile dört aded topumuzu almağa muvaffak oldu. Diğer bir alay Kürdistan'dan gelip geçen askerlerimizi kırıp garet eden Kürdler aleyhine gitmeyerek bunlar “azad vatandaşlardır” deyip imtina etmesiyle şöret tapdığı halde Eyün'ün 31'inde düşmanla bir kadar uruşduktan sonra Türklere ne etmeğe özünün iki polmiyotunu vermiş; hatta maktul ve mecruh düşen yoldaşlarını bile özüyle alıp aparmaktan imtina etmiştiler.

Eyün ayından itibaren birinci, hattında duran askerler muhtelif bahanelerle ileri hareketten imtina etmeğe başladılar. Hemen ayda ordu arasında firarilik dehşetli bir hal aldı. May ayında Diyala Çayı kenarlarında askerlerimizin Türkler ile kardaşlaşmak işleri başlandı. Fakat hoşbahtane bu hareket muvaffakiyetsiz oldu; zira “kardaşlar” biri birinin dillerini bilmiyordular. Türk erkân-ı harb idaresi fırsattan istifade ederek askerlerimiz arasında fitne ve fesad salabilecek intibahnameler neşr ediyordu. İş bir dereceye çattı ki on dört nefer Türk zabiti Diyala Çayı'nı geçerek sulh danışığında ötürü ordumuz erkân-ı harp idaresine geldiler. Hâl-i hazırda başa rütbesini almış olan Ali İhsan Bey öz hükümeti namından resmi surette kolordu kumandanına bir mektup gönderip İran cephesinde sulh-ı umuminin ibtidası olmak üzere mütareke başlanması teklif etti. Bu teklifin ne kadar samimi olduğu bundan aşikârdır ki on fasıldan ibaret olan teklifnamede böyle şartlar da var idi: Türkler'in

Bağdad üstüne olacak hücum ve tecavüzleri esnasında İngilizlere muavenet ve yardımdan imtina etmek; hatta bir dağ geçitinden bile İngilizleri bırakmaktan Ruslar imtina etmeli imişler. Zira o vakit İngilizler Türklerin arka tarafına geçirmişler.

Şuriş ve bî-nizamlık nizamı asker arasından yavaş yavaş ordunun sıhhiye desteleri ve sayir idarelerinde sirayet etti. Basha bayramında Hemedan'da "Salib-i Ahmer" hastahanesinde büyük bir kıl ü kâl vaki oldu ki neticede hastahane hizmetkarlarını biraz kalmıştı ki azsınlar. Eyül'ün 4'ünde Kazvin'de Zimtüva'l-eraşlığın merkezi idaresinde sıhhiye memurları bir tebeddülât yaptılar ki bunu sakit etmek için komitenin işe müdahalesi lazım oldu ve Müfettin hapis edildi. Bundan sonra nöbet yaralıları yetiştirdi; bunlar da düz durmaz, (okunamadı) sovdurman ve ovma usul-ı tedavisi (okunamadı) talep etmeğe başladılar. Bu (okunamadı) hadiseler hastahane hizmetkarlarının hareket ve faaliyetine büyük hâlel yetirdi. Hatta komiteler bile tehdid ve tecrübelerden azad olamadılar. Eyül'ün 26'sında heyecana gelmiş olan saldatlardan bir deste Hemedan ahab komitesini ihata ederek, komite sadrı (Kans)'ı hapse aldılar; bu sebebe (okunamadı) şehirde garet ve yağma vakti komite sadrı nefer, firari ve garetgirleri hapsedme cesaretinde bulunmuştu; komite (okunamadı) Kazaklar bir nev' halas ettiler. (okunamadı) aynıyla kolordu komitesinde de vekil oldu.

Bütün bu haller bize son derece büyük behaya oturdu. İngilizler (okunamadı) alaka ve münasebatımız kesildi; Türkler Dibali Çayı'nı geçerek, Zelmab derelerini işgal ettiler. Biz ise İran'da Kürd kabileleri yanında şeref ve haysiyetimizi büsbütün kaybettik. Mahal ehalisinin bize nisbet adavaet ve düşmancılığını kazandık, muhtesir kabilelerin şuriş ve isyanına sebep olduk. İran demokrat unsurunu özümüzden nâ-ümid ettik; yoldaşlarımızdan yüzlercesini Kürdler hançerinin ağzına verdik: İran cephesinin bir hem edilmesi için İran hükümetinin ısrar ve tekrar ile teklifte bulunmasına ve menatımızın tenezzülüne sebep olduk.

Bütün bu müessif vakaların sebeplerini tahlil ettikde burasını itiraf etmelidir ki adi sebeplerden başka İran cephesinin hususi şeraiti (okunamadı) burada büyük rol oynamıştır. Rusya inkılabının marazi olan Bolşevizm burada bir o kadar nüfuz göstermedi. Zira ki Bolşevikler burada gayet azdır! Zimtüva ittifakında Petrgrad'dan gelmiş iki nefer tıbbiyeden birisi Eyül'ün 26'sında Kazvin'de vaki olan mitingde muharebenin dayandırılmasını talebiyle ehalini tecavüz ve hücumlara

davet ediyordu. İran cephesinde ordumuzun şuriş ve bî-nizamlık bî-taraf ecnebi bir memlekette ameliyat-ı harbiye şeraitinin son derece ağır olması; Rusya'dan heyecanlı sefirlerin gelmesi; harp hatlarının son derece fena bir halde olması; mekulat naklinin kaide ve nizamsız bir halde düşmesi; hava şeraiti, cephenin uzaklığı, menat kıymetinin 16 kırana kadar tenezzül etmesi ve askerlerin umumiyetle kızdırma hastalığına müptela olmaları vesayire büyük bir sebep oldu.

İran- hareket ordusunda vaki olan haller bu karar ilemdir. Hoşhane imdi böyle değildir. Vaz u ahvalin gelecekte de böyle olmayacağını herkes yakın etmiştir; zira bir pare tedbirler ittihaz edilmiş. Yeni emirler verilmiş ve General Baratof ile komiteler tarafından lazımı binagüzerlikler verilmiştir. Saldatların ahval-i mucibesine mevaki' olan tebeddülât artık aşikârdır kolordu artık öz harekâttan ayrılmakta ve hakiki asker halini almaktadır. Göre/Kürd seknesi halledilmiştir. İran demokratları (okunamadı) yaklaşmış birlikte işlemek bir emr-i vaki halini almıştır. Türklerin bizim cephede yaklaşmış olan hücum ve tecavüzleri sayesinde bu hallerin büyük gömeki olacağı bedihidir. Düşmanla yüz yüze geleceğimiz babiz ibtidasından geç olmayacaktır.

21 Ağustos 1917

Sayı 546

“İran İşleri

Tahran'dan B. gazetesine yazmışlardır. Terör komitesi üyeleri hapsedilmek istenmiştir. Eski hapis hanede on beş kişi vardır. Hapis edilenlerin çoğu maliye ve dahiliye vezaretleri hizmetçilerindedir. Hazinesar olan Müntehibüddeve'nin katledilmesiyle ilgili çıkarımlar yapılmıştır. Hakim hapsedilenlerden geri durmak için istifa etmiştir. Onu taklit ederek başka hakimler ve polis üyeleri de istifa etmişlerdir. Bundan dolayı polis memurlarından bazıları Terör komitesi ile irtibatta bulunup işin soruşturulmasına engel olmaya çalışmaktadırlar. Adı geçen teröristlerin hapsedilmelerine kendilerinin İran hükümetine müracaat etmeleri sebep olmuştur. Konuyla ilgili uzun yazışma ve haberleşmelerden sonra meclise tayinler gerçekleşmiştir. Bu dönemde partilerin içi tamamen nifak tohumlarıyla çevrilmiştir.”

İran İşleri

Tahran'dan “B.” Gazetesine yazıyorlar: Bu ahar vakitlerde payitaht efkâr-ı umumiyesi alelade “Terör komitesi” azalarının bu günlerde hapsedilmesine celp

edilmiştir. Bu komitenin faalnamesine göre yapılmakta ve etraf şehirlerde birçok adamlar nakil edilmiştir. Hapsedilenlerden komitenin mührü, bir bare senedler ve intibahnameler gidebilmiştir. Hele eski hapishanede 15 adam vardır. Hapisler devam ediyor. Hapis edilenlerin çoğu maliye ve dâhiliye vezaretleri hizmetçilerindedir. Bu iş hükümet hazinedarı Müntehibüddeve'nin katledilmesini aşikâr ediyor zannedildiğine göre siyasi işlerde hiçbir iştirak etmeyen hazinedar mahza ondan ötürü katledilmiş idi ki onun biri başka birisine çatsın. Hapsedilenler hele danıştırlmamışlardır. Müstantik hapsedilenleri danıştırmaktan imtina edip istifa vermiştir. Onu taklit ederek başka müstantikler ve polise azaları da istifa vermişlerdir. Bundan malum olan budur ki polise memurlarından da bir bareleri “Terör komitesi” ile dolayısıyla irtibatta bulunup işin tahkik edilmesine mümanaat türetmektedirler.

Lakin başhakim ciddi surette işe girişip bu barede polislere müracaatla isticvab etmemiştir. Birinci tahkikat neticeleri gizlin saklanıyorsa da lakin bir bare haberler umuma malum olmuştur. Rivayete göre teröristlerin meramnamesine şahın ve iki nefer de indiki vezirlerin katledilmesi dâhil imiş. Mezkûr teröristlerin hapsedilmelerine özlerinin İran hükümetine müracaat etmeleri bais olmuştur. Bu müracaatnamede denilir ki “hükümet ve cemaat işleri hainlerin elindedir. Bunları avz edip mezkûr işleri vatanperverlerin eline vermelidir.” Vatanperverlerin adları da muayyen müracaatnamede yazılmıştır. Bundan ilave müracaatnamede denilir ki “aks-i ittifakta ne în ki yalnız hainler belki vezaret azalarından bir pareleri de öldürüleceklerdir.” Bu karar ile “Terör komitesi” öz özünü ele verip hapishaneye salınmışlar.

İran matbuatı bu hapsilere lakaydane bir surette bakıp ancak şahidleri ve rivayetleri yazmakla kifayelenir. Fakat demokrat fırkası büruc-ı efkârı olan “Sitare-i İran” gazetesi müsekkenen olarak hapsedilmeleri müdafaya koşup? ecnebiler aleyhine harekate başlamıştır. O cümleden gazete şiddetli bir surette polimistre hücum edip “özünü İran kollukçularını azledip onların yerine Aluri Varmağ’ı tayin etmeğe hakkı bilen İsveç diye adlandırıyor. Şiddetli rivayetlere göre mezkûr gazete Türkiye ve Almanya acentelerinin sermayesi ile tabedilmiştir.

Uzun muhaberattan sonra bir nice seçki komisiyeleri bir birini avz etmişleridir. Aharda meclis seçkileri tayin edilmiştir. Lakin iş çok tenk/lenk gitdiğinden memleket

bu eyülün aharında çeninlik ile parlamentoya malik olabilecektir. Seçkilere olan evvelki merak ve büsbütün rağbetsizliğe mübeddel olmuştur. Seçkilerden Kabak harekât görünmüyor. Her şey mahkemeler ihtiyarıyla ve ikdar edilmiştir. Fırkalar dâhili nifak ile meşmuldür. Ehalinin çok hissesi ise harici haineler ile artık meraklanıyorlar.

“İran’daki Rus Koşunları

N.V. gazetesinin muhabiri Tahran’dan bir telgraf göndermiştir. Rus askerleri muharebe bitene kadar İran’da kalacaklardır.”

İran’daki Rus Koşunları

“N.V.” gazetesinin muhabiri Tahran’dan böyle bir telgraf göndermiştir:

Çok vakit tezlikle Rusya’ya kayıtmaktan ötürü İran’da şarlgirlik vücuda getiren Rus koşunlarının İran’dan geri çağırmalarını İran hükümeti talep ettiğinden Rus askeri memurları resmi surette ilan etmişler ki Rus koşunları muharebe karartarana kadar İran’da kalacaklardır.

23 Ağustos 1917

Sayı 548

“İran İşleri

Tiflis gazetelerinin verdiği habere göre Cemubek Hacinski ile Piyovarov bazı meseleleri görüşmek için Rus ve İran demokratları ve tüccarlarla fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Görüşmelerden sonra menatın İran’da düşmesinin sebebi, İran-Rus sınırının bağlanması ve Rus parasının İngiliz parasına değiştirilmesi emri olduğu belli olmuştur. Kuzey Azerbaycan’da olan Rus ve İran demokratları münasebatı güzel bir hal almıştır. Uygun harekatta bulunmak için dört İran demokrat partisi kendi aralarında ittifak kurmuştur. Bu ittifak Tebriz’de bulunan Rus icra komitesi ile sıkı münasebata girmiştir.”

İran İşleri

Tiflis gazetelerinin verdikleri haberlere göre amele saldat ve kentli merkezi nahiye şurası nümayendeleri Cemubek Hacinski ve Piyovarov İran’dan kayıtlı gelmişlerdir. Bunlar Rusya hükümetine dahli olan bir pare meseleleri keşfetmekten ötürü merkezi nahiye şurasının vekilleri sıfatıyla İran’a gitmiş idiler. Mezkûr vekillere hamudan

artık Rus menatı korsunun İran'da aşağı düşmesinin ve Tebriz'de olan Rus İran demokratları münasebetinin aşikâr edilmesi işleri havale edilmiş idi. Mezkûr vekiller bu meseleler baresinde Rus ve İran demokratları ve ticaret nümayendeleri ile görüşüp birçok müşaverelerde bulunmuşlar. Tarafeyn arasında vaki olan mübadele efkârdan sonra aşikâr olmuştur ki

Bizim menatımızın hal-i hazırda İran'da nihayet derecede aşağı düşmesinin umde-i sebebi: ticareten ötürü İran-Rus serhaddinin bağlanması ve Rus pulunun İngiliz puluna değişilmesini kadğan eden emrin lağvı olmuştur. Bu tedbirler İran'da zannedildiği gibi menat korsunun aşağı düşmesinin umde-i sebebini (Rus kâğıt pulunun İran'da artık olmasını) ref' edebilir. Şimali Azerbaycan'da olan Rus ve İran demokratları münasebatı güzel bir suret almıştır. Muvafık harekâta bulunmak için dört dane İran demokrat fırkaları öz aralarında ittifak akid etmişlerdir.

Bu ittifak Tebriz'de olan Rus icra komitesi ile sıkı münasebata girmiştir.

25 Ağustos 1917

Sayı 550

İran İşleri

“İran'da Rus Menatı

Rus menatının İran'da git gide daha da düşmesi tüccarlar için büyük rahatsızlığa sebep olmaktadır. Hükümetin bu konuyla ilgili tedbirler alması beklenmektedir. Ancak hükümet herhangi bir tedbir faaliyeti göstermemektedir. Bu konuda Bakü gazetesi yazmıştır. Urmiye Kazvin ve Hemedan'da gerçekleşen saldırı ve yağma siyasetiyle Rus parasına olan imtiyazı kökünden kesti. Onlar da bir menat yetmiş beş kıymet olan İran tomanı şimdi Enzeli ve Kazvin'de on iki-on üç menattır. İran'daki Türk askerlerin ihtiyacını karşılamak için onlara her defa yeteri kadar İran yardımı gönderilseydi şimdi menatın kıymeti de askerlerimizin hali de başka olacaktı.”

İran'da Rus Menatı

Rus menatının İran'da git gide tenezzül etmesi tacirler safında büyük na-rahata sebep olmaktadır. Hükümetin bu barede kat'î tedbirler ittihaz edeceği çoktan beri gözlenmektedir: Fakat tedbir namına hükümetin bir faaliyet gösterdiği yoktur. Bu hususta Mişkin nâm birisi “Bakü” gazetesinde yazıyor ki:

Burasını bir dakika olsun çalmış amuş etmek olmaz ki İran'ın tam yarısında şode hakkı ve bu nüfuzda menafii olan bir hükümetin böyle sehl inkârlığı her kez afv olunamaz. İran'da Rus menatının bu kadar tenezzül etmesinin elbette hem de umdesi orada birçok kâğıt pulların beha (okunamadı) ve (okunamadı) (okunamadı) İran'da külli miktarda asker saklanmasıdır. İran'da askerlerimiz için nahak düğü (okunamadı) (okunamadı) ve sair mekulat hazırlamak işi milliyet perest gayet yüksek (okunamadı) beraber fevkalade büyük (okunamadı) (okunamadı) oldu. Halbuki mekulatı veren tacir ve (okunamadı) verdikleri mekulat ivazına (okunamadı) İran kıranı değil, Rus kağıt pulu almışlar ve Rus mallarının İran'a gönderilmesi arz olduğundan onlar bu pullar ile ne edeceklerini katiyen anlayamıyorlar.

Tabiidir ki bunlar hamusu biraz akdem Urumiye Kazvin ve Hemedan'da vaki olan garet ve yağma siyasetiyle Rus puluna olan imtiyazı kökünden kesti. Onlar da 1 menat 75 kıymet olan İran tomanı imdi Enzeli ve Kazvin'de 12-13 menattır! Azerbaycan (okunamadı) 16 menattır. Hemedan pazarında hâkim Emir (okunamadı)'in iştirakiyle menatın mecburen 30 aşağıya kabul ettirilmesi neticesi bu oldu ki İranlılar Rus askerlerine mekulatı bire iki artık behaya satmağa başladılar. Ve bu tahavvülüyle pazarda menatın kıymeti yine hemen 14-16 İran şahîsi olarak kaldı.

İran'daki askerlerimizin ihtiyacını def etmekten ötürü onlara her defa kifayet kadar da İran kömeği gönderilseydi imdi menatın kıymeti de askerlerimizin hali de başka cevri olardı. Kafkasya ordusuna verilmiş emirnameye göre zabitler maaşlarını İran pulunda almalıydılar. Asıl hakikatte ise zabitler yalnız Abril ayı için İran pulu almışlar. Rusya'da darb olunmuş, vakt-i kifayet az ve gayr-ı muntazam bir surete getirilmesi ve bunun en evvelce saldatlara maaş olarak verilmesi (okunamadı) sanki (okunamadı) tacir ve bu ekiciler ve bir diğeri mekulat arzında ve hem zabitlere maaş Rus kağıt puluyla vermeğe mecburiyet göstermiş ve (okunamadı) ötürü bundan dahi git gide Rus kağıt puluyla dolmağa başlamıştır.

Mühimmat-ı askeriye için lazım olan miktar-ı meblağın ve her zabit ve saldatlarının İran puluyla verilmesi yalnız Rus menatının tenezzülünü saklayıp onun kıymetini artırabilir.

Eğer mühimmat-ı askeriye ile (okunamadı) askerler isterse ger onlara lazım olan maaşlar (okunamadı) gümüş ile altın olan o muvakkat şüphesiz menat kıymeti (okunamadı).

Bu (okunamadı) ile (okunamadı) için lazım olan miktarda gümüş getürmek Rus askerlerinin müessif hareketleriyle korkmuş olan İran ehalsinin menatı her bir taarruz ve tecavüzden temin etmek. İran'a Rus malı getirilmesine izin vermek ve heyecanı ve hürriyet istikrazı İranlılar arasında geniş surette tervih etmek ve Rus menatını kıymetine (okunamadı). Memleket haheşini tamamıyla def etmek hükümet tarafından (okunamadı) haber ittihaz olunması (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) için de bir taraftan başkumandan erkân-ı harbin öz (okunamadı) (okunamadı) İran cephesini ve diğer tarafından şehinşah mülkünün asla İngiliz mosası olduğunu diplomatyamızın hatırlarına görmemiz icab (okunamadı).

3.1.13. Eylül 1917

3 Eylül 1917

Sayı 557

“Tahran- Serdar Reşit başkanlığında 27 Kürt kabilesi toplanmıştır. General Baratof, harp memurları, askeri komiteler ve İran demokratları toplanmıştır. Toplantıda Rus-Kürt anlaşması imzalanmış ve bu anlaşmada Kürt kabilelerinin beraberliği ilan edilmiştir. Rusya tarafından onaylanmıştır. Anlaşmanın anlamı ve önemi bütün ahali arasında takdir edilmiştir.”

Tahran- Saha yakınlığında Serdar Reşid'in sadareti altında 27 Kürd kabileleri nümayendelerinin ictimai olmuştur. General Baratof, erkân-ı harp memurları askeri komiteler ve İran demokratları nümayendeleri ile icitmaa gelmiştir. İctimada Rus – Kürd itilafnamesi imza edilmiş ve bu itilafnamede İran'ın tamamıyet-i mülkiyesi temin edilmekle Kürd kabilelerinin ittihadı esası ilan ve ihtar edilmiştir. Ve bu esas azad Rusya tarafından ikrar ve tasdik olunmuştur. İtilafın mana ve ehemmiyeti büyük ehalî sunuf ve tabakası arasında takdir olunuyor.

“Tahran- General Baratof Tahran'a gelmiştir. Komitelerin faaliyetinin güzel olduğunu söylemiştir. General Baratof askerlere İranlılar ile güzel davranış göstermesini aşlamıştır. Zamanın önemli meselesi Rus menatıdır. Bu meselenin hali İran'da olan Rusların zor durumunu göstermektedir.”

Tahran- Buraya varid olan Ceneral Baratof Petrograd acenteliği muhbiri ile musahabe ederken demiştir ki askerlerin ruhu maneviyet bahştür. Komitelerin faaliyeti güzeldir. Ceneral Baratof İran ehalsinin helakinden temin edilmeleri için

elinden geldiği kadar çalışmadadır. Saldatlara İranlılar ile güzel reftar edilmesi telkin olunur. Zamanın ehemmiyetli meselesi Rus menatı meselesidir. Bu meselenin halli İran’da olan Rusların müşkül halini artık derecede asanlaştırmıştır.

6 Eylül 1917

Sayı 560

“İran İşleri

Menat Öldü

Tahran’dan R.S. gazetesinin muhabiri yazmıştır. Savaş öncesinde İran’da menatın değeri düşmekteydi ancak şimdi son noktaya varmış ve pazarlarda “menat öldü” demektedirler. Menat değerinin bu kadar düşmesi, Rusya pazarları ile gayet sıkı surette ilişkisi olan İran pazarlarında büyük karışıklık oluşturmuştur. Herkes yakasını menattan kurtarmaya çalışmaktadır. Kâğıt paranın miktarı ise İran’da Rus askerleri olduğundan on milyonlara ulaşmıştır. İngiliz bankı bazen büyük işler icra etmektedir. Hiç olmazsa biraz kâğıt paranın önemsiz değeri korunmaktadır. İran’da kâğıt paranın böyle kötü bir halde olmasının askeri, siyasi, iktisadi sonuçları ortadadır. İranlılar evlerine saklanarak, malları gizlemektedir. Rus menatının düşmesi ticaret alakasının kesilmesi ile İran’ın kendi ekonomisine de büyük etki etmektedir. Rusya elçisi Fon–Emer Rusya’dan Ağustosun 12’sinde ultiatom ruhunda tertip verilmiş bir nota ile İran hükümetine maliye ve kontrol komisiyelerinin kurulmasını söylemiştir. Halbuki bu komisiyeler mevcut olmadığı gibi İran hükümeti tarafından da onaylanmamıştır. Ancak Rusya diplomatı bununla bahsedilen komisiyelerin varlığını meydana çıkarıp İran hükümetine onaylatmak istiyordu. İran hükümeti bu notaya red cevabı vermiştir. Menatın bu kadar düşmesiyle ilgili Rus elçiliğinin birinci katibi sorgulanmaya başlanmıştır.”

İran İşleri

“Menat Öldü”

Tahran’dan “R.S.” gazetesinin muhabiri yazıyor: Muharebenin evvelinden itibaren İran azadlarında menat kıymetinin şiddetle tenezzülü müşahede olunuyordu; fakat imdi menatın kursu son noktasına varmış ve nice ki bura pazarlarında diyorlar “menat ölmüş”dür. Tahran’da iki gündür ki, menat on bin kıymet olunuyor: vilayette ise menat kabul olunduğu yerde yalnız sekiz bin kıymet ederler; artık veren yoktur.

Menat kıymetinin bu kadar tenezzül etmesi, Rusya pazarları ile gayet sıkı surette merbut olan İran pazarlarında büyük teşviş ve ızdırabı mucib olmuştur. Herkes yakasını menattan halas etmeğe çalışıyor: kâğıt pulun miktarı ise İran'da Rus askerleri olduğundan on milyonlara baliğdir.

İran'da bizim devlet bankının şubesi addolunan Rus bankın iskrazı İran'da menatı hurdalamaktan yahud hiç olmasa yardım ve muavenet göstermekten imtina etmekle menatın kursuna büyük hasaret ve zarar yetirmemiştir; imdi de bu hususta hiçbir iş görülebilmiyor. İngiliz bankı bazen büyük muamelat icra ediyor ve bununla hiç olmasa biraz kâğıd pulumuzun ehemmiyetsiz kıymetini müdafaa ediyor. Vaktiyle mütasifane Rus bankın Hemedan şubesi hatta İran tacirlerinden öz talebini ruz-ı muzanneye olarak Rus puluyla almaktan imtina ediyordu. Herkesin hayret ve taaccübünü mucib olan bu hareket, o vakit İngiliz bankı müdürünün zeyldeki ibretâmez cümleyi söylemesine sebep oldu; müdür demişti ki: "Eğer ben de İngiliz lirasına Rus bankı müdürleri menata nisbeten gösterdikleri alaka ve münasebeti gösterseydim, beni İngiltere'de çoktan idam etmişlerdi."

İran'da kâğıt pulumuzun böyle fena bir halde olmasının askeri, siyasi iktisadi neticeleri hadsiz hesapsızdır. Menatın bu kadar kıymetden düşmesinden naşi hiddet ve gazaba gelmiş olan saldatlarımız İranlıları ihtikârla müthem ederek. Gareth ve yağmaya meşgul olup bî-nizamlık salıyorlar. İranlılar da her nice olsa özlerini evlerinin içinde hesap ederek, malları gizliyorlar. Bizim askeri memurlarımızla mahalli tacirler arasında daima vaki olan ihtilaf ve hadiseler ehalinin ciddi surette hiddetini, matbuatın Rus demokrasyasına şiddetli hücumunu ve Rusya ile ticaret alaka ve münasebatında olan itibar ve itimadın mutlak kesilmesini mucib olur. Nihayet menat kıymetden düştüğüne göre İran'dan Rusya'ya pul ve erzak gün günden az bırakılıyor: Zira Rusya'dan alınan Rus pulu hiçbir şeye yaramıyor. Bu nahv ile İran bize erzak ve mekulat vermek o kadar buğda olduğu halde öz manasını kaybediyor. Elbette ticaret alakasının kesilmesi İran'ın öz iktisadına da büyük tesir ediyor.

İran'da kâğıt pulumuzun bu kadar ağırlar bir halde olmasına, Rus diplomat nümayendelerinin muceb-i taaccüb olan tarz-ı hareketleri az sebep olmuyor. Bunlar mutlaka Rusya'nın şerefini ve mütteliklerin haysiyetini lekedar ediyorlar ve öz reftar

ve hareketleri ile Türk tarafdarlığı ve İngiliz düşmanlığı dolayısıyla müdafaa ediyorlar.

Rusya sefiri (Fon–Emer) Rusya’dan kayıtarak müftü olarak onun yerini dolduran (Minorski)’nin yeni ve makul siyatesini bırakıp Ağost’un 12’sinde ultiatom ruhunda tertip verilmiş bir nota ile İran hükümetine teklif ettiği iki günün arzında maliye ve kontrol komisiyelerinin meharicini tasdik etmesin: halbuki bu komisiyeler yerinden mevcut olmadığı gibi İran hükümeti tarafından da ikrar ve tasdik olunmamış. Fakat Rusya diplomatı bununla mezkûr komisiyelerin varlığını meydana çıkarıp İran hükümetine tasdik ettirmek istiyordu. İran hükümeti ise bu hareketin İran devleti hukukuna mugayyir olduğundan, notaya redd cevabı vermiştir. Ağustun 12’sinde vaki olan bu çıkış ve umumiyetle eski siyasetin tecdidi artık semeresini verdi. Rus pullarını artık kabul etmemek teklifini havi intibahnameler zuhur etti. Rusya inkılabından sonra bize nisbeten muhabbet izhar eden demokrat fırkası yine o muhabbetini terk etmiş, hatta aşikâren bize düşmanane bir vaziyet almıştır. Gazetelerde Rus demokratlarını zemmediyorlar ve öyle keskin tenkidler derc olunur ki onları hatta çar devr-i menhusu bile işitmemiştir. Hâlbuki bizim komitelerimiz henüz biraz bundan akdem İran demokratları ile birlikte işe başlayıp onların sayesinde Kürd meselesini tesviye etmişlerdi.

(Fon-Eteter)’i ivazeder. Rusya sefaretinin birinci kâtibi (Minorski) İran menatlarından hesap olup İraniler ile güzel reftar ve alakaya girişmeği becerdiği halde neden ise (okunamadı) (okunamadı) nümâyende tayin olundu. Yeni müşkülât çıkmaması hatırası için Rus demokrasyası menafii namına şarkta mütteliklerin şeref haysiyetinden ötürü, İran’a ta’cilî olarak hususi bir komiser göndermelidir ve İranileri rahat edip ahval-i ruhiyede keskin tebeddülata mani olmak için (okunamadı) lazımdır.

10 Eylül 1917

Sayı 563

“İran Konsolosunun Telgrafı

Guberniya erzak idaresi İran hariciye vezirinden ordu ihtiyacı için İran tüccarlarından alınan düğü hakkında bir telgraf almıştır.”

İran Konsolunun Telgrafı

Guberniya erzak idaresi Tiflis'te olan İran konsolundan böyle telgraf almıştır: “İran hariciye vezirinden aldığım telgrafa göre bana teklif edilmiştir ki ordu ihtiyacı için Bakü Guberniya erzak idaresinin İran tacirlerinden aldığı düğünün kıymeti avzına Rus mallarından kand vakit verilmesi hakkında müzakerata girişeyim. Tasavvur edildiğine göre düğünü muharebeye kadar olan kıymet ile verip evzanda da hemçinin kand ve nefit almak istiyorlar.

“İran Haciz Usulü

Bakü Guberniya erzak idaresi İran'da olan Enzeli erzak komitesine haciz usulünü haber vermiştir. Usul üç maddeyle anlatılmıştır.”

İran'da Haciz Usulü

Bakü Guberniya erzak idaresini İran'da olan Enzeli erzak komitesine Guberniya erzak idaresinin kararı üzerine haciz usulünü haber vermiştir. Bu usul böyledir: 1) Herbir mal haczedildiği zaman mal sahibine aldığı kıymet veriliyor. Fakat muhtekirler malının kıymeti verildiği zaman 15'ten 50 fazla kadar alacaktır. 2) Alınan mal erzak idareleri tarafından sabit kıymetler ile satılacaktır. 3) Mallar haciz edildiği zaman beratü'l-kavl yazılıp Guberniya erzak idaresine gönderilir.

3.1.14. Ekim 1917

1 Ekim 1917

Sayı 578

“İran İşleri

Ermeni Azatamart gazetesinin muhabiri yazmıştır. Kürdistan'ın bazı yerlerinden Kürtler Rus askerleriyle ciddi çatışma halindedir. Bahsedilen yerdeki Kürtlerin büyük bir kuvveti vardır. Harp erkânı idaresine göre Türk askerleri saldırıya hazırdır. Bütün Azerbaycan Hristiyan ahali göçmeye hazırdır. İran milletinin hali de iyi değildir. Karadağ bölgesinde hanlar memleketin şimdiki durumundan istifade ederek başkaldırılmışlardır. Büyük Han Ermeni şehirlerine saldırı ve tecavüzünü tekrarlamış, oradakiler Kafkaz'a göçmüşlerdir. Erdebil mahallesinde de gafiller saldırı ve yağmaya başlamışlardır. Hoy'a Selmas'a ve Urmiye'ye giden yollar eşkiyalar tarafından tutulmuştur. Tebriz'de çörek olmadığı için İran ahalisi şiddetli

açlık yaşamaktadır. Menatın değeri düştüğü için, İran ihracatı da son zamanlarda eksilmiştir.”

İran İşleri

Çalka'dan Ermeni “Azatamart” gazetesinin muhabiri yazıyor: Kürdistan'ın Siney, Sakız ve Bana mahallerinde Rus diplomatlarının eski usul idare zamanında sulh ile yaşayan ehali diye, ilam ettiği dinç Kürdler Rus askerleriyle ciddi mümaneat gösterirler. Mezkûr mahallerdeki Kürdlerin gayet büyük kuvvesi vardır. Erkan-ı Harb idaresinin tekidine göre Türk askerleri hücum ve tecavüze hazırlanırlar. Bütün Azerbaycan'ın hıristiyan ehali gayet ağır heyecan içinde. Göçmeğe hazırlanmaktadır. İran milletinin hali de yakşı değildir. Bunlar nice seneden beri devam eden muharebeden az haret ve meşakkat görmediler. Azerbaycan'da tam hercümerlik hükümfermadır. Tebriz'den bir az mesafede vaki Serdur'da İsmail Han adında birisi özünü memalik kralı ilan ederek, İran hükümetiyle muharebe eder.

Karadağ mahallinde hanlar memleketin imdiki vazından istifade ederek başkaldırmışlardır. Büyük Han Ermeni kentlerine hücum ve tecavüzünü tazelemiş; kentliler Kafkaz'a göçürler, Erdebil mahallesinde de şahunlar garet ve yağmaya başlamışlar. Katl u garetsiz bir gün geçmir. Çalka'dan Hoy'a Selmas'a ve Urumiye'ye giden yollar koldurlar tarafından tutulmuştur.

Git gide açlık şiddet ettiğiinden münbit ve mahsulle (okunamadı) İran'ın ehali şiddetli ihtiyac hissetmektedir. Tebriz'de çörek yoktur.

Rusya'dan İran'a mal getirilmesi kat' olunmuş, hâlbuki İran'dan Rusya'ya mal aparılması artmıştır. Fakat menat kıymetten düştüğünden, İran ihracatı da son vakitlerde hayli eksilmiştir.

Açlığın kabaşını almaktan ötürü İran hükümeti erzak kısmının İran'dan çıkarılmasını kadğan etmiştir; fakat bu kadğanın kömeği azdır.

4 Ekim 1917

Sayı 581

Son Haberler

“Tahran- Memleketin hali karışık olduğundan vezirler kabinesi Şah’a giderek memleketin kurtuluşu için sınırsız hüküm verilmesini rica etmişlerdir. Şah kabinenin ricasını reddetmiştir.”

Tahran- Memleketin hali buhranlı olduğundan vezirler kabinesi şaha müracaat ederek, memleketi necat için kabineye gayr-ı mahdud ihtiyarat verilmesini ricada bulunmuştur. Şah bu meselenin meclissiz hallolunabilmeyeceğine istinad ederek kabine’nin ricasını reddetmiştir.

19 Ekim 1917

Sayı 592

“İran İşleri

Kirman’dan Sitare-i İran gazetesi idaresine verilen habere göre Güney İran’da bir miktar polis memuru Kirman ile Yezd arasındaki Cuzum şehrine giderek orayı bombalamıştır. On bin tomana yakın ticaret malı ve ahalinin malını yağmalamışlardır. Bu konuda İngiliz elçiliğine mektup ile haber verilmiştir. Mazanderan tüccarları düğülerin Bakü’de ele geçirildiğine dair şikayette bulunmuşlardır. Tüccarlar yardım istemektedirler.”

İran İşleri

İran gazetelerinden:

Kirman’dan “Sitare-i İran” gazetesi idaresine verilen habere göre cenubi İran’da bir miktar polis memuru Kirman ile Yezid arasında vaki “Cuzum” kentine gidip orayı bombardıman ve tahrip etmişlerdir. On bir neferi tirebaran ve nice neferi mecruh edip on bin tomana yakın ticaret malı ve ehalinin malını külli surette garet etmişler. İştirildiğine göre bu hususta vezaretinden İngiliz sefaretine mektup ile haber verildiği gibi mütekimen London ile telgrafta muhabere edilmiştir.

-Mazanderan tacirleri ahiren harice vizaretine müracaatla şikâyet edirlere ki onların düğü malları nice vakitdir ki Bakü’de zabt edilmiştir: Bundan dolayı gelen hasaret çekiyorlar. Tacirler vizaretden muavenet istiyorlar.

20 Ekim 1917

Sayı 593

“İran İşleri

İran'dan B. gazetesine yazmışlardır. İran'da Kürtlerin entrikası devam etmektedir. Kürtler İran Kürtlerini ayağa kaldırmakla tehdit etmektedirler. İran'da başkaldırmışlardır. Türk kuvvetleri yeniden saldırıya geçmektedir. Silahlar getirilmektedir. Bütün İran Kürtleri silahlanmaktadır. Kürtleri özel subay öğretmenleri eğitmektedir.”

İran İşleri

İran'dan “B” gazetesine yazırlar ki münasebat-ı dostaneye bakmayarak İran'da Kürdlerin entrikası devam etmektedir. Kürdler tarafından gözlenilen tehlike gün günden artıp bütün İran Kürdistanını ayağa kalırmakla tehdit ediyor. Kürdler Türkiye ordusu ile alakada bulunup oradan düsturulameller alırlar. Rifat alındıktan sonra Kürdler İran'da başkaldırmışlar. Bir pare yerlerde hatta Rusları geri çekilmeğe mecbur etmişler. (Ban) ve (Aldal)'a yeniden Türk kuvveleri hücum etmektedir. Külli mikdarda esliha getiriliyor. Bütün İran Kürdistanı silahlanıyor. Kürdleri hususi Türk muallim zabitleri talim ediyorlar.

26 Ekim 1917

Sayı 598

İran Cephesinden

“Son Nefes

Savuçbulak ve Urmiye ahalisi ihtiyaçları büyüktür. Yoksul insanlar açlıktan helak olmaktadır. İhtiyaçlarını karşılamak için İslam kardeşlerin yardımı lazımdır. Zamanında her şeye sahip olan Kürt ağaları bile artık muhtaçtırlar. Savucbulak'ta beş bin gencin kılıçlar ile başları bedeninden ayrılarak kefensiz kuyulara doldurulmuştur. Ölenlerin çocukları yetim kalmıştır. Herkes İran cephesine doğru ilerlesin. Bu memleketin cepheleri ikinci bir Anadolu'nun şeklini almış kardaş kömeği adıyla yardımlar toplayarak hemen yardımda bulunmanızı rica ediyorum. Toplanarak mahvolan kardeşlerimizin açlıklarını giderelim. Helaketten kurtaralım!

Musa Şemseddin”

“Son Nefes”

Yeni Kabal gazetesinin “620” ve Açık Söz’ün 560’ıncı numralarında Savucbulak ve Urumiye harpzedelerinin ihtiyaçları baredinde muhtasaran malumat vermişim. Fakat arzedeberem ki ihtiyaçlar çok çok büyükdür. Fukara kısmı açlıktan bilmerre helak olup gidiyorlar.

Mahsulat dahi olmadığından dolayı indiden etraflardan rızık almak lazımdır. Ancak bir nev’iyle bunların ihtiyaçlarını def edersek o da İslam kardaşlarımızın büyük, külli yardımları ile oluyor. İşte böyle olan halde gerek İslam kardaşlarımızın merhamet elleri bu çıplak, uryan, aç susuz yetim kız çocukların üzerine açılınsın!

Yazık biçare Kürdler bu gündeki halinde rezil olmuş; milyonlar ile devlete sanduklar ile altun liraya sahip olan ağalar bu günlerde bir parça etmeğe muhtaçdırlar.

Devletleri garet edilmiş, yolları şayikan ile bölünmüş, kendileri de kılıçlardan geçirilerek balaca mini mini çocukları iki şakk edilmiş kızlarının kadınlarının ırzı ve namusları giderek canları ise bu yolda arşın birimden ziyade olan karlar arasında mahv olmuştur.

Kurtlar kuşlar ölüleri defnetmek ivazına söküp yemişler.

Ne mahv olan millet meğer İslam değil mi?

Yalnız Savucbulak’ta beş bin civan kişinin kılıçlar ile başları bedeninden ayrılarak kefensiz kuyulara doldurulmamış mı?

Doldurulmuş, ölülerin de balaca mini mini çocukları kalmış. Devletle bu günkü halde aşiret gibi desteler teşkil ederek etmek diye diye yiyorlar.

Âli ailelerden birçok (okunamadı) bir parça (okunamadı) etmek besleyen kimi gözlerden katre-katre yaşlar akıyor. Vaktiyle içirdiği hoş kederanları bedenine salarak (okunamadı) çekiyorlar.

Ey Kafkaz! Ey İran’ın âli aileleri! Meğer bu haller size nice tesir etmeyecek!

(okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) görüyoruz ahvallerine (okunamadı) merhamet ellerinizi (okunamadı) doğru vermeyeceksiniz. Ey İran’ın demokrat fırkaları! Ey civan merdler!

Uyanın uykudan. İran cephesine doğru bir hatır edin!

Yalnız Savucbulak'ta günde otuz karh adam açlıktan helak olup, günlerce cenazeleri küceler arasında kalıyor. Otlar için kayıd çeken, bir arşın bez veren de yokdur. İşte bunların hepsi ve gayrı yerlerde mahv olanlar sizin kardaşlarımızdır.

Çıkarın fikrinizde olan o köhne sözleri! El ele verip, imdad bayrağınızı bunların tarafına doğru saçın!

Bakü cemiyet-i hayriyesi yardım ediyor, sizlerden de yardım gözlüyoruz.

Yeni bir derd daha artmış. O da İran'ın meşhur güzel yerlerinden biri olan Urumiye şehridir. Bu günlerde çerağı söndü. Vicdansızlar tarafından talan edilerek pazarları yandırdı.

Güzel taze fikirli terakki, maarif uğrunda çalışan civanları vardı.

Amma heyhat! Onların bu günlerde devletleri ellerinden gitti. Onlar da fakirler derecesine geçtiler. Alelhusus etraf köylerinin ihtiyaçları daha artmıştır. Komşu köyleri fırsattan istifade ederek yeniden talan ettiler. Ehalissi ise kaçıp canlarını muhafaza etmek için Savucbulak havalilerine gittiler. Orada maişet bunlar için daha mükil oldu, çünkü etmek tapılmıyor. Bunlar emin olmadığından dolayı etraftan getiren yoktur. Şehrin yerli ehalişi potu altmış menattan iki günde bir aileye beş görünge un tapamıyor. Maamafih şehirde beş bin muhacir mevcuddur. Pulları olmadığından ve yemek yokluğundan elbette günde yüzlerle mahv oluyorlar. Hepsi üryan çıplaktır! Boş ev eşik olmadığından koyun sürüsü gibi kücelerde yatıyorlar. (okunamadı) ki soğuktan da helak oluyorlar. Her gâh bu tezlikte onlara yardım olmasa hepsi mahv olup gidecekler.

Ey gayretli Müslüman kardaşlarımız!

Bu memleketin cepheleri ikinci bir Anadolu'nun şeklini almış kardaş kömeği adıyla ianeler toplayarak tezlikte yardımda bulunmanızı rica ediyorum; belki toplaşalım da bu mahvolan kardeşlerimizin açlıklarını defedelim. Helaketten kurtaralım!

Belki Müslüman cemiyet-i Hayriyesinden yardıma (okunamadı).

Musa Şemseddin

10 Oktıyabır şehir Savuçbulak

3.1.15. Kasım 1917

01 Kasım 1917

Sayı: 603

“Şah Tahtı’ndan

İran cephesinden Rus ve Ermeni askerleri bizlere zulüm etmektedirler. Tatar’dır vurun diyerek toplanarak ölene kadar dövülmüşlerdir. Üç saat sonra ölmediği belli olunca hastaneye kaldırılmışlardır. Demiryol görevlileri sesi duyup geldiklerinde ne için dövüklerini sorduklarında “Siz Müslümanlara taraf saklıyorsunuz” diye bağırılmışlardır. Özet olarak sığınmaktayız. Üç aydır Şah tahtında yaşamaktayım.”

Şâh Tahtı’dan

İran cebhesinden kayıdan/kayıtan Rus ve Ermeni saldatları bizlere haddin ziyâde zulüm edirler üç aydır ki Şah Tahtı’da yaşıyorum. Kendi gözüm ile bunları görmüşüm: İşalon dava meydanından gelen koşun gelüb ve vaiz elde duran gibi gayr-ı milletlere hiçbir söz demeyüb beş nefer Müslüman gördük de yoldaşlar! Tatarlar vurun diye bağırırlar hamusu cem’ olub bu beş neferi ölüm haline salıncaya kadar döğüp papaklarını da apardılar.

On gün sonra gelemeyenler ile cemâ’atin içinde duran bir nefer Müslümanlar papaklı gördükde hamusu birden döğülüb o kadar vurdular ki öldü bilip el çekdiler, 3 saatden sonra diriliği malum olub el-ân hastahannede yatıyor. Bir ay evvelden sonra gene üç neferi cemâ’at içinden çıkarub döğerken ikisinin başı yaralanub kaçmış ve kalan bir neferi de ölmüş bilüb el çekmişdiler, zavallı bir gün heman yerde bî-his kaldıktan sonra o ağız elde olan saldatlar dağkaba koyub getirdiler kentin bir köşesinde koyub gitdiler. İlâve 7 nefer Hoy’lu Makü’den gelirken gene saldatlar tarafından baş ve kolları sindirilmişdir, Octobayır’ın 20’sinde 5 nefer Nahçıvan’a gitmek niyetiyle mevkıfda eğleşdikde vagonun içinde olan saldatlar “Vot Tatar” diye bunları vurmağa başlıyorlar. Demiryol hizmetçileri ses köye gelüb ne için döğüklerini sordukda “Siz Müslümanlara taraf saklıyorsunuz” diye bağırılmışlardır.

Hülâsa ziyâdesiyle usretteyiz. Şose yoluyla gitdikde demiryolunda da saldatların böyle fenar katarları!

Ali Nuriyef

17 Kasım 1917

Sayı 608

“İran İşleri

Tiflis Listok gazetesi muhabiri yazmıştır. Azerbaycan’da büyük bir hareket başlamıştır. Kafkasya için siyasi önemi vardır. Petrograd tarafından bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafta Tebriz’de Azerbaycan’ı idare etmek için bir diriktorya oluşturulmuştur. Hükümet ise bu diriktoryayı itiraftan kaçındırmıştır. Muhabir yazmıştır ki: Ben Hariciye Vezaretine müracaat ettim. Azerbaycan’da diriktorya oluşturulması tamamen asılsız olduğu ve maliye veziri muavini Muhteşemüssaltana’nın Azerbaycan’a tayin edileceği bana söylenmiştir. Ama İran’dan aldığım diğer resmi haberlere göre gerçekte Azerbaycan’da harekât gittikçe artıp sağlamlaşmaktadır. Bu hareket Azerbaycan’ı İran’dan ayırmaktan ibarettir. Veliht genç ve tecrübesiz olduğu için Serdar Reşid veliaht yanına tayin edilmişti. O kişi tayin edildiği günden beri şikâyetler gelmeye başlamıştır. Tahran gazetelerinde Tebriz’den gelen heyecanlı haberler kaydedilmektedir. Anlaşıldığı üzere Azerbaycan merkezi hükümetten ayrılıp müstakil yaşamak istemektedir. Azerbaycan toprağının üçte bir hissesi Rusların elindedir. Rusya inkılabı bu iktisadi harekâta yeni bir kuvvet dahi vermiştir.”

İran İşleri

Tiflis’de çıkan “Tiflis Listok” gazetesinin Tahran muhabiri mezkûr gazeteye yazdığı ahvalatı aynen tercüme edip bu barede yazacağımız mütalaayı sonraya bırakıyoruz.

Muhabir yazıyor ki: Tahran’da çıkan haberlere göre bu yabsız faslı Azerbaycan’da büyük harekât müşahede edilmektedir ki bunun da siyasi ehemmiyeti komşu Kafkasya için büyük ehemmiyeti haiz olmalıdır. Petrograd telegraf acente sitevası Sentiabır’ın 39’undan bu bare de bir telegraf haberi vermiştir. Fakat bu telegraf Azerbaycan’da ne harekât vaki olduğunu aşikâr ve aydın göstermemiştir. Bu telgrafda örtülü bir surette deniyor ki: Tebriz’de mahalli kârkenler tarafından Azerbaycan’ı idare etmek için bir diriktorya teşkil edilmiştir. Hükümet ise bu diriktoryayı itiraftan imtina etmiştir. Diriktorya azaları ilan etmişler ki bu etrafın halâsı için her cevır tedbirler ittihazına mecburdurlar. Çünkü hükümet dört aydır ki ehalinin hakikî talebatını temin etmiyor. Bu talebatın neden ibaret olduğu aşikâre

surette gösterilmiştir. Muhabir yazır ki: Men bu barede beyanat almaktan ötürü Vezaret-i Hariciye'ye müracaat etdim. Azerbaycan'da diriktorya teşkil edilmesinin büsbütün asılsız olduğu ve sabık maliye veziri muavini Muhteşemüssaltana'nın Azerbaycan'a tayin edilip bu yakınlarda Tahran'dan âzim olacağını mene söylediler. Lakin İran menabiinden almadığım diğer resmî haberlerden malum oldu ki hakikatde Azerbaycan'da harekât gittikçe artıp muhkemleşmektedir. Ve bu hareket veliahd aleyhine olmayıp bilakis Azerbaycan'ı İran'dan ayırmaktan ibaretdir. Hatta bu harekatta Rusya'da meclis-i musyan tarafından federansiya cumhuriyeti ilan edildiği Z.N. Azerbaycan'ın Za-Kafkasya'ya yetiştirilmesini cereyanı dahi vardır. En devletli ve medeni bir vilayeti etirmekle İran'ı tehdid eden Azerbaycan harekâtı İran veliahdının tayin edildiği zamandan umumi na-razılıktan başlamıştır. Veliad Civan ve tecrübesiz olduğuna göre İran'ın sabık usul-ı idâresi nümâyendelerinden Serdar Reşid pişkâr sıfatıyla veliahd yanına tayin edilmişti. O zat tayin edildiği günden hayatlarına göre şikâyetler gelmeğe başlamıştır. İran hükümeti ancak iki yıldan sonra müşarün ileyhi hizmetinden kenar etmiştir.

Acente telgrafının vezaret-i hariciye tarafından tekzib edilmesine bakmayarak bu ahâr vakitlerde Tahran gazetelerinde Tebriz'den gelen heyecanlı haberler derc edilmektedir. Payitaht gazeteleri Tebriz'de dehşetkarlar komitesinin teşkil edilmesi haberini verirler. Böyle görünür ki Azerbaycan ciddi surette merkezi hükûmetten ayrılıp müstakil yaşamak istiyor. Azerbaycan'ın harekâtının iktisadî bu ahâr vakitler siyasi sebepleri vardır.

Azerbaycan çoktan beri konşu Za-Kafkasya ile meta' değiştirmekte İran'ın sair yerlerine nisbeten birinci mevkii ahz ederler. Bundan ilave bu asrın evlerinde petrol ve gayr-ı büyük madenlere malik olan Azerbaycan'da büyük imtiyazlara sahip olanlar vardır.

Bizim diplomasyamız bu iktisadi harekâta muavenet edip devleti nokta-i nazardan büyük ehemmiyet vermiştir. Alelhusus Azerbaycan'da bizim ile vikayet eden Almanya Avusturya firmaları zuhur ettikten sonra dâhide büyük ehemmiyeti haiz olmuştur. Hal-i hazırda demek olur ki Azerbaycan toprağının üçten bir hissesi Ruslar elindedir. Rusya inkılabı bu iktisadî harekâta taze bir kuvve dahi vermiştir.

30 Kasım 1917

Sayı 617

“İran İşleri

Azatamart gazetesinde İran'ın şimdiki durumu hakkında bilgiler kaydedilmiştir. İki aydır devam eden vezirler problemi halledilmiştir. Alaüssaltana kabinesi altı ay hükümet başında durduktan sonra memleketin tehlikeli haline yardım edemeyerek istifasını vermiştir. Yeni kabine oluşturulması için Aynüddeve'ye haber verilmiştir. Kabinenin düşmesindeki en önemli sebep çörek krizi olmuştur. Aynüddeve kabinesi oluşturulmuş ve bu kabineden anlaşılacağı üzere İran'da İngiliz siyaseti galip gelmiştir. Tahminlere göre İngiltere her ay İran hükümetine otuz bin İngiliz lirası vermeye başlayacaklardır. Bütün İran'da çörek buhranı yaşanmaktadır. Tahran'da otuza kadar çörekçi dükkânı kapanmıştır. Payitahtta çörek buhranının önüne geçebilmek için özel bir komite kurulmasına karar verilmiştir.”

İran İşleri

İran'ın ahval-i hazırası hakkında Ermenice “Azatamart” gazetesinde böyle malumat derc edilmiştir:

İki aydan beri İran'da devam eden vüzerâ buhranı hal-i hazırda halledilmiş hesap olur.

Alaüssaltana'nın sabık kabinesi 6 ay hükümet başında durduktan sonra memleketin tehlikeli haline kömek idebilmeyip bu günler öz istifasını vermiştir. Taze kabine teşkil edilmesi Aynüddeve'ye havale edilmiştir. Kabinenin düşmesine umde-i sebep çörek buhranı olmuştur. Taze vezaret heyetine dâhil olan bunlardır: Vüzerâ sadrı-Aynüddeve, müşavir-i vezir- Müstevfiyülmemalik, hariciye veziri-Alaüssaltana, harbiye veziri – Müşirüddeve, maarif veziri- Vüsukuddevle, ticaret veziri- Mutemenülmülk, dâhiliye veziri-Kavvamüssaltana, adliye veziri – Mecidüssaltana, posta telgraf veziri Eminülmülk, maliye veziri – Müşirülmülk, Aynüddeve kabinesinin hükümet başına geçmesi İran'da İngiliz riyasetinin galip geldiğini ispat eder. Zannedildiğine göre İngiltereliler her ay İran hükümetine 30 bin İngiliz lirası vermeğe başlayacaklardır.

Matbuat taze kabineyi tebrik edip çörek buhranının bertaraf edilmesi için tedbirler ittihazını ve (okunamadı) muhafaza teminatı ile hemçinin Rus ve İngiliz nüfuzunun bi-terafılığı teklifinde bulunuyor. Rus hükümeti ve Rus sefiri Fon (Ededer)'i

Tahran'dan geri çağırıp İran hükümetine teklif etmiştir ki bu kisvede olan (Cepkin)'i İran'da Rus sefiri hesap etsin.

-Bütün İran'da çörek buhranı hükümfermadır. Buğdanın pulu 70 menata kaykımıştır/kalkmıştır. Lakin bu kıymete de (okunamadı). Tahran'da 30 kadar çörekçi dükkanı kapanmıştır. Payitahtta çörek buhranını ber- taraf etmek için hususi bir komisiye teşkil edilmiştir. Bu komisiyeye sipehlular azmin sadâreti altında meşhur adamlar dahil olmuşlardır. Taze kabine başçısı Aynüddeve de çörek (okunamadı) için (okunamadı) (okunamadı) ittihadına girişmiştir.

3.1.16. Aralık 1917

7 Aralık 1917

Sayı 623

“İran İşleri

İran'da gericilikleriyle meşhur olan devlet adamlarından dolayı miting düzenlenmiştir. Miting tarafından verilen başvurunun bazı yerlerini Tebriz'de çıkan Teceddüd gazetesi yazmıştır: İstiklal düşmanları kabineye dahil olduğu için bizde ümit bırakmamaktadırlar. Bu adamların hiçbir emri, Azerbaycanlılar tarafından duyulmamalıdır. Çünkü herkes onların İran'ın bu duruma düşmesine sebep olan hainliklerini görmüştür. Vatanın bağımsızlığı ve geleceği tehlikededir. Fedakarlık göstermek gerekmektedir. Herkes bu titrek sesi işitmeli.”

İran İşleri

İran taze kabinesine irticâ perestlikleriyle meşhur Vüsûkuddevle, Kavvamüssaltana ve Eminülmülk gibi muzırr ve bed endîş unsurlar dâhil olduklarından dolayı Tebriz'de bir miting olmuştur. Bu miting tarafından verilen müracaatnamenin bazı yerlerini Tebriz'de çıkan “Teceddüd” gazetesinden tercüme ve naklediyor:

“Ey İran istiklaliyetini arzu eden hem vatanlar! Âgâh ve hoşyar olunuz ki her daim aziz vatanımıza mühlik darbeler vuran istiklaliyet düşmanları bugün kabineye dâhil olmakta bizim ümidimizi kökünden mahv ediyorlar. Müşevvikleri her gece malum olan bu müfsidlerin hiçbir emri, azadperver Azerbaycanlılar tarafından işitilmeyecektir.

Çünkü Azerbaycanlılar becermezler ki yine tazedden İran demâdem mukadderatını o adamların ellerine kaptırsınlar ki tarih onların İran'ı viran eylemesindeki hıyanetlerini görmüştür.

Ey azad perestler! Vatanın hürriyet ve istiklaliyeti tehlikededir. Fedakârlık göstermek lazımdır. Çalışınız ki Tahran irtica' niyetine kapılıp vatan fûruşlara yol açılmıştır. El ele veriniz ki vatan lerznâk sadâsıyla öz guyur-ı evladından istimdad ediyor. Bu dilhıraş sesi işitmek lazımdır.

“Miting Heyet-i Müdiriyeti

Tebriz'den Tahran'a bir telgraf çekilmiştir. Birçok şahsın yeni kabineye dahil olmaları sebebiyle Azerbaycan'da kamuoyu şimdi ki heyetin karşıtı olarak ayaklanarak ileri gelenler bulunacaktır. Dolayısıyla Müstevfiyülmemalik, Müşirüddeve ve Müteminülmülk önceden istifa vermelidirler.”

Miting Heyet-i Müdiriyeti

-Tebriz'den Tahran'a Mecidüssaltan'nın adına böyle bir telgraf çekilmiştir:

“Sabıkları malum bir nice şahsın yeni kabineye dâhil olmaları münasebetiyle Azerbaycan'da efkâr-ı umûmî imdiki heyetin zıddına olarak kıyâm edip kudemât-ı lâzımede bulunacaktır. Binaen aleyh yahşi olardı ki Müstevfiyülmemalik, Müşirüddeve ve Müteminülmülk hazretleri dahî evvelceden istifa versinler.

“Miting Heyet-i Müdiresi

Bahsedilen heyet tarafından Tahran'a Obhaz, İran, Sitare-i İran ve Raad gazetelerine telgraf çekilmiştir.”

Miting Heyet-i Müdiresi

-Yine bu mazmûnda mezbur heyet tarafından Tahran'a “Obhaz”, “İran”, “Sitare-i İran” ve “Raad” gazetelerine telegram vurulmuştur.

22 Aralık 1917

Sayı 635

“İran İşleri

Gazetenin önceki sayılarından birinde gericilerin kabineye dahil oldukları için miting düzenlendiğini ve Tahran'a protesto telgrafı gönderildiği yazılmıştır. Taliatü

Saadet gazetesinde Azerbaycan Demokrat Fırkası Komitesi tarafından vezirlerin düştüğünü yazmaktadır. Kısaca şunlar yazılmıştır: Ey vatandaşlar! Sizin genel ayaklanışınız İnan bağımsızlığına düşman olanları vezirlikten düşürmüştür. Gerici küstah Vüsukuddevle aşağı indirilmiştir. Bu başarıdan dolayı Azerbaycan Demokrat Fırka Komitesi herkesi tebrik etmiş ve yaşasın Azerbaycan, var olsun onların anlaşması ve birliği diyerek sloganlar atılmıştır.”

İnan İşleri

Gazetemizin geçen numaralarından birinde “Teceddüd” gazetesinden iktibasen Vüsukuddevle, Kavvamüsaltana ve Eminülmülk gibi irticaperestler kabineye dâhil olduklarından Tebriz’de bir miting tertip edilip, Tahran’a protest telgrafi gönderilmesini yazmıştık. Bu defa mûmâ ileyh vezirlerin düştüğünü müşir “Taliatü Saadet” gazetesinde “Azerbaycan Demokrat Fırkası Komitesi” tarafından bir müracaatname derc edilmiştir. Ki biz bunu da kısmen tercüme ve naklediyoruz:

“Ey azadi perest vatandaşlar! Sizin umumi kıyamınız; İnan istiklaline ve İnanlılar azadeliğine düşman olanları gasbetmiş oldukları vezaretlerden aşağı saldı. Sizin demir elleriniz irtica küstahçılarının cülundan tutarak, Vüsukuddevle’yi ve onun hem mesleklerini bütün rüsvalıkla o mesnedlerden çekip aşağı indirdi. Bu birinci muvaffakiyetinizden dolayı Azerbaycan demokrat fırkası komitesi sizi tebrik ediyor ve diyor ki “Yaşasın Azerbaycan, var olsun onların ittifak ve ittihadı!” bu ittifak ve ittihad sayesinde ki hain vezirler Tahran vezarethanelerinden kovuldular. Bu birinci muvaffakiyeti nazarda tutup bundan sonraki işlerde de ittifak ile olmağa ahd u misak ediniz! Çünkü irtica depoları hele ölmeyip dirilik eseri göstermekte, kanlı çengel ve yırtıcı dişlerini itileyip, öz fasid hıyanlarını İnan merkezi ve eyaletlerinde işletmektedir.

Binaen aleyh vatanın halâsı ve bütün muvaffakiyetler ancak sizin ittifakınızdadır. Yaşasın ittifak!

24 Aralık 1917

Sayı 636

“İnan Kolordusunda

İnan’da olan kolordu komitesi, kumandanı ve komiser ile birlikte 14 Aralık’ta yapılan toplantıda kolordunun durumu hakkında açıklamadaki kararlar kabul

edilmiştir. Askerlerin nakli için İran toprağından bir plan üzerine çıkarılmasına imkân vermeyeceğini, barış görüşmeleri devam ederken kolordunun İran'dan çıkarılmasının bütün Kafkasya cephesinin açık kalması ve barış görüşmesinin kesilmesi demek olduğunu, yani cepheden bir seferlik asker kuvveti çıkarılması konuşulmuştur. Ancak diğer taraftan yolun uzak olması sebebiyle askere gönderilen mühimmat ve erzağın güçlükle ulaştığını, İran'da kolordunun maliye durumu ve ekonomisinin askerler arasında asılsız dedikoduların çıkmasına sebep olduğunu, askerlerin terhis edileceği söylenmektedir. Yakınlarda kolordu askerlerine müracaatla bir davetname bildirerek, kolordunun haline bakılmalıdır.

Sadr: Yimilyanof''

İran Kolordusunda

İran'da olan kolordunun komitesi, kolordu kumandanı ve askeri komiser ile birlikte Dekabrın 14'ünde vaki olan iclasta kolordunun hali hakkında zeyldeki nizamnameleri kabul etmiştir.

- 1) Sulh muhaberatının devamı şerayitinden birisinde ordu tarafından meydan-ı harbin muhafazası olduğunu;
- 2) Demir yolların felaketli bir halde olduğu bir halde ki 1899'dan 1905'e kadar senelerin evlerine/Eyullerine bırakılan saldatlarını nakl etmek için, Kafkasya cephesi başkumandanının telgrafına göre bir ay yarım vakit lazım olacağından kolordunun İran toprağından nizam ve plan üzere çıkarılmasına imkân vermeyeceğini;
- 3) Hal-i hazırda sulh muhaberatı devam ettiği bir halde kolordunun İran'dan çıkarılması, bütün Kafkasya cephesinin açık kalması ve sulh muhaberatının kesilmesi demek olduğunu;
- 4) Memleketin Kafkasya cephesinde onunla merbut olan sayir büyük kuvve-i askeriye (okunamadı) bir defalık çıkarılması, naklolunacakları yerlerde hiçbir meclisin salacağını nazar-ı dikkate alarak. Kolordunun komitesi kolordunun hal-i hazırda tamamiyle İran'dan çıkarılmasını inkılap için ve demokratik sulh akdinden ötürü felaketli ve binaen aleyh (okunamadı) sebep addediyor.

Fakat diğer taraftan,

- 1) Yolun uzaklığı kolordu askerlerine erzak ve mühimmat naklini müşküle saldığını

2) İran’da kolordunun ahval-i maliye ve iktisadiyesinin umumiyetle ağırlığı saldatlar arasında ahval-i ruhiyenin heyecanına ve muhtelif esassız şayiaların meydana almasına sebep olduğunu;

3) 1899’dan 1905’e kadar senelerin askerleri terhis olunduktan sonra (okunamadı) ki kalan senelerin askerleri de terhis edileceği,

4) Ve kolordunun bu kadar sonra İran’da kalması meselesi bu yakınlarda sulh muhaberatında keşif ve mu’ayyen edileceğini nazar-ı dikkate alan, kolordu komitesi, kolordu kumandanı ve askeri komiser bile birlikte askerlerin İran’dan çıkarılması planını tertip etmeğe başlıyor ve

1) Kolordunun tehir bundan çıkmağa hazırlanmış (okunamadı) getirilmesini lazım buluyor.

2) 1899’dan 1905’e kadar senelerin terhis edilmiş askerlerinin ve hemçinin mezuniyete kalmış askerlerin mümkün kadar (okunamadı) ve nizam dâhilinde naklolunmalarına lazım gelen tedbiri ittihaz etmeleri

3) Meydan-ı harbi güçlendirmek ve faide-i inkılabiyeyi temin etmek (okunamadı) (okunamadı), gönüllü desteler teşkil etmeli ve bu desteleri teşkil ettikde vatan ve hürriyet karşısında vatandaşlık borcunu ve İran’dan son olarak çıkmayı sermeşik ittihaz ederek, kolordu komitesi kumandanı ve askeri komisya taraflarından birlikte tertib verilen plan üzere hareket etmelidir. Ve

4) Bu yakınlarda kolordu askerlerine müracaatla bir davetname neşrederek, kolordunun halini keş ü beyan edecek mülahaza ve (okunamadı) göstermelidir.

Sadr: Yimilyanof

27 Aralık 1917

Sayı 639

“İran İşleri

Reşt’ten B. gazetesine yazmışlardır. Küçük Han Bolşevik için büyük bir nüfuza sahiptir. İran hükümetinin haberi dahi olmadan hâkimleri azletmekte ve tayin etmektedir. Küçük Han tarafından Reşt hâkimi tayin olunan Talişli “Emir Anasır” Reşt’e gelmiştir. Küçük Han Reşt’te ahaliye bir nutuk okuyarak halk hâkimine milletin saadet ve refahı için her türlü yardım göstereceğine umduğunu söylemiştir.

Düğüye yeni bir vergi geldiği için düğü daha da ilerleme göstermiştir. Rus askerlerinin gitmesiyle Rus menatı 8 şahiden bir kırana kadar çıkmış fakat bir günden sonra yine 11 şahiyeye düşmüştür. Cephelerde Rus askerleri açlık çekmektedir.”

İran İşleri

Reşt'den “B.” Gazetesine yazıyorlar:

Küçük Han'ın destesi Reşt'de olan (okunamadı) vasıtasıyla Reşt'de olan re's koşunlarının kumandasına (okunamadı) vermiş ki saldatların bî-nizam hareketlerine bir (okunamadı) (okunamadı) suretde (okunamadı) müdafaa için şehre (okunamadı) deste getirecektir.

Rus askerlerinin kumandanı ve inkılabiyun komitesi bundan naşi şehri muhafaza tedabiri ittihaz ederek, milisya teşkil ediyorlar.

Burasını kayd etmelidir ki Küçük Han İran'ın asr-ı hazır Balşevik'idir ve hal-i hazırda Geylan'ın fiilen sahibi olmakla beraber büyük nüfuz ve itibara maliktir. Küçük Han merkezî İran hükümetinin haberi olmadan hâkimleri azl ve tayin ediyor ve bütün Geylan ve Taleysi Astara'ya kadar idare ediyor.

Nice ki malumdur, Tahran'dan öz anasının yerine (okunamadı) Natur tayin olunan Reşt Avir Naturi'nin oğluna teklif edilmişti ki 24 saat müddetinde mansıbını terk ederek Tahran'a 'âzim olsun. O gittikten sonra Reşt muhalifi bir nice müddet Küçük Han'ın desturu mucibince kârgüzar idare idi. Kârgüzar her hafta cenge giderek vaz' u ahval-i hazırda hakkında Küçük Han'a maruzada bulunuyordu. Nice gün bundan akdem Küçük Han tarafından Reşt hâkimi tayin olunan Talişli “Emir Anasır” meşhur Taliş Han'ı Zeramüssaltana'nın kardeşi Reşt'e varid oldu. Maiyetinde olan müsellah Talişliler hilekâr Emir Anasır'ı Küçük Han öz atluları ile yarı yola kadar müşabehet ediyordu. Reşt'den dahi piyade ve süvari olarak ehali büyük izdiham ve musıki ile istikbale çıktı. Küçük Han burada ehaliye müracaaten bir nutuk irad ederek ehalinin halk hakimine milletin saadet ve refahiyeti yolunda her nev' yardım ve muavenet göstereceğine ümidvar olduğunu izhar etti.

Küçük Han Talişliler ile adavetli olduğundan hatta onlar ile tokuşması bile (okunamadı) fakat (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) .

Ade veriliyor. Rusya'ya aparılması ise mutlak kırgındır. Bununla beraber mülkdarlar elinde olan Dügi'ye yeni bir vergi tayin olduğundan Dügi daha da terakki etmiştir. Rus askerlerinin gitmesi münâsebetiyle Rus menatı 8 şahiden bir kırana kadar terakki etti, fakat bir nice günden sonra yine 11 şahiye düştü.

Cephelerde Rus saldatları açlık çekiyorlar. Demiryol mevkilerinde ise un ve alefiyat aylarla toplanıp kalıyor. Hemen yolun (okunamadı) ve kollukçuları üç aydır ki mevacic almıyorlar. Bundan naşi şureş ve tatiller vaki oluyor; milli komite ise bu hususta bir tedabir ittihaz etmiyor.

“Savuçbulak'tan

Savuçbulak'ta Osmanlı ve Rus savaşı öncesinde Hacı Mirza Latif Kadı Türk esirleriyle beraber Nargin adasında ve Mirza Münim Kadı Stavropol şehrinde esir olarak saklanmışlardır. Bundan iki ay önce de Mirza Abdurrahman, Mirza Muhammed, Mirza Mahmud ve Mirza Ahmed'i de Tiflis'e göndermişlerdir. Bunun haber verilmesindeki sebep bu günahsız ataların onlara kurtuluş verilmesidir.”

Savuçbulak'tan

Bize yazıyorlar ki Savuçbulak Megri'de Osmanlı ve Rus muharebesinin evvellerinde istibdad hükmettiği zamanlarda bazı ırzkarların şeytaniyetle hiçbir günahları olmadan bizim atalarımız Hacı Mirza Latif Kadı Türk esirleriyle beraber Nargin ceziresinde ve Mirza Münim Kadı Stavropol şehrinde esir olarak saklanmışlardır. Bunlardan başka bedbahtane iki ay bundan evvel dört amca oğlanlarımızı Mirza Abdurrahman Mirza Muhammed Mirza Mahmud Mirza Ahmed'i de tutup Tiflis'e göndermişler. İmdi bunu haber vermekle ümid ederik ki muhterem reisler bizim belki 70-80 yaşlarında olan bi-günah ata ve amuzadelerimize rahmedip onlara necat versinler.

Mirza Abdulkerim Latifzade

Molla Abdulkerim Münimzade

“Hoy'dan

Rus askerleri tarafından dükkanlar ve evler yağmalanmıştır. Çalınan mallar şehirden nakledilmektedir. Zarar on milyon tomanı geçmiştir.”

Hoy'dan

Bize haber veriyorlar ki:

Açık Söz'ün 627'nci numarasında Hoy ve cephesi ve (okunamadı) hususunda verilen haberde diyorlar ki güya Hoy gazete nüshası idaresinde ehalinin hasaratı üç (okunamadı) (okunamadı) tomana kadar tahmin edilmiştir. Hâlbuki beş bin toman zarar ancak bir nefer (okunamadı) harariye değilmiştir. Bu surette üç yüz dükkan garet olup tamam pazarın yarısı yanmıştır. Biçare ehali her gün yanmış ve garet olunmuş dükkanları önüne gidip de giryan göz (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) anlaşılmıştır. sonra akşam na-ümid ve me'yus olarak evlerine giderler. (okunamadı) (okunamadı) Rus saldatları tarafından garet olunmuş mal ile türlü (okunamadı)lar şehirden nakl olunurlar. (okunamadı) garet yağmadan hâsıl olan hasarat on milyon tomana yetiştiği halde bu hasareti üç bin beş bin toman denilen (okunamadı) (okunamadı) çok (okunamadı) ve (okunamadı)

28 Aralık 1917

Sayı 640

“İran İşleri

Kazvin şehrinin İran Demokrat Fırkası tarafından Tahran vüzera heyetine bir gönderilmiştir. Yeni Rusya hükümetinin en önemli vazifesi bütün milletlerin hukukunu ve onların geleceğini muhafaza etmek olduğu için bu milletlerin istekleri kabul edilmelidir. Bu günlerde Rus askerleri Hemedan'dan Kazvin'e ulaşmaktadırlar. Söylenene göre bu askerler Reşt tarafına gitmektedirler. Ayrıca Tahran'dan Kazvin'e bir telgraf gelmiştir. Vüzera heyeti tarafından yarısı süvari ve yarısı piyade olmak üzere iki yüz Kazak askerin Kazvin'e gönderilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Kazak ordusuna ilaveler de yapılacaktır. Ahali rahat olsun, onların güvenliği ve emniyetine dikkat edilecektir.

Vezaret-i Dâhile”

İran İşleri

Kazvin vilayetinin İran demokrat fırkası tarafından Tahran heyet-i vüzerasına böyle bir telgraf göndermiştir:

“Rusya zimam-ı umûr ve siyasetinin hakiki hürriyet-hah ve sulh perverlerle düştüğü bir zamanda İran devleti heyetine lazımdır ki (okunamadı) esasını bir müzakerede

bulunup İran'ı boş ve şuniden tahliye İran istiklaline muhalif olan muahedeleri lağv ettiği (okunamadı).

Yeni Rusya hükümetine birinci vazife ve (okunamadı) bütün milletlerin hukukunu ve onların istiklalini muhafaza etmek olduğundan şüphesiz (okunamadı) milletin bu hakk olan talebi kabul olunacaktır. Binaen aleyh Kazvin Demokrat Fırkası sair tabakaların iştirakiyle âli öz miting kurarak (okunamadı) devletten hayırhabeş pezir ki bu barede ikdamatta bulunup ve (okunamadı) yani müzayaka etmeyebilir.”

-Bu günlerde Rus koşunları Hemedan tarikiyle Kazvin'e varid olmaktadır. Denildiğine göre bu koşun Reşt tarafına giderler.

Tahran'dan Kazvin'e böyle bir telgraf edilmiştir:

“Kazvin ehali tarafından çekilen telegram, heyet-i vüzera tarafından müzakere olunup karar verildi ki alelacele yarısı süvari ve yarısı piyade olmak üzere iki yüz Kazak Kazvin'e gönderilsin. Bundan ilave bir mikdar serbaz ve gayri Kazak destesine ilave edilecektir. Buna göre elbette ehali mutmain olup arhayn olmalıdırlar ki hükümet lazım gelen bina güzarlıkta bulunup, onların emniyet ve asayişi yolunda gaflet etmemiştir. Binaen aleyh intizamın hilafında bir şey zuhur etmeyip ve nizamilerin sui ikdamatın önü alınacaktır.

Vezaret-i Dâhile

“Reşt'te Müsavat Şubesi

(İdareye Mektup)

Memleketimizde meydana gelen inkılap dolayısıyla birlikte hareket etmeye bütün vatandaşlar borçludur. Bir memleketin ilerlemesi için hedefe ve nura yönelmez ise memleket, çeşitli kuvvetler arasında istikametini ve dengesini kaybeder. Yanlış bir amaç ve uygulama da kötü sonuçlar verebilir. Türk milleti şimdiye kadar çoğu zaman münasebette bulunduğu ulusların nüfuz ve manevi baskısı altında yaşamaktaydı. Ancak bundan sonra Türkler kendi saadetleri için yaşamalıdır. Ancak çalışmalarımızı arttırarak geleceğimizden emin olabiliriz. Biz imzalarını koyan Kafkashlar vatan ve milletin gelişmesini ve selametini ancak Müsavat Partisi'nde gördüğümüz için bir şubesini açmaya karar verdik. Esas itibariyle bize nicelikten çok nitelik lazımdır. Büyük milletler ancak bu özellikleriyle ilerleme elde edebilmişlerdir. Reşt'te ikamet eden vatandaşlarımızı Müsavat Parti'ye davet ediyoruz.

Ağabala Alizade

Ağa Muhammed Aliyof

Ağa Rüstem Ali Asgarof

Doktor M. Kerimof

Mirza Ali Ağa Alizade”

Reş'te “Müsavat” Şubesi

(İdareye Mektup)

Vatanımızda vukua gelen inkılabın vücuda getirdiği siyasi ve ictimai harekâta iştirak ederek tevhid-i kuvva eylemeğe bütün vatandaşlar borçludurlar. Fevkalade haiz-i ehemmiyet olan devr-i hazırın icabatına göre hazırlanmamanın müessif ve vahim neticelerini asırlarca çekmemek için buna en ziyade lüzum vardır. Akl-ı selim erbabı müteveccih olacağımız hedefin Türk Âdem-i Merkezîyet Müsavat Fırkası olduğunu bilmekte güçlük çekmezler.

Bir memleketin terakkisine matuf kuvvetlerin muhassılası muayyen bir hedefe ve nura tevcih edilmez ise memleket, muhtelif kuvvetler arasında istikametini ve muvazenesini kaybeder. Yanlış bir gaye ve program dahi aynı fenalığı mûcib olabilir.

Türk milleti şimdiye değin hemen ekseriya, münasebette bulunduğu akvamın nüfuz ve manevi tahakkümü altında yaşamakta idi. Fakat bundan başka Türkler kendi saadet-i vücudiyetleri için yaşamalıdır. Irkımız hiçbir zaman tufeyli ve arızı olacak derecede avamil-i milliye ve medeniyeden mahrum değildir. Ve bu millet hiç şüphesiz kavvam-ı aliyeye mahsus ne saf ve tabayiin hemen cümlesine darai. Programsız iş olmadığı gibi (okunamadı) (gayesiz) millet olamaz. İşte işlememiş (okunamadı) olan (okunamadı) layık olduğu siyasi ve medeni (okunamadı) verdirmeğe muvaffak olacak kuvvete arasında (Müsavat) Fırkasının amme-i hayaliyesi (okunamadı) duçar ihraz ider. Milletimiz ancak bu sayede yeni bir hayata yeni bir kuvvet ve türe malik birçok, tabiat ve iktisadi hal sonraki terakkiyi kolaylıkla ihzar (okunamadı). Bes mevkiimizi ve bunun ihtiya (okunamadı) idrak edelim ve muayyen vazih bir nokta (okunamadı) çalışmalarımızı artıralım ki ancak (okunamadı) istikbalimizden emin olabiliriz.

Türk kavmi her kavimden ziyade irşada (okunamadı) fikir ve ruhlarını toplamağa muhtaçdır. Çünkü indi ise gibi olan (okunamadı) efkâr ve ihtilaf bu irki sükûttan (okunamadı) ve zarureten zarurete duçar olmuştur. Bir dereceye kadar ki aynı iklimi dâhilinde yaşayan üç evladı, birbirlerine kardaş olduklarını bilmelerinden sarf-ı nazar (okunamadı) milliyetlerinin Türk olduğuna bile vakıf değildiler.

Zamanımızda büyük teşkilatlar derecesinde küçük teşkilatlara da lüzum vardır. Germanyâ'da bir dehanî. (Pan) yahşi bir vatanperver olan (Zayfayzen) özlerinin mahdud tarafdarlarıyla bugünkü Almanya'nın hemen ekserisini irşada sebep olmuştur.

Mevki ve halin icabatı o kadar katidir ki cüz'î bir gaflet ve kayıdsızlık mümkündür ki milli saadetimizi asırlarca ta hayra sebep olsun.

Bir cemaat içinde, mübarezede bulunan muhtelif mülk ve akidelerden en ziyade mehalik-i ihtiyacatına ve kavmin meyline tevafuk edenler devama ve köklenmeğe muvaffak olabilirler. Bir kavmin siyasi ve ictimai karbiri hayatına ait olacak meslek ve fırkaların asla hayali ve masnû olmamaları lazım gelir ve böyle olan akideler er geç mevkilerini, muhit ve örfün/ırkın icabatına tetabuk eden fırkalara terk etmeğe mecbur kalacaklardır.

Hayali ve masnui hayata elveda. Hayat-ı hakikiye sahnesine dâhil olarak milli mevcudiyetimizi ve istidadlarımızı izhar etmeliyiz.

En yahşi, en faideli olandır. Dünyanın ahval ve harekâtından ayrılmamağa mecburuz. İstikbalin alacağı vaza göre şimdiden hazır bulunmamıza yarayan meslek ve fırkaları inkâr edemeyen fakat bununla beraber en kat'î ve ehemmiyetli olan hal-i hazırı ihmal etmek asla haiz olmaz.

Gelecekte yahşi (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) bugün için aç kaldık diye ne tekrar (okunamadı) gazetelerde bazı meslek ve fırkalar işitiliyor ki güvenmemek elde değildir. (okunamadı) teşkilatların her mezhebe ve millete göre beş bin yıldan beri ne netice başladığına güvenmemek ve anlamak için (okunamadı) (okunamadı) farzkâr veya divane olmalıdır. Bazısı manevi ve ahlaki vazifelerine bir kısım siyasetine ve bir milletin en mecburi ve nazik cismanî umuratına müdahale ettirmeyelim.

Bir kavmin efkâr ve aramını maddi ve manevi hususatin her cihetinde bir noktaya bağlamak mümkün olamaz ise de fevkalade zamanlarda umumi mesailde efkâr ve aranın vahdeti mutlak lazımdır.

Biz zirde imzalarını koyan Kafkaslılar vatan ve milletin terakki ve selametini ancak (Müsavat) Fırkasında gördüğümüzden burada bir şubesini açmağa karar verdik. Vakıa misliyet ve canlı bir terakki vücuda getirmeğe yarayan esbab-ı va‘deye malik değil isek de yine çalışmağın her halde faidesi mevcuttur.

Esas itibariyle bize kemiyetten ziyade keyfiyet lazımdır. Ve büyük milletler ancak bu hassalarıyla terakki tapabilmişlerdir.

Reş‘te ikamet eden vatandaşlarımızı mezkûr fırkaya davet ediyoruz. Ve bu yolda her nev‘ müzakereye hazırız.

Ağabala Alizade

Ağa Muhammed Aliyof

Ağa Rüstem Ali Asgarof

Doktor M. Kerimof

Mirza Ali Ağa Alizade

30 Aralık 1917

Sayı 642

“İran İşleri

Tebriz’de büyük bir mitingde aşağıdaki maddeler kabul edilmiş ve telgraf çekilerek Tahran’a gönderilmiştir. Hükümetten maddelerin kabulü istenmiştir. Meşrutiyet oluşturularak saltanat Kanuni Esasi’ye göre uygulanmalıdır. Millet ve kamuoyu geçerli olan siyasi meselelerden haberdar olmalıdır. Hizmetleri görülmüş saygın kişilerden milli bir kabine oluşturulmalıdır. Eyalet kurulunun seçim hususunda hükmü ortaya çıkarılmalıdır. Bunlara cevap olarak Tahran’dan telgraf gelmiştir. Tahran’dan gelen cevabı Tebriz ahalisine bildirmek için ikinci bir miting çağrılarak Tahran’a vurulmuş bahsedilen sekiz maddeli telgraf ile Tahran’dan alınmış cevap ahaliye okunmuştur. Eyaletlerde hemen seçimlere ve İran memleketinde meşrutiyet

uygulanmasına mani olan bir gerici ve fesatçılar saraydan çıkarılsınlar. Saniye bile vakit geçirmeden bir milli kabine oluşturulmalıdır ki bu kabinenin organları iyi ve güvenilir kişilerden ibaret olup hükümet idaresini kendi ellerine almalıdırlar.

Teceddüd”

İran İşleri

Tebriz’de olmuş büyük bir mitingde bu aşağıdaki maddeler kabul olunarak telgraf ile Tahran’a gönderilmiş ve kurtula bunların kabulünü hükümetten istemişlerdir:

- 1) İdare-i meşruta tesis olunup makam-ı saltanat Kanun-ı Esasiyle tatbik olunmalıdır.
- 2) Der İran zehirli telkinatta bulunanlardan temizlenmeğe ikdam olunmalıdır.
- 3) Muhfi diplomasi usulünü terk edilib millet ve efkâr-ı umumiye cari siyasi meselelerden haberdar olmalıdır.
- 4) Hizmetleri görülmüş muteber zevattan bir milli kabine teşkil olunmalıdır.
- 5) Dahili ve harici siyasetlerde ittihazı lazım görülen tedbirler hususunda sehnigarlık gösterilmeyip, buna tezlikle tevessül etmelidir.
- 6) Bila tehir eyaletlerde “Darü’ş-şura-yı Milli” intihabatını ta‘mim ve neşr etmelidir.
- 7) Eyalet encümenlerinin intihabı hususunda hüküm sadır olmalıdır.
- 8) İmdiki idare-i ümmiye sabıkı halle tebdil olunup İran’ın her bir noktasına şamil olunmalıdır.

Buna cevap olarak Tahran’dan gelmiş telgraf: Bir o kadar kanaatbahş olmadığı için ikinci defa olmak üzere on bin nüfustan ibaret bir mitingte birçok natıkların nutkundan sonra karar verilerek miting tarafından Tahran’a böyle bir telegram gönderilmiştir:

“Tahran’dan gelen cevabı Tebriz ehalisine tebliğ etmek için ikinci bir miting çağrılarak Tahran’a vurulmuş mezkûr sekiz maddeli telgraf ile Tahran’dan alınmış cevap ehaliye kıraat olundu. Hazirun Tahran’ın cevabını özlerinin intizar ettiklerine muvafık görmediğinden karar verdiler ki tazedden aşağıdaki maddeler üzere Tahran’a muhaberede bulunsun:

Tahran ile (okunamadı) arasında esaslı bir zıdlık ve fikri bir muhalefet görülmektedir. (okunamadı) efkâr-ı umumiyesi ihtiram edilmediğinden başarıyağa

çalışmıştır ki (okunamadı) İran'ın Hanzvi silmamak derecesine gitmiştir. (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) tarafından takdim olunmuş mezkûr sekiz maddenin talepname hususunda mükerrer talep edilere ki evvela şah derbarını ve refudarı altına alan ve bizim ile padişah arasında perde olup da! Eyaletlerde tezlikle intihabat ilanına ve İran memleketinde usûl-i meşruta tatbik edilmesine mani olan bir mürteci ve müfsidler derbardan haric edilsinler. Saniyen vakit geçirmeden bir millî kabine teşkil edilmelidir ki bu kabinenin uzuvları salih ve itimadlı zatlardan ibaret olub idare-i hükümeti öz ellerine alsınlar. Salisen eyaletlerde tezlikle intihabat ilanı verilip bu ilanın vakti tayin edilmelidir.

“Teceddüd”

“Müsavat'ta Stevropol Şubesinde

Stevropol şehrinde otuz nefer Türk ve İran askeri askerlikte bile bulunmamışlardır. Rus askerleri Türkiye ve İran topraklarına girdikçe onlar hapsedilmişlerdir. Bunların arasında yetmiş-seksen yaşında insanlar da vardır. Bu insanlara hükümet tarafından maaş verilmediği için aç ve açıkta kalmışlardır. Yeni açılmış olan Türk Âdem-i Merkeziyet Fırkası Müsavat şubesi bu durumdan haberdar olarak asker olmayan Türk ve İran esirlerine maaş verilmesi ve onların bırakılması konusunda istekte bulunmuşlardır. Hemen maaşlar verilmiş, Müsavat şubesinin başkanına söz verildiğinden o kişiler Tiflis'e gönderilmişlerdir.

Ali Ağa”

“Musavat”da

Stevropol Şubesinde

Stevropol şehrinde iki sene yarım otuz nefer Türk ve İran ehlinde var ki ne bu muharebede askerlikte bulunmuşlar, ne de kapaklarda! Ancak Rus koşunları Türkiye ve İran toprağına sokuldukda yalan densünler ve bir okansiya neticesi olarak hapsedilmişlerdir.

Bunların arasında 70-80 yaşında kişiler de vardır. Ve birçokları Sitavropol'ün (okunamadı) söyukuna devam etmeyip hasta günlerle ve heftalarla hükümet tarafından onlara maaş verilmediğine göre nihayet derecede aç ve çıplak kalıyorlar.

Bu günlerde Sitavropol şehrinde yeni teşkil olunmuş Türk Âdem-i Merkeziyet Fırkası Müsavat şubesi bunların ahvalinden haberdar olup Dekabr ayının 7'nci günü şehir komiserine müracaatla asker olmayan Türk ve İran esirlerine maaş verilmesi ve onların bırakılması baresinde istidada bulunmuş neticede hemen gün onlara 15 gün arzında verilmeyen maaş verildi ve onların tezlik ile Tiflis'e göndermesini komiser "Müsavat" şubesinin sadrına söz vermiş ve bugün hamusu Tiflis'e gönderildi.

Ali Ağa

"Hacı Tarhan'da

Hacı Tarhan'da Türk Adem-i Merkeziyet Müsavat Fırkası'na şube açmaktan ötürü Hidayet Bey Emirbeğli tarafından saat dört sularında insanlar toplanmışlardır. Hürriyet yolunda şehit olanlar için herkes ayağa kalktı. Ardından Seyyid Hüseyin Kasımzade Mir Maksud Lütfi cenabları ve diğerleri Müsavat Fırkası hakkında ayrıntılı açıklamalar yapmışlardır. Cemaat ise alkışlayarak partiye üye olarak yazılmışlardır. Yaşasın Türk Âdem-i Merkeziyet Müsavat Fırkası, Azerbaycanlı mahalli özerkliği. Yaşasın Halk Cumhuriyeti diyerek gürültülü alkışlar sonunda meclis kapanmıştır.

Muhammed Ali Bey Alihanof"

Hacı Tarhan'da

Hemin Dekabr ayının 10'unda Hacı Tarhan'da Türk Âdem-i Merkeziyet "müsavat" fırkasına şube açmaktan ötürü Hidayet Bey Emirbeğli Cenabları tarafından hususi davetnameler bu davet olunan eşhas saat 4 raddelerinde Muradiye medresesinin zilme cem' olundular. Mahbesi Hidayet Bey açıp; (okunamadı) arasında hürriyet yolunda şehid olanların istirahat ruhu için ve onlara tazimen hazirundan ayağa kalkmağı haheş etti. Cemaat hamu ayağa kalktı.

Sonra Hidayet Bey cenabları mahalle sadra kâtip seçgi teklif etti. Açık seçki sadra Aynullah Cebbarzade cenabları katibliğe Muhammed Ali Bey Alihanof intihab olundular. (okunamadı) (okunamadı) söz (okunamadı) Hidayet Bey cenabları (okunamadı) maruzasını (okunamadı) bir nisbetle (okunamadı) ve "müsavat" fırkası (okunamadı) (okunamadı) ve bu fikirde işlediği sırasında (okunamadı) verip iş bu fırkaya şube açmağa cemaati tahsis ve teşvik eder. (okunamadı) Seyyid Hüseyin Kasımzade Mir Maksud Lütfi cenabları ve gayrılar Müsavat Fırkası hakkında

mufassal beyanat verdiler. Cemaat ise (okunamadı) natıkları alkışlayıp fırkaya aza yazıldılar.

Sonra heyet-i müessese intihabına (okunamadı) olunup zeyldeki eşhas müntehip olup sadırlığa Meşhedî Baba Hayatof, (okunamadı) Hidayet Bey, Emin Beyli ve Mihrab Bey seçilip Begof, kâtipliğe Muhammed Ali Bey Alihanof öte muavin Mir Maksud Lütfi hazinedarlığa Biaynillah Cebbarzade (okunamadı) Meşhedî Hüseyin Kasımf, Haddad Hastof, Meşhedî (okunamadı) Aliyof, Muhammed Ali Abdulof, Muhammed Mirza Barof, Rahim Hemzarof.

(okunamadı) yaşasın Türk Adem-i Merkeziyet Fırkası “Müsavat” (okunamadı) Azerbaycanlı mahalli muhtariyeti. Yaşasın Halk Cumhuriyeti diyerek gürültülü alkışlar. Sonunda sadr cenabları meclisi kapadı.

Muhammed Ali Bey Alihanof

3.1.17. Ocak 1918

2 Ocak 1918

Sayı 644

“İran Demokratyası’nın Talepleri

İran gazetesi, “İran’ın Rusya Demokratyasından Gözlemleri” adlı makalesinde Rusya demokratyasına bazı istekleri aktarmıştır. Rus ve İngiliz askerlerinin İran’dan çıkarılması, Türkmençay antlaşmasının verdiği zararlar neticesi ile yola çıkarak anlaşma hükümlerinden vazgeçilmesi, Gümrük anlaşmasının tekrar gözden geçirilerek değiştirilmesi, Ticaret mallarının geçiş kararıyla Rusya’dan bırakılması meselesi, 1907 yılında yapılan anlaşmanın lağv edilmesi, Kazak meselesinin tekrar gözden geçirilmesi ve borç meselesi talepler arasındadır.”

İran Demokratyası’nın Talepleri

Rusya inkılabının İran demokratyası efkârına tesiri demokratya tarafından İran hükümetine verilen talepten tesirin ruh ve manası en evvelce İran demokratyasının Rusya’ya daha doğrusu Rus halkına gösterdiği reftar ve münasebetde görülmektedir. Bu reftar ve münasebet neticesinde İran demokratyası tarafından az çok muayyen surette tertip verilmiş taleptenmeler zuhur etti ve bu

talepnamelerde İran'ın tamamıyet-i mülkiyesi ve istiklali esaslarından cereyan eden talepleri İran demokrıtyası bila-tehir vücuda getirmek teşebbüs ve ikdamata girişti.

Bu talepleri gayet meraklı esaslar üzerine “İran'ın Rusya demokrıtyasından gözlemeleri” bir levhasıyla yazmış olduğu makalesinde “İran” gazetesi şerh ediyor. Rusya'nın ahval-i hazırasını tasvir ve inkılabı galebeye varıncaya kadar devam ettirmek müşkilat ve ağırlığını kaydederek “İran” gazetesi bununla bile yine de Rusya demokrıtyasına bazı talebat vermeyi imkân dâhilinde addediyor.

Talepler muhtaseran bunlardır.

1) Rus askerlerinin İran'dan kat'î surette çıkarılması ve İngiltere'ye de öz askerlerini İran'dan çıkarmak ve cenubi İran'da Nalvun'dan kenar polise teşkil etmesine bir nihayet verilmesi yerlesefde tesir-i nüfus gösterilmesi Rus ve İngiliz askerleri çıktuktan sonra Türk askerleri de çıkarılacaktır.

2) Menhus Türkmençay muahedenamesinin nazardan geçirilmesi zira bu muahedename sayesinde Rusya mutlakıyeti İran'da fiilen ilhak siyasetini yürütmektedir. Bu muahedename imza olunduktan ve o vakit 50 milyon olan 5 milyon tazminat-ı harbiye koyulduktan sonra Rusya'nın İran'ın dâhili işlerine müdahalesi başlanmış ve memleketin terakki ve neşv-ü nemasına atılan her bir kadem Rusya tarafından akim bırakılmıştır. Bu muahedename nazardan geçirilip lağv edilmedikçe, değil hatta İran'ın özünü idare etmesi, hatta temin olunacağı bile mümkün değildir. Bu muahedename akd olunana kimi ecnebi devletlerden hiçbirisinin İran'da “(okunamadı) hakkı” yok idi; muahedenamede denilir ki Rus ile İran tebaası arasında ihtilaflı meseleyi muhakeme ettik de Rusya'nın nümayendesini aramak üzere konsolosünün muhakemede iştirake hakkı vardır. Fakat git gide Rus konsolosleri fiilen mahkeme kararlarına müdahale etmeye ve hatta müstakilen muhakeme etmeye bile başladılar.

3) Gümrük muahedenamesinin nazardan geçirilip tebdil edilmesi; zira bu muahedename İran'ı iktisaden kul menzilesine getirmiştir. Bu muahedename yalnız Rusya ve İngiltere ticaretleri menafiine olarak akd olunmuştur; mademki bu muahedename mevcuttur İran'ın kuvve-i maliyesinin terakkisi ve İran istikrazının iadesi mümkün değildir.

4)Ticaret mallarının tranzit kararıyla Rusya'dan bırakılması meselesinin halli. Nice ki malumdur Rusya ne in ki İran'dan Avrupa'ya hatta Avrupa'dan İran'a bile mal bırakmıyor: Tabir-i diğerle İran'ı ne in ki yalnız Rus mallarını almaya mecbur ediyor. Belki İran mallarının muayyen gümrük vererek tranzit kararıyla Avrupa'ya gönderilmesine bile mani oluyor. Arada mevcut muahedenameye göre, İran Avrupa'dan malları yalnız mahdud çekili posta pasılkaları ile alabilir ve bazen malik kıymetinden iki kat artık meharic vermek mecburiyetinde kalır. Bu ise ticaret değildir.

5) 1907 senesinde akd olunan muahedename lağv olunmalıdır: bu muahedenameye göre İran iki mıntıka-i nüfuza taksim edilerek başka devletlerle muahede bağlamak hukukundan mahrum edilir. Ve bu karar ile iki devlet himayesi altında olur ki bunlardan her biri öz mıntıka nüfuzu dairesinde her nev ticaret ve talepleri o görüyor neticede her iki mıntıklar öz aralarında mevcut olan sazeş ve itilaf mucibince İran'ın hayat-ı siyasiyye ve istiklaliyetini mahv ediyorlar.

6) 1911 senesinde Azerbeycan'ın kuvve-i askeriyeyle işgal olunmasıyla merbut olan karar ve nizamnamelerin lağvı İran inkılabını batırarak "İran inkılapçılarını mahv ve telef ettikten sonra İran'a son derece tahkiramiz şartlar teklif ettiler: Bu cümleden Amerika müşavirlerinin kovulmasını ve bu gibi eşhasın Avrupa'dan daveti Rusya ile İngiltere'nin ruhsatı olmadan kadgan olunduğu idi. Bu karar ile İran en mukaddes hukukunun birisinden mahrum olduğu ve ahval (okunamadı) düzeltmek için Avrupa'dan mutahassıllar davet etmek hakkından meyus kaldı.

7) Kazak meselesinin nazardan geçirilmesi. İran Kazak koşunlarının teşkili gayet büyük harç talep ettiği halde ne bu meharicden İran hiçbir (okunamadı) götürmüyor ve muntazam asker teşkil etmek imkânından mahrum oluyor. Zira bunun kuvvetini yalnız Kazak koşununun teşkiline sarf ediyor. Bu meselede de İran öz hatt-ı hareketinde büsbütün serbest olmalıdır.

8) İstikraz meselesi; mesele hemen istikraz hakkındadır ki İran'ın eski Velaabali hükümeti zamanında milletin arzu ve haheşine (okunamadı) olarak bırakılmıştı. Ve bu istikraz memleketin geliri ile temin edilerek sayir devletlerden istikraz almaktan imtina edilmek şartıyla bir merhamet olarak İran hakkında gösterilmişti. Bu kimi icbarî istikraz muahede (okunamadı) mevcut olması İran'ın müstakil ve serbest bir milli memleket gibi mevcudiyetini imkan dahilinde bırakmıyor.

4 Ocak 1918

Sayı 646

“İran İşleri

Tiflis'ten özel elçi ile İran'a gitmiş olan Momyatyan K.S. gazetesinin muhabiri ile konuşurken İran'ın uzağından bir bilgi vermiştir. İran ne kadar tarafsız olsa da bütün hayatı savaş şartları altında geçmektedir. Rusya'dan birçok şeyin İran'a ihracı men edildiğinden İran ile Rusya arasında mallar çok eksilmiştir. Rusya'ya ihracı men edilmiş olan birçok malın değeri iki menat düşmüştür. Rusya'dan ve Haliç-i Fars tarafından zorlukla ve az miktarda getirilen mallar son derece pahalalmıştır. Ayrıca geçen yıl kuraklık sebebiyle İran'da tahıl mahsulü güzel sonuç vermemiştir. Memleket açlık içindedir. İnsanlar açlıktan ölmektedir. Hala da kuraklık devam etmektedir. Düğü sadece bir bölgede var. Savaş zamanı İran'da Rus ticaret işleri çok zayıflamıştır. Rusya'dan getirilen birçok mallar şimdi İngilizler tarafından getirilmektedir. Savaştan sonra İran pazarında Almanya ve İngiltere ciddi şekilde bizimle rekabet edeceklerdir. Biz şimdiden ona hazırlanmalı, lazım olan malları hazırlayarak İran'a gönderme işlerini oluşturmalıyız. İran'da polis ve jandarma işleri güzel yürümektedir. Bozulan aşayişi sağlamaktadırlar. Ayrıca Talebi Saadet gazetesi Çalka'da bir miktar askerin kervansarayı ateşe verdiklerini yazmışlardır. İnsanların yardımıyla yangını söndürmeyi başarmışlardır. Bahsedilen askerlerin farklı bir yerden daha geçeceği haberi gelince halk korkudan dükkânlarını dahi açmamıştır. Ayrıca Mürâğa'ya beş yüz Kazak askerin gideceği haberi de verilmiştir. Bir haber daha çıkmıştır ki güya güneyde olduğu gibi Urumiye'de de bir polis oluşturmak istemektedirler. Noyabr gazetesi idaresine verilen habere göre Ruslar Zencan tarafını, şehrin bir kısmını yağmalamışlardır.”

İran İşleri

Tiflis den hususi sefaret ile İran'a gitmiş olan Momyatyan oradan kayıttıktan sonra “K.S. gazetesinin muharririyle müsahabe esnasında İran'ın uzağından böyle malumat vermiştir:

İran ne kadar bitaraf olsa da bütün hayatı muharebe şeraiti altında geçiyor. Bu muharebe ne iki Rus koşunları tarafından işgal edilmiş şehir ve kentler hatta kenar

yerlerde de çok tesir etmiştir. Bu da her şeyden ziyade memleketin ticaret işlerinde inikâs ediyor.

Rusya'dan birçok şeylerin İran'a ihracı men' edildiğinden ve bunun nicesi olarak İran şeylerinin Rusya'ya ihracına müşkil etmesinden dolayı İran ile Rusya arasında (okunamadı) emval çok eksilmiştir. Zer-i mal, nakid vesairenin İran'a az aparılması ve İran da ki koşunlarımızın (okunamadı) çok pul sarf edilmesi ile alakadar olarak Rus menatının korsu çok düşmüştür. Böyle ki noyabırda menat korsu 8-10 şahî (7-9 kapek) idi.

Son vakitler İran hükümeti hoşgübarın ihracını men etmiştir. Bununla alakadar olarak menatın korsu 10 kapege dek artmıştır. Şimali İran'da Bahr-i Hazar'a giden yollar adeta kervanlar ile dolu olarlardı. Ama indi yollar boşurlar.

Rusya'ya ihracı men edilmiş olan birçok malın (mesela kaliçe) kıymeti 2 menat düşmüştür. (okunamadı) zamanda Rusya'dan ve haliç-i Fars tarafından çok müşkilat ile ve az miktarda getirilen mallar nihayet derece pahalalmıştır.

Bu ağır buhrana bir büyük bela dahi ilave olmuştur; geçen yıl kuraklık geçirdiğinden İran'da tahıl mahsulü yakşı olmamıştır. Yarısi toprak karışmış çöreğin görüngesi 2 menattır. Memleket açlık içindedir. Tahran'da, hususen Hemedan'da onlarca adam acıdan ölmüştür. Bu yıl dahi kuraklık devam ediyor. Ona göre de gelecekte de ahvalinin (okunamadı) hemen yine ümit vardır.

Düğü ancak Bahr-i Hazar sevhili etrafında var; fakat Küçük Han'ın mümanaatı ve temaül-i nakliyat yokluğundan dolayı düğü ihracı gayrı mümkündür. Bilhassa ki Küçük Han'ın şimal-i İran işlerine nüfuz ve tesiri gitgide artmaktadır.

Tabii servet cehetinden pek zengin olan şimal-i İran Rus ticaret ve sanaati, teşebbüs ve sermayesi için güzel bir Pazar teşkil ediyor.

Muharebe vakti İran'da Rus ticaret işleri çok zayıflamıştır. Bu hemişe ancak Rusya'dan aparılan birçok mallar imdi Haliç-i Faris tarafından (İngilizler) getirilmektedir. Biz imdiden çalışmalıyız ki (okunamadı) son bu pazarı yeniden istila edip elimizde saklayabilek İngilizler imdi (okunamadı) cenubî İran'da araba yolları çekiyor ve bu suretle şimale yolu naklen şedid yapıyorlar. Muharebeden sonra İran pazarında Almanya ve İngiltere ciddi surette bizimle rekabet edeceklerdir. Biz şimdiden ona hazırlanmalı, pazarlara beled olmalı ve lazimi mallar hazırlayıp İran'a

göndermek işlerini teşkil etmeliyiz. Fakat münasebata Rus ticaret ve sağının/evzainın hazır ki halinden dolayı muharebeden sonra İran'da Rusya'ya layık bir mevki tutabileceğimiz az ümid bahşediyor.

İran da polis ve jandarma teşkilatı çok güzel bir surettedir. Bunlar İran şehirlerinde ve yollarında münasefata Rus saldatları'nın tecavüzüyle bozulan asayiş ve emniyeti temin ediyorlar.

“Taleb-i Saadet” gazetesi veriyor ki:

-Salmas'da saldatlar dükkan ve pazarı garet edip yandırmakla burayı da Urumiye ve Hoy haline (okunamadı).

-Mürağa ve (okunamadı) evzai hattı teesüf amizdir. Saldatlar mezkûr şehirlerde hadsiz surette şolu halk gösterir, (okunamadı) (okunamadı) surette garet ve yağma etmişlerdir.

-Çalka ehali Rus saldatlarının korkusundan öz mallarını Alemdar ve Gerger karyelerine gönderirler. Ehalide ızdırap ve korku müşahade olunuyor.

-Mürağa'da Hacı Baba kervansarayında sükûnet eden bir deste saldat mürağadan gittikleri vakit mezkûr kervansaraya od vurup yola düşmüşler. Bir bereket versin ki orada olan (okunamadı) bundan muttali olup, bir nice adamın kömeğiyle çok zahmetten sonra yangını söndürmeye muvaffak olmuşlar. Ve illa sonra yangın söndürmeye muvaffak olmuşlar. Ve illa bir bir kadar müsamaha gösterilse imiş pazar yanıp bilmerre fenaya gidecekmiş. Mezkûr deste gidenden sonra haber çıkıyor ki ikinci bir deste bile Mürağa'dan gidecektir. Gözleri korkan cemaat ve (okunamadı) gün ortaya kadar dükkanlarını açmamışlar. Tâ in ki saldatlar çıkıp gitmişlerdir.

Bundan ilave haber veriliyor ki Mürağa'ya 500 Kazak gidecektir. Buna göre cemaat onlar için ot, arpa, saman ve gayruhu gibi (okunamadı) hazırlamalıdır.

Allah Teâla biçare ehalinin feryadına yetsin ki bu kadar dâhili ve harici (okunamadı) (okunamadı) beraber iş başındaki hâkimlerin bunlara karşı asla tedbir görmemeleri ve bir taraftan kahtlık efkâr-ı umumunu heyecan ve ızdıraba salmıştır.

-Mevsuk menbalardan haber verildiğine göre böyle bir haber çıkmıştır ki güya devletler numayendeleri cenubda olduğu gibi Urumiye'de de bir polis teşkil etmek istiyorlar. Beynelmilel komisiyenin kararına göre Hristiyan ve Müslümanlardan bir

deste uygun tertib verilmelidir. Kervanlar Urumiye'yi tahliye ettikten sonra burayı muhafaza etsinler. Amerikalı Mister (Şit) Rus konsolosüne haber vermiştir ki bu beynelmilel koşunun reisi Kafkasya'dan güman edilip bunların tayini Fransa, Rus ve İngiliz'in müdahalesiyle olsun. Ama bunu Müslümanlar redle izhar etmişler ki biz özlüğümüzden böyle bir tertibat yapmaya hakkımız yoktur. Binaenaleyh bu meseleyi yazıp hükümete takdim etmelidir. İclalülmülk dahi Müslümanların vezayifi tasdik edip bu hususta vezarete birçok telegramlar göndermiştir. Sade bu vakte kadar hala cevap gelmemiştir. Devlet adamları bu (okunamadı) hakkında lazım gelen ikdamat da bulunup merkez ile muhabere etmektedirler. Demek ki her mesele baş tutsa vermeye dahi cenub gibi olacak. Devlet ve millete bir engel teşkil edecektir.

Noyabr gazetesi idaresine verilen habere göre Ruslar Zencan etrafını şehrin bir hissesini garet etmişlerdir. Bu hususta İtimadüddeve nice çektiği telgrafa göre Zencan'da başı hala devam eder. Ve bunun önünü alacak kuvve de yoktur. Böyle ki: Ger hükümet tezlikle buna ilaç etmezse Zencan'da hiçbir şey kalmayacaktır.

-Urumiye'den Rus saldatları pazara dökülüp tazedden garete başlayarak ehalinin yerde kalan eşyasını da apardılar.

“İsfahan

Yeni sistem tüfeklerle silahlanmış olan bir miktar asker şehirde hazırdır. Sekiz yüz askerden ibaret olan bu askerlerin merkezi Kamışlı ve Mirabad kalesidir. Meşhed'de bir miktar kadın pazarı yağmalandığı için Nizamiye onların üç askerini tutmuştur.

Raad”

İsfahan

Taze sistem tüfenkler ile müsellaah bir avuç uğuru destesi şehrin on üç ağaçlığında icra-ı hüküm etmektedir. Sekiz yüz neferden ibaret olan bu uğuru destelerinden merkezî muhkem Kamışlı ve Mirabad kalesidir ki hemişe iki yüz müsellaah süvari uğuru bu merkezde hazırdırlar. Topsuz botların karşısına çıkmak mümkün değildir.

-Meşhed'de bir deste arvad bazarı garet etmek maksadında olduklarından Nizamiye onlardan üç neferini tutmuştur.

“Raad”

5 Ocak 1918

Sayı 647

“İran İşleri

Urmiye'nin ikinci kez yağmalandığına dair Tecdid gazetesinde bir açıklamaya yer verilmiştir. Askerlerin pazara saldırı haberi yayılmıştır. Bu vakte kadar Müslümanları incitmekten geri durmayan Rus askerleri pazara gelerek bütün pazarı yağmalamışlardır. Dükkânlar yanmıştır. Bu sebeplerden dolayı Rus elçiliğiyle görüşmek henüz mümkün olmamıştır. Pazara bir Kazak birliği gönderilmiştir. Söylenene göre askerlerin bu harekâtının sebebi İran'da Rus menatının düşmesidir. Şehrin güvenliğinin korunabilmesi için iki yüz Kazak ve altı yüz Karacadağ askerinin Urumiye'ye gelmesine karar verilmiştir. Savuçbulak'tan da ikinci yağmalama haberi gelmiştir. Her saat ve her anda Ruslar zulüm ve tecavüzleri günden güne artmaktadır. Bunların emniyetsiz bir hale gelmesi, yoksulların fevkalade çoğalması şehrin darmadağın bir hale gelmesi böyle giderse sürekli hale gelecektir. Askerlerin bir geceyi bile rahatsız etmeden geçirdiği gün yoktur.”

İran İşleri

Dününkü numramızda Urumiye'nin ikinci defa olarak garet edildiğini “Raad” gazetesinden iktibasen haber vermiştik. Bugün aldığımız “Tecdid” gazetesinde bu hususta böyle bir tafsilat vardır:

“Rabiulevvelin 2'sinde gün ortaya yakın saldatların pazara hücum edecek haberi dağıldı. Bu vakte kadar Müslümanları incitmekten geri durmayan Rus saldatları pazara dökülüp el uzunluk ederek bütün pazarı garet ettiler. Ramazan ayındaki talan ve ihraktan sonra öz evve şeylerini satmak, rehin koymak ve borç etmeye bir (okunamadı) işlerini düzeltip, hurda hurda alışverişe meşgul olan biçare esnaf; cepheden nizamsız bir surette kayıtan saldatların tecavüzlerine maruz kalarak, yine garet olundular. Hatta kayakçadan dükkânlarını bağlayıp kaçanların dükkânları bile sindirilip, iki dükkân dahi yandırıldı.

Saldatların bu vahşiyane işlerinin önü alınmaktan ötürü Rus konsoloshanesi ve erkân-ı harbin (okunamadı) (okunamadı) gelişinde Rus konsolosüyle görüşmek mümkün olmamıştır. Erkan-ı harpten ise haber verilmiştir ki saldatların (okunamadı) almak için pazara bir Kazak destesi gönderilmiştir. İdare-i Nizamiye dahi ikdamatta bulunmuştur. Fakat kâfi kadar kuvvesi yoktur.

Denildiğine göre saldatların bu harekâtına sebep; İran'da Rus menatının tenezzülü (okunamadı)sidir. Bir (okunamadı) menatın tenezzülü (okunamadı) (okunamadı) şehirlerimizi garet edip yandırdıkları gibi, şimdi de menaatın (okunamadı) bahanesi ile talan ve yağmaya başlamışlar.

Akşama yakın İranlılar Fransa hastanesi nazırı Mösyö Kajme Papa (okunamadı) (okunamadı) (okunamadı) ve bir nice Hristiyanlardan ibaret bir heyet pazara gidip bütün dükkanların garet edildiğini ve birçok dükkanların kapılarının sindirildiğini görmüşler. Rus sahibi (okunamadı) dediklerine göre koşunun ihtiyarı bunların elden çıktığı için onlar bu bedbahtlıkların önünü almaktan acizdirler.

-Bunlar istiyorlar ki erkân-ı harbi o (okunamadı) (okunamadı) nakl etsinler.

-Karar verilmiştir ki iki yüz Kazak ve altı yüz Karacadağ (okunamadı) Urumiye' ye gelsin ki belki şehir asayişi muhafaza edilsin.

Sağuçbulak'ın ikinci garetinden sonra (okunamadı) bazı şeyler alıp gümrükhaneye getirilmiş ve belediye encümeni ictiması ihtiyarına verilmişti. (okunamadı) şeyleri (okunamadı) sarf etmek meselesi müzekkere olunup karar verilmiştir ki her gün şehirde (okunamadı) on-on beş nefer açlıktan ve (okunamadı) ölürler. (okunamadı) (okunamadı) varidatı olmadığından ölenlerin defin ve kefeni uhtesiyle getirebilir. Buna göre garetkerlerden iade olunmuş eşyayı satıp 200-300 tomana yakın olan bu pul ile fukaranın defin ve kefeni icra edilsin.

Dehharkan-Ruslar Dehharkan ve mulhakatından üç bin tomanlık levazımat isteyip bunun yarısını almışdılar ki ehali tarafından bir Tebriz'e gidip Rus icraiye komitesinden bu barede hüküm getirdiler. Fakat bunu kayıtan kabul etmeyip hukema öz istediğini alır ve aldıkları şeylere de onda bir kıymet verirler.

Burada olan bedbahtlıklar bunlardan ibarettir. Her saat ve her anda Ruslar zulüm ve tecavüzleri günden güne uğrulukların artması bunların emniyetsiz bir hale gelmesi kahtlık ucunda fukaranın fevkalade çoğalması şehir evzainın hercümerc bir hale gelmesi vesaire (okunamadı) bir gece olmuyor ki uğurlar üç dört evi soyup boşaltmasınlar.

7 Ocak 1918

Sayı 648

“İran İşleri

Rus askerlerinin İran’ı boşaltmalarıyla denk geldikleri şehirlerde ahalinin başına bela olmuşlardır. Bu haberler kendi gazetelerinde verilmemektedir.”

İran İşleri

Rus saldatlarının İran’ı tahliye etmeleriyle rast geldikleri şehirlerde biçare ve dinç ehalinin başlarına getirdikleri musibetlere İran gazetelerinden iktibasen haber vermekteyiz. Bu haberler ancak İran gazetelerinde görüldükleri için, tabii öz vakitlerinde olmuyor. Bununla beraber kari’lerimizin İran felaket ve (okunamadı) muttali olmaları için vakitleri geçmişse de, yine o haberleri İran gazetelerinden tercüme ve nakletmeği münasip bildik.

“Deylemkan

Önceki baharda Rus askerleri geceden başlayarak sabaha kadar şenlik yaparak eğlenmişlerdir. Ahali ise korkularından evlerinden bile çıkamamışlardır. Sabah olduktan sonra anlaşılmıştır ki bütün pazar ve dükkânlar yağmalanarak ateşe verilmiştir. İki kişi ölmüş, üç-dört kişi de yaralanmıştır. Ahali korkuya düşmüştür. Tekrar evlerinin ve pazarlarının yağmalanmasından korkmaktadırlar. Ahalinin yollarını keserek para, saat ve eşyalarını almaktadırlar.”

Deylemkan

Rabiulevvelin 9’uncu gecesi Rus saldatları gecenin yarısından başlamış sabah açılana kadar şenlik etmekte devam ettiler. Şehir ahalisi ise bunların haletinden ızdıraba düşüp korkularından barede/bayıra da çıkabilmediler ki ne olup olmadığından haber tutsunlar. Sabah açıldıktan sonra malum oldu ki bütün pazar ve dükkânları garet edip od vurmuşlar. Böyle ki bir adam temaşaya gelip baksa, zanneder ki burada asla dükkân pazar yokmuş. Pazarda olan taklar yanıp ancak nişane için onlardan bir nicesi kalmış ki bunlar da uçup dökülmüş ve altlarında bir nice adam kalıp iki neferi ölmüş ve üç dört neferi de yaralanmıştır.

Tahmin edildiğine göre garet olunan eşyadan başka iki görür tomana kadar hasar olmuştur.

Ehali heyecan ve ızdıraba düşüp korkarlar ki bu gece ve sabah gecede evlere dökülüp evleri de pazar köküne sansınlar. Ehalini yollarda tutup, pul, saat ve kabalarını alıp bırakırlar.

“Şerefhane

Yine aynı tarihlerde bir miktar Rus askeri pazara saldırarak dükkânları yağmalamaya başlamışlardır. Bunu haber alan Acevidan Muhammed Han on dört dükkânın yağmalanmamasını sağlamıştır. Yine de yirmi bin toman zarar vardır. Zavallı insanlar bir taraftan açlıkla bir taraftan bu saldırılarla başa çıkmaya çalışmaktadır. Başka bir şehire bile gidememektedirler. Haber gelmiştir ki tekrar her yer ateşe verilecektir. Rus alaylarından birçoğunu İran'dan çıkarken ellerinde olan İran paralarını Rus menati ile değiştirmek istemişlerdir. Hükümetten menat değişimine başlamışlardır. Böyle ki Rus askerleri hükümetten elli bin menat para istemişler. Hükümet ise bu işi sabaha kadar halledeceğine dair söz vermişse de askerler razı olmamışlardır. Mahalli hükümet ahalinin elinde olan paraları toplayarak bu işten kurtulmaya çalışmıştır. Urmiye İran Demokrat Fırkası ile Rus İcraiye Komitesi bu Rus askerlerinin önüne geçebilmek için bir meclis oluşturmaya karar vermişlerdir. Ahar'den Tebriz'e bir telgraf gelmiştir. Karacadağ vilayetinin emniyetsizliği ve dağınıklığı haber verilmiştir. Evlerin boşalması, insanların öldürülmesi ve çöreklerin toplanması ile insanlar açlıktan ve sefaletten ölmektedirler.

Tecdid”

Şerefhane

-Rabiulevvelin 11'inde bir deste Rus saldatları pazara hücum edip dükkânları garet etmeye başlamışlar. Bunu haber alan Acevidan Muhammed Han milisya reisiyle pazara gelip, saldatların kapağını almak istemişler ve bütün pazardan on dört dükkânın garet olunmaması ile muvaffak olmuşlar. Yirmi bin tomana kadar zarar olmuştur.

Bedbaht ehali bir taraftan kahtının ve açlık, diğer taraftan da emniyetsizlik yüzünden ne edeceklerini şaşırılmışlar. Bir kentten komşu kente gidebilmeyirler. Günde haberler çıkmıyor ki bir de kalan selamet dükkânlara da bu günlerde od vuracaklar. Binaenaleyh şalinik vahşet ve ızdırabı şiddet edip ancak hükümetten muavenet bekliyorlar.

Urumi - Bu vakte kadar defalarla garet ve ihrak olunan evzai gün be gün değil, saat be-saat şiddet ve vehamiyetini artırmaktadır.

Rus alaylarından birçoğunu İran'dan çıkarken ellerinde olan İran pullarını Rus menatı ile değiştirmek istemişler. Buna göre ehaleyi ve hükümetten menat mütalebesine başlamışlar. Böyle ki Rus koşunları hükümetin üstüne dökülüp (Her menatı on bir şahî hesabı ile) 50 bin menat pul istemişler. Hükümet ise bu işi sabaha kadar sereencam edeceğine söz vermişse de, saldatlar razı olmamışlar. Aharda öz saldatlarının na-reva hareketlerini gören bir efser beş bin menat tedarik edip ehaliden, cem olunan altı bin menat ile bir yerde saldatlara verip yerde kalan pul için de sabaha kadar mühlet almıştır. Bir nice vaka hükümet yanında tüccar ve kesbkarlardan ibaret bir meclis olup Samsam adında bir sarrafı Tebriz'e göndermişler ki kafi kadar menat getirsin.

Güya garet ve ihrak bes değilmiş gibi imdi de birbaç meselesi çıkmıştır.

Mahalli hükümet ehalinin elinde olan bütün menatı uraydı şahî hesabıyla cem' edip on bir şahî hesabıyla Rus saldatlarına tesayüm etmişler. Bundan ilave on bin menat dahi konsolosluktan karz alıp bir nice güne bunu idare etmelidirler.

-Urumiye İran demokrat fırkası ile Rus icraiye komitesi karar koymuşlar ki her taraf dört nümayende tayin edip bir meclis teşkil etsinler ki Rus saldatlarının hareketlerinin karşısını alsınlar.

Ahar – 17 Rabiulevvel tarihiyle Ahar'den Tebriz'e böyle bir telegram gelmiştir.

Karacadağ vilayetinin emniyetsizliği ve hercümerçliği baresinde tekraren yazılıp haber verilmiştir. Bir gece olmuyor ki bir nice ev uğuriler tarafından boşalmasun ve adam öldürülmesin bir taraftan da çöreğin tapılmaması gittikçe kesb-i şiddet edip her gün nice nefer fakir açlıktan telef olur. Ve bugün dahi altı nefer ölmüştür. Umum cemaat hükümetten muavenet gözleyip telgrafhaneye cem olmuş ve vucuba nazırdırlar.

“Tecdid”

9 Ocak 1918

Sayı 650

İran İşleri

“Tahran’daki Osmanlı Sefaretinden

İstanbul’da Meclis-i Mebusan’da Sultan’ın nutuğunda İran’a dair söylenenleri, buna verdiği cevap İstanbul’dan Tahran’daki Osmanlı elçiliğine gönderilmiş ve bu da Nevbahar gazetesinde yazılmıştır. Sultan Mehmet demiştir ki: “Bizim esas amacımız komşu ve dindaş olan İran Devleti’nin istiklalini, yabancıların istila ve baskılarından uzak tutmaktır.” Osmanlı sultanının bu sadık tavrı iyi karşılanmıştır.”

Tahran’daki Osmanlı Sefaretinden

İstanbul’da meclis-i mebusan küşadında sultanın irad ettiği nutk-ı iftitahından İran’a dair söylediği nutkuyla mebus efendilerin buna verdikleri cevap İstanbul’dan Tahran’daki Osmanlı sefaretine gönderilmiş ve bu da “Nevbahar” gazetesinde dercedilmişti ki bunu biz de tercüme ediyoruz:

Meclis-i mebusanı nutk-ı iftitahıyla açan Sultan Mehmed-i Hamis hazretleri birçok mühim beyanatta bulunduktan sonra buyurdular ki: “Bizim ehass amal ve gaye-i maksudumuz budur ki bizim ile komşu ve dindaş olan İran Devlet-i Milliyesi’nin şevket ve satvet-i istiklali payidar olup, ecnebilerin istila ve tazyikatından mahfuz kalsın. Bu yolda Cenab-ı Haktan niyaz ederim ki bizim bu maksudumuz müyesser olsun.” Sultanın bu nutkuna cevap olarak, mebus efendiler demişler ki “Komşumuz olan İran Devlet-i İslamiye’si ecnebilerin her nev müdahale ve tecavüzlerinden masun kalarak tam İstiklaliyet dairesinde terakki etmesi bizim siyasetimize, padişah ve milletimizin amalına pek muvafıktır. İşte bu siyaset-i hayrhahane her iki memleket için mucib-i hayr u felah olduğundan bunu güzel bir surette tatbik etmek şayan-ı temennadır.”

Bunu derc eden “Nevbahar” gazetesi diyor ki “İranlıların her zaman arzusu İslam devletlerinin kudret ve şevketi, İslam padişahlarının izzet ve azameti ve bütün Müslümanların ittihadı olmuştur.

Binaenaleyh bu mevkiide büyük Osmanlı sultanının sadıkane niyetlerini ve bu millet mebuslarının hayırhahane hissiyatlarını milliyet tebrikiyle istikbal ederik.

10 Ocak 1918

Sayı 651

“İran İşleri

Kazvin'den Rus askerlerinin yağma haberleri gelmiştir. Kazvin hükümeti General Baratof'a telgraf çekerek Rus askerlerinin yağmalama işlerine son verilmesi istenmiştir. General Baratof onlar için Kafkasya'dan başka bir asker topluluğu geleceğini bildirmiştir. Kazvin Nizamiye reisi Rus askerlerine karşı şehrin korunması ve ahalinin güvenliği için Kazak askerlerinin gönderilmesi gerektiğini bildirmiştir. Yine Dâhiliye vezaretine Rus askerlerinin Bicar ve Menendiç'e gelerek, saldırıya başladığı haberi verilmiştir. Pazarlar ateşe verilmeye başlanmıştır. Bunların önünü almak artık mümkün değildir. Hemedan'da tekrar Rus askerlerinin saldırıları ve yağmalamaları başlamıştır. Halk artık ölüme bile razı olduğunu, bunlarla sürekli karşılaştığını söylemiştir. Nizamüssultan onların tarafsız olmasını, General Baratof ile görüştüğünü, Baratof'un malların geri verilmesi ve zararın karşılanması için komite oluşturacağını söylemiştir. Ancak halk artık General'in bu sözlerine kanmayacağını bildirmiştir. Tiflis yolunda telgraf simlerinin harap olmasından dolayı, İran Rus elçisiyle görüşmesinden hala cevap alınamamıştır. Ruslar Kirmanşah'ta ihtiyaç duyulduğunda kullanmak için sakladıkları iki bin harvar tahılı götürmek istemişlerdir. Fakat duyulana göre Hariciye Vezareti hemen tahılı almak istemektedir.

İran İşleri

Kazvin'den haber verirler ki beş yüz Rus saldatı şehrin dört fersahlığında olan “Andak” ve “Şiraz'ın” karyelerine dökülüp tamamiyle garet etmişler.

Kazvin hükümeti General Baratof'a telgraf çekerek Rus saldatlarının garetkerlikten el çekmeleri için (okunamadı) bulunağı haheş etmiştir. General Baratof haber vermiştir ki bu garetler ancak bir deste saldat tarafından olur ki onların da evinden çıkmasına hüküm verilmiştir. Bunların arzına da Kafkasya'dan diğer deste gelecektir.

Kazvin Nizamiye reisi telgraf ile vezaret-i dâhiliyeye haber versin ki günden güne Rus kurşunları artmaktadır. Bütün kervansaraylar ve birçok evler tutulup onlara menzil verilmiştir. Şehrin intizamı ve ahalinin muhafazası için bir deste (okunamadı) ve serbaz müsella olarak gece gündüz olarak şehir gezmektedir. Buna göre tezlikle harbiye vezaretine tekid etmelidir ki buraya Kazak gönderilsin.

General Baratof tarafından hüküm verilmiştir ki bundan sonra koşunlar Kazvin'e varid olmayıp “Sevadehen”den geçsinler ve bu yolda Dehat ehalisine değmesinler.

Gürüs hâkimi Vesikatülmülk dâhiliye nezaretine böyle bir telgraf ediyor: “Yine haber verdiler ki Rus saldatları “Bicar ve Menendiç”e varid olup, garete başlanmışlardır. Derhal heman yere gidip gördüm ki saldatlar garet edip pazara od vurmuşlar. Bunların önünü almak gayr-ı mümkün idi. Bağlaca bir vuruşmadan sonra bir nefer milis ile ehaliden bir nefer katledildi. Telgraf reisi ile bir neçe şehir ayamı Rus sahibi mansıblarıyla bir komisiye teşkil edip, bu barede iş görmektedirler.

Hemedan’da Rus saldatları tarafından birçok dükkânlar ve kervansaraylar garet edilip oda tutulduktan sonra ehaliyi tatil ederek bütün ulema tüccar ve kesb mescid camiye cem olup ızhar etmişlerdir ki daha bundan artık mühimmatnövazlığa bizim gücümüz yoktur. Bu; yirminci defadır ki biz garet olunarak biz ölüme hazırız. Bu halde Nizamüssultan mescide gelip söylediği nutkunda: İran devletinin bi-taraf olmasını, Baratof ile görüşüğünü ve garet olunan malların kaytarılması için bir komisiye teşkil etmeye Baratof vaad verdiğini beyan etmiştir. Ehali ise cevap vermiştir ki biz daha Baratof’un yalancı vaadlerine aldanmak istemiyoruz. Bu vaadlerden çok yapılmıştır. Bina en aleyh bu sözler bizi kına’ etmez. Bu vakte dek ne kadar nutuklar söyler ise ne kadar imzalar çekildi ki biz medeniyet dairesinde harekete edip İran millet-i necibine ebeden hasaret vurmak fikrinde değilik! Halbuki özleri gecelerde acından ölen İranlıları gördükleri halde yine yirmi nefer bedbaht İranlı neferin horagını bir yaptırdılar!?

Hükümet bir nev’le ehaliyi selamet edip mescidden dağıldılar biraz geçmiş yine bir deste saldat yoldan geçen bir arvada sataşmak istemişlerse de, arvad bir zahir özünü onların elinden selamet kurtarmıştır. Hariciye vezaretinden Rus sefaretine haber verilmiştir ki Rus koşunları reisine bir düsturu’l-amel verilsin ki saldatlar Kaşan’a varid olmayıp şehrin kenarında ikamet etsinler. Bunlar için şehirde (okunamadı) hazırlanıp gönderilecektir.

İran vilayetlerinde Rus saldatları tarafından irtikab edilen katl, garet ve ihraktan dolayı hariciye nezareti Rus sefaletiyle müzakerede bulunduktan sonra Tiflis general konsolosü vasıtası ile Petrograd ile muharebede bulunmuştur. Fakat Tiflis yolunda telgraf simlerinin harap olduğuna göre hala cevap alınmamıştır.

Yine Rus koşunları tahribatından dolayı umur-ı hariciye vezareti; harbiye ve dâhiliye vezaretlerine haber vermiştir ki tezlikle Rus koşunları geçen şehirlere kuvve göndermek lazımdır ki onların vahşiyane hareketlerinin önünü alsınlar. Binaen aleyh

dâhiliye vezaretinin ızharatına göre harbiye veziri lazım gelen ikdamatda bulunup süvar ve saire hazırlıyor ki mezkûr yerlere göndersin.

Ruslar; Kirmanşah'ta zahire olarak sakladıkları iki bin Harvar tahılı özleriyle aparmak hayalinde idiler. Fakat işitildiğine göre hariciye vezareti bu hususta müzekerata başlayıp hemen tahılı almak istiyor.

“Sitare-i İran

Dâhiliye vezaretine verilen haber göre Erdebil Şehri Ruslar tarafından yağmalanmıştır.

Vatan”

Sitare-i İran

Telgraf ile dâhiliye vezaretine verilen habere göre Erdebil şehri tamamen Ruslar tarafından garet olunmuştur.

Vatan

11 Ocak 1918

Sayı 652

“İran İşleri

Hümanite gazetesinin Tahran muhabiri İran'ın durumunu yazmıştır. İran ikinci Belçika olmuştur. Ancak aradaki fark Amerika'nın Belçika'ya yardım etmesidir. Tarafsız olan İran'ı kendi razı olmadığı halde Rus askerleri işgal etmiştir. Almanlar Belçika'yı üç kez işgal etmiş, her defasında şehirleri dağıtmış, binlerce masum insan kurban edilmiştir. Bundan dolayı da ne ekim yapmak ne de alışveriş yapmak mümkün olmuştur. Hiçbir şekilde yardım almamışlardır. İşte İran'ın hali de böyledir. Ancak İran'ın durumu daha da ağırdır. Rus askerleri İran'ı talan etmeye ve yağmalamaya başlamışlardır. Rus parasının değeri düştüğü için arttırmak istediler ancak başarılı olamayınca doğrudan saldırıya başlamışlardır. Zırhlı otomobillerle Hemedan, Kazvin, Kirmanşah, Hoy ve Salmas pazarlarına saldırarak mağaza ve dükkânları yağmalamışlar ve ateşe vermişlerdir. Geçen yılda mahsül düşman orduları tarafından ateşe verilmişti. Bu yıl ise mahsül hiç olmamıştır. Hükümet, zarara uğramış olan kuzey ve güney İran eyaletlerine erzak göndermektedir. Ancak Rus askerleri buna da el koymaktadır. İnsanlar aç kalmaktadır. İran Rus ve Türk

askerlerinin İran'dan çıkarılmasını talep etmektedir. Kürdistan ve Azerbaycan ahalisi de aynı durumdadır. Onlarda askerlerin her yeri yağmalamasından ve saldırılarından şikâyet etmektedir.”

İran İşleri

Paris'te münteşir “Hümanite” gazetesinin Tahran muhbiri İran'ın ahvalini tasfir ile yazıyorki:

İran ikinci Belçika olmuştur. Fakat bu farklıki belçikaya amerika kömek ediyordu ve etmektedir; İran'ı ise hamu unutmuştur. Bi-taraf olan İrani özü razı olmadığı halde Rus koşunları işgal etti. Ve onların bu hareketi Türk koşunlarının da İrana dâhil olmalarına bais olduğu İran'ın hal-i hazırda ne halde olduğunu takriben bilmek için tasavvur ediniz ki Almanlar Belçika'yı üç defa işgal ve sonra terk etmişler ve her defa hücum ve ricat ederken tamam şehirlerini dağıtmış talan etmişler ve binlerce masum ehali vahşet kurbanı olmuştur ve bundan dolayı ekin ekmek, alışveriş etmek asla mümkün değildir; ve oranın hali asla medeni âleme malum değildir; hiç yerden oraya kömek eli uzatılmıyor. İşte İran'ın hali: fakat İran'ın hali bundan da ağırdır zira orada daha büyük arazi koşunların ayakları altında kalmış ve öyle dehşetler vahşetler icra edilmiştir ki Belçika böyle şeyler görmemiştir.

Rus saldatları öz hükümetlerini İran'dan koşunu geri çağırmağa mecbur etmek niyetiyle ikamet ettikleri şehirleri talan ve yağmaya başladılar. Bundan ilave Rus menatının korsu düştüğünden Ruslar teçhizat-ı askeriye idaresi tarafından verilen para ile dolandırılmayarak menat korsunu icbari surette artırmak istediler ve muvaffak olmayarak doğrudan doğruya cebr ve tecavüze başladılar. Zırhlı otomobillerde Hemedan, Kazvin, Kirmanşah, Hoy ve Salmas pazarlarına hücum ve mağaza ve dükkânları garet ettiler, yandırdılar.

İran hükümeti Petrograd'a müracaatla pretesto etti ve General Baratof ile Enter'den/Eteter'den zulüm ve tecavüze hitam verilmesini talep etmiştir. Rus hükümeti beyan-ı teessüfle özünün aciz olduğunu göstermiştir.

Fakat iş bununla da bitmiyor, düşman koşunlarının daima harekette bulunması işgal edilmiş olan yerlerde kendileri öz yerlerini bırakmaya mecbur etmiş ve İran'ın en münbit yerleri ekilmemiş kaldı. Geçen yılda mahsülü düşman orduları tarafından yandırılmıştı. Bu yıl ise asla mahsul olmamıştır. Hükümet, mütezarır olan şimali ve

garbi İran eyaletlerine erzak gönderiyor. Fakat Rus koşunları bu şeyleri haczediyorlar. İran umumî ve tamam açlık arefesinde bulunur. (Fransa sansürü on bir satır çıkarmıştır)

İran efkar-ı umumiyesi bila-tehir Rus ve Türk koşunlarının İran'dan çıkarılmasını talep ediyor.

Kazvinden gelen bir telgraf Rus garetkerlerinin Siyah Dehen” de ettikleri feciane garetü böyle nakleder:

“Hemedan Kürdistan ve saire yerlerden ricaat eden büyük bir saldat destesi mezkur kasabayı öyle bir surette garet etmişler ki ehaliden hiçbirinin elinde bir habbesi bile kalmamıştır. Bu taaruzların başka tarzda olanları da vardır ki bunları zikretmekten insan haya ve hacalet çekiyor.

Bu irtikâpların neticesinde birçok bir günah kişi, arvad ve uşak katlolunmuş ve ehali perişan sergerdan ve avare kalmışlar.

-Azerbeycan havalisinde Rus saldatları geçtikleri her yer herbir noktada hiçbir güne fecayiden çekinmeyip katl, garet ve ihrak etmekte ve garet ettikleri malları özleri ile birlikte aparmaktadırlar. Alel-husus Kafkas cephesinden müracaat eden saldatlar Hoy, Selmas ve Urumiye'den keçtikleri için her yer varid olan taze deste öz hisselerine düşen katl u garete besülündüklerinden mezkûr şehirler tekrar tekrar garet olunurlar.

12 Ocak 1918

Sayı 653

İran İşleri

“İran İstiklaliyeti Hakkında Bonarlaon'un Beyanatu

İngiltere veziri Bonarlaon'un İran istiklali hakkında verdiği beyanda Tahran'dan çıkan makale Sitare-i İran gazetesine yazılmıştır. İngiltere kendisinin İran ile dost olduğunu ve İran istiklalini savunduğunu beyan etmiştir. İngiltere Hariciye Veziri Rusya ile İngiltere arasında İran paylaşımı konusunda yapılan anlaşmanın esası olmadığını dile getirmiştir. Ve ekleyerek demiştir ki: İran'ın güneyinde polis teşkilatı oluşturmak İran'ın güneyini işgal etmek demek değildir. Güney İran'da asayişü sağlamak için kurulmuştur. Bunlar İran'ı istiklalini kastetmek anlamına

gelmemelidir. Tüm bunlara cevap olarak Sitare-i İran gazetesi söylenenlere inanmanın mümkün olmadığını yazmıştır. Ferman Ferma'nın saklanması ve Sistan'ın işgali İngiltere'nin dostluk alameti midir? O zaman İngiltere 1907 yılında İran'ın paylaşımı için yapılan antlaşmayı hemen lağv etmelidir. İranlılar hiçbir zaman o antlaşmaya önem vermeyip tanımayacaktır.”

İran İstiklaliyeti Hakkında Bonarlaon'un Beyanâtı

İngiltere avamlar kamarasında hariciye veziri Bonorlaon'un İran İstiklaliyeti hakkında verdiği beyanata cevap olarak Tahran'da çıkan “Sitare-i İran” gazetesi bir makale yazmıştır ki bu makaleyi tercüme ediyoruz.

“Yine tekrar olarak İran istiklaliyeti ve teslimiyet-i mülkiye meselesi hususunda İngiltere parlamente bahis açılıp İngiliz devleti özünün İran aliyesiyle dost ve İran istiklaliyetinin nigehtarı olduğunu beyan etmiştir. İngiltere hariciye veziri demiştir ki:

“Rusya ile İngiltere arasında İran'ı taksim hususunda Rus Bolşeviklerinin neşrettikleri 1907 senesi gizleyn muahedemelerinin esası yoktur. Bunu ben tekdüz ediyorum İngiltere tarafından İran'ın cenubunda polis tesis etmek ise bu İran'ın cenubunu ilhak etmek demek değildir. Buraya getirilen İngiltere nizamî kuvvesi fakat bu hattaki emniyeti iade ve muhafaza teşkil olunmuştur ki bu kuvve İran devletinin iktidarı haricindedir. Cenubi İran'da emniyetin muhafazası hem İran ve hem İngiltere ticareti menafii nokta-i nazarından lazımdır. Binaen aleyh bu kuvvenin cenubi İran'da olması İngiltere devletinin öz dostluk mesleğinden yüz çevirmesine ve İran'ın istaklaliyet ve tamamîyet-i mülkiyesine su-ı kast etmeye delil olamaz.”

İşte bu beyanata cevap olarak “Sitare-i İran” gazetesi yazar ki “Acaba bu cevri beyanata itimat etmek mümkün müdür? Petrpgrad'da gizliden/Gizlben muahedelerin neşri serengün olmuş Rus devleti ile büyük bir Britanya (İngiltere) devletinin hırs ve tamaakar yüzlerinden perdeyi götürüp küçük devletleri ve alel-husus İslam devletlerini yutmak ve onlardan adlarını dünya yüzünden götürmek amallerini ortaya çıkardı. Eğer Büyük Britanya hükümetinin başlıları kulaklarını tutup işitmiyor veya (okunamadı) gözlerini yumup hakikati görmek istemiyorlarsa orada hiç kez maksad değildir ancak işin hakikati budur ki bundan sonra her memleketin mukadderatı orada sakin olanların öz elleri ile hallolacaktır. Binaen aleyh onlar bilmelidir ki bundan sonra o çevre nutuklar ve beyanatların ehemmiyeti ve eseri olmayacaktır.

Acaba İran memleketinin bir kısmında merkezî hükümetin emirlerine zıt ve (okunamadı) olan ehalinin rızalarına hilaf olarak hükümetin (okunamadı) olmadan bir kuvve teşkil (okunamadı) ve (okunamadı) alameti mirdir ki bunu Bonarlaon öz nutkunda beyan eder? Ehaliyi tard u tebid-i İran hürriyetperverlerini hapis ve işkence, “bu şehir-i” şehreyni zapt edip devlet imaretlerinin özlerinde Şîr-i Hurşid bayrağını aşağı salmak apa Büyük Britanya hükümetinin İran’a olan muhabbet ve dostluğu yüzünden midir? Faristende Ferman Ferma’yı saklamak Sistan’ı işgal etmek acaba mezkûr hükümetin dostluğu alameti midir?

Hadsiz Rusya koşunlarının İran’ı tahliye ile öz vatanlarına kaydığı bir vakitte İngiltere devletine de lazımdır ki o da öz teklifini bilsin. Rusya Bolşeviklerinin reisi işin üstünden perdeyi götürerek 1907’nci yıl muadesini fesh ettiler. Eğer İngiltere devleti dostluk ve meveddet iddiasında ise bir kelime söze bais etmeyip o dahi Rus hürriyetperver hükümeti gibi hemen 1907 meşum muahedenamesini lağv ve bunu âleme ilan etsin.

Biz hic vakit 1907 senesi mevhum muaddemenamesini tanımayıp ona ehemmiyet vermeyeceğiz. Binaen aleyh çok yerinde olur ki İngiltere hükümeti öz hoş-ahenk (okunamadı) kelimelerini değışip bunun arzında mezkûr muahedenameyi lağv olunmuş ve batıl hesap etsin!

3.1.18. Mart 1918

6 Mart 1918

Sayı 697

“İran İşleri

Ar. gazetesine haber vermişlerdir. Rusya inkılabıyla İran hayatında büyük değışiklikler yaşanmıştır. Halk kendine gelerek meşrutiyetin yenilenmesini ve meclisin açılmasını talep etmeye başlamışlardır. İran’da Rusya etkisi yok olmuştur. İngiltere’ye karşı ise hem meclis hem halk büyük nefret beslemektedir. İngiltere hükümeti İran Kazak teşkilat idaresinin ve Güney jandarmanın İngilizler eline verilmesi karşılığında İran hükümetiyle müzakerata girişmiştir. İngiltere İran’ın bu taleblere razı olmasıyla ödemenin ertelenmesini kabul edeceğini vaad etmiştir. İngilizler Hemedan tarafında Ruslardan bir miktar gönüllü saklamaya istemişlerdir. Yerli ahaliden de gönüllü tutmak istemişlerdir. İngilizlere karşı en büyük düşmanlık

Geylan'dadır. Orada Küçük Han birliği hükümdür. Günden güne güçlenmekte ve git gide nüfuzunu Mazandran, Azerbaycan'a yaymaktadır. Onların amacı payitahtı ele alıp müstakil İran-İslam fikrine hizmet etmektedir."

İran İşleri

"Ar." Gazetesine haber veriyorlar ki:

Rusya inkılabı tesirleriyle İran hayat-ı ictimaiyesinde büyük tebeddülât vaki olmuşdur. Halk ayılıp fırkalar meydana çıkarak meşrutanın tecdidini ve meclisin açılmasını talep etmeğe başlamışlardır: Fakat Rusya inkılabının gidişini neticesinde fırkalar arasında adavet dâhili ihtilaflar çıktı. Her çend demokratlara karşı hayırhah olan yeni hükümet teşkil edildi. Lakin memleket hele bu vakte dek meclissiz parlamentsiz ve meşrutanın temini meselesi açık kalmaktadır.

İran'da Rusya tesiri yok olmuşdur. İngilizlere karşı ise hem hükümet daireleri hem cemaat gayet büyük nefret ve adavet besleniyor. Hal-i hazırda İngiltere İran'ın birinci düşmanı hesab ediliyor. İngiltere çalışıyor ki İran'da 1907'nci yıl ahidnamesi esasıyla öz tesir ve nüfuzunu baki saklasın. Bir ay evvel İran hükümeti İngiltere hükümetine müracaatla mezkûr ahidnamenin lağvını talep etmiştir. İngiltere cevap vermiştir ki Rusya'da muhkem bir hükümet tesis olunarak bu hususta müzakerata girişmek mümkün oldukça İran'ın bu arzusunu karşılamağa hazırdır. Diğer taraftan İngiltere hükümeti İran Kazak teşkilatını idaresinin ve cenubta jandarmanın İngilizler eline verilmesi paresinde İran hükümetiyle müzakerata girişmiş ve öz tarafından vaad etmiştir ki İran bu taleblere razı olursa moratoryumu kabul eder. Pul bırakar ve sayir müzaheretler de bulunur; bu şartla ki İran tamamıyla bi-taraf kalsın. İran hükümetine icra-yı tesir etmek için geçenlerde Beyne'n-nehreyn'den Tahran'a bir ayrılan gelmiştir. İran hükümetiyle İngiltere arasında müzakerat gidiyor.

İran'da İngiltere siyasetinin ikinci maddesi İran cebhesinin baki saklanmasıdır. İngilizler Hemedan etrafında Ruslardan bir kadar gönüllü saklamağa muvaffak olmuşlardır. Ve yerli ehaliden gönüllü tutmak istiyorlar.

İngilizlere karşı en büyük adavet Geylan'da müşahede olunur. Burada Küçük Han destesi hükümferma olup günden güne güçleniyor ve git gide nüfuzunu Mazandran, Azerbaycan ve sayirlerine de yapar. Onların kasdı Tahran'a çatmak ve payitahtı ele alıp müstakil İran – İslam fikrine hizmet etmektedir.

Son zamanlar Küçük Han destesi Rus koşunlarından 75 yük dava levazımı almış fakat bir kadarını kaptaraşlardır.

“İran Gazetelerinden

Gelen haberlere göre Cengel tarafından beş yüz nefer Reşt'ten hareket etmiştir. Verilen haberlere göre İngiltere Generali Sakis Kirmanşah'a gitmiştir. Oradaki işlerinden sonra Şiraz'a gidecektir. Ayrıca Ruslar Kazvin'den Reşt'e gitmiş oradan da Elzeli yoluyla Rusya'ya hareket edecektir. Rusya'dan Elzeli'ye üç yüz nefer Ermeninin geldiği resmi olarak haber verilmiştir.”

İran Gazetelerinden

Hususi haberlere göre Cengel tarafından “Melcil” memur olan beş yüz nefer süvari Reşt'den hareket etmiştir. Bunu müteakib bir deste dahi gönderilecektir. -Verilen haberlere göre İngiltere generali Sakis; Bender Abbas'tan oraya gelip, Kirman'a gitmiştir ki oradaki işlere serkeşlik etdikden sonra yine Şiraz'a kayıdacaktır. Bender Abbas'tan “Seyrcan'a” kadar olan yol aftamobil hareketi için çok tacil ile tamir edilmektedir hemçinin cenub polisinin bu çetesi olan yerlerde de telefon destegahı düzedilmektedir.

Sabıkdaki gibi Ruslar; Kazvin'den Reşt'e varid olub, oradan da Elzeli yoluyla Rusya'ya hareket eder ve üzerlerinin libas, tüfenk, at ve saire gibi birçok şeylerini satıp, avzında babirüs, kaloş, yaşmak ve parça alırlar. Ekser saldatların birçok İran yolları vardır ki bu yolları Rus yolu ile değışirler elbette saldatların bu yolları hardan ele getirdikleri hamuya malumdur.

Elzeli'den resmi surette haber verirler ki tazeliğine oraya Rusya'dan üç yüz nefer Ermeni varid olmuştur.

SONUÇ

Azerbaycan Türkleri ve diğer Kafkasya Türkleri bağımsızlıklarına kavuşana kadar yoğun mücadeleler vermiştir. Biz çalışmamızda Azerbaycan'ın bağımsızlığına giden yolda en büyük rollerden birini oynayan Müsavat Partisi'nin yayın organı olan 2 Ekim 1915 yılında yayın hayatına başlayan Açık Söz Gazetesi'ni inceledik. Gazetenin en büyük emeli hem Azerbaycan Türklerinin hem de din ve ırk kardeşlerinin seslerini basın yoluyla duyurmak olmuştur. Kısa zamanda büyük başarılar elde ederek gençten yaşlıya her Türke hitap etmiştir. Birinci Dünya Savaşı ile beraber savaştan zarar gören, evsiz kalan hatta yetim kalan çocuklara bile el uzatmaya çalışmış, onların hayatına değinmiştir.

Elimizde bulunan nüshalarla dönemin İran'ına ışık tutmaya ve daha fazla bilgi edinmeye çalıştık. Açık Söz Gazetesi İran hakkında gerek siyasi gerek ekonomik ve toplumsal konularda bizleri aydınlatacak önemli bir kaynak niteliğindedir. Birinci Dünya Savaşı'na istemeden dahil olan İran toprakları çok geçmeden savaş meydanına dönüşmüştür. Halk Rus ve İngiltere hükümetleri yüzünden oldukça büyük zararlar görmüş, sürekli zulümlere maruz kalmışlardır. Köhne İran hükümeti siyasi olarak o dönemde oldukça güçsüz olduğu için bahsedilen diğer güçlerin maşası olmuştur. Bu sebeple yeni oluşumlarla İran'da partiler kurulmuştur. Özellikle Güney Azerbaycan'ın da bağımsızlığı yolunda büyük emekler verilmiştir.

Açık Söz Gazetesi her alanda yazılar yazmış, Türkçülük fikrinin gelişmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle Mehmet Emin Resulzade yazılarıyla bütün Türk halkına diğerlerine verildiği gibi eşit haklar verileceğine kendisi gönülden inanmış, okuyucuyu da inandırmıştır.

KAYNAKÇA

- Adıgözelov, A. (2014). Tarihsel Gelişim İçinde Azerbaycan Basını Ve İlk Basılı Ürünler. *Marmara İletişim Dergisi*, 257-266.
- Alp, A. (2004). *Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Asker, A. (2015). Azerbaycan'da Ulus İnşasının Onay Aşaması (1918-1920) Ve Önemi Üzerine Bazı Tespitler. *Yeni Türkiye*, 536-546.
- Baş, H. (2019). Birinci Dünya Savaşı'nda XIII. Kolordunun İran Harekatı Ve Menzil Hizmetleri. *İrtad*, 17-65.
- Baykara, H. (1975). *Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi*. İstanbul: Azerbaycan Halk Yayınları.
- Baylarov, G. (2020). *1875-1920 Yılları Arasında Azerbaycan Basını*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Budak, A. (2018). Müsavat Partisi'nin 1911-1923 Yılları Arasındaki Faaliyetleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 333-343.
- Budak, A. (2019). *Azerbaycan Müsavat Partisi'nin 1911-1923 Yılları Arası Faaliyetleri*. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Budulgan, S. A. (2021). Ülke Tanıtımı İran. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 221-223.
- Çelik, D. (1996). XIX Ve XX. Yüzyıllarda Azerbaycan. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 60-79.
- Çelik, O. (2018). *İran'da Türk Etnik Yapısı Ve İran'da Türk Milliyetçiliği Hareketleri*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Devlet, N. (1999). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Dilek, K. (2007). İran'da Meşrutiyet Hareketi Ve Dönemin Siyasi Gelişmeleri. *Akademik Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 50-68.
- Erol, O. (2007). *İran İç Politikasında Azerbaycan Türkleri*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Hüseynova, G. (2016). *Azerbaycan Basını (1918-1940)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Karabalık, K. (2019). *Birinci Dünya Savaşı'nda Güney Azerbaycan*. Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Karabalık, K. (2020). Birinci Dünya Savaşı'nda İran'da Rusya Destekli Nasturi Olayları Ve Osmanlı Devleti (1914-1917). *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 450-460.
- Karabalık, K. (2020). Birinci Dünya Savaşı'nın Başlarında İran'da Rus İşgal Faaliyetleri Ve Tepkiler. *History Studies* , 2711-2732.
- Karadeniz, Y. (2004). *Kaçar Hanedanı (1795-1925)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Karadeniz, Y. (2012). *İran Tarihi* . İstanbul: Selenge Yayınları.
- Kaya, M. (2017). Muhammed Mutasaddık'ın İran Petrollerini Millileştirme Çabaları Ve Sonu. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 157-166.
- Kaya, M. (tarih yok). İran Üzerinde İngiliz-Rus Mücadelesi . *Tarih Ve Kültür Dergisi*, 212-214.
- Kazan, H. (2016). Azerbaycan Milli Uyanışında Aydınlar Ve Basın. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 28-43.
- Koday, Z. (2020). İran'ın İdari Coğrafya Analizi. *Dergipark*, 140-154.
- Korkmaz, T. (2018). Azerbaycan'ın Bağımsızlığına Giden Yolda "Açık Söz" Gazetesi (1915-1918). *Türk Yurdu Dergisi*, 77-80.
- Küçük, E. (2019). *İran Ve İsveçli Subaylar*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Mehmetzade, M. B. (1991). *Milli Azerbaycan Hareketi*. Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.

- Metin, B. (2012). Türk- İran İlişkilerinde Güney Azerbaycan Meselesi (1918-1938). *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 157-187.
- Özdemir, S. (2020). Türkiye-İran Sınır Meseleleri: 1913-1939. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 163-188.
- Pirizade, N. (2019). *On Dokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Azerbaycan Basını: Öcüller, Ardıllar Ve Önemli Dönüm Noktaları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Yagublu, N. (2015). *Mehmet Emin Resulzade Ansiklopedisi*. Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.
- Yeşilot, O. (2008). Türkmençay Antlaşması Ve Sonuçları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 187-199.
- Yılmaz, C. (2017). *İran'da Yaşayan Azerbaycan Türkleri Ve Azerbaycan-İran İlişkilerine Etkileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

